אין ווערק פון שלום עליכם

אַלע ווערק פון שלום-עליכם

פון״ם יאַריד

לעבענסבאשרייבונגען

ערשטעס בוך

פּובליצירט „מאַרגן־פרייהייט" אויסגאַבע, ניו יאָרק, 1937

Copyright, 1923, by Olga Rabinowitz
(Sholom-Aleichem), New York, N. Y.

72

PRINTED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

פון׳ם יאָריד

?עבענסבאשרייבונגען

ערשטעס בוך

נעשריבען אין די יאָהרען 1913—1916.

אינהאלט

מיינע קינדער — א מתנה 7
די נעשיכטע פון „פונ׳ם יאריד" איז קורצעז 9
פאר וואס עפּיס „פונ׳ם יאריד"? 15
די שטאדט 19
מאטע־מאטע 23
שמואליק דער יתום 28
אוצרות 32
דער רב איז נוסדן 36
שמואליק ווערט פארשוואונדען 41
מאיר מעדווערעווסקער 45
פארלוירען נאך א חבר 50
חבר סירקא 54
סירקא׳ס טראנערייע 59
דער יצר־טוב מיט׳ן יצר־הרע 63
נגבה, קארטענשפיעל אוו אנדערע עבירות 68
פיינעלע־אשפראי 73
דער לץ 78
די משפחה 83
דער פעטער ניסעל אוו די מוהמע האדעל 87
פינעלע שיטעלע׳ס פאהרט קיין ארעם 94
משנה מקום — משנה מזל 104
דער עולם צעקריכט זיך 110
נערנעלע־נגב 115
מאיר־וועלוועל בעל־ענלה מיט זיינע „סוסים" 122
זיי נעזונט, ווארענקא! 129
די נסיעה 136
אין דער נייער היים 143
די נרויסע שטאדט 149
בין־הזמנים 156
פלמדים אוו לעהרערס 163
דער נמרא־מלמד 169
דער אמעריקאנער „חדר" 174
די בר־מצוה 180
דער „בחור" 189
די ערשטע ליעבע 195
די חלירע 201
די שבעה־זויצערס 209
ביי׳ם דניעפער 216
אויס׳ן פארקס 222
אין באהסלאוו אויף דער „טארהאוויצע" 227
א שענער ברוך־הבא 232
צווישען פעלצען 236
א איר א פוינעל 242
ימים נוראים 247
סוכות 254
אויס יום־טוב — צוריק אהיים 260

Translation — Not for circulation

This is to certify that the bearer of this letter, Mr. Yosef Ben-Ami, is a student in good standing at the Hebrew Language Institute of Jerusalem. He is traveling to the United States to visit his family and will return to Israel within six months.

Please allow him to enter and leave the country without difficulty.

Director, Hebrew Language Institute of Jerusalem

די געשיכטע פון׳ם בוך „פון׳ם יאַריד" אין קורצען.

דער מזל פון א בוך איז ווי דאָס גליק פון א מענטשען. עס באַדאַרף פריהער פּאַרשוואַרצט ווערען, דורכגעהן אַלע שבעה מדורי גיהנום, ביז עס דערזעהט די ליכטיגע וועלט.

דאָס בוך „פון׳ם יאַריד" איז נאָך נישט אַלט קיין טאָג. עס איז ערשט היינט ארויס פון דרוק — און האָט שוין הינטער זיך א גאַנצע היסטאָריע. ערלויבט מיר זי אייך דערצעהלען אין קורצע ווערטער.

דער ערשטער, וואָס האָט מיר אויפגעגעבען די אידעע בריוט און אַלזויטיג צו באַשרייבען די פּאַרגאַנגענע פּופּציג־יאָהריגע עפּאָכע פון אונזער אידישען לעבען אין גלות, איז דוקא א איד פון א גאַנץ יאָהר, א איד, וועלכען דער פּאַר־שטאָרבענער משורר י. ל. גאַרדאָן האָט געקרוינט מיט׳ן נאָמען „קורא נכבד". איהם קען די גאַנצע וועלט. ער איז אונזערער אייַן אַדעסער משכיל, היינט אין אַמעריקע, א ליעבהאָבער פון דער אידישער ליטעראַטור, און זיין אמת׳ער נאָמען איז א ב ר ה ם א ל י ה ו ל ו פ א ר מ ק י. ווי אייַן עכטער חסיד און אייַן אמת׳ער גוטער פריינט, איז ער פּאַר עטליכע יאָהרען געקומען צו מיר ספּעציעל אין דער שווייץ און אויפגעגעבען מיר א פּלאַן: היות אַזוי ווי איך האָב דורכגעמאַכט א גאַנצע עפּאָכע און בין אויסגעוואַכסען, קאָן מען זאָגען, אינאייַנעם מיט דער אידישער פּאָלקס־ליטעראַטור, — טאָמער וואָלט איך

געגומען אויף זיך די טרחה צו פארקערפערען די אויבענ־ דערמאנטע עפאכע אין דער פארם פון א גרויסען ראמאן ?

די אידעע איז מיר אריין אין קאפ. און איך האב זיך געגומען צו דער ארבייט, נאר אין איין אנדער פארם. אין דער פארם פון איין אויטאביאגראפיע, אדער ראמאן־ ביאגראפיע.

עס איז אזוינ עטליכע יאהר ארבייט. דאס בוך האט געגומען וואכסען א קאפיטעל נאך א קאפיטעל. נאר וואס קומט ארויס ? א בוך האט פיינט ליגען. א בוך האט לייב, אז מע דרוקט עס אין מע לייענט עס. ס'איז געקומען צום דרוקען — איז ניטא וואו. דרוקען אויף אייגענע אחריות — פעהלט א אידישען מחבר פאדעם. דרוקען אין א זשורנאל — איז די אידישע ליטעראטור נאך נים אויסגעוואכסען, זי זאל האבען א מאנאטשריפט, ווי ביי ליטען*. עטליכע מאל האב איך די ארבייט מיט א ביטער הארץ געמוזט אויסקלעמען. אזוי האט זיך עס געצויגען, ביז איך בין מגולגל געווארען מיט'ן צווייטען גלות אין אמעריקע. און אט איז ערשט אויסק איין יאהר, האב איך שוין „אריבערגעמופט" מיט'ן „יאריד" אין א צווייטע ווינונג. און ערשט אט דא האט די „וואהייט" נעפונען פאר רעציאנאל די ערשטע צווייי טייל „פונ'ם יאריד" ארויסגעבען אין א באזונדער בוך־פארם אין צווייי בענדער.

זעהען די נעדאנקען נעדרוקטערהייט אין בוך־פארם, באקומט דער פארפאסער מעהר מוטה אויף צו נעהן וויטער זיין וועג, וועלכען ער האט אויסדערוועהלט. אין דער וועג

---

* אין אריגינאל קומען דא עטליכע איבערגעשטראכענע שורות, וועלכע לייענען זיך דייטליך צווי : „בלייבט איבער וויעדער א מאל א נאיעס אין אנדער א מאל א צייטונג. זאגען די וואהרשעווער צייטונגען. אז זיי האבען קיין פלאץ נים מער נרויסע ווערק. מעליטמאנען נים זיי, סקיצען, נאוועלצען".

אנמערקונג פון י. ד. בערקאוויטש.

איז נאך געגנג גרויס. די עפאכע הויבט ערשט אן צו צע־ וואכסען זיך, די בילדער הויבען ערשט אן צו ווערען זיך, די געשעהענישען הויבען ערשט אן צו אנטוויקלען זיך, און געשטאלטען פון מענטשען לאנג־פארשוואונדענע, און טיפען פון פארשוינען נאך לעבעדיגע און גאנץ בכבוד'ע בעטען זיך אויף פאפיער...

לאמיר האפען, אז מיר ווילען דערפיהרען אונזער ארבייט ביז צו א מעגליכען סוף.

ש ל ו ם - ע ל י כ ם.

פעברואר 1916. ניו־יארק.

ערשטער טייל

צו וואס ראמאנעו,
וועו דאס לעבעו איז א ראמאו?

1

פאַר וואָס עפּים „פּונ׳ם יאַריד״?

א מין הקדמה. — פּאַר וואס דער מחבר האט זיך נענומען שרייבעו זיין אויטאביאנראפיע. — שלום־עליכם דער שרייבער דער־צעהלט די נעשיכטע פּון שלום־עליכם דעם מענטשעו.

„פּונ׳ם יאריד״ קאָן הייסען פּונ׳ם לעבעו, וואָס איז נענליכען צו א יאריד. יעדער איז א בעלן דעם מענטשענ׳ס לעבעו צו פּאר־נלייכען, נאָך זיין השגה נאָך, צו עפּים א זאך. למשל, איינער א סטאָליר האָט אמאל נעזאָנט: „דער מענטש איז נענליכען צו א סטאָליר; א סטאָליר לעבט און לעבט, דערנאָך שטאַרבט ער — אזוי איז א מענטש אויך״... פּון א שוסטער האָב איך אליין נע־הערט א מיינונג, אז דעם מענטשענ׳ס לעבעו איז נענליכען צו א פּאַר שטיוועל: כל זמן די פּאַרעשוועם טראָגעו זיך, זענעו די שטיוועל — שטיוועל, אוו אז די פּאַרעשוועם טראָגעו זיך אָפּ, איז — מיט׳ן קאָפּ אין דער ערד. ס׳איז נאנץ נאטירליך, אז א בעל־עגלה זאל פּארנלייכען דעם מענטשעו צו, להבדיל, א פערד. דעריבער וואָלט נאָר קיין חידוש ניט נעווען, וועו אזא מענטש, ווי איך, וואָס האָט אָפּנעטאַרראַמט א האלבע מאה יאָהרעו אוו נעהט באשרייבעו

די געשיכטעס פון זיין לעבען, — זאל איהם איינפאלען צו פאר־
גלייכען זיין פארגאנגענהייט צו א יאריד.

דער אמת אבער איז ניט אזוי. פונ׳ם יארידּ — מיינט
מען דאס דעם צוריקווענדיגם, אדער דעם סך־הכל, דעם
רעזולטאט פונ׳ם גרויסען יאריד. א מענטש, אז ער פאהרט
אויפ׳ן יאריד, איז ער פול מיט האפענונגען, ווייסט נאך
אליין ניט, וואס פאר א מציאות ער וועט דארט איינהאנדלען און
וואס ער וועט דארט מתקן זיין... פליהט ער דעריבער פייל אויס׳ן
בויגען, הענדום־פענדום — טשעפעט איהם ניט, ער האט קיין צייט
ניט! פאהרט ער אבער צוריק, פונ׳ם יאריד, ווייסט ער
שוין וואס ער האט דארטען געהאנדלט און וואס ער האט
דארט מתקן געווען, און פליהט שוין ניט אזוי געשמיידיג. „ער
האט צייט". ער קאן זיך שוין אפגעבען דין־וחשבון און האט שוין
ביד צו וויסען דעם רעזולטאט פונ׳ם יאריד, און ער האט שוין די
מעגליכקייט אויך די וועלט באקאנט צו מאכען מיט די דאזיגע
רעזולטאטען, דערצעהלען פאוואלינקע, נישט נעחאפט, אלסדינג,
מיט וועמען ער האט זיך געטראפען אויפ׳ן יאריד און וואס ער האט
נעזעהען און וואס ער האט געהערט.

א סך מאל האבען מיך מיינע גוטע פריינט אויפגעפאדערט,
פאר וואס זאל איך מיר ניט נעמען די מיה צו באקענען דעם עולם
מיט דער געשיכטע פון מיין לעבען? ס׳איז שוין צייט, זאגען זיי,
און עס וואלט אפשר נעווען אינטערעסאנט אויך. האב איך נעפאלגט
מיינע גוטע פריינט און האב מיך עטליכע מאל גענומען צו דער
ארבייט, און אלע מאל אוועקגעלעגט די פען, ביזּ... ביז ס׳איז נע־
קומען די צייט, איך האב זוכה געווען נאך פאר פופציג יאהר צו
באגעגענען זיך פנים אל פנים מיט זיין מאיעסטעט, מיט׳ן מלאך־
המות, נארנישט אויף קאמאוועס — איך האב מיך שיער־שיער ניט
איבערגעפעלט אהין, פון וואנען מע קאן קיין בריוועל ניט שרייבען,
קיין זאך ניט אריבערשיקען און אפילו קיין גרוס ניט איבערגעבען.

קורץ, איך האָב געהאלטען ביי אָפּזאָגען די עטליכע גילדען, — האָב איך צו מיר אזוי געזאָגט: „אציגד איז די רעכטע צייט. חאָפּ אריין און שרייב, וואָרום קיינער ווייסט ניט, וועמענ'ס מאָרגען עס איז. דו ווערסט מאכען א שטארב, וועלען קומען מענטשען, וואָס מיינען, אז זיי קענען דיך און ווייסען דיך, און וועלען אויסטראכטען זאכען, וואָס ניט געשטויגען, ניט געפלויגען. צו וואָס טויג עס דיר? אמעהר נעם שוין בעסער אליין, דו קענסט זיך בעסער פון אלעמען, און דערצעהל, ווער דו ביזט, שרייב דיין אויטאָביאָגראפיע!...

עס איז אָבער גרינג אויסצורעדען — „שרייבען איין אויטאָ־ביאָגראפיע", איין אמת'ע לעבענסגעשיכטע, נישט קיין אויסגע־טראכטע! דאָס הייסט אזוי גוט, ווי אָפּגעבען דין־וחשבון פון מיין גאנצען לעבען פאר מיין לעזער, זאָגען וידוי פאר דער גאנצער וועלט. איהר ווייסט? שרייבען איין אויטאָביאָגראפיע און מאכען א צוואה איז כּמעט אלץ איינס... איז איין מאל אוועק. און נאָך א זאך: עס איז שווערליך פאר א מענטשען, וואָס רעדט פון זיך אליין, ער זאל זיך קאָנען אויפהויבען צו אזא מדרגה, אז ער זאל ביישטייהן קענען דעם נסיון, ניט וועלען אויספיינען זיך פאר'ן פובליקום, באווייזען זיך פאר א וואויל־ען בחור, וואָס סע קומט איהם א קניפּ אין בעקל. איך האָב צוליעב דעם אויסגעקלויבען א באזונדערע פאָרם אויטאָביאָגראפיע: די פאָרם פון א ראָמאָן, פון א ביאָגראפישען ראָמאָן. עס וועט אויסקומען, אז איך וועל רעדען פון זיך זעלבסט, ווי פון א דריטער פערזאָן. דאָס הייסט: איך, שלום־עליכם דער שרייבער, וועל אייך דערצעהלען די ריכטיגע ביאָגראפיע פון שלום־עליכם דעם מענ־טשען, אָהן צערעמאָניעס, אָהן באָפּוצעכצען און צאָצקעריייען, ווי עס וואלט אייך דערצעהלט, למשל, א זייטינער פּאָרשוין, א וויל־פּרעמדער, נאָר אזעלכער, וואָס איז געווען מיט איהם אומעטום, אזעלכער, וואָס איז דורכגענאנגען מיט איהם אלע שבעה מדורי ניהנום. און דערצעהלען וועל איך עס אייך בישלעכווייז, שטיקלעכ־

ווייז, אייגנעטיילט אין באזונדערע מעשיות, אדער עפיזאדען, איין עפיזאד נאך דעם אנדערען. און דער וואס גיט פח דעם מענטשען, ער זאל געדענקען אלסדינג, וואס מיט איהם האט פאסירט אין זיין לעבען, זאל מיר בייטשטעהן, אז איך זאל נישט דורכלאזען חלילה קיין זאך, וואס מיר האט געטראפען און וואס קאן האבען א אינטערעס, און קיין פאר־שוין, וואס איך האב וועז באגענעט אויף דעם גרויסען יאריד, וואס איך האב דורכגעמאכט אין די פופציג יאהר פון מיין לעבען.

ד

די שטאָדט

דאָס קלײנע שטעדטעלע וואראנקא — א טײל כתריעווקע. — א לענגנדע פון מאוועס ציטעון. — איין אלטע קלויז, איין אלטער בית־עולם, צוויי יאריגים.

אויפנעצוינען נעוואָרען און נעוואכסען איז דער העלד פון דעם דאָזיגען ביאָגראפישען ראָמאַן אין סאמע כתריעווקע, וואָס איז שוין א ביסעל באקאנט אויף דער וועלט. נעפינענט זיך עס, אויב איהר זייט נייגיעריג צו וויסען, אין מאלאָראסיע, אין פאָלטאווער גובערניע, ניט ווייט פון דער אלטער היסטאָרישער שטאָדט פערעיאסלאוו, און היסען היסט עס ניט כתריעווקע, נאָר וואָראָנקאָ. פארשרייבט דאָס אייך.

אייגענטליך, וואָלט איך בארארפט אָנרופען דעם נאָמען פון דער שטאָדט, וואו ער איז געבוירען, און דעם דאָטום, ווי עס פיהרען זיך אלע ביאָגראפישע שרייבער. בין איך מיך אבער מודה, אז דאָס אינטערעסירט מיך ניט. מיך אינטערעסירט דוקא אט דאָס קלײנע כתריעווקע, אדער וואָראָנקאָ, ווייל קיין אנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט זיך איהם אזוי ניט איינגענעסען אין זכרון, ווי אט דאָס נעבענטשטע כתריעווקע־וואָראָנקאָ, און קיין אנדער שטאָדט אויף דער וועלט האָט נישט נעהאט אזוי פיעל חן אין זיינע אויגען, אזוי אז ער קאָן עס ניט פארגעסען און וועט עס ניט פארגעסען אייביג און אייביג

און באמת נערעט, וועלכע שטאדט אויף דער גרויסער וועלט, עס מעג זיין אדעס, אדער פאריז, אדער לאנדאן, אדער אפילו ניו־יארק, קאן זיך באריהמען מיט אזא גרויסען בריטען מארק און מיט אזוי פיעל אידישע קליטען און קליטלעך, טישען, טישלעך און שטעלעכלעך, מיט גאנצע בערג פרישע שמעקענדינע עפעלעך און בארלעך, דינים און קאווענעס, וואס ציענען און חזירים האבען חשק צו גענים־עסן פון זיי צו יעדער צייט, און די מארקווייבער פיהרען מיט זיי שטענדיגע מלחמות, און מיר, חדר־יונגלעך, האבען אוראי און אוראי חשק צו גענים־עסן פון די אלע גוטע זאכען און קאנען צו זיי ניט גרייכען ?...

וועלכע שטאדט פארמאגט אזא אלטען איינגעהויקערטען בית־מדרש מיט אזא שענעם געשניצטען ארון־קודש מיט צוויי לייבען, וואס זעהען־אויס ווי פויגלען, וועו ניט די לאנגע צינגער און די שופרות, וואס זיי האלטען אין מויל און בלאזען ? אינ׳ם דאזיגען אלטען בית־מדרש, דערצעהלען אלטע אידען, האבען זיך אונזערע זיידעס אמאל פארשלאסען פאר מאזעפען, ימח שמו, נעזעסען דריי טאג מיט דריי נעכט אננעטהאן אין טלית ותפלין און נעזאגט תהלים — און דורך דעם ניצול געווארען פונ׳ם טוידט. די זעלבע אלטע אידען דערצעהלען, אז דער אלטער רב נאך האט דאס בית־מדרש געבענטשט, סע זאל קיינמאל ניט ברענען — ברענט דאס ניט, עס מעג זיין וואס פאר א שרפה עס ווייל זיך !

וועלכע שטאדט פארמאגט אזא באד, וואס שטעהט בארג־אראפ, סאמע ביי׳ם ברעג טייך, און פארמאגט אזא ברונען, וואס זיינע וואסערען נעמען זיך קיינמאל ניט אויס ? און דער טייך אליין — וואו האט איהר נאך אזא טייך אויף דער וועלט, וואו דורות און דורות חדר־יונגלעך, שקצים, באדען זיך און פאליאסען זיך, לערנען זיך שווימען, חאפען פישלעך און מאכען קונצען, וואס איז כדאי צו זעהען ? וועגען דער דאזיגער אלטער באד, וואס שטעהט אויף חידושים, האבען אויך אלטע אידען צו דערצעהלען און דערצעהלען.

מע האָט דאָרט נעפונען אמאל א געהאנגענעם גוי, וואָס האָט זיך אנגע׳שפור׳ט און אליין זיך אויפגעהאנגען, איז דערפון ארויס א בלבול, אז דאָס האָבען איהם אידען אויפגעהאנגען, האָט די שטאָדט נעהאט אויף זיך נאכדעם א פעקעל מע האָט נעוואלט שמייסען די שענסטע בעלי־בתים, אדער מע האָט זיי טאקי נעשמיסען — איך ווייל ניט אזוי ווייט גרייבלען זיך, ווייל איך האָב פיינט טרויעריגע מעשיות, זיי מענען זיין אפילו פון פארצייטען...

וועלכע שטאָדט פארמאָגט אזא הויכען בארג אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָס זיין שפיץ דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע, און וואָס אויף יענער זייט — אלע ווייסען עס — ליגט באהאלטען איין אוצר נאָך פון חמעלניצקי׳ס צייטען? דעם אוצר האָט מען — אזוי דערצעהלען אלטע אידען — וויפיעל מאל געגומען זיך גראָבען, און מע האָט אלע מאל נעמוזט אוועקלעגען די ארבייט, וואָרום גראָבענדיג האָט מען געפונען ביינער, העמד און פיס און קעפ פון מענטשען אין תכריכים — משמעות, אז דאָס זענען געווען אידען, און אפשר נאָך קדושים... וועד ווייסט?

וועלכע שטאָדט פארמאָגט אזעלכע פיינע בעלי־בתים, וואָס זענען, דאכט זיך, אלע מאהר ניט ווי קליינע קרעמערלעך און שיינקאָרעס, וואָס לעבען, דאכט זיך, נאָר פונ׳ם גוי און איינס פון דאָס אנדערע, און פון דעסטוועגען פיהרען זיי זיך אלע בעל־הבתיש, יערער האָט זיך זיין היים, זיין משפחה און זיין אָרט אין בית־מדרש — אין מזרח־וואנט אדער אין שפיגעלבאנק, וואָס מאכט עס אויס? — און טאָמער איז ער אליין ניט אזא גרויסער יחסן און א גביר, האָט ער א קרוב א מיוחס אדער א נגיד, וואָס ער לאָזט איהם פון מויל ניט ארויס און דערצעהלט פון איהם אזעלכע גוזמות, אז דער קאָפ דרעהט זיך אוש?...

און אזא אלטען בית־עולם, אזא גרויסען און אזא רייכען און אזא אלטען בית־עולם, וואו דער גרעסטער טייל קברים איז שוין פארוואָסען געוואָרען מיט גראָז, אזוי, אז מע ווייסט שוין נאָר־

ניט, צי דאָרטען זענען דאָ ביינער פון מענטשען, אָדער ניין? פון דעם דאָזיגען בית־עולם איז שוין דוקא יאָ פארהאן וואָס צו דערצעהלען, און דוקא נישט אזעלכע פרייליכע מעשיות, און טאקי נאָר שרעקליכע זאכען, — פארשטעהט זיך, פון אמאָל, פון פארצייטען. נאָר אקעגען נאכט איז ניט כראי צו רעדען פון בית־עולמס...

א קליין שטעדטעלע אָט דאָס וואָראָנקאָ, נאָר א שענס, מלא חן. איהר קאָנט דורכשפאציערען דאָס גאנצע שטעדטעל, אין דער לענג און אין דער בריים, אין איין האלבע שעה, אויב איהר זענט בכח און האָט פיס. אָהן א באהן, אָהן א ים, אָהן א רעש, מיט צוויי יאָרידים סך־הכל דורכ'ן יאָהר, „קראסנע טאָרנעס" און „פּאָקראָווע", — פון אידענ'ס וועגען געמאכט נעוואָרען, אידען זאָלען לייזען נעלט און האָבען פרנסה. א קליין, קליין שטעדטעלע, דערפאר איז דאָס אָבער פול מיט אזעלכע שענע מעשיות און לעגענדעס, וואָס מע וואָלט פון זיי אליין נעקאָנט אנשרייבען א גאנצען בוך. איך וויים, אז מעשיות און לעגענדעס האָט איהר ליעב. דאָס איז ביי אייך, איינעגטליך, דער גאנצער עיקר... קאָנען מיר אָבער ניט: מיר דארפען זיך האלטען שטרענג אין די ראהמען פון א ביאָגראַף און מיר מוזען אייך פריהער באקאנט מאכען, ווי דער שטייגער איז, מיט די עלטערען פונ'ם העלד, מיט זיינע טאטע־מאמע. זייט צופריערען, וואָס איך הויב־אָן גלייך פון זיינע טאטע־מאמע, און ניט פון זיין זיידען און עלטער־עלטער־זיידען, ווי אנדערע ביאָגראפען טהוען.

3

טאַטע־מאַמע

א ווארענקאווער נגיד מיט א סך פרנסות. — א חאליאסטרע קינדער. — פרומע די דיענסטמויד נעוועלטיגט איבער זיי. — דער העלד איז א נאכמאכער, א קונדס.

א הויכער, מיט א שטענדיג פארזארגט פנים, מיט א בריימען, וויסען, געקנייטשטען שטערן, מיט א שיטער שמייכלענדיג בערדעל, א בעל־הבית א איד און א בעל־תפלה, א למדן און א בעל־תנ"ך, א פרומער און א בעל־לשון־קודש, א חסיד פון טאלנער רבי'ן און א ליעבהאבער פון מאפו, סלאנימסקי און צערערבוים, א חקרן, א בורר און א בעל־עצה אין א שפיעלער אין שאך און א מבין אויף פערעל און בריליאנטען — אט דאס וועט זיין די ריכטינע פיזיאנאמיע פון דעם העלד'ס פאטער, רב נחום וועוויק'ס, וואס האט נערעכענט זיך אין שטאדט פאר'ן נרעסטען נגיד.

וויפיעל אזא נגיד פון וואראנקא האט נעקאנט פארמאגען — איז שווער צו זאגען; נאר נעשעפטען האט ער נעהאט א גוזמא: ער איז נעווען א פאסעסאר, צוגעשטעלט בוראקעם אין „זאוואד", נעהאלטען די זעמסקע פאטשט, נעהאנדעלט מיט תבואה, נעגרוזעט בערליינעם אויפ'ן דניעפר, נעהאקט וואלד און נעשטעלט אפסען אויף דער בראהע, נאר פרנסה האט מען נעצוינען פון דער „שניט־קראם". עס רעדט זיך נאר אזוי א „שניט־קראם". דארט האט

זיך געפונען אויך צעלניק, און באקאליי, און היי און האבער, און היימישע רפואות פאר גויים און גויעס, און אייזענווארג אויך. אין „שניט־קראם" האט זיך דער טאטע נישט אריינגעמישט. דאס האט געפיהרט אינגאנצען די מאמע, א אידינע איין אשת־חיל, א גיכע טהוערין און מיט ספנות א שטרענגע צו איהרע קינדער. און קינדער זענען געווען היבשליך, אריבער א טוץ, און פון אלערליי וואוכס און פון אלערליי פארב: קינדער מיט שווארצע הערלעך, מיט בלאנדע און מיט נעלע.

קיין גרויסען ציימעס האט מען מיט דעם קליינווארג, געווייגט־ליך, נישט געמאכט. דאס הייסט, שטארק בענקען האט מען נאך זיי ניט געבענקט, און אז זיי זאלען, חס־ושלום, נישט געווען קומען אויף דער וועלט, וואלט אויך געווען אהן איין אומגליק; נאר אז זיי זענען שוין דא, איז — „מהכתיתי, וועמען מאכען זיי קאלי? זאלען זיי זיין מיט יאהרען"... וועד ס'האט זיך נעקאנט אויס־דרעהען פון פאקען און פון מאזלען און פון אלע איבעריגע קינדערשע שלעק־פוריעניות'ען, דער איז אויסגעוואפסען און אוועק אין חדר אריין, פריהער צו נטע־לויב דרדקי, דערנאך צו רב זרח'על דעם גמרא־מלמד. און וועד עס האט ניט געקאנט ביישטעהן דעם בעל־דבר מיט די טויזענט אויגען, וואס לאקערט אויף קליינע עופה'לעך, דער האט זיך באצייטענס אפגעטראגען אהין, פון וואנען ער איז געקומען. האט מען פארהאנגען די שפיענלען, און טאטע־מאמע האבען זיך אוועקגעזעצט שבעה, אראפגעוואדפען די שיך פון די פים און שטארק־שטארק געווייגט. אזוי לאנג געווייגט, ביז מע האט אויפגעהערט. געזאגט דעם פסוק: „ה' נתן ה' לקח", אויס־געווישט די אויגען, אויפגעשטאנען פון דער ערד און פארגעסען... אנדערש איז עס אוממגליך געווען אין דעם גרויסען טארארם מיט'ן יאריד פון אריבער א טוץ קינדער, צוויישען זיי איינער א בעל־הבית'על שוין, וואס סע שיט זיך איהם א בערדעל, און איינס א זויגעדיגס, נאך ביי דער ברוסט.

א גרויס בריה'שאפט איז עס געווען פון דער מאמע אויסצו־האַרעווען אזא חאַליאַסטרע און אויסצושטעהן אַלעמענ'ס קראַנק־היימען. ווארום אזוי פלעגט א קינד קריגען פעטש מיט קלעפ מיט בוכענצים, וויפיעל ס'איז אין דעם ארויס. נאָר טאָמער חלילה איז עמיצער קראַנק געווארען, אזוי איז שוין די מאמע ניט אָפּגע־טראַטען פון בעטל: „א מכּה דער מאמע!" איז דאָס אַבער געזונט געווארען און געשטעלט זיך אויף די פיסלעך — „אין חדר אריין, דו שייגעץ אייגער, אין חדר אריין!"...

אין חדר האָבען געלערענט אלע פון פיער יאָהר ביז... כּמעט ביז דער חתונה. און פון דער גאַנצער חאַליאַסטרע קינדער האָט זיך אויסגעצייכענט אלס גרויסער שקץ דער מיטעלסטער, דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע, מיט'ן נאָמען שלום, אַדער שלום נחום וועוויק'ס.

מע באַדאַרף זאָגען דעם אמת, אז נאָר קיין שלעכט יונגל איז דאָס ניט געווען, אָט דער שלום נחום וועוויק'ס, און לערנען האָט ער זיך געלערענט בעסער פון אלע קינדער, נאָר פעטש, קולעפעם, מיט קלעפ, מיט שמיץ, ניט פאַר אייך געדאַכט, האָט ער אויך געקראָגען מעהר פון אלע. מסתּמא איז ער וועדטה געווען.

— אָט וועט איהר זעהען, אידען, אז פון דעם קינד וועט קיין גוטס ניט ארויס! דאָס וואַכסט עפּים א גאַרנישט מיט א נישט, דער שוואַרציאָהר וויסט וואָס, א שטויבער, א סאַמאָוואַליץ, א זולל־סובֿא'ניק, א איוואַ פאַפערילע, איין אויסווירפלינג, א משומד און א פל־בו'ניק, און וואָס אין דער קאָרט!...

אזוי האָט איהם אטעסטירט פרומע די דיענסטמויד, א בלינדע אויף איין אויג און א געשטופעלטע, נאָר זעהר א קאָרגע און א נעטרייע דיענסט. א נעטרייע און איין איבערגעגעבענע און איין עהרליכע דיענסט. זי האָט נע'הרג'עט־געשלאָגען די קינדער, זיי געזשאַלעווען עסען, אכטונג געגעבען, זיי זאָלען זיין גוט און פרום און עהרליך און בשר צו גאָט און צו לייט. און מחמת די מאמע

איז געווען איין אשתּ־חיל, שטענדיג אין קראָם, האָט פרומע די מויד געפיהרט די שטוב ביז רמה און „דערצוינגען" די קינדער, ווי א מאמע. זי האָט זיי געוועקט, געוואשען, געצוואָגען, נעזאָנט מיט זיי ברכה, געפאָטשט, געגעבען אָנבייסען, אָפּגעפיהרט אין חדר, געבראכט פון חדר, געפאָטשט, געגעבען עסען, געלייענט מיט זיי קריאת־שמע, וויעדער געפאָטשט און באַלעגט שלאָפען, אַלע אינאיינעם, ס'זאָל אייך צו קיין חרפה ניט זיין, טאקי מיט איהר אין איין בעט. די קינדער אין בעט — און זי ביי זיי צופוסענס.

א שטיק נלות איז געווען פאר די קינדער אָט די פרומע די מויד, און א יום־טוב איז געווען פאר זיי פרומע'ס חתונה — לאנג לעבען זאָל אידעלע־גנב מיט דער היטשקע נענרייזעלטע האָר, אָנ־געשמירט מיט געזונטנשמאלץ, און מיט דער צונויפגעוואפסענער נאָז, וואָס מע קאָן זי קיינמאָל ניט אויסשנייצען, מע זאָל זיין, דאכט זיך, מיט אכצעהן קעפ. לאנג לעבען זאָל ער, וואָס ער האָט זיך אונטערגענומען (אָט א משוגע'נער!) חתונה האָבען פאר דער בלינדער פרומען. און חתונה האָט ער פאר איהר געהאט ניט נלאָט אזוי, נאָר מחמת „ליעבע": ער האָט זיך אין איהר פארליעבט, הייסט עס, מיט ספנת־נפשות. ניט צוליעב דעם, וואָס זי האָט נאָר איין אויג און איז געשטופעלט — חס וחלילה! נאָר צוליעב דעם, וואָס ער טהוט א שידוך מיט רב נחום וועוויק'ס. א קלייניגקייט — אזא שידוך! חיה־אסתּר אליין (די מאמע) האָט געפראָווען די חתונה, געווען די גאנצע מחותּנת'טע, געבאָקען לעקאָך, אראָפּ־געבראכט פלי־זמר פון בערזאן, געטאנצט, געהוליעט ביז טאָג און געווארען הייזעריג, ווי די וואנט.

אוי־וועה, וואָס חברה האָבען זיך דעמאָלט אָנגעלאכט און אָנגעטאנצט! די שמחה איז געווען ניט אזוי צוליעב דעם, וואָס א פייפער א גנב נעמט א בלינדע מויד, נאָר איבער דעם, וואָס מע וועלט פטור פון „פרומע די מויד" אויף אייביג און אייביג! און אנב האָט מען זיך טאקי אָנגעלאכט אויך אויף דעם, וואָס „דער

שוינעץ" האָט קאָפּירט דאָס גליקליכע פּאָר — דעם חתן, ווי ער פּייפט מיט דער נאָז, און די כּלה, ווי זי קוקט אויפֿן חתן מיט איין אויגעל און באלעקט זיך, ווי א קאַץ, או זי האָט א נאש־נעגעבען סמעטענע.

קאָפּיערען, נאָכמאכען, איבערקרימען — דערויף איז אונזער שלום נעווען איין מזיק! האָט ער דערזעהען עמיצען דאָס ערשטע מאל, אווי האָט ער שוין נעפונען אויף איהם עפּים א חסרון, אָדער אזוי א „לעכעריגס", און ער האָט זיך שוין אָנגעבאָזען ווי א פּאָחיר, און ער האָט איהם שוין נאָכגעמאכט. און חברה שקצים האָבען נעלאכט, און טאָטע־מאמע האָבען צונעשטעלט א בענקעלע פּאר'ן רבי'ן, או „דער שוינעץ מאכט נאָך דער גאנצער וועלט, ווי א מאלפע — מע בארארף איהם אָפּגעוואוינען דערפון!"

און דער רבי האָט זיך נעגומען איהם „אָפּגעוואוינען" דערפון — עס האָט אָבער ווינציג־וואָס געהאָלפען... עפּים א „ניט־גוטער" האָט זיך פּארקלויבען אין דעם קינד, א מין לץ, וואָס דער גאנצער וועלט מאכט ער נאָך און אלעמען קרימט ער איבער, אָבער אלעמען, אפילו דעם רבין אליין, ווי ער שמעקט טאבעקע און ווי ער גיהט דרייבניטשקע מיט די קליינע פיסעלעך, און די רביצין, ווי זי פיסקעלט זיך, רויטעלט זיך און בלינצעלט מיט איין אויגעל, בשעת זי דארף נעמען ביי'ם רבין אויף שבת און קאָן ניט אויסרעדען „שבת", נאָר „סאבעס", — און פעטש זענען נעפלויגען, און קלעפּ האָט מען נעטיילט, און שמיץ האָט מען נעצעהלט. אי שמיץ! סטייטש שמיץ!

בקיצור — ס'איז נעווען א לעבען.

4

שמואליק דער יתום

מעשינת. פאנטאזיעס און חלומות. — קבלה און כשוף.

פארהאן פנים'ער, וואס זענען באשאפען געוואָרען פון נאָט אויף צו פאר'כשופ'ען אייך מיט'ן ערשטען קוס. „האָב מיך ליעב!" — אזוי שרייט צו אייך דאָס דאָזיגע פנים'על, און איהר באקומט דאָס ליעב, איהר ווייסט ניט פאר וואָס.

אָט אזא מין חנ'עוודיג פנים'על האָט געהאט שמואליק דער יתום, א יונגעל אָהן א טאטען, אָהן א מאמען, וואָס אויפגעהאלטען האָט ער זיך ביי'ם רב.

צו איהם איז דאָס צוגעקלעפט נעוואָרען שלום נחום וועוויק'ס, דער העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראפיע, פון דער ערשטער מינוט, וואָס זיי האָבען זיך באקענט, זיך געטיילט מיט איהם מיט די אָנבייסענס און מיט די מיטאָגס האלב אויף האלב און נעוואָרען חבר -- אָבער וואָס חבר הייסט! נפש אחת — איין לייב, איין נשמה! פאר וואָס? איבער זיינע מעשיות.

קיינער האָט נישט געהאט אזוי פיעל מעשיות אויף צו דער־צעהלען, וויפיעל שמואליק. האָבען מעשיות אויף צו דערצעהלען איז אָבער נאָך ניט אינגאנצען. דאָס דערצעהלען אליין איז אויך א זאך. דערצעהלען א מעשה דארף מען קאָנען. און שמואליק האָט געקאָנט דערצעהלען מעשיות אזוי, ווי קיינער ניט!

פון וואנען האבען זיך צו דעם ציקאווען בחור מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פאר'חלומ'טע אויגען געטומען אזוי פיעל מעשיות, און אזעלכע שענע, רייכע מעשיות, מיט אזעלכע זעלטענע פאנטאסטישע בילדער? צי האט ער זיי וואו געהערט אמאל דערצעהלען? אדער דאס איז נעווען פון זיין קאפ אויסגעטראכט, לויטער פאנטאזיעס? עד היום קאן איך דאס ניט באגרייפען. איך וויים נאר איין זאך: עס האט זיך ביי איהם נעגאסטען ווי פון א קוואל, נאר פון אזא קוואל, וואס שפעט זיך ניט אויס קיינמאל. און געגאנגען איז דאס ביי איהם גלאט, ווי אויף בוימטהל, און נעצוויגען האט זיך עס ווי א לאנגער זיידען־פאדעם. און זיס איז נעווען די שטים, זיס די שפראך, זיס ווי צוקער. און די בעקלעך רויט, און די אויגען פאר'חלומ'ט און נאסליך, ווי איבערגעצויגען מיט א דין רויבעל.

פארקלויבען זיך פרייטאג נאך האלבען טאג, אדער שבת נאכ'ן עסען, אדער יום־טוב פארנאכטליך, אויפ'ן הויכען וואראנקאווער בארג, וואס „דער שפיץ זיינער דערגרייכט כמעט ביז דער חמארע", האבען זיך ביידע חברים אוועקגעלעגט מיט'ן פנים אראפ צום גראז, אדער מיט'ן פנים ארויף צום הימעל, און שמואליק האט נענומען דערצעהלען א מעשה נאך א מעשה: א מעשה פון א בן־מלך מיט א בת־מלכה, א מעשה פון א רב מיט א רביצין, א מעשה פון א פרינץ מיט א פלעגהונט, א מעשה פון א פרינצעסין אין א קרישטאלענעם פאלאץ, א מעשה פון צוועלף גזלנים אין וואלד, א מעשה פון איין אקרענט, וואס האט זיך אוועקגעלאזט אויפ'ן פארנלוועלט ים. מעשיות פונ'ם פאבסט, וואס האט נעפיהרט ויפוחים מיט די נרעסטע רבנים, און מעשיות פון חיות, פון שדים און פון רוחות און פון פת־ליצנים, פון מכשפים, שרע־טעלעך, וואוועלאקעס, פיפערנאטערס, האלב־מענטש, האלב־חיה, און א מעשה מיט א הענגליכטער פון פראג — און יעדע מעשה האט געהאט איהר טעם מיט איהר ריח, און א באזונדער כשוף איז נעווען אויסגענאסען אויף זיי אלע.

דער חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, האָט נעהאַלטען אָפען מויל און אויהערען, קיין אויג ניט אַראָפגעלאָזט פונ׳ם דאָזיגען ציקאַוועז בחור׳ען מיט די רויטע בעקלעך און מיט די פאר׳חלומ׳טע נאסליכע אויגען.

— פון וואַנען ווייסט דו דאָס, אלסדינג, שמואליק?

— נאַרעלע, דאָס איז נאָך נאָרניט. למאי איך וויים, ווי אזוי מע צאפט ווייַן פון דער וואַנט? און בוימעהל פון דער סטעלי?

— ווי אזוי צאפט מען דאָס ווייַן פון דער וואַנט? און בוימעהל פון דער סטעלי?

— נאַרעלע, דאָס איז נאָך אויך בלאָטע! איך וויים אפילו, ווי אזוי מע מאכט פון זאמר גאָלד און פון שערבלעך דימענטען מיט פּריליאַנטען.

— ווי אזוי מאכט מען דאָס?

— ווי אזוי? דורך קבלה. דער רב איז דאָך א בעל־קבלה. וואַר וויסט עס ניט? ער שלאָפט דאָך קיינמאָל ניט.

— וואָס דען טהוט ער?

— ביינאכט, וען אלע שלאָפען, איז ער אויף. זיצט ער אליין און פארנעמט זיך מיט קבלה.

— און דו זעהסט אלסדינג, וואָס ער טהוט?

— ווי קאָן איך זעהען, נאַרעלע, אז איך שלאָף?

— פון וואַנען־זשע ווייסט דו, אז ער פארנעמט זיך מיט קבלה?

— וואַר ווייסט עס נישט? דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד. פרעג וועמען דו ווילסט. דאָס, וואָס דער רב קאָן, נאַרעלע, קאָן קיינער נישט. ווייל ער — זענען אָפען פאר איהם אלע צוועלף ברונעמס מיט קוועקזילבער און אלע דרייצעהן נערטנער פון סאמע זאפראָן, און גאָלד מיט זילבער, מיט דימענטען, מיט בריליאַנטען — בחול הים, אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך אזש ניט!...

— פאר וואס־זשע ביזט דו תמיד הונגעריג? און פאר וואס האָט ער ניט אויף שבת?

— אזוי, וואָרום ער וויל ניט. ער וויל בעסער אָפּקומען אויף דער וועלט, תשובה טהון. ער איז א בעל־תשובה. ער זאָל וועלען, וואָלט ער געווען רייך, ווי קורח; טויזענט רויטשילדס וואָלט ער פארשטעקט אין גארטעל. וואָרום ער וויסט, ווי אזוי מע ווערט רייך. פאר איהם איז אנטפלעקט אלסרינג. ער וויסט אפילו דעם אָרט, וואו דער אוצר ליגט באהאלטען.

— וואו ליגט דער אוצר באהאלטען?

— חכם! פון וואנען זאָל איך וויסען? וועז איך זאָל וויסען, וואו דער אוצר ליגט, וואָלט איך דיר שוין לאנג געזאגט. איך וואָלט אין מיטען ביינאכט געקומען צו דיר און וואָלט דיך אויפגעוועקט פון שלאָף: „קום, שלום, צום אוצר, וועלען מיר צונויפשעפרעווען דאָס גאָלד פולע זשמענים און אנשטופען פולע קעשענעס!"

און האָט שמואליק אנגעהויבען צו רערען וועגען אוצר, אזוי האָבען די פאר'חלומ'טע אויגען בייי איהם זיך אנגעצונדען, די רויטע בעקלעך צעפלאמט, און אלײן האָט ער זיך אזוי צעהיצט און צעברענט און צעפלאקערט, אז ער האָט אויך דעם חבר זיינעם אנגעווארעמט, צעהיצט, צעברענט און צעפלאקערט. שמואליק האָט גערערט, און זיין חבר, שלום נחום וועוויק'ס, האָט איהם געקוקט אין מויל אריין און מיט דאָרשט געשלונגען יערעם וואָרט.

5

אוצרות

וואס איז אייז אוצר? — א לענערע פון חמעלניצקי׳ס צייטען. — וואונדער־שמיינער.

אז ס׳איז פארהאן אייז אוצר דאָ ביי אונז אין אונזער שטעדטעל — אין דעם איז דאָך קיין ספק ניט.

פון וואנען האָט זיך געגומען צו אונז אייז אוצר? פון חמעלניצקין. חמעלניצקי האָט איהם דאָ באגראָבען נאָך פארצייטען. טויזענטער יאָהרען האָבען מענטשען געזאמלט אוצרות מיט אוצרות, ביז ס׳איז געקומען חמעלניצקי און האָט עס באשטאָט.

— ווער איז געווען חמעלניצקי?

— חמעלניצקי, ווייסט דו ניט? נארעלע, חמעלניצקי — דאָס איז געווען א רשע, א המן, נאָך פאר חמעלניצקי׳ס צייטען... דאָס ווייסט דאָך א מינדסט קינד! האָט אָט דער חמעלניצקי דער רשע, דער המן, אָננגעראבעוועט, הייסט עס, מילי־מיליאסען נאָלד ביי די אמאָלינע פריצים און ביי די רייכע אידען, און האָט דאָס אלסדינג געבראכט צו פיהרען אהער צו אונז, קיין וואראנקא, — און דאָ האָט ער עס איינמאָל ביינאכט אויף יענער זייט בית־מדרש באַרג־אראָפּ, אקעגען דער שיין פון דער לבנה, באהאלטען, טיעף־טיעף אין דער ערד באגראָבען, און ס׳איז מיט גראָז באוואכסען אין מיט בשוף פאר׳כשופ׳ט, אזוי, אז קיין בן־אָדם זאָל עס ניט געפינען.

— און כ׳איז פּאַרפּאַלן לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג?

— וועד האָט דיר געזאָגט, אז ס׳איז פּאַרפּאַלן לעולם ועד, אויף אייביג און אייביג? און צו וואָס האָט נאָט באַשאַפּען די קבלה? די בעלי־קבלה, נאַרעלע, האָבען שוין דערצו איין עצה.

— דהיינו, וואָסער איין עצה?

— זיי וויסען שוין. זיי האָבען א שפּרוך אזעלכען, און א פּסוק פּאַרהאַן אזעלכער אין תּהלים, וואָס מע דאַרף איהם זאָגען פּערציג מאָל פּערציג...

— וואָסער א פּסוק?

— ע, נאַרעלע, איך זאָל וויסען דעם פּסוק! און אפילו איך זאָל שוין וויסען, איז דאָס אויך ניט אזוי גרינג. מע באַדאַרף פּאַסטען פּערציג תּעניתים, אָפּזאָגען אלע טאָג פּערציג קאַפּיטלעך תּהלים, און אויפ׳ן איין־און־פּערציגסטען טאָג, באלד נאָכדעם, ווי די זון האָט זיך געזעצט, באַדאַרף מען זיך ארויס׳גנב׳ענען אזוי קונציג, אז קיין בן־אָדם זאָל דיך ניט באַגענענען, — וואָרום טאָמער חלילה דערזעהט מען דיך, באַדאַרף מען אָנהויבען נאָך א מאָל צו פּאַסטען פון אָנהויב פּערציג תּעניתים, — און ערשט דעמאָלט, אז ס׳וועט דיר אָפּגיליטען, קיינער וועט דיך ניט באַגענענען, זאָלסט דו אוועקגעהן אין א פּינסטערער נאַכט אין אָנהויב חודש אויף יענער זייט־מדרש באַרג־אַראָפּ, און דאַרטען אָפּשטעהן פּערציג מינוט אויף איין פּוס, צעהלענדיג פּערציג מאָל פּערציג, און אויב ס׳וועט נאָר ניט זיין קיין טעות אינ׳ם צעהלען, וועט זיך דיר דער אוצר אנטפּלעקען פון זיך אליין...

און שמואליק דער יתום ניט צו פּאַרשטעהן נאָנץ ערנסט זיין חבר, שלום נחום וועוויק׳ס, דעם סוד פונ׳ם אוצר מיט א שטיל קול, אלע מאָל שטיל׳ער, ווי אויסגעלייענט פון א בוך, ניט אָפּגע־שטעלט זיך אויף א רגע׳לע אפילו:

— און אנטפּלעקען וועט זיך דיר דער אוצר דורך א פייערל, א קליין פייערל. און אז דאָס פייערל וועט זיך דיר באַווייזען, באַדאַרפסט דו נלייך צוגעהן צו דעם, צום פייערל הייסט עס,

זאלסט נאר קיין מורא ניט האבען פאר אפבריהען זיך, וואָרום דאָס פייערעל איז מעהר ניט אויף צו באלייכטען, ברענען ברענט עס ניט, און דו בארארפסט זיך נאָר אָנבוינען און זשעברעווען מיט ביידע זשמענים (שמואליק באווייזט מיט ביידע הענט, ווי ער זשעב־רעווען) גאלד און זילבער און דימענטען און בריליאנטען, און שטיינער אזעלכע, וואָס הייסען מיט'ן נאָמען „כּדכּד", און אזעלכע, וואָס הייסען מיט'ן נאָמען „ישפה"...

— וואָס איז דען דער חילוק?

— אי, נארעלע, ס'איז א גרויסער חילוק! „כּדכּד" איז אזא שטיין, וואָס לייכט אין דער פינסטער, ווי א סטרינעווע ליכט, און „ישפה" האָט אין זיך א כח: עס מאכט פון שווארץ וויים, פון רויט גרין, פון גרין בלוי, פון נאָס מרוקען, פון הונגעריג זאָט, פון אלט יונג, פון טוידט לעבעריג... מע בארארף נאָר מיט איהם געבען א רייב אין דער רעכטער לאָץ פון דער קאפאָטע און א זאָג: „ס'זאָל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן א רעכטער אָנבייסען!" — נעהט־ארויס א זילבערנע טאָץ, און אויף דער טאָץ צוויי פאָר נעבראָטענע טייבעלעך מיט פרישינקע פלעצלעך פון נעבייטעלטער מעהל, פּערווי סאָרט. אָדער: „ס'זאָל מיר ארויסגעהן און ארויס־געהן א נוטער ווארעמעס!" — באווייזט זיך א נאלדענע טאָץ מיט בלערליי מינים עסענווארג און פאטראווען, מערני־מלך, נעבראָ־טענע צונגען מיט נעפילטע העלזלעך, וואָס זייער געשמאקער ריח צעגעהט זיך אין אלע אברים, און פרישע צונעברענטע נעפלאָכטענע קוילעטשען וואפסען־אוים פאר דיינע אויגען, און ווייז לרוב פונ'ם בעסטען סאָרט, און ניסלעך, און באָקסערען, און צוקערקעס לרוב — אזוי פיעל, אז סע גלוסט זיך שוין אזש ניט!

און שמואליק קערעווט־אָפ דעם קאָפ אָן א זייט און שפייט־אוים, און זיין חבר זעהט נאָך זיינע פארשמאכטע ליפען און נאָך זיין בלאָס פנים מיט די פאר'חלומט'ע אויגען, אז ער וואלט זיך ניט אָפגעזאָגט פון א שטיקעל געבראָטענע צונג, א נעפילטע העלזעל, אָדער חאָטש א שטיקעל קוילעטש... און ער גיט זיך דאָס וואָרט,

אז מאַרגען, אם ירצה השם, טראָגט ער איהם אַרויס אין קעשענע עטלעכע ניסלעך, א פּאָר באָקסערען מיט א צוקערקעלע, וואָס ער וועט אַרויסלאָזן מחילה, ביי דער מאַמע אין קלייטל. און דערווייל בעט ער שמואליקן, ער זאָל דערצעהלען נאָך און נאָך. און שמואליק לאָזט זיך לאַנג ניט בעטן. ער ווישט־אָפּ די ליפּען און דערצעהלט נאָך און נאָך.

— ...און אז דו האָסט זיך נוט אָנגעזעטיגט מיט די אלע מיני מאכלים און פּארטרונקען מיט די בעסטע ווייגען, נעמסט דו און טהוסט א רייב מיט'ן שטיינדעלע און א זאָג: „ס'זאָל מיר אַרויסגעהן און אַרויסגעהן א ווייכער געלענער!" — באַווייזט זיך דיר א בעטעל פון עלפענביין, מיט גאָלד באַפּוצט, מיט איין איבער־כעט — ווייך ווי פוטער, און מיט זיידענע קישעלעך צוקאָפּענס, און מיט איין אטלעסענע קאָלדרע איבערגעדעקט. ציהסט דו זיך אויס און ווערסט אנשלאָפּען, און עס חלום'ען זיך דיר מלאָכים מיט פרובים, מיט שרפים, מיט'ן גן־עדן העליון, מיט'ן גן־עדן התחתון... אָדער, אז ניט, טהוסט דו א רייב מיט'ן שטיינדעלע, הויבסט דו דיך גאָר אויף אין דער הויך ביז דער חמארע, און אריבער דער חמארע, און דו פליהסט זיך, ווי איין אָדלער, הויך־הויך! ווייט־ווייט!...

צי האָט אָט דער אַרעמער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות זיך ווען אָפּגערופען נאָכדעם אין די שרייבעכצען פון זיין חבר שלום, בעת שלום נחום וועוויק'ס איז נעווארען א „שלום־עליכם" — דאָס איז שווער צו זאָגען. איין זאך איז געווים: זיין פאַנטאזיע האָט ער נעמאכט רייכער, זיין השגה ברייטער, און שמואליק'ס חלומות און שמואליק'ס טרוימען וועגען אוצרות, וואונדערשטיינער און נאָך אזעלכע נוטע זאכען טראָגט ער ביי זיך מיעף אין הארצען נאָך עד היום. אפשר אין איין אנדער פּאַרם, אפשר אין אנדערע נעשטאלטען — נאָר ער טראָגט זיי, ער טראָגט זיי בין צו היינטיגען טאָג.

6

דער רב אין גן־עדן

די פריינטשאפט פון דוד מיט יהונתן. — דער לויתן מיט'ן שור־הבר. — ווי זעהען־אויס די צדיקים אויף יענער וועלט.

די שענע, וואונדערליכע מעשיות פון שמואליק דעם יתום האָבען זיין יונגען חבר אינגאנצען פאר'כשופ'ט און נעבראכט דער־צו, אז די פרינצען מיט די פרינצעסינס זענען איהם נעגאנגען צו חלום, געוועקט, געשלעפט ביי די ארבעל: „שטעה־אויף, שלום, טהו דיך אָן און קום מיט אונז!"... און נישט נאָר אין חלום — אויך אויף דער וואָהר האָט ער זיך נעפונען כּמעט שטענדיג צווישען פרינצען און פרינצעסינס, ערגיץ אין א קרישטאַלענעם פאלאץ, אָדער אויפ'ן פארגליווערטען ים, אָדער אויף א וויספע, וואו עס געוועלטיגען ווילדע מענטשען, אָדער נאָר אין גן־עדן התחתון, וואו עס געפינען זיך צוועלף ברונענס מיט קוועקזילבער און דרייצעהן גערטנער פון זאפראן, און גאָלד און זילבער וואלנערט זיך, אזוי ווי מיסט; אָדער ער הויבט זיך אויף, מיט'ן שטיינדעלע „ישפה", נאָר אין דער הויך, אויף יענער זייט חמארעם... עס איז דער־נאנגען אזוי ווייט, אז ער האָט אָנגעהויבען אָנרופען די אלע זאכען ביי'ם נאָמען און זעהען זיך מיט זיי אויף יעדען טריט און שריט.

עטליכע צונויפגעלעגטע באלקענס אין הויף איינס אויף דאָס אנדערע זענען שוין געווען נענוג פאר איהם, ער זאָל זיך ארויפ־חאפען אויף זיי נאָנץ הויך און זיך פאָרשטעלען, אז דאָס איז א

„וויספע", און ער איז דער פרינץ, און די געגנ מיט די קאטשקעס, וואס שפאציערען־ארום אין הויף, — דאס זענען די ווילדע מענ־טשענפרעסער, און ער איז איבער זיי דער מלך, וואס קאן זיי טרייבען וואוהין ער ווילל און קאן טהון מיט זיי וואס ער ווילל, ווארום זיי זענען דאך זיינע אונטערטעניגע... עס איז נענוג געווען א שטיקל נלאז טאמער האט ער געפונען, זאל עס ווערען ביי איהם פאר־וואנדעלט אין א טייערען וואונדערשטיין, א מין „בדבר"... א שטיינדעלע, א פראסט, פון דער ערד אויפגעהויבען — קאן עס זיין אפשר דאס שטיינדעלע „ישפה" — ווער וויסט? פוילט ער זיך ניט, נעמט און טהוט דאס א רייב, אז קיינער זעהט ניט, אין דער רעכטער לאץ און א זאג, ווי שמואליק זאגט: „ס׳זאל מיר ארויסגעהן און ארויסגעהן..."

מעהר פון אלץ אבער האבען זיך אייגעווארצעלט אין איהם שמואליק׳ס מעשיות וועגען „אוצרות". ער איז געווען מעהר ווי זיכער, אז ניט היינט איז מארגען, נאר איין אוצר מוז זיך איהם אנטפלעקען. דאס גאנצע נאלד וועט ער, געווייניגליך, אוועקגעבען דעם טאטען מיט דער מאמען. דער טאטע וועט שוין ניט דארפען זיין אזוי פארזארגט און פארטראגען אין די געשעפטען. די מאמע וועט פארשפארען פריערען גאנצע טעג אין קלייט. מיט דעם פח פונ׳ם שטיין „ישפה" וועט ער זיי אויסבויען א פאלאץ פון קרישטאל, ארומגערינגלט מיט א נארטען פון סאמע זאפראן. און אין מיטען גארטען וועט זיך געפינען א ברונען פון קוועקזילבער. א פלעהונט וועט היטען דעם אריינגאנג, און פיפערנאטערס, שרעטעלעך מיט ווילדע קעץ וועלען זיך דראפען אויף די בוימער. און ער, דער פרינץ אליין, וועט אויסטיילען פון זיין בריטער האנט די וואראנקאווער ארמעלייט נדבות, גרויסע נדבות און קלייגע נדבות, איטליכען אזא נדבה, ווי ער פארדיענט.

עס איז געווען שווער זיך פארצושטעלען, אז די צוויי גע־ליעבטע חברים, שלום נחום וועוויק׳ס און שמואליק דער יתום, זאלען וועלן אמאל זיך דארפען צעשיידען אויף אייביג און אייביג.

ערשטענס, גלאט למאי זאלען זיך חברים שיידען? און אויסער־דעם, האבען זיי זיך נעשוואָרען ביידע ביי נאַכט און איבערגעשלאָגען מיט א ציצה, אז אייגער אָהן דעם צווייטען זאל ניט אוועקפאָהרען קיינמאָל ניט אין ערגיץ ניט, און אז וואָס ס'זאל זיך מיט זיי ניט טרעפען און וואו זיי זאלען ניט מגולגל ווערען, זאלען זיי תמיד זיין איין נפש, איין נשמה. דאָס איז נעווען א ליעבשאפט, ווי צווישען דוד מיט יהונתן. געהט רעכט זיך אויף אזא מעשה, אז דער רב, וואָס איז טאקי געווען אפילו א איד א זקן, איך האָב מורא, אויב ניט א בן־שבעים, וועט נעמען און וועט זיך פלוצים אין מיטען דערינען אוועקלעגען נאָר און וועט מאכען א שטאַרב, און דער יתום שמואליק וועט אוועקפאָהרען מיט דעם רב'ס אלמנה ערגיץ אין א קליין שטעדטל, וויים איך וואוהין, ערגיץ אין חערסאָנער גובערניע, און אז שמואליק זאל פארשוואונדען ווערען, גלייך ווי ס'איז נאָר קיינמאָל קיין שמואליק אויף דער וועלט ניט געווען!

מאָהלט אייך, ניט אזוי גיך טהוט זיך עס, ווי עס רעדט זיך. ניט אזוי גרינג לענט זיך אוועק א רב און שטאַרבט־אוועק. דער רב, וואָס איז געווען תמיד א „חלוש", א קראנקער מענטש פון פאסטען תעניתים און פון גלאט ניט עסען, האָט זיך אויף דער עלטער אוועקגעלעגט אין בעט, אפגעלעגען א גאַנצען העכער א יאָהר, אָהן עסען, אָהן טרינקען, און נאָר גאַנצערענט און נאָר נעדאוועט, און גראַנגעלט זיך מיט'ן מלאך־המות. שמואליק האָט דערצאָהלט פאר זיין חבר און געשוואָרען מיט פל השבועות, אז אלע פארנאכט, בין מנחה למעריב, פליהט־אריין דורך א שפאַרינ־קעלע פון א פענסטער דער „בעל־דבר", שטעלט זיך אוועק ביי'ם רב צוקאָפענס און וואַרט, טאָמער וועט ער אויפהערען „זאָגען", וועט ער איהם מאכען „חיק"... איז אָבער דער רב קליגער פון איהם: ער הערט ניט אויף צו „זאָגען" אפילו אויף א רגע כמימרא; אָדער ער לערענט, אָדער ער דאוועט.

— ווי אזוי זעהט ער אויס?

— ווער?

— דער „בעל־דבר".
— פון וואַנען זאָל איך וויסען?
— דו זאָגסט, אז ער קומט, האָסט דו מסתמא איהם געזעהן.
— נאַרעלע! וואַר עס זעהט דעם „בעל־דבר", דער קאָן נישט לעבען מעהר. היינט ווי אזוי האָב איך איהם געקאָנט זעהען?
— פון וואַנען־זשע ווייסט דו, אז ער קומט?
— ניין! וואָס דען וועט ער טהון? ער וועט וואַרטען אויף כבוד?...

און אז דער רב איז נעשטאַרבען, איז פאַר די צוויי חברים נעווען א יום־טוב. דער רב האָט געהאַט אזא שענע לויה, ווי עס קאָן זיך פאַרגינען צו האָבען נאָר א רב אין א קליין שטעדטעל. די קלייטען האָט מען געשלאָסען און די חברים האָט מען צעלאָזט, און די נאַנצע „שטאַרט" איז איהם נעגאַנגען באַגלייטען.

אויף צוריקוועגס זענען די פאַרליעבטע חברים, „דוד ויהונתן", נעווען די לעצטע שבלעצטע. מע האָט זיך נענומען פאַר די הענט און מע איז געגאַנגען פאַוואַלי, בכדי מע זאָל זיך קאָנען גוט אָנרעדען. און רעדען איז נעווען פון וואָס. פונ׳ם רב׳ס טוידט און פון זיין קומען אויף יענער וועלט, ווי אזוי מע וועט איהם דאַרטען באַגעגענען ביי די טויערען פון גן־ערן, און ווי אזוי מע וועט איהם אויפנעמען, און וואר וועלען זיין די, וואָס וועלען איהם מקבל־פנים זיין.

אלסדינג האָט שמואליק נעווואוסט, אפילו וואָס דאַרטען טהוט זיך. און פון אלסדינג האָט ער נערעדט אזוי, גלייך ווי ער וואָלט נעווען דערביי. עס איז אויסגעקומען אזוי, אז דער רב איז נאַרניט נעשטאַרבען. ער האָט זיך נאָר איבערגעטראַגען אין איין אנדער וועלט, אין א בעסערער וועלט, וואו מע האָט נעווארט אויף איהם מיט'ן ליותן און מיט'ן שור־הבר און מיט'ן יין־המשומר און מיט אלע גוטע זאכען פון גן־ערן. א, דאַרט וועט ער ערשט אנהויבען צו וויסען פון א לעבען, א ניי לעבען, א גליקליך לעבען, אין א פראכטפולען גן־ערן, אינאיינעם מיט אזעלכע מאנאטען, ווי

אברהם, יצחק און יעקב, און יוסף הצדיק, און משה מיט אהרון'ען, און דוד המלך, און שלמה המלך, און אליהו הנביא, און דער רמב"ם, און דער בעל־שם־טוב, און דער ריזשינער — ווי לעבעדינע האָט זיי שמואליק אָפּגענאָמלט, און ווי לעבעדינע זענען זיי נעשטאַנען פאר די אויגען, יעדער מיט זיין געשטאַלט און מיט זיין פּנים און מיט זיין אויסזען: אברהם אָבינו — א זקן מיט א ווייסער בּאָרד, יצחק — א לאַנגער און א דאַרער, יעקב אָבינו — א קראַנקער און א סוטולעווער, יוסף — א „קראַסאַווער", משה רבינו — א נידעריגער וואוּפס, נאָר א בּרייטער שטערן, אהרון הכּהן — דוקא א הויכער מיט א לאַנגען יאַמשאַווען שטעקען, דוד המלך — מיט א פּיערל, שלמה המלך — מיט א גאָלדענער קרוין, אליהו הנביא — איין אָרעם אידעל, דער רמב"ם — איין אויסגעפוצטער מיט א קיילעכיגער בּאָרד, דער בעל־שם־טוב — א פּראָסטער איד מיט א פּראָסטען שטעקען, דער ריזשינער — א שענער איד אין א זיידענער זשופּעצע...

עס האָט אזש אָנגענומען א חשק צו זהען זיך מיט די דאָזיגע אלע לייט; עס האָט זיך פּשוט געגלוסט זיין מיט זיי דאָרטען אין גן־ערן, פּארזוכען חאָטש א שטיקל פונ'ם לויתן מיט'ן שור־הבר, חאָטש א טראָפּען פונ'ם יין־המשומר. עס איז געווען באמת מקנא צו זיין דעם רב, ווי ער לעבט דאָס איצט דאָרטען א גוטען טאָג, נאָר פּארגעסען, אז מע האָט איהם נאָר־וואָס אראָפּגעלאָזט אין איין ענגען פינסטערען קבר, און אז מע האָט איהם פּארשאָטען מיט קלעפּיגער שוואַרצער ערד און צוגעקלאָפּט מיט הילצערנע לאָפּעטעס, און אז שמואליק אליין טאקי האָט געזאָגט נאָך איהם קדיש. וואָרום דער רב איז געשטאָרבען אָהן קינדער — ניט פּאר אייך געדאכט, ניט פּאר קיין שום אידען געדאכט.

7

שמואליק ווערט פאַרשוואונדען

דוד סיט יהונתן צעשיידען זיך אויף אייביג. — דער סוד פונ'ם אוצר. — פאַרלוירען א חבר.

די גאַנצע וואַך, וואָס די רביצין איז געזעסען שבעה נאָכ'ן רב, האָט שמואליק דער יתום ארומגעלאָנקעט איינער אַליין איבער דער שטאָדט, ווי איין אמת'ער יתום, וואָס איז נאָך מעהר פאַר־יתומ'ט געוואָרען. זיין גאַנצער ארויסקוק איז געווען אויף דעם פאַרנאַכט, ווען מע צעלאָזט די קינדער פון די חדרים — דעמאָלט וועט ער זיך קאָנען זעהען מיט זיין חבר, שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז צו איהם נאָך מעהר צוגעבונדען געוואָרען זינט דער רב איז געשטאָרבען. עס האָט זיך נעפיהלט אינסטינקטיוו, אז די צוויי נעלויבטע חברים, „דוד ויהונתן", באַראַפען זיך באַלד צעשיידען. ווי אזוי דאָס וועט געשעהען — האָבען זיי נאָך אַליין ניט געוואוסט און ניט געוואָלט וויסען. זיי האָבען דעריבער אויסגענוצט יעדען פאַרנאַכט אויף צו פאַרבענגען אינאיינעם, זיין וואָס נעהענטער איינם נעבען דאָס אנדערע.

א גליק, וואָס ס'איז זומער, און זומער לעבענט מען נישט בייגאַכט אין חדר. קאָן מען דעריבער זיך פאַרקלויבען אינצווייען ביי נחום וועוויק'ס אין גאָרטען, און דאָרטען, אונטער א בוים, אפֿזיצען א שעה און צוויי און דריי און שמועסען; אדער אז ניט, קאָן מען זיך דורכנעהן פון דער שטאָדט ארויס, העט־וויים

אויף יענער זייט מיהלען, אבי שקצים זאלען נאר ניט באפאלען און ניט אנרייצען די הינט אויף די „פארשאלטענע זשידיוהעס".

דאָרט, פון יענער זייט מיהלען, האבען די צוויי חברים, שמואליק דער יתום און שלום נחום וועוויק'ס, נעקאָנט זיך אנרעדען וויפיעל זייער הארץ גלוסט. און רעדען איז נעווען פון וואָס. איין זאך האָט זיי אינטערעסירט ביידען: וואָס וועט זיין וויטער? וואָס וועט זיין, טאָמער פאָהרט שמואליק אוועק? וואָרום נעהערט האָט שמואליק זאָגען, אז די רביצין קלויבט זיך ערגיץ ווייט, אין חערסאָנער גובערניע. זי האָט דאָרט א שוועסטער, שרייבט איהר די שוועסטער, זי זאָל קומען צו פאָהרען. איז ווי־באלד די רביצין פאָהרט — פאָהרט שמואליק אויך. וואָס וועט ער דאָ טהון איינער אליין? ער האָט דאָך אפילו ניט וואו דעם קאָפּ אנצושפּאָרען!...

פארשטעהט זיך, אז ער פאָהרט נישט אויף לאנג, און יערעי־פאלס — ניט אויף שטענדיג. לאָז ער נאָר קומען אהין, אזוי וועט ער זיך באלד לערנען „קבלה", און ווי נאָר ער דערנעהט דעם „סוד", אזוי קומט ער צו פאָהרען צוריק אהער, קיין וואָראָנקאָ, און נעמט זיך צו דער ארבייט — אויפזוכען דעם אוצר. ער וועט פאסטען פערציג תּעניתים, אפּזאָגען אלע טאָג פערציג קאפּיטלעך תּהלים, און אויפ'ן איין־און־פערציגסטען טאָג חאפּט ער זיך ארויס בסוד, אז קיינער זאָל ניט וויסען, צעהלט־אפּ פערציג מאָל פערציג, שטע־הענדיג אויף איין פוס פערציג מינוט אויפ'ן זייגער...

— וואו האָסט דו א זייגער?

— איצט האָב איך ניט, דעמאָלט וועל איך האבען.

— וואו וועסט דו נעמען?

— וואו איך וועל נעמען? איך וועל גנב'ענען! וואָס האָט דאָס צו דיר?

שלום קוסט זיין חבר שמואליקען אין די אויגען אריין. ער האָט מורא, טאָמער האָט ער איהם אנגעריהרט מיט א וואָרט, און

ער וועט חלילה ווערען ברוגז. שמואליק איז אָבער ניט אזא חבר, וואָס מיט איין וואָרט זאָל מען פּאַרלירען בייַ איהם איננאָנצען. און שמואליק הערט ניט אויף צו דערצעהלען מעשיות, וואָס עס וועט זיין אמאָל, אמאָל, אז ביידע חברים וועלען אויסוואָכסען און ווערען גרויסע, וואָס זיי וועלען אויפטהון אין דער דאָזיגער שטאָדט, און ווי גליקליך זיי וועלען מאכען די וואָראָנקאָווער אידען. און עס ניסט זיך בייַ איהם, ווי ריינער בוימעהל. און עס ציהט זיך בייַ איהם, ווי גוטער האָניג. און עס ווילט זיך גאָרניט אַוועקגעהן אין דער וואַרעמער, זומערדיגער, פּאַר׳כשופ׳טער נאכט. נאָר מע מוז, מע מוז געהן אהיים שלאָפען — אניט, קאָן מען חאָפען א מיאום׳ען פּסק!... און מע געזעגענט זיך אָפּ: „ביז מאָרגען, ביז מאָרגען!"

. . . . . .

עס איז אַוועקגעאַנגען א מאָרגען און נאָך א מאָרגען, און נאָך א מאָרגען — ניטאָ שמואליק! וואו איז ער? — ער איז אַוועק־געפאָהרען. אויפגעהויבען זיך אינאיינעם מיט דעם רב׳ס אלמנה און אַוועקגעפאָהרען אין חערסאָנער גובערניע. וועז? ווי אזוי? אפילו נישט נעזעגענט זיך?!...

א פּאַרלוירענער, א צערודערטער איז נעבליבען זיין חבר שלום איינער אליין, עלענט ווי א שטיין. אַוועקגעפאָהרען זיין בעסטער, זיין ליעבסטער און זיין טייערסטער. אַוועקגעפאָהרען! פּינסטער געוואָרען די גאנצע וועלט: וואָס מיר וועלט, אז ס׳איז נישטאָ שמואליק! וויסט געוואָרען דאָס גאנצע לעבען: וואָס מיר לעבען, אז ס׳איז נישטאָ שמואליק! און דער איבערגעבליבענער עלענטער חבר האָט דערפיהלט א מאָדנע ענגשאפט אין האלז, און אין נאָז האָט איהם אָנגעהויבען צו קיצלען און אין האָרצען צו שטיכען. האָט ער זיך פּאַרקלויבען וויט־וויט אין אווינקעלע און לאַנג־לאַנג נעוויינט.

ווי מיינט איהר: לעבט ער נאָך ערגיץ, אָט דער ציקאַוועך שמואליק מיט די פּאר׳חלוט׳טע אויגען און מיט זיין שען, חנ׳עוודינ לשון, וואָס גיסט זיך ווי ריינער בוימעהל און ציהט זיך ווי גוטער האָניג? וואו איז ער, און וואָס איז ער, למשל, אציגר — א מגיד? א רב? א מלמד? א סוחר? א קרעמער? א מעקלער? אדער נאָר איין אָרעמאַן, איין עני ואביון? אדער אפשר האָט עס איהם פּאַרטראָגען אינ׳ם נאָלרעגעם לאנד, אין אמעריקע, און ער „מאכט א לעבען"?... אדער אפשר לינט ער שוין דאָרטען, וואו מיר וועלען אלע לינגען איבער הונדערט יאָהר און די וועלט וועלען פון אונז הנאה האָבען?...

וועך עס וויסט עפּיס, וועך עס האָט געהערט פון איהם, — זאָל זיך אָפּרופען.

8

מאיר מעדוועדעווקער

א נייער חבר, וואס קאן זינגען. — חדר־יונגלעך קונדסים מאכען טהעאטער־שפיעל. — פון א בארוויסען יונג א קונדס וואכסט־אויס א בארימטער ארטיסט.

לאנג זאלגען זיך און באקלאגען דעם פארלוירענעם שמואליקען האט זיין נעטרייער חבר נישט באדארפט. נאט האט איהם ממלא געווען און ניך צונעשיקט א נייעם חבר.

אזוי איז דאס נעווען: וויבאלד דער אלטער רב איז נעשטארבען, איז דאך דאס שטעדטעל נעבליבען אהן א רב, על־כן האט נחום וועוויק'ס אוועקגעווארפען אלע נעשעפטען און איז אוועקגעפאהרען אין א צווייטען שטעדטעל, קיין ראקיטנע, וואו עס האט זיך גאלאזט הערען איבער דער וועלט א רב, א שם־דבר, מיט'ן נאמען חיים מעדוועדעווסער. אט דעם רב האט דאס נחום וועוויק'ס אראפגעבראכט קיין וואראנקא, און דאס שטעדטעל האט זיך מיט איהם משמח געווען, וואהרום חוץ וואס ער איז געווען א גרויסער למדן און א ירא־שמים און א יודע־נגן, איז ער נאך געווען דערצו א גרויסער ארעמאן אויך, האט ער שוין אין אייניגע צונעקנעלט מיט די בעל־הבתישע קינדער (פון דער עלטערער בתה).

פון דעסטוועגען האט מען חלילה דעם מלמד רב זרח'לען אינגאנצען נישט אפגעזאגט. ווי נעמט מען דאס און מע קויפט

אָפּ א אידען גלאָט אזוי פון פּרנסה? איז רב זרח'ל פּארבליבען מלמד אויף תּנ"ך און אויף שרייבען (אידיש און רוסיש, און דייטש, און פּראַנצויזיש, און לאָטיין, וועלכע נישט די קינדער, נישט דער רבי האָבען פּארשטאַנען מיט וואָס מע עסט דאָס), און גמרא האָט מען געלערנט ביי'ם נייעם רב. און חאָטש שלום נחום וועוויק'ס איז געווען טאַקי נאָך אַלץ א שייגעץ און נישט געוואָלט וואַפּסען אין דער הויך, נאָר פון דעסטוועגען האָט מען איהם אריינ־גענומען אין דער גרויסער כּתה, ווארום אז דער נייער רב האָט איהם פּארהערט א פּרשה חומש מיט רש"י, האָט ער איהם דערלאַנגט א קניפּ אין בעקל: „א רעכטער שקאָץ!" — און דעם פּאָטער האָט ער נעגעבען א זאַג, אז ס'איז איין עבירה פּאר נאָט איבערלאָזען אזא שקאָץ אויף טרוסקענעם תּנ"ך; מע בּאַדאַרף איהם א נעם טהון צו דער גמרא. „נישקשה, ס'וועט איהם גאָרניט שאַדטען".

פּארשטעהט מען, אז דער פּאָטער איז נעווען מלא גדולה, און דער „שקאָץ" אליין איז ניט נעווען אזוי צופּריעדען מיט דער גמרא, איז ער אָבער דערפּאַר נעווען ביי זיך גדול'דינג, וואָס ער זיצט אינ־איינעם מיט די נרויסע, און נעבלאָזען פון זיך, פּאַרריסען די נאָז — א קליינינקייט!

אַראָפּגעקומען איז רב חיים דער רב פון ראַסיטנע ניט אליין, נאָר מיט צוויי זיהן: איינער א בעל־הבית'ל שוין, מיט א קנאַפּ אין גאָרגל, מיט'ן נאָמען אברהמ'ל, וואָס האָט געהאַט א קול־נגינה און געקאָנט שען דאַוונען פּאר'ן עמוד, און דער אנדערער, מאיר'ל, האָט נאָר געהאַט א שען קול אויף צו זינגען און אויך א קנעפּל אין גאָרגל, נאָר צום לערנען האָט ער געהאַט א שייט־האָלץ, ניט סיין קאָפּ. און ניט אזוי נאָך א גראָבער קאָפּ, ווי א גרויסער שייגעץ, און מיט איהם איז דאָס שלום נחום וועוויק'ס געוואָרען אין גיכען חבר. א ראַסיטנער יונגל און דעם רב'ס א זוהן — מיט דער האַנט קאָן מען איהם ניט אַוועקמאַכען. דערצו האָט דער מאיר'ל געהאַט א מעלה: ער האָט געזונגען ליערלעך,

און נאך וואסערע ליערלעך! האט ער אבער צו דער מעלה געהאט א חסרון — א טבע פון איין אמת'ען ארטיסט: ער האט פיינט געהאט זיננען גלאט אזוי אומזיסט. איהר ווילט הערען זיננען — באצאהלט, זייט מוחל! א גראשען א ליעדעל. און אז ס'איז נישטא קיין געלט, איז איין עפעל אויך גוט. פאר נויט — א האלבער עפעל, א פאר פלאמען, א שטיקעל צוקערקע — קיין אומזיסט איז נישטא! דערפאר האט ער אבער געזונגען אזעלכע ליערלעך, מיט אזא זים קול און מיט אזא געפיהל, אז א כפרה, כלעבען, אלע היינטיגע סאבינאוום, קארוזאם, שאליאפינס, סירא־מאס און די אלע איבעריגע מנגנים פון דער וועלט!

„געה איך ארויס אויף דער ווילנער גאס,
הער איך א קול מיט א גרויס געשריי:
אוי־ווי־ועה! —
מע ווייניט אזוי..."

אלע יונגלעך האבן, גאפען, געהען־אויס פון זיסקייט, און ער — גארנישט! יאסעלע סאלאוויי! היינט זיינע שטיקלעך פון דאוונען! אמאל, אז דער רבי, טאקי זיין פאטער, דער רב, רב חיים הייסט עס, האט זיך ארויסגעהאפט אויף א רגע'לע אין דרויסען, האט זיך מאיר אוועקגעשטעלט מיט'ן פנים צו דער וואנט, דעם טישטוך אנגעטהאן פאר א טלית, זיך נענומען ביי'ם נאכגעלמעשה חזן און ארויסגעלאזט א געשריי פון די סליחות: „אל מלך יושב" — ניך־ניך, און אויסגעלאזט אויף א קול: „ויקרא־א ב־ש־ם!" — קומט־אן דער רבי:

— וואס איז דאס? חזן'ישע שטיק וועסט דו פראווען? אנו, משומד, לעג דיך נאר אוועקעט אויפ'ן בענקעלע אט אזוי...

און עס הויבט זיך אן איין עקזעקוציע.

נישט נאר אין ננינה אליין האט זיך אויסגעצייכענט מאיר'ל מעדוועדעווסקער. ער האט געהאט נאך א חולאת: שפיעלען, פארשטעלען זיך, מאכען אנשטעלען: „מכירת־יוסף", „יציאת־

מצרים", „עשר מכות", „משה רבינו מיט דֵי לוחות", און נאָך און נאָך אזעלכע אָנשטעלען.

למשל, ער האָט זיך פּאַרשטעלט פּאַר א גזלן, מיט א גרויסען שטעקען אין האַנט און מיט דער רביצינ'ס קאָלאָדאָטשמעסער, אריינגעשטעקט אין דעם רבינ'ס גאַרטל, און דוקא באַרווים, און מיט אונטערגעקאָטשעטע הויזען, און אויגען, רבונא דעלמא פּולא — טאקי ווי ביי א גזלן! שלום נחום וועוויק'ס איז געווען דער איד, דער אביון. מיט א גראָבען שטעקען אין האַנט, מיט א קישעלע פּאַר א האָרב, איבערגעקעהרט דאָס היטל אויף דער לינקער זייט, געהט ער נעבאָך בעטען א נדבה. פּאַרבלאָנזעט אין וואלד. דער וואלד — דאָס זענען די יונגלעך. און שלום נחום וועוויק'ס דער אביון געהט צווישען די בוימער, אָנגעשפּאַרט אויף זיין גראָבען שטעקען, זוכט א וועג און באַנעמט זיך מיט — מאיר דעם גזלן! חאָפּט־ארויס דער גזלן דאָס מעסער פון גאַרטל און זינגט צו איהם א ליעד, און דוקא אויף רוסיש, און לאָזט־אויס:

„דאוואי דיע־ע־ענגי,
דאוואי דיע־ע־ע־ננגי!"

בעט זיך ביי איהם נעבאָך דער אָרעמאן, שלום, מיט טרערען, ער זאָל זיך דערבּאַרעמען אויב ניט אויף איהם, איז אויף זיין וויב און קינדער. זי וועט בלייבען איין אלמנה, און די קינדער יתומים. חאָפּט איהם דער גזלן, מאיר, פּאַר'ן גאָרגל און טהוט איהם א וואָרף אין דער ערד אריין — קומט אָן דער רבי, און עס הויבט זיך אָן א חתונה:

— מילא דער (ער באַווייזט אויף זיין אייגענעם זוהן) איז א שייגעץ, א משומד, א מומר להכעיס. אָבער דו, נחום וועוויק'ס יונגעל, ווי קומסט דו זיך גלייכען צו איהם, צו אָט דעם משומד?

דער רבי, רב חיים דער רב, איז, אפּנים, געווען א שטיקעל נביא: אין א סך יאָהרען ארום האָט זיין מאיר מערוועדעווקער, וואָס איז געוואָרען נאָכדעם דער באַריהמטער ארטיסט מ ע ד־

וועדיעוו, נענומען און האָט טאקי, ווי עס רערט זיך, אויס־נעביטען דאָס רענדע!... חאָטש דאָס מוז מען צוגעבען, אז די מצוה פון כּבוד־אָב האָט ער מקיים געווען, ווי דער בעסטער איד און אויפ'ן שענסטען ארט: ער האָט געקויפט פאר זיין אלטען, אַרעמען טאטען איין אייגענע דירה אין ראקיטנע, האָט איהם „אָפּגעשאָטען מיט גאָלד", נעקומען צו איהם אלע זומער צו־נאסט, נעבראכט מתנות פאר דער גאנצער משפחה, און רב חיים דער רב, וואָס האָט נישט נעווואוסט, וואָס פאר א שפיצע! זיין זוהן האָט איהם אָפּגענטהאָן, בכדי ער זאָל זיך קאָנען אָנרופען „ארטיסט אימפּעראטאָרסקיך טעאטראָוו", האָט נעהאט א גליקליכע עלטער... נאָר מיר קעהרען זיך אום צוריק צו זיין קינדהייט, בעת מאיר'ע! מעדוועדעווקער האָט נאָר ניט נעווואוסט, און אפילו ניט נע'חלומ'ט, אז ער וועט אמאָל הייסען מיכאאי! יעפימאָוויטש מעדוועדיעוו און וועט מרעיש עולם זיין און איבערקעהרען וועלטען.

9

פֿאַרלוירען נאָך אַ חבר

סע טרייסלט בארלעך אוז מע חאפט שפיץ. — סע לערענט זיך ננב'ענעז. — תשעה־באב ביים גלח אין נארטעז. — די עקזעקוציע.

עס איז קיין חידוש ניט, ווָאס די צוויי חברה־לייט, מאיר מעדוועדעווסקער און שלום נחום וועוויסְ, האָבען זיך צוגעפונדען איינס צום אנדערען און געוואָרען נפש אחת. עפּיס האָט זיך געפונען א מחותנ'עשאפט צווישען זייערע נשמות און א מין פּאָר־געפיהל, אז עפּיס וועט פון זיי אמאל אויסוואכסען. און זייער פּאָרגעפיהל האָט זיי ניט אינגאנצען אָפּגענאָרט: אין א יאָהר צוואנציג ארום, אז די צוויי האָבען זיך באַנעמט (דאָס איז נעווען אין ביעלאַצערקאָוו, קיעווער גובערניע, ווי מיר וועלען דאָס ווייטער זעהען), איז איינער נעווען שוין א באריהמטער ארטיסט מעדוועדיעוו, און דער אנדערער האָט שוין נעשריבען פעלְיעטאָנען אינ'ם „אידישען פּאָלקסבלאַט" אונטער'ן נאָמען שלום־עליכם.

נאָר מיר קעהרען זיך אום וויעדער א מאל צו זייער קינדהייט, וועז איינער האָט נאָך נעהייסען מאיר'ל מעדוועדעווסקער, און דער אנדערער — שלום נחום וועוויסְ, און זיי האָבען נאָך שפּאציערט איבער וואַרשאַווער גאסען בארווים נלייך מיט אלע בעלי־בתי'שע יונגלעך. און מע מוז זאָגען דעם רייגעם אמת, אז ביידע חברים האָבען נישט אזוי שטארק חשק נעהאַט צו דער תורה, וואָס דער

רב רפ חיים מעדוועדעווקער וועט אין זיי אריינזעצען, און צו זיין יראת־שמים, וואם ער וועט אין זיי איינפלאנצען. זיי האבען בעסער חשק נעהאט צו אנדערע זאכען. למשל, גרינע אגרעסען ריסען פון א בוים, אדער טרייסלען באלעך אדער פלאמען, עס מעג זיך זיין אפילו פון איין אייגענעם גארטען, איז א סך מעהר פארגעניגען, ווי שמאכטען איבער דער גמרא, אדער דאוונען מיט כוונה, ווי דער רב רפ חיים האט געפאדערט פון זיינע תלמידים, אדער זאגען א קאפיטעל תהלים.

— די גמרא איז ניט קיין ציעג, זי וועט ניט אנטלויפען, דאוונען וועט גאט מוחל זיין, און תהלים לאזען זאגען אלטע אירען !...

אזוי האט איינגע׳טענה׳ט מאיר מעדוועדעווקער מיט זיין חבר שלום נחום וועוויק׳ס און האט איהם בעסער געלעהרענט, ווי אזוי מע קלעטערט ארויף אין איין שמע־ישראל אויפ׳ן העכסטען בוים, אדער ווי אזוי מע שפרינגט־אונטער און מע פארטשעפעט א צווייג פון א קארשען־בוים, קריכען די קארשען דעמאלט אליין אין מויל ארײן. אי, עס וועהרען נאכדעם שווארץ די ליפען, און נאך די שפיץ פינגער דערקענט מען, אז מע האט נעריסען קארשען? וואם קאן דא זיין? „וועט מען אפשמייסען — א טייערע מעצאצע !"...

דאם שמייסען אין חדר איז נעווען אזא געוויינליכע זאך, אז די חדר־יונגלעך האבען נישט נעפיהלט קיין שום בזיון — פון קיין וועהטיג רעדט מען ניט ! „וואם איז דען אזעלכס, אז מע באקומט פונם רבין עטליכע לאקשען? ביז דער חתונה וועט זיך עס פאר־היילען"... א בזיון איז נעווען נאר פאר יענעם, וואם איז שוין נעווען א חתן. אי דאם, האט ער נאר מורא נעהאט פאר אייז זאך: טאמער וועלט נעווארפען די פלה, און ניט אזוי די פלה, ווי דער פלה׳ס חבר׳טאריגס, — וועלען זיי איהר אויסווארפען: „דער חתן מיט׳ן נעשמייסענעם דאם"...

מאיר איז נאָך ניט געווען קיין חתן און האָט דערפאר קיין מורא ניט געהאַט, האָט ער דעריבער געפיהרט זיין חבר שלום אויפ'ן „דרך־הישר", געלעהרענט איהם פּאַרקנייטשען דאָס דאָוונען, טראָגען פון קליין אונטער דער מאַמע'ס נאָז באָקסערען, מיט קאָנפעקטען, מיט גוויישע לעקאַכלעך, מיט נאָך גוטע זאכען — דאָס הייסט ניט חלילה גע'גנב'עט, נאָר „גע'לקח'ענט", און דערפאר שטראָפט מען ניט אויף יענער וועלט...

דאָס אלסדינג וואָלט אפשר אָפּגעלאָפען גלאַט, וועז עס זאָל זיך ניט געווען טרעפען מיט מאיר'ען איין אומגליק: ער איז נעבאָך אריבער איבער א פּליט, אריין צום גלח אין גאָרטען אוז אָנגעריסען א פּולען בוזעם מיט בארלעך. האָט דעם גלח'ס טאָכטער דערזעהען דורכ'ן פענסטער. איז דער גלח ארויסגעלאָפען מיט א הונט אוז האָט איהם געהאַפּט. האָט איהם דער הונט צעריסען, איך בעט איבער אייער כבוד, די הויזען, אוז דער גלח האָט אראָפּ־געריסען ביי איהם דאָס היטעל אוז געלאָזט איהם געהן, וואו די אויגען טראָגען.

וואָלט דאָס אפשר אויך נאָך נישט געווען אזא־נ־אומגליק, וועז דאָס זאָל ניט געווען זיין תשעה־באָב! סטייטש, אלע אידען געהען־ארום אין די זאָסען, קלאָגען אוז וויינען אויף חורבן בית־המקדש, אוז ער, רב חיים דעם רב'ס זוהנדעל, שפּאַציערט־ארום אָהן א היטעל אוז מיט צעריסענע הויזען!

די עסזעקוציע, וואָס דער יונג איז נעבאָך אויסגעשטאַנען, לאָזט זיך ניט באשרייבען ביי היינטיגע צייטען פון ריינעם פּראָגרעס. אוז נישט דאָס איז דער עיקר. דער עיקר איז, וואָס מע האָט שלום נחום וועוויק'ס געמוזט אָפּנעמען פון חדר, אוז קוקענדיג אויף נחום וועוויק'ס, האָבען אנדערע טאַטעס אויך אָפּגענומען זייערע קינדער. איז נעבאָך רב חיים דער רב געבליבען אָהן א קנעלונג. האָט איהם דאָס רבנות מיט'ן חזנות געגעבען ווינציג פרנסה. האָט ער זיך געמוזט אריבערפּאקלען, מחילה, צוריק קיין ראקיטנע. איז דאָס שטעדטעל געבליבען וויעדער אָהן א רב.

נאָר שרעקט זיך ניט — דאָס איז געווען ניט אויף לאַנג. נחום וועוויק׳ס האָט אראָפגעבראכט א נייעם רב, פון בארישפאָלי, מיט׳ן נאָמען שמואל־אלי, א יונגערמאן, ווָאס קאָן אויך אי גוט לערנען, אי שען זינגען, און דערצו שפּיעלט ער אין שאָך, ווָאס ס׳איז גאָר א חריפות! איין חסרון נאָר האָט אָט דער שמואל־אלי: ער איז א ביסעל א אינטרינאנט און א חנופה׳ניק און האָט ליעב רעדען מיט יונגע ווייבלעך, אז קיינער זעהט ניט...

און אָט אזוי איז פארלוירען געגאנגען דער צווייטער חבר פון אונזער העלה.

10

חבר „סירקא"

א הונט א חכם און א בעל דרך־ארץ. — צער בעלי־חיים. — א גלגול פון א מענטשען. — א געטרייער חבר.

איך מיין, אז נאָכ'ן נאָמען אליין איז ניט שווער צו שטויסען זיך, אז סירקא איז געווען נישט קיין מענטש, נאָר א הונט, א געווינליכער הונט מיט א גרויער פעל, וואָס דעריבער האָט ער געהייסען „סירקא".

איך זאָג: א הונט א געווינליכער — איך מוז מיך אָבער באלד פארענטפערען, אז ניין, ניט קיין געווינליכער, ווי מיר וועלען עס באלד געוואויזן ווערען. פריהער אָבער מוז מען זאָגען א פאָר ווערטער וועגען דעם הונט'ס ביאָגראפיע — פון וואַנען קומט צו א אידען א הונט? איז אזא מעשה:

אז נחום וועוויק'ס איז ארויסגעקומען פון שטאָדט אין שטעדטעל אַריין און איבערגענומען די „פאָטשט" מיט'ן הויף, מיט'ן גאַנצען אינווענטאַר, האָט זיך אין הויף געפונען דער הונט סירקא, נאָך נאָר א יונגער, נאָר שוין א פארשטאַנדיגער, איין אמת'ער „בר־דעת", אויף אזוי ווייט, אז ער האָט געקענט די נייע בעלי־בתים — איז איינס; און דאָס צווייטע: פאר א אידען האָט ער געהאט דרך־ארץ, נישט זאטשעפעט, חלילה, ווי אנדערע הינט, וואָס האָבען א טבע — וויבאלד זיי דערזעהען פאר זיך א לאנגע קאפאָטע, אהא, אזוי ווערען זיי מלא רציחה...

פֿארשטעהט זיך, אז מיט די נייע בעלי־בתּים האָט סירקאָ ניט נעהאַט קיין שום מנע־ומשא, אין שטוב ניט אריינגעשמעקט אפילו. מסתּמא האָט מען איהם לכתּחילה נעגעבען אָנצוהערעניש מיט א שייט־האָלץ איבער'ן קאָפּ, אז אין א אידישער שטוב זאָל א הונט ניט קריכען...

אין קיך אריין האָט ער אויך ניט געהאַט קיין דריסת־הרגל. „פרומע די מויד" מיט'ן בלינדען אויגעל האָט איהם „אָפּגעלאָנ־טשעט" דערפון סך־הכּל מיט איין אָקרעפּ זודיג וואָסער, וואָס זי האָט איינמאָל אין א ערב־שבת אויסגענאָסען אויף איהם מיט א פּיון און אָפּגעקאָכט איהם א שטיק פּעל, און דוקא גאָר אין גוטען מוט, און נאָך געלאַכט אויך.

אָך, אָט די פרומע! א מאָטערש האָרץ האָט געהאַט אָט די מויד! ניט קיין הונט, ניט קיין קאַץ האָט זי נישט געקאָנט פאַר־מאָגען. מיט טרערען אויף די אויגען האָט שלום נחום וועוויק'ס איינמאָל קוים ארויסגעראַטעוועט פון איהרע הענט די קאַץ, וואָס זי האָט צוגעבונדען צום פיסעל פון טיש און מיט'ן שטעקן פונ'ם בעזעם אזוי אום'ברחמנות'דיג געשלאָגען, אז די קולות פון דעם אומגליקליכען באַשעפענעניש זענען געגאַנגען אין הימעל אריין!

— פרומעניו, הארצעניו, ליובעניו, וואָס טהוסט דו? א צער בעלי־חיים! נאָט וועט שטראָפען! שלאָג מיך בעסער, שלאָג מיך, אבי ניט די קאַץ! — האָט זיך שלום געבעטען און אונטער־געשטעלט דעם רוקען אָט דער דעספּאָטישער מויד, וואָס האָט זיך אליין ארומגעקוקט, אז שוין צו אכזריות'דיג האָט זי זיך באַגאַנגען מיט דער קאַץ, און האָט זי אָפּגענאָסען מיט א קווארט קאַלט וואַסער — קוים „אָטהאיוטשעט" דאָס האַלב־טוידטע באַשעפענעניש.

און דאָס אַלסדינג איז געווען, מיינט איהר, איבער וואָס? איבער א נארישקייט: פרומען האָט זיך אויסגעראַכט, אז די „נאַשערין" (קיין אנדער נאָמען האָט זי ביי איהר ניט נעהאַט!) האָט שוין עפּים נעחאַפּט, וואָרום זי האָט זי נעטראָפען באַלעקען

זיך. „וואָס באַלעקט זיך פֿלוצים, אין מיטען דערינען, א קאַץ?"... אַלעמען און יעדען אייניציגען האָט פֿרומע חושד געווען: וויבאַלד א קאַץ — איז זי מסתּמא א נאַשערין, א הונט — א מזיק, א גוי — א גנב, א קינד — א חזיר... און אַזוי אַלע, די גאַנצע וועלט! נאָר מיר קעהרען זיך אום צוריק צום הונט סירקאָ.

ארויסגעטריבען געוואָרען אַזוי מיאום סאי פון שטוב, סאי פון קיך, וואָלט איין אַנדער הונט אויף זיין אָרט נעווויס אָפּגעטראָטען פונ'ם דאָזיגען הויף: „לעבט אייך הונדערט און צוואַנציג יאָהר!" ניין, סירקאָ איז געווען ניט אַזא מין. ער זאָל וויסען — דער טוידט זאָל זיין, וועט ער פון הויף ניט אַוועק! דאָ איז ער געבוירען געוואָרען, דאָ וועט ער פגר'ען... ובפרט, ער האָט געהאַט גוטע מליצים פאַר זיך: די קינדער פון דעם בעל־הבית. ער האָט נושא־חן נעווען אין זייערע אויגען, חאָטש פרומע האָט זיך געפֿלייסט איהם צו פאַר'מיאום'ען. א סך, א סך הינט וואָלטען זיך ווינטשען האָבען אַזא אויסקומעניש מיט אַזעלכע קעסטּ, ווי סירקאָ האָט געהאַט. פונ'ם שענסטען און פונ'ם בעסטען האָבען איהם חברה ארויסגעטראָגען אין די קעשענעס, פּאַרשטעהט זיך, בסוד־סודות, אַז קיינער זאָל ניט זעהען און אפֿילו ניט אָנשטויסען זיך, וואָרום ס'וואָלט נעקאָנט זיין זעהר מיאום פאַר בוידע צדדים. סירקאָ האָט שוין נעוואוסט די צייט פון אָנבייסען, פון וואַרעמעס און פון וועטשערע, און האָט שוין ארויסגעקוקט מיט אַלע אויגען, וען וועט מען איהם שוין ארויסטראָגען פון אַלע גוטע זאכען. ער האָט שוין נעוואוסט אפֿילו, ביי וועמען אין וואָסער א קעשענע אָנצושמעקען און האָט שוין אַליין געשטופּט די מאָרדע אהין — א הונט א חכם!

היינט די קונצען, וואָס חברה האָבען איהם אויסגעלעהרענט! אַנידערלענען איהם, למשל, אויפ'ן שפּיץ נאָז איין אָפּגעלעקט בייגעדל, אָדער א שמיקעל ברויט, און זאָגען איהם: „ניע ראוש!" (נעווויינטליך, רעדט מען מיט א הונט אויף גוייש) — וועט ער אייך וואַרטען מיט דרך־ארץ וויפיעל איהר ווילט, ביז ער וועט

דערהערען דאָס גוטע וואָרט: „האָם!" דעמאָלט טהוט ער א שפרונג־אונטער — און פארטיג.

ווינטער ביינאכט, ווען די קינדער געהען אין חדר אריין, האָט זיך סירקאָ נישט געקאָנט דערוואַרטען אויף זיינע חברים, און אלע מאָל, ארום זייגער נייען, איז ער אויסגעוואַכסען אונטער'ן פענסטער, געשארט מיט די לאָפעם איבער די געפרוירענע טאפלים — א סימן, אז ס'איז שוין צייט צו פארמאכען די ספרים און געהן אהיים עסען וועטשערע. ביי'ם רבין איז סירקאָ געווען, להבדיל, א זייגער. „נישט אנדערש — האָט ער געזאָגט — אז אייער הונט איז א גלנוי!" — און נעלאָזט די קינדער פריי, נעמען די פאפיערענע, מיט שמאלץ באשמירטע לאמטערנעם און געהן אהיים האָפערדיג, מיט די פרייליכע יונ'ישע לידער, סאלאטסקי ניגונים:

ראז, דווא, טרי, טשעטירע,
פאָידיעם, פאָידיעם נא קוואַרטירע,
אכטער־באכטער קאָלאָשקא,
וואָסים דיענגי ראבאָשקא...

אָדער:

פאָרא, פאָרא!
פאָרא וויביראטסא!
אי סא ווסיעמי נאָסקפאָראמי
ראסקראָשטשאטסא — פאָרא!...

סירקאָ איז נעלאָפען אויף צו־פריהער און פאר נרוים פרייד און התפעלות נעשפרונגען און נעקאָטשעט זיך אין שניי — און אלץ צוליעב די שטיקלעך ברויט מיט די אָפגעלעקטע ביינדלעך פון דער וועטשערע. א הונט א חרוץ!

וויפיעל מאָל האָט זיך געמאכט, אז אויפ'ן הארצען איז וויסט, אויף דער נשמה סומנע, אין דער היים געהאפט א פסק, אין חדר פארבעסערט, — דעמאָלט פארקלויבט זיך שלום נחום וועוויק'ס ווייט אין גארטען, אויף יענער זייט בוימער, און סירקאָ מיט אהם

דאָרט, הינטער'ן פלויט, אויף א בערגעל מיסט, זעצט ער זיך אוועק מיט זיין נעטרייען סירקא, וואָס ציהט־אויס די מאָרדע, קוקט גלייך אין די אויגען אַריין, ווי א זינדיגער מענטש. „וואָס קוקט ער? וואָס טראַכט ער בעת מעשה? פארשטעהט ער טאַקי יערע זאַך, ווי א מענטש? האָט ער אויך א נשמה, ווי, להבדיל, א מענטש?"... און עס קומט איהם אויפ'ן זינען דעם רבינ'ס ווערטער: „דער הונט איז א גלגול פון א מענטשען"... און ער דערמאָנט זיך, וואָס שלמה המלך זאָגט אין קהלת: ומותר האדם מן הבהמה אין — קיין חילוק ניט פאַרהאַן צווישען א מענטשען און א בהמה... „אויב ס'איז קיין חילוק ניט פאַרהאַן, פאַר וואָס זשע איז ער א הונט און איך א מענטש?"... — אזוי טראַכט ער זיך און ער קוקט מיט רחמנות און, צו גלייכער צייט, מיט דרך־ארץ אויפ'ן הונט, און דער הונט — אויף איהם, ווי זיינער א גלייכען. א הונט א חבר! א טייערער, א געטרייער חבר — סירקא!...

11

סירקאָס טראַגעדיע

א סיאוס'ער בלבול. — דאָס אומקומעניש פון איין אומשולדיגען הונט. — הייסע מרערעז.

עס וועט ניט זיין קיין גוזמא, ווען איך וועל זאָגען, אז סירקאָ איז געווען א הונט א חכם, וואָס האָט פארשטאנען, וועד עס האָט איהם מעהר ליעב פון אלעמען, און דעריבער איז קיין חידוש ניט, וואָס מעהר ווי צו אלע קינדער האָט זיך סירקאָ דער הונט צוגעבונדען צום פארפאסער פון די דאזיגע פתבים, געשלאָסען מיט איהם חבר'שאפט אהן וועדטער און ליעב נעהאט, געווען נאָך איהם טאקי באמת די כפרה, און טאקי באמת גרייט געווען זיך מפקיר זיין פאר זיין חבר און פאר זיין האר. א שטומע צונג — נישט געווען בכח דאָס ארויסצובאווייזען, איבערגעבען מיט ווערטער, האָט ער עס ארויסבאווייזען, ווי א הונט, מיט זיין שפרינגען און מיט זיין קוויטשען און מיט זיין וואַרפען זיך פאר איהם אין דער ערד אריין אויף זיין הינטישען שטייגער. ס'איז נענוג געווען איין וואָרט, אז זיין חבר און זיין האר זאָל איהם א זאָג טהון: „נא מיעסטא!" — זאָל סירקאָ אוועק, ווי א סטאטיק, און ליגען, ווי א קעצעלע, שטיל, און נאָר מיט איין אויגעל לאָקערען, אכטונג געבען וואָס זיין האר טהוט.

צווישען דעם „האר" און זיין „קנעכט" סירקאָ איז נעווען א שטילע ליעבע, און דער האר האָט בשום אופן ניט געקאָנט פאר-

שטעלען זיך, וואָס וועט זיין, אז סירקאָ וועט ניט זיין. וואָס הייסט, ער וועט ניט זיין? — ווי איז דאָס מענליך? סירקאָ איז דען אַ מענטש, וואָס זאָל אַוועקפאָהרען און פֿאַרנעסען דעם זיי־נעוונט?... וויפיעל מאָל האָבען גויים געפֿרובט פֿאַרנאַרען סירקאָן צו זיך אין דאָרף אַריין, — איז ער דען נישט געקומען צו לויפֿען אויף מאָרגען אַ פֿאַרסאָפֿעטער מיט אַיין אַרויסגעשטעלטער צונג און געוואָרפֿען זיך און געקאָטשעט זיך און געשפֿרונגען צו זיין האָר אויפֿ'ן האַלז און געקוויטשעט און געלעקט איהם דעם קאָלנער, און מע וואָלט נעמענט שוועריען, אז טרערען זענען איהם געשטאַנען אין די אויגען!

און דאָך... און דאָך איז געקומען דער טאָג, יענער פֿינסטערער וויכטער טאָג, וואָס דער גוטער געטרייער סירקאָ איז אַוועק, אַוועק אויף תּמיד, אויף אייביג, און אַזוי אומגערעכט אַוועק, אַזוי מיאוס־פֿאַרדראָסיג, אַזוי מוראַ'דיג־טראַגיש!

זומער האָט זיך געטראָפֿען די דאָזיגע טרויעריגע געשיכטע, אים סאָמע תּמוז. דאָס איז געווען אַ זומער פון שרעקליכע היצען, אַהן אַ טראָפֿען רעגען — מענטשען זענען ממש אויסגענאַנגען פון היץ. און דאָס ווייסט איהר דאָך, אז אין די גרויסע היצען זענען די הינט מסופֿן — זיי ווערען משוגע.

איז אַרוים אַ קלאַנג אין שטעדטעל, אז אַ הונט איז משוגע געוואָרען און האָט צעביסען נאָך עטליכע הינט, מע ווייסט ניט וועלכע. איז געפֿאַלען אַ פֿחד אויף די שטאָדט־לייט, און מע האָט זיך געמומען קודם צום פֿאַרזיכערונגס־מיטעל אויף צו פֿאַרהיטען קליינע קינדער, טאָמער איז עמיצער חלילה צעביסען געוואָרען פון אַ משוגע'נעם הונט.

דאָס דאָזיגע מיטעל איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מע האָט אַלע קינדער אָפּגעשיקט צום אַלטען טראָפּים, אַ גוי אַ זנאַכער, וואָס האָט שארפע נעגעל און מיט זיינע שארפע נעגעל קאָן ער „אַראָפּנעמען בלויע הינטעלעך" פון אונטער דער צונג, און אַזוי

קונציג, אז מע זאל נארנים פיהלען. די אפעראציע איז ניט אזא מסובך'ע, נאר שטארק אנגענעם איז דאס אויך ניט, אז א גוי קריכט צו אייך מיט די נעגעל אין מויל ארײן און זוכט ביי אייך „בלויע הינטעלעך" אונטער דער צונג...

דערנאך האט מען זיך א נעם געגעבען צו די הינט פון שטאדט. מע האט אראפגעבראכט, גאט וויסט פון וואנען, צוויי קאצאפעס, הינטשלענערס, אנגעוואפענט מיט גראבע שטריק און מיט אייזערנע קרוסעס, און די קאצאפעס האבען זיך א נעם געגעבען צו דער ארבייט. אין איין טאג האבען די דאזיגע תלינים אוועקגעלעגט א פאר צעהנדליג הינט. אויפ'ן קוס האבען זיי אייך געקאנט אפ־שאצען, וועלכער הונט ס'איז משוגע און וועלכער ניט. וואר האט זיך נעקאנט ריכטען, אשטייגער, אז דער גורל וועט פאלען אויך אויף דעם גוטען, קלוגען, סטאטשנעם סירקא?

א סברה, אז די קאצאפעס האבען באקומען פון דער שטאדט זייער לוין נאכ'ן צאהל פון די אויסגע'הרג'עטע הינט, און וויבאלד אזוי, איז נאטיר מענליך, אז ס'וענען נעווען נעבאך א סך אומ־שולדיגע קרבנות — און סירקא איינער פון די ערשטע.

פון דעם אומגליק זענען די קינדער געוואוירע געווארען שוין לאחר המעשה, קומענדיג פון חדר אהיים — און זיי האבען אויפ־נעהויבען א גאנצע רעוואלוציע אין שטוב: „סטייטש, סירקא!... סטייטש, ווי האט מען עס דערלאזט אזא מעשה!"...

פארשטעהט זיך, אז די רעוואלוציע האט זיך אויסגעלאזט מיט א קאנטר־רעוואלוציע: „חדר־יונגלעך זאלען האבען א השגה אין זינען האבען הינט!"... און מע האט זיי מכבד געווען מיט רעכטע פעטש, און אויף צו פארביסען האט מען זיי צוגעשטעלט א בענ־קעלע פאר'ן רבין, געבעטען, ער זאל ניט זשאלעווען קיין שמיץ. און דער רבי האט צוליעב געטהאן — ניט נעזשאלעווועט קיין שמיץ... אוי, שמיץ!...

נאָר דאָס אַלסדינג איז נעווען נאָרנישט אַקעגען דעם, וואָס סירקאָ איז נעבאָך אומגעקומען אומזיסט־אומנישט!

מעהר פון אַלע איז נעווען דערשׂאָגען סירקאָ'ס לייבלינג — דער מחבר פון די דאָזיגע מעמוארען. דער האָט עטלעכע טעג דורכאנאנדר ניט נענעסען, עטלעכע נעכט ניט געשלאָפען, נעקאָטשעט זיך אויף אַלע זייטען, נעזיפצט און נעקרעכצט שטילערהייט, נישט נעקאָנט מוחל זיין די שלעכטע בייזע מענטשען, וואָס האָבען ניט אין זיך קיין קאַפּ רחמנות, קיין צער בעלי־חיים, קיין טראָפען יושר — און ער האָט שטארק־שטארק נאָכגעדענקט נאָך דעם, וואָס איז א הונט און וואָס איז א מענטש, להבדיל?... פאר וואָס איז א הונט אזוי געטריי צו א מענטשען, און פאר וואָס איז א מענטש א תלין?... און עס קומט איהם אויפ'ן זינען סירקאָ מיט די קלוגע גוטע אויגען, און ער פאַלט־צו מיט'ן פּנים צו דער קישען און בא־נעצט זי מיט ביטערע, ביטערע טרערען.

12

דער יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע

עווער דער קאַרנאַבער — א מסור. — א סך אַפּיטרופּסים. — די באַבע מינדי'ס שבת־אויבסט. — מוסר־זאָגער און מאַראַל־פּרעדיגער.

מאָמער וואָלט א יונגע׳ל פֿאַרגעסען, אז ער האָט געהאַט א הונט פֿאַר א חבר, האָט מען איהם דערמאָנט אויף יעדען טריט און שריט: „סירקא האָט דיר געלאָזט גערוסען"... און ביי אזא נעלעגנהייט האָט מען איהם שוין דערוויי׳ל אריינגעזאָגט א ביסל׳ מוסר — ער זאָל האָבען צו געדענקען אויף ווייטער. דאָס מוסר־זאָגען איז פֿאַר איהם געווען א סך ערגער פון פּעטש. ניט אומזיסט זאָגט מען ביי אונז א שפּריכווּאָרט: „א פּאַטש פֿאַר־געהט, א ווּאָרט באַשטעהט". ובפרט, אז דאָ איז געווען ביידע זאכען: אי פּעטש, אי ווערטער. און ווערטער זענען געגאַנגען פון אַלע זייטען. ווער ס׳האָט געהאַט גאָט אין האַרצען, דער האָט געשטראָפט, און דוקא מיט גוטע רעד. דאָכט זיך, ווּאָס געהער זיך אָן א איד א שמש צו א נגיד׳ס א יונגע׳ל, בעת ער דאַוונט? און ווּאָס איז זיין עסק, אשטייגער, ווּאָס א נגיד׳ס א יונגע׳ל קוקט דורכ׳ן פענסטער ארויס אקוראט בעת שמונה־עשרה? און א נגיד׳ס א יונגע׳ל, מיינט איהר, קוקט אומזיסט דורכ׳ן פענסטער? ס׳מעג זיך טאקי זיין שמונה־עשרה, ס׳איז אָבער פֿאַרט העכסט־אינטערעסאַנט צו זעהען א זעלטענע סצענע, ווּאָס ס׳איז פּדאי אָנצוקוקען און זיך א מוסר אראָפּנעמען, ווי אזוי א הונט יאָגט

זיך נאָך א קאַץ. די קאַץ האָט זיך אָנגעפֿאַנגען און לויפֿט פֿייל אויס'ן בויגען — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ אויפֿ'ן פּאַרקאַן — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ אַראָפּ פונ'ס פּאַרקאַן — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ צום רינשטאָק — דער הונט נאָך איהר. די קאַץ דורכ'ן רינשטאָק אויפ'ן דאַך — דער הונט א מכּה! בלייבט ער שטעהן, דער כּלב שפּאַלטים, ווי א נאר, און באַלעקט זיך און טראַכט זיך, אפּנים: „וואָס האָב איך, הונט, נאָכצולויפֿען נאָך א קאַץ, וועלכע איז גאָרנישט מיין שטאָט, און וואָס האָב איך צו טהון אויפ'ן דאַך?"...

— אָט אזוי שטעהט א יונגעלע שמונה־עשרה? — זאָגט מלך דער שמש און דערלאַנגט איבער'ן האַלו־און־נאַקען. — וואַרט, שייגעץ, איך וועל שוין דערצעהלען דיין מאַטען!...

אָדער, אשטייגער, וואָס געהט עס אָן עוזר דעם קאַרנאַסען בעדער (אמאָל איז עוזר געווען א שוסטער, אויף דער עלטער איז ער נעווארען אויסגעמאַטערט און האָט זיך באַשטעלט פּאַר א בעדער), וואָס נחום וועוויק'ס יונגלעך גליטשען זיך בארג־אַראָפּ אויפ'ן געזעס און רייבען־אויס די הויזען? האָט דאָס עוזר דער קאַרנאַסער בעדער באַדאַרפט דערזעהען פון בּאָד ארוים און האָט זיך עס א ביסעל צעלאָזט אויף זיין פּאָנפּעוואַטע כּלי:

— ממזרים! הולפּייעם! א רוח אין אייער פּאָפּער און מופּער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאכט א פּעל, עובר אויף בל פּשחית! אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חפר אריין און שפּעל אייך צו א פּענקעלע!"

פּאַר די, וואָס פּארשטעהען ניט פּאָנפּאַטש־לשון, מוז מען דאָס איבערזעצען: „ממזרים, הולטייעם, א רוח אין אייער פּאָטער און מוטער אריין! איהר נעמט נייע הויזען און מאכט א תּל, עובר אויף בל תּשחית! אָט לויף איך אוועק צו אייך אין חדר אריין און שטעל אייך צו א בענקעלע!"...

צושטעלען א בענקעלע — דאָס איז ניט נאָר א מצוה, דאָס איז א חוב, וואָס יעדער איד איז מחויב צו טהון, וואָרום יעדער איד האָט קינדער און קיינער קאָן נישט ערב זיין, וואָס פון זיינע קינדער קאָן אמאל אויסוואקסען. באדארף מען זיי גוט נאָכקוקען און העלפען חאטש מיט'ן מויל, אויב מע קאָן נישט מיט די הענט. דערציבער האָבען די קינדער געהאט א סך מדריכים און אפיטרופּסים און אננעהערט זיך אזוי פיעל מוסר, שטראָף־רעד און מאָראל, אז ס'האָט שטענדיג געזשומעט אין די אויהערען: „זשו־זשו־זשו — דאָס זאָלסט דו נישט טהון!" „זשו־זשו־זשו — דאָ זאָלסט דו נישט שטעהן!" „זשו־זשו־זשו — אהין זאָלסט דו נישט געהן!" אלע האָבען נעוושוזשוקעט: טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, דער רבי, די דיענסטמויד, די פעטערס, די מוהמעס, די באבע, און איבערהויפט די באבע מינדי, וואָס פארדיענט דערמאנט צו ווערען מיט א פאָר ווערטער.

די באבע מינדי — דאָס איז געווען א אידינע א הויבע און א טשעפקע, איין אפּגעפּוצטע און א פרומע מיט ספּנת־נפשות! איהר עובדה איז געווען — אכטונג צו געבען אויף די קינדער און אויף זייער אידישקייט: אויסגלעטען די אייניקלעך די פאות מיט באשפּייטע פינגער, אפּרייניגען און אויסגלייכען די מלבושימ־לעך, זיך צוהערען ווי זיי דאוונען, בענטשען און לייענען קריאת־שמע פאר'ן שלאָפען געהן. דערפאר האָבען אלע אייניקלעך געמוזט קומען צו איהר שבת בייטאג זאָגען דער באבען א גוט־שבת, זיך אויסזעצען, ווי די סטאטקעס, ביי דער וואנט און זיצען און ווארטען, ביז זי וועט געבען „שבת־אויבסט". געגעבען האָט זי דעם „שבת־אויבסט" עפּים ניט אזוי ביל רחבה, נאָר דערפאר אויף ריינע גלאנצענדיגע שעלעכלעך: איין עפּעלע, א פערשקע, א באקסער, א פייג, אדער דריי־פיער איינגעדארטע ראזינקעס, און מוסר האָט זי דערבי געזאגט אהן א שיעור! דער מוסר איז באשטאנען אין דעם, אז מע באדארף פאלגען טאטע־מאמע און

גוטע־פרומע לייט, און אז מע באדארף זיין אידען, און אז נאָט וועט שטראָפען פאר איטליכס ברעקעלע — פאר ניט דאוונען, פאר ניט פאָלגען, פאר ניט לערנען, פאר שטיפען, און אפילו פאר א שלעכטע מחשבה, און אפילו פאר א פלעק אויף דער קאפאָטע, — אזוי, אז ס'איז כמעט נישט איינגענאנגען דאָס עפעלע, די פערשקע, דער באָקסער, די פייג, אדער די דריי־פיער איינגעדארטע ראָזינקעס.

נאָר וואָס פאר א וועלטה האָט געהאט דער באבע'ס מוסר אקעגען יענעם קוואל פון מוסר, וואָס דער רבי האָט נאָכדעם אויס־געגאָסען פאר זיינע תלמידים טאקי דעם זעלבען שבת בייטאג פאר מנחה דאוונען? טייכען טרערען האָט ער ארויסגעצויגען פון אלעמענ'ס אויגען — אזוי שארף און בולט האָט ער אויסגעמאָלט דעם יצר־טוב מיט'ן יצר־הרע, דעם גן־עדן מיט'ן גיהנום, מיט'ן מלאָך־הדומה, מיט'ן וואַרפען בה־הקלע פון איין עק וועלט ביז'ן אנדערען! מילי־מיליאָסען שדים, רוחות און ניטנוטע האָט ער אויסגעשפרייט פאר די תלמידים'ס פיס, געזעהען זיי ביי איטליכען אונטער די נעגעל, געווען זיכער, אז יעדער איינציגער איז א יורש־גיהנום, וואָרום טאָמער האָט זיך אפילו געפונען איינער אזעלכער, וואָס האָט ניט געזינדיגט, וואָס האָט געדאוועט און געלערנט און געטהאָן אלסדינג, וואָס דער יצר־טוב הייסט צו טהון, האָט ער דאָך געפאָלגט דעם יצר־הרע און געזינדיגט במחשבה. און אויב ניט במחשבה, האָט ער אין שלאָף, אין חלום עפים מהרהר געווען וועגען א זאָך, וואָס מע טאָר ניט...

הכלל, ס'איז נישט געווען זיך אויסצואהאלטען פונ'ם מזיק, פונ'ם יצר־הרע, אין ערגיץ, סיידען לעג זיך צוועק און שטארב! און דאָ, אויף צו־להכעיס, ווילט זיך דוקא א לעב טהון, און דוקא א שטיף טהון, און דוקא לאכען, און דוקא נאשען, און דוקא אפ־האפען דאָס דאוונען, און דוקא טראכטען פון דעם, וואָס מע טאָר ניט... דאָס איז שוין געווען דעם יצר־הרע'ס ארבייט, וואָס האָט געהאט גענוג שליחים אויף אריינצוהאפען דעם אומשולדיגען אין

נעץ ארײן — און קוים האָט ער שוין ארײנגעהאפט, איז מען שוין במילא נאָכגענאנגען איהם, ווי א קעלבעל, און געטהאן אלסדינג, וואָס דער יצר־הרע האָט געהייסען טהון. און דער יצר־הרע האָט שוין אזא גליק, אז איהם פאלגט מען אסך מעהר, ווי דעם יצר־טוב. עס העלפט נישט קיין שום מוסר־זאָגען מיט קיין שום מאָראל פרעדיגען. אדרבה — וואָס מעהר דער יצר־טוב פלייסט זיך, אלץ שטארקער ארבייט דער יצר־הרע. איך האָב מורא ארויסצורעדען, נאָר מיר שיינט, אז ס׳זאל ניט זיין קיין יצר־טוב, וואלט דער יצר־הרע נישט געהאט וואָס צו טהון...

13

גנבה, קאָרטענשפּיעל און אַנדערע עבֿירות

די קינדער העלפֿען דער מאַמע אויפֿן יאָריד. — קאָרטען לכבוד חנוכה. — בערעל דער אַלמנה'ס לעהרענט גנבה'נען. — א יונג איז אויסוואורף.

מיט נחום וועוויק'ס קינדער האָט זיך דער יצר־הרע באַאַנגען, ווי א מערדער. לא די וואָס די קונדסים האָבען פֿארקנייטשט דאָס דאָוונען, העכער האַלב איבערגעהיפֿערט אין געוואָגט דער באַבען א גרויסען ליגען, אז זיי האָבען אויסער'ן דאיינען נאָך געוואָגט עטליכע קאַפּיטלעך תהלים, — האָבען זיי נאָך פֿשוט אויסגע־לערענט זיך גנב'ענען, נאַשען, קאָרטען־שפּיעלען און נאָך אַנדערע עבירות... פֿארשטעהט זיך, אז דאָס אַלסדינג איז געאַנגען בהדרגה, איינס האָט מיטגעשלעפּט דאָס אַנדערע, ווי אין פּסוק שטעהט געשריבען: עבירה גוררת עבירה... און געאַנגען איז דאָס אָט ווי אזוי:

איך האָב אייך שוין, דאכט זיך, געזאָגט אויבען, אז די וואַראַנקאַווער אידען האָבען געלעבט פונ'ם גוי, און איבערהויפּט פון די גרויסע יאָרידים, וואָס האָבען געהויסען מיט'ן נאָמען „קראָסנע טאָרנעס". אויף די דאָזיגע יאָרידים האָבען אידען ארויסגעקוקט, האָבען זיך געטומלט, געמאכט געשעפטען, געלייזט געלט, און גויים האָבען געטהאָן זייערס — זיי האָבען גע'נגב'עט, און איבערהויפּט די גויעס. ס'איז נאָר ניט געווען אויסצושטעהן

און אייגצוהיטען זיך פון זיי! אָט האָט איהר ביי אייגער ארויס־
געטרייסעלט פון ארבעל א פעטשיילע, אדער א סטענגעלע, און
אָט האָט שוין די אנדערע גויע אוועקגע׳לאַכ׳ענט אונטער דער נאַז
א חלב׳ען ליכטעל, אדער א באַקסער. וואָס טהוט מען? איז
די מאַמע, חיה־אסתר נחום וועוויק׳ס, געפאַלען אויף איין עצה:
אוועקגעשטעלט איהרע יונגלעך אין קליט, זיי זאלען אכטונג
געבען, מע זאל ניט גנב׳ענען — און חברה האָבען איהר גוט און
געטריי אכטונג נעמעבען: א חוץ וואָס מע האָט אָנגעשטופט
פולע קעשענעס מיט באַקסרען, מיט טיטון, מיט ניסלעך און מיט
טרוקענע פלאַמען, האָט מען זיך נאָך צוגעחאַפט צום גרינעם
קעסטעלע, וואו דער „פרוון" איז געלעגען, און אקוראט בעת די
מאַמע האָט זיך פארדרעט מיט א קונה׳טע, האָט מען אריינגעזרוקט
אין קעשענע א פאָר מיזמיג׳ע מטבעות, האַרטע זעפסרלעך, און
מען איז אוועק מיט זיי דערנאָך אין חדר און דאָרט פארנאַשט
אויף פלינעס, קאַרושעס, מאַהנלעך, ארבעסלעך און סעמעטשקעס,
אדער — נאָר פארשפיעלט אין קאַרטען.

שפיעלען אין קאַרטען איז געווען א מין חולאַת, איין
עפידעמיע אין אלע אידישע חדרים, וואָס געטומען האָט זיך עם
פון חנוכה און איז פארבליבען אויפ׳ן נאַנצען ווינטער. עס איז
באַוואוסט, אז חנוכה איז א מצוה צו שפיעלען. ווער סע שפיעלט
אין דריידעל, און ווער סע שפיעלט אין קאַרטען. אמת, מיר
מיינען נישט חלילה קאַרטען ממש, אָפּנארוקטע קאַרטען; מיר
רעדען דאָ פון געמאכטע, פון אידישע קאַרטען, פון „למ״ד־אל״ף־
קאַרטען". נאָר ס׳איז אלץ איינס. דער אייגענער יצר־הרע מיט׳ן
אייגענעם אוצרט. געקומען חנוכה, האָט דער רבי אלין נישט
נאָר געהייסען שפיעלען — ער האָט אויך געטומען אָנטייל אין׳ם
שפיעלען און איז, אדרבה, פארקעהרט, געווען נאָנץ צופריעדען
אָפּנעווינען ביי זיינע תלמידים דאָס נאַנצע חנוכה־געלט. און פאר־
שפיעלען דעם רבין דאָס חנוכה־געלט איז געווען א פארגעניגען
און א כבוד און א פרייד. יעדענפאלס — בעסער צו פארשפיעלען

דעם רבין דאָס חנוכה־געלט, איירער זיין פון רבין א נעשמיסענער — דאָס וועט, דאכט מיר, צוגעבען יערער פּאַרשטענדיגער מענטש...

דערפּאַר אָבער, אז ס'איז אַוועק חנוכה, איז נעווען אויס יום־טוב און אויס קאַרטען! דאָס הייסט, דער רבי האָט אָנגעזאָגט מיט'ן האַרבען וואָרט: הזהר והשמר — טאָמער וועט מען זיך דערוועגען עמיצער צוריהרען זיך צו א קאָרט, אָדער אפילו רערען פון קאָרטען, אָדער טראכטען וועגען קאָרטען, איז אַחת דתו להמית — איז ער א נעשמיסענער!...

אפּנים, אז דער רבי איז אליין נעווען אמאל א רעכטער קונדס און האָט ליעב געהאט א קערטעל נישט נאָר לכבוד חנוכה. וואָרום אז ניט, פון וואַנען נעמט זיך צו איהם נאָר דער דאָזיגער נערואנק?... ווי אַווי די מעשה איז, נאָר זיינע תלמידים האָבען דעם גאנצען ווינטער נאָך חנוכה געשפּיעלט אין קאָרטען מיט א סך מעהר היץ און מיט נאָך א גרעסערען אזארט, ווי חנוכה. מע האָט פאר־שפּיעלט די אָנבייסענם מיט די מיטאָגם, מע האָט פארשפּיעלט וואו ווער ס'האָט געהאט א מזומן'עם גראָשען, און אז ס'איז ניט געווען קיין געלט און שפּיעלען האָט זיך געוואָלט, האָט מען נע־זוכט פּל־ערליי וועגען אויף צו קריגען געלט. ווער עס האָט זיך דערגריבעלט צו רב־מאיר־בעל־נם־פּושקע און דורך א שטרויעלע מיט וואכם ארויסגעקריגען פון דאָרטען איינציגווייז די פארווייגטע גראָשענם, וואָם די מאמע האָט אהין אריינגעוואָרפען אלע פרייטאָג פארנאכט פאר ליכט־בענטשען. ווער עם האָט זיך איין עצה געגעבען, דורך א שליחות אין מארק, עפּים ארָאָפּחאָפּען א פּאָר גראָשענם „קאָמיסיע". און ווער עם האָט זיך פּשוט דעביוועט צום טאטע'ס בייטעלע, אָדער צו דער מאמע'ס קעשענע, ביי דער נאכט, וועו אלע שלאָפען, און אויסגעטריסעלט פון דאָרט וויפּיעל עם האָט זיך געלאָזט. און דאָס אלסרינג איז נעטהאָן נעווארען מיט די גרעסטע פּחדים און מיט דער גרעסטער ריזיקע. און דאָס אלסרינג איז אוועק אויף קאָרטען־שפּיעל אין ל"ד־אל"ף!

די פראגע איז נאר געווען: וועז אוז וואו? אוז ווי אזוי שפיעלט מען, אז דער רבי זאל ניט געוואוירע ווערען? דער־פאר האבען שוין געוארנט די חברים פון דער עלטערער פתה: אזעלכע יונגלעך, ווי אלי קיילע׳ס, א חתן־בחור, א געלער, מיט א זיבערנעם זיינער, אוז בערעל דער אלמנה׳ס, גלאט א בחור מיט גראבע ליפען אוז מיט מאדנע געזונטע צייהן, וואם קאנען ברעכען אייזען. עם האט שוין דעמאלט זיך געשיט איהם א בערדעל — אוז ער אליין איז שולדיג אין דעם: ווייל ער רויכערט ציגייערען. אזוי האט בערעל אליין געזאגט אויף זיך. „א סימן האט איהר, — האט ער ג׳עטענה׳ט — אט הויבט איהר אן צו רויכערען ציגייערען, וועט זיך ביי אייך אויך אנהויבען אויסשיטען בערדלעך"... אוז ער האט אויסגעלעהרענט אויף א טשיקאוועסט א סך חברים „רויכערען ציגייערען". אוז ניט נאר רויכערען האט ער זיי אויס־געלעהרענט — ער האט זיי באוויזען א וועג, ווי אזוי מע קרינט דעם מאטעריאל אויף צו רויכערען... דאם הייסט, בעסער גע־זאגט — ער האט זיי אויסגעלעהרענט גנבה׳נען. פארשטעהט זיך, אז פאר זיין אויסלעהרענען האט בערעל באקומען באצאהלט — טאקי מיט „טיטון" אוז מיט פאפירא־פאפיער.

אוז בערעל האט זיך נעהאט זיין סיסטעם: דער, וואם האט איהם געפאלגט אוז געבראכט טיטון מיט פאפירא־פאפיער — דער איז געווען א וואויל יונגעל, א חבר. אוז ווער ס׳האט מורא נעהאט, אדער נישט געקאנט גנבה׳נען — דער האט ביי איהם געהייסען „א קוואטש אוז א לעמעשקע" אוז איז ארוים פון חבר־שאפט, אוז אז ס׳איז איהם אפגענאלטען, האט ער נאך געהאפט געשלאגען אויך, טאקי פון איהם אליין, פון בערלען הייסט עס. פארקריעגען זיך אויף בערלען אדער באקלאגען זיך אויף איהם — איז געווען אוממעגליך, ווארום דאם וואלט געהייסען ארויסגעבען זיך אליין — אוז דערויף זענען געווען ווינציג העלדען. דעריבער האט מען געטהאן אלסדינג, וואם בערעל דער אלמנה׳ס האט גע־הייסען, אוז מען איז געזונקען מיט איהם וואם ווייטער אלץ

טיעפער און טיעפער אין אָפגרונט אריין, און נאָט ווייסט, וואוהין חברה וואָלטען מיט איהם פּארגאַנגען, וועו בערעל דער אַלמנה'ס זאָל ניט געווען האָבען זיין וויסטען סוף פון זיך אַליין אויף אזא מין אופן, וואָס קיינעם וואָלט דאָס גאָר אין קאָפ ניט איינגעפאַלען און וואָס זיינע חברים פון חדר זענען נאָך געווען אזוי יונג און אומשולדיג, אז זיי האָבען נאָך רעכט ניט פארשטאַנען, וואָס דאָרט האָט זיך אָפּגעטהאָן. זיי ווייסען נאָר, אז ס'איז געווען א מעשה איינמאָל אין א פרייטאָג, האָט מען געחאַפט דעם בחור אויף יענער זייט באָד, וואו ער האָט ארויסגעקאַלופעט א שטיקעל גלאָז פון א טאַפּלי און אריינגעקוקט מיט איין אויג אינוועניג אריין צו די ווייבער, ווי זיי בּאָדען זיך...

וועה־זועה, וואָס ס'האָט זיך דעמאָלט אָפּגעטהאָן אין שטעטעל! זיין מאַמע, די אַלמנה, האָט גע'חלש'ט, און איהם האָט מען אָפּגענומען פון חדר און ניט אריינגעלאָזט אין בית־מדרש אריין, און קיין יונגעל, אפי נאָר א טאַטע'ס א קינד, האָט ניט געוואָגט מעהר צו באַגעגענען זיך מיט דעם „מומר־להכעיס". אזוי האָט מען איהם נאָכדעם א נאָמען געגעבען. און בכדי צו פאַרענטפערען, אפּנים, דעם דאָזיגען נאָמען, האָט זיך בערעל דער אַלמנה'ס אין א צייט ארום, זיין מאַמע די אַלמנה האָט שוין דעמאָלט ניט געלעבט, אָפּגע'שמד'ט און פארפאַלען געוואָרען.

14

פּיגעלע־אַשמדאי

שקצים ווערען בעלי־תשובה. — א רוח, ניט קיין מיידעלע. — א מכשפה וואָס קיצעלט.

פון דעסטוועגען דאַרף מען ניט מיינען, אַז דער יצר־הרע האָט אינגאַנצען אויסגעפיהרט און אַז דער יצר־טוב איז אַלע מאָל געווען הינטערשטעליג. מע דאַרף נישט פאַרגעסען, אַז ס׳איז געווען א ראש־חודש אלול אויף דער וועלט, מיט תשובה־טעג, מיט א ראש־השנה־יום־כּפּור, און גלאָט תּפלות, תּעניתים און סגופים, וואָס עהרליכע אידען האָבען צוגעטראכט. נישט קוקענדיג אויף די קליינע גנבה׳לעך, אויף די קאַרטען און אויף די אַנדערע יונגעלישע עבירות, קאָן מען זאָגען גאַנץ זיכערליך, אַז דער מיטעל־סטער פון די בּרידער, שלום נחום וועוויק׳ס, איז געווען באמת פרום, מורא געהאט פאר גאָט און נעגעבען זיך ניט איין מאָל דאָס וואָרט, אַז ער וועט עלטער ווערען, וועט ער זיך פאַרבעסערען און וועט, אם ירצה שם, זיין גוט און פרום, אזוי ווי די באבע מינדי האָט געהייסען, און אזוי ווי דער רבי האָט געהייסען, און אזוי ווי אַלע גוטע־פרומע לייט הייסען.

אפטמאל האָט זיך געטראָפען, אַז ער האָט געווויינט ביי׳ם דאוונען, זיך געשלאָגען על־חטא און דערווייטערט זיך פון די עלטערע בּרידער און פון אַלע יענע חבּרים־שקצים, וואָס רעדען אָן שלעכטס טהון. און איין אמת׳ער בעל־תשובה׳ניס איז ער

נעוואָרען, אז ס'איז געקומען די צייט פון תשובה־טעג, פון ימים נוראים.

זיין גוט און פרום איז בכלל זהר זיס און אָננענעם. נאָר ווער עס האָט אמאָל געפרובט זיין א בעל־תשובה'ניק — דער וועט מודה זיין, אז קיין בעסערע זאַך קאָן שוין נאָר אויף דער וועלט ניט זיין. א בעל־תשובה איז א מענטש, וואָס בעט זיך איבער מיט גאָט, נעמט־איין דעם יצר־הרע און באהעפט זיך מיט דער שכינה. בפֿרעכענט נאָר: וואָס קאָן זיין בעסער פון דעם, אז מע בעט זיך איבער? און וואָס קאָן זיין זיסער פון נצחון? און וואָס קאָן זיין ליעבער פון דער שכינה? א בעל־תשובה פיהלט זיך נאָנץ, און שטאַרק, און ריין, און פרישׁ, און נייַ־נעבוירען, און קאָן קוקען איטלעכען גלייך אין די אויגען אַריין. ס'איז גוט, אויסגעצייכענט גוט צו זיין א בעל־תשובה!

שוין אז דער חודש אלול איז אריינגעטראָטען און עס האָט זיך געלאָזט הערען דער ערשטער בלאָז פונ'ם שופר, האָט זיך דעם העלד פון דער דאָזיגער אויטאָביאָגראפיע אויסגעווייזען, אז ער זהטט ליגען דעם יצר־הרע א נעבונדענעם, זיך וואלגערען אויף דער ערד און זיך בעטען רחמים, מע זאָל איהם אזוי שטאַרק ניט מרעטען מיט די פיס. און וועד שמועסט ראש־השנה! און וועד שמועסט יום־כּפּור! דאָס ליידען פונ'ם שוועדען תענית, דאָס הונגעריג־זיין און דאָס וועלען א טרונק ביז צום שטארבען און איינהאלטען זיך גלייך מיט אלע גרויסע — דאָס אלץ האָט אין זיך אזוי פיעל זיסקייט, אזוי פיעל רייץ און שענקייט, אז דאָס קאָן אפשאצען נאָר דער, וואָס איז אליין א פרומער אדער געווען אמאָל פרום. וואָס פאר א פארגעניגען קאָן זיך פארנלייכען מיט יענעם פארגעניגען, וועו מע געהט־ארוים איין אויסגעהונגערטער און איין אויסגעמאַטערטער מוצאי יום־כּפּור פון בית־המדרש, איין אָפּגעריניגטער פון אלע זינד און מיט איין אויסגעלייטערטער נשמה, מע רעכענט צו געהן אהיים גיכער אפּפּאסטען זיך און מע פיהלט שוין דעם טעם גן־ערן פונ'ם קאָרענעם לעקאַך, איינגעטונקען אין שטאַרקען

בראָנפען, און צום סוף — סטאָפּ! וואָס איז די מעשה? אידען האָבען זיך אוועקגעשטעלט מחדש זיין די לבנה. „מיר זענען טאַקי, גאָטעניו, גוט הונגעריג און גוט מיער און גוט אויסגעמוטשעט, נאָר איינס צום אנדערען געהער זיך ניט אָן — דיין לבנה וועלען מיר דיר מחדש זיין".

אך, ווי גוט ס'איז צו זיין א איד, און א עהרליכער איד, א בעל־תשובה!

איז אָבער דער יצר־הרע — ניט געדאכט זאָל ער וועדען! מישט זיך אריין דער שטן המקטרג און מאכט קאַלי אינגאנצען. דאָס מאָל האָט זיך דער שטן המקטרג באוויזען אינ'ם געשטאַלט פון א דאָרפיש מיידעל מיט געגרייזעלטע האָר און מיט גרינע אויגען. פון וואַנען האָט זיך נענומען דאָס מיידעל — וועט איהר הארכען.

אויף אַלע ימים נוראים, אזוי איז געווען א מנהג פון קדמונים, האָבען זיך צונויפגעפאָהרען פון די ארומיגע דערפער אינ'ם קליינעם שטעדטעל וואַראָנקאָ דאָרפס־אידען (ישוב'ניקעס), אָדער „יום־טוב'ניקעס", ווי זיי האָבען דאָרט גענויסען. יעדער בעל־הבית האָט זיך געהאַט זיין יום־טוב'ניק מיט זיין יום־טוב'ניטשקע. נחום וועוויק'ס יום־טוב'ניק איז געווען א ווייטער קרוב מיט'ן נאָמען „ליפשיץ דער הלובאקער", א פרומער איד מיט א ברייטען שטערן, א שטערן פון א בעל־מח, חאָטש באמת איז ער געווען נישט אזא גרוסער חכם. און א ווייב האָט ער געהאַט אויך א פרומע, וואָס האָט ליעב געהאַט דאוונען און שמעקען טאַבאקע. קיין קינדער האָבען זיי נישט געהאַט, נאָר א דיענסטמיידעל, א יתומה און א ווייטע קרובה, און געהייסען האָט זי פייגעל. ביי די קונדסים האָט זי געהאַט איין אנדער נאָמען — „פייגעל־אשמדאי", דער־פאַר, וואָס דאָס איז געווען א ברען, א רוח, ניט קיין מיידעל, געהאַט אין זיך יונגעלשע נענג, ליעב געהאַט שטיפען מיט יונגלעך, אז קיינער זאָל ניט זעהען, דערצעהלען זיי מעשיות און זינגען ליעדלער, צום מיינסטען — גויישע.

איינמאל — ס'איז געווען חול־המועד סוכות, א ווארעמע, א ליכטיגע נאכט — האט זי זיך צוגעגנבה'ט צום גלעזער, וואו די יונגלעך זענען געשלאפען (צוליעפ די יום־טוב'ניקעס די קרובים האט מען די קינדער אויסגלעגט שלאפען אין הויף, אויף דער ערד), און האט זיך אוועקגעזעצט א האלב־נאקעטע, געמומען זיך צע־פלעכטען די האר און בעת מעשה דערצוהלען כאדנע מעשיות. דאס זענען ניט געווען די מעשיות, וואס שלומ'ס חבר, שמואליק דעם רב'ס, פלעגט דערצוהלען. דאס זענען געווען מעשיות פון שדים, רוחות און לצים, וואס טהוען־אפ שפיצלעך אלערליי: קעהרען־איבער די מלבושים אויף דער לינקער זייט, שטעלען־איבער דאס מעבעל, בלעטערען־איבער די ספרים, ברעכען דאס גענעם, שלעפען־ארויס די טעפלעך פונ'ם אויוועז, און נאך אזעלכע מעשים אשר לא יעשו. און פון מכשפים האט זי געמומען דערצוהלען, פון מכשפים און מכשפות, ווי אזוי א מכשפה, אז זי וויל נאר, קאן זי פארוטשען הונדערט מענטשען נאר מיט איהר קיצלען אליין...

— קיצלען? וואס הייסט דאס: מיט איהר קיצלען?

— קיצלען ווייסט איהר ניט וואס הייסט? אט וועל איך אייך ווייזען, ווי אזוי א מכשפה קיצעלט.

און פייגעלע־אשמדאי האט זיך א לאז גענעבען מיט די צע־פאטעלטע האר, באווייזען, ווי אזוי א מכשפה קיצעלט. פריהער האבען די יונגלעך גלאכט; דערנאך האבען זיי גענומען זיך אפ־שלאגען פון איהר, זיך בארען. חברה האבען זיך רעכט איינגע־פלאנטעט איהר אין די צעפאטעלטע האר, איהר איינגעטיילט קלעפ מיט קולעפעס, מיט בוכענצים, ווי גאט האט געפאטען. פייגעלע האט זיך פלומרשט באשיצט, נאר ס'איז געווען צו זעהען, אז די קלעפ זענען איהר איינגענעמען... זי האט צוגענומען די קלעפ און נעוואלט נאך... דאס פנים האט איהר געפלאמט. די אויגען (העל־גרינע אויגען, ווי ביי א קאץ) האבען געגלאנצט. אקעגען דער שיין פון דער לבנה האט זי אויסגעזעהען, ווי איין אמת'ע מכשפה! נאר ערגער פון אלץ איז געווען דאס, וואס די

דאזיגע מכשפה האָט זיי ניט נאָר בייגעקומען אלעמען, נאָר זי האָט זיי יעדען אייגציגווייז ארומגענומען, צוגעקוועטשט צום הארצען און געקושט, געקושט גלייך אין די ליפען אריין !...

א גליק, וואָם דאָם איז געווען פאר הושענא־רבה, איידער דאָם קוויטעל איז נאָך אפגע׳חתמ׳עט, און מע קאָן נאָך אויסבעטען ביי׳ם רבונו־של־עולם, ער זאָל דאָם דאזיגע נישטוויל־ענדיגע קושען זיך מיט א נקבה נישט פארריכטען פאר א צו נדויסע עבירה, וואָרום גאָט איז איין ערות, אז דאָם איז געווען ניט במזיד, נאָר בשוגג...

פון וואַנען האָט זיך געמומען אָט די פייגעל־אשמדאי ? וואָם פאר א באשעפענים איז דאָם געווען : א רוח ? א שד ? א גלגול ? אָדער דער שטן המקטרג האָט זיך פארשטעלט אינ׳ם געשטאלט פון א נקבה, בכדי צו ברענגען אומשולדיגע קינדער צו אזא עבירה — זיך קושען קעגען זייער אייגענעם רצון מיט א מיידעל ?...

15

דער לץ

א „דאמאוויק", וואס טהוט־אַפּ מעשים. — נעחאפט דעם לץ. — מע מאכט חתונה איין אויסגעלאזענע פויד און זי ווערט א אשה צנועה.

ווער פייגעלע־אשמדאי איז נעווען — האָט זיך ניט ארויס־באוויזען, און אויף אזא וואונדערליכען אופן, אז ס'איז כדאי צו דערצעהלען.

דעם זעלבען ווינטער — ארום חנוכה איז דאָס נעווען — קומט צו פאָהרען אָט דער לייפשיץ פון הלובאָקע מיט א נייעס, אז ביי איהם אין שטוב האָט זיך פאַרנאַדעט א לץ, א „דאמאוויק", וואָס מאכט איהם אומגליקליך !... תחילת האָט דער „לץ" — אזוי דערצעהלט לייפשיץ — נעמאכט פון זיי נאָר חוזק : אלע נאכט האָט ער איבערנעבלעטערט די גמרות, צעריסען די סידורים מיט די חומשים, איבערגעקעהרט די טעלער אין שאפע, צעבראָכען די טעפּ, אַרויסגעוואָרפען אין פּאָמעניצע דאָס תפלין־זעקל, דעם גע־מאָהלטען מזרח, און משה מאָנטעפיאָרען אויסגעדרעהט מיט'ן פּנים צו דער וואנט — און מע זאָל דאָס הערען, איהר זאָלט זאָנען, אפילו א שאָרך פון עמיצען ! שפּעטער האָט דער לץ אָנגעהויבען אויס־לעדיגען און איבערקעהרען זיי אלע קעשענעס, ארויס'גנבה'נען דאָס קלייניגעלט פון טישקעסטל, צוגענומען און פּאַרטאַכטאָרעט ערגיץ דעם ווייב'ס פערעל — א ריינער אומגליק !... איז ער, הייסט עס, איצטער געקומען צו זיין קרוב, צום נחום וועוויק'ס,

פּרענען איין עצה, וואָס טהוט מען? צי זאָל ער מעלדען אין סטאַן? צי זאָל ער פאָהרען קיין טאַלנע צום רבין? צי זאָל ער זיך גאָר ארויסקלויבען פון הלובאָקע?

אויסגעהערט די מעשה, האָט איהם נחום וועוויק׳ס מעהר ניט א פּרעג געטהאָן: „און וואו שלאָפט דאָס דיענסטמיידעל? און ווי אזוי איז זי מיט דער בעל־הבית׳טע?"... לויפשיץ האָט זיך אזש געפּונען באלעדיגט: ערשטענס, איז פּייגעל זייערע איין אָרעמע קרובה, וואָס זיין וויב ווילל זי חתונה מאכען, געבען נדן, און ס׳איז איהר ביי זיי גוט, ווי די וועלט; און צווייטענס, שלאָפט זי ווי א גע׳הרג׳עטע ערגיץ וויים איך וואו, אין קיך, ביי דער פּאר־שלאָפענער טיר!

— האָט זי ניט עפּים באקאנטע אין דאָרף?... — האָט איהם נחום וויערער א פּרעג געגעבען, און לויפשיץ איז שוין גאָר אין כּעס געוואָרען און צעשריגען זיך:

— פון וואַנען האָבען זיך געגומען צו איהר באקאנטע אין א דאָרף פון סאמע גויים? צי אפשר מיינסט דו, אז דער לץ האָט איז פּייגעל?...

— חס וחלילה! — האָט איהם נחום וועוויק׳ס געענטפערט און גוט אויסגעלאכט זיך פון זיין נאָרישען קרוב, געפּרובט איהם איבערצייגען, אז קיין לצים און קיין „דאָמאָוויקעס" זענען בכלל נישטא. לויפשיץ האָט אבער נישט געוואָלט הערען אפילו. ער האָט געשוואָרען, ער זאָל אזוי דערלעבען הערען שופר של משיח, ווי ער האָט אליין נעהערט ביינאכט א סאפּען פון א מין לעבעדיג באשעפענישׂ, א קראצען פון נענעל, און אויף מארגען האָט מען געזעהען אין קיך עפּים משונה־מאדנע סימנים פון היהנערשע פיסלעך אויפ׳ן אויסגעשאָטענעם זאמד, וואָס אויף דער ערד.

דערזעהען, מיט וועמען ער האָט צו טהון, האָט נחום וועוויק׳ס א דרעה געגעבען, ווי מע זאָגט, דעם דישעל צוריק: עס קאָן זעהר זיין, אז דער לץ איז א לץ. נאָר וואָס דען? ער וואָלט א בעלן

נעווען זיין דערביי... אויב ער וויל, לאָז ער מיטנעמען איהם, נחום'ען, צו זיך אין דאָרף אריין — ער וויל אליין זעהען מיט זיינע אויגען... און וויבאלד אז שוין יא פאָהרען, זאל שוין מיט־פאָהרען אויך זיין יונגערער ברודער, ניסעל וועווי׳ס, אָדער ניסעל ראָבינאָוויטש.

— מיין ניסעל — האָט נחום נענעבען צו פארשטעהן — איז א יונגערמאן א חוואט, א מענטש וואָס פיהלט זיך, קיין עין־הרע, אין פח. ער האָט שוין אמאל אויסגעפאטשט א סטאנאָווי פריסטאוו, איז צו גאָט א האָפענונג, אז ער וועט קאָנען גובר זיין א לץ אויך... פאָהרען מיר?

— מיט'ן גרעסטען כבוד! — האָט זיך ליפשיץ אָננעהאפט מיט בויד העגט, און אלע דריי האָבען זיך גוט אָננעפעלצט מיט ווארעמע יענאָטענע פעלצען, זיך אריינגעזעצט אין א בריטען שליטען און זענען שוועק צו ליפשיצען אין דאָרף אריין, קיין הלובאָקע.

נעקומען אין דאָרף שוין פארנאכטליך, האָט מען די ליעבע געסט זעהר שען אויפגענומען, געקאָכט פון זייערטוועגען א מילכיגע וועטשערע, און מע האָט געשמועסט די גאַנצע צייט פון דעם לץ, וואָס האָט זיך ביי זיי פארנארעט.

שפעטער, בעת פייגעל האָט דערלאַנגט צום טיש, האָט נחום נעמאכט א גאַנץ בריטען שמועס וועגען דעם, אז ער און זייער גאַנצע משפחה, די ראָבינאָוויטשעס, הייסט עס, האָבען פון גע־בוירען א מאָדנע הארטען שלאָף, חאָטש נעם און טראָג זיי ארוים מיט די בעטלעך, חאָטש שיסט אין זיי מיט הארמאטען! נאָר פון דעסטוועגען האָבען זיי פאר א דיבוק, פאר א לץ און פאר א „דאָמאָוויק" סיין מורא ניט, חאָטש זיי פיהרען מיט זיך געלט, וואָרום זיי זענען נישט קיין נאראָנים: דאָס געלט האלטען זיי ביי זיך גוט איינגענעהט, מחילה, אין די אונטערשטע בגדים, וועלכע זיי טהוען קיינמאל ניט אויס, און זיי גלויבען גלאָט ניט אין

דיבוקים, לצים און „דאמאוויקעס", מכשפים און נאך אזעלכע זאכען — ווייס איך וואס! דאס האבען שונאים אויסגעטראכט און נארנים גלויבען זיי!...

דערויף האט זיי ליפשיץ געענטפערט בתמימות, אז ס׳וואלט נעווען א גרויסער יושר, אז דער ליץ זאל זיך א נעם טהון צו זיי היינטיגע נאכט, זיי זאלען וויסען, מיט ווען מע עסט דאס. און אט אזוי האט מען דעם אוועגט פארבראכט אלץ אין אזעלכע שמועסען, געהייסען דערלאנגען וויין, און ביידע ברידער האבען זיך געמאכט פלומרשט, ווי מען איז שוין שפור׳ליך, און מע האט זיך געלעגט שלאפען, אויסגעלאשען די ליכט, און די געסט האבען זיך גיך געלאזט הערען מיט א חראפען, איינער העכער פונ׳ם אנ־דערען — א נאנצער קאנצערט.

ארום האלבע נאכט האט זיך דערהערט א געשריי, מיט א געשלעג, מיט מאדנע קולות, אויף אידיש און אויף גוויש, אזוי אז די ליפשיצער האבען זיך אויפגעחאפט אין איין ציטערניש, אנ־געצונדען פייער, און פאר זייערע אויגען האט זיך באוויזען אזא מין בילד: ביי נחומ׳ען אין די הענט איז געלעגען פייגעלע־אשמדאי א געבונדענע און גערייסען זיך מיט אלע כחות, און ניסעל (נעווען א איד א גבר) האט זיך נעראנגעלט מיט חוועדאר דעם וואלאסטנאי שרייבער פון דארף, וואס האט איהם צעפיסען און צעבלוטיגט די הענט, נאר ניסעל האט איהם געפאקט, געבונדען ווי א בארג — און אז ס׳איז געווארען טאג, האט מען זיי ביידען, פייגעל׳ן די מויד און חוועדאר דעם שרייבער, אפגעפיהרט אין וואלאסט אריין. דארט האט מען געשטעלט צוויי עמער בראנפען, און מע איז נעקומען צו אזא מין ספראווע: אזוי ווי חוועדאר איז אליין דער וואלאסטנאי שרייבער, זאל ער זיך מודה זיין און אפגעבען אלסדינג, וואס ער האט דורך דער מויד ביי די ליפשיצער אוועקגעלקח׳ענט, וועט מען איהם נאר מקיים פסק זיין, דאס הייסט, פון דער גרינג אפשמייסען, און מע וועט מאכען א שווייג.

און צו דער מויד האָט מען זיך געגומען מיט גוטע רעד, אז איבער־נעבען זי אין גויישע הענט ווי מען ניט בשום אופן, חאָטש זי איז אַין אשמדאי, א הולטייקע און ערגער פון א משומדת... מע פאָדערט פון איהר נאָר, זי זאל אויסזאָגען, וואו די פערעל און די איבעריגע זאכען זענען, און מע גיט איהר א תקיעת־כף, אז מע נעמט זי צו אין שטאָדט אריין און מע גיט איהר א חתן, טאקי שוין און טאקי באלד און אויפ'ן שענסטען אופן, מיט פלי־זמר און מיט חתונה־קלייזמר און מיט א חופה־וועטשערע, ווי אַין עהרליכער, א פשר'ער אידישער טאָכטער — קיין פויגעל וועט ניט ווייסען פון דער גאנצער מעשה, קיין האָהן וועט ניט קרעהען!

און אזוי איז דאָס טאקי געווען. א חתן האָט מען איהר געגעבען א יונג מיט ביינער, משה־הערש האָט ער געהייסען, א דאמסקי שניידער. די ראבינאָוויטשעס זענען געווען די מחותנים און די אונטערפיהרער. אויף דער חתונה איז געווען די גאנצע שטאָדט און אויך „נאטשאלסטווע". מע האָט אויסגעטרונקען אָהן א שיעור פלעשער מיט ווין און מיט ביער, און ניסעל ראבינאָוויטש מיט'ן סטאנאָווֹאי פריסטאוו האָבען ביידע אזוי געטאנצט, אז מע האָט בארארפט גהען קוקען אויף חידושים!

נאָך דער חתונה איז פייגעלע געוואָרען ניט צו דערקענען. פרום ווי א רביצין, ניט געקוקט קיין מאנסביל גלייך אין די אויגען אריין, און מיט נחום וועוויק'ס יונגלעך איז זי גלייך ווי קיינמאל נישט געווען באקאנט. און אז מע האָט בארארפט אין שטאָדט עמיצען מאכען א נדבה, נעמען א פעטשיילע און גהען איבער די הייזער, איז זי געווען פון די ערשטע. אז מע שמועסט א אשה כשרה, א גבאי'טע, איז דאָך ניט שייך! נאָר איינס צום אנדערען גהער זיך ניט אָן: איהר מיידעלשער נאָמען „פייגעלע־אשמדאי" איז איהר פארבליבען אויף אייביג. וועגען דעם האָבען שוין נעזאָרגט נחום וועוויק'ס קונדסים, און מעהר פון אלע — דער מיטעלסטער און דער גרעסטער קונדס, דער שרייבער פון די דאָזיגע נעשיכטען.

16

די משפחה

דריי ברידער — דרויי פארשיידענע טיפען. — א „דיעלא" מיט „קאנא". — דער פעטער פיני טאנצט אויף לייכטער.

דער פאטער פונ׳ם העלד פון די דאזיגע באשרייבונגען, נחום וועוויק׳ס, האט געהאט נאך צוויי ברידער: פיני וועוויק׳ס און ניסעל וועוויק׳ס — דער וואס איז אויבען דערמאנט. און איין אנטיק איז דאס, וואס יעדער פון די דריי ברידער איז זיך געווען א טיפ פאר זיך און קיין ברעקעל נישט געראטען איינם אין דאס אנדערע. דער עלטערער, נחום וועוויק׳ס, איז געווען, ווי מיר וויסען שוין, א מישמאש פון א חסיד און א משכיל, א פילאזאף און א שענער דאוענער, א למדן און א חקרן, און בטבע א מענטש א שטילער, א פארבאַרגענער און א גרויסער בעל־מרה־שחורה. דער אנדערער, פיני וועוויק׳ס, — דער איז געווען שוין גאר א גרויסער יראַ־שמים, מיט גאר א לאנגען טלית־קטן, א שענער איד, איך מיין טאקי א שענער אויפ׳ן פנים, מיט א שענער באַרד, שענע, שמייכ־לענדיגע אויגען, און בטבע זהר א לעבעריגער, א מענטש, וואס קהל׳ט זיך, א קאלעפעל, א בריה א מוהל, חלילה נישט צוליעב געלט, נאר פשוט ליעם מצוה. מיט איינעם וואַרט, דאס איז געווען א איד פון הו־הא, שטענדיג פארטראגען אין פרעמדע געשעפטען, לאדענישען, דולענישען, פארלאזענישען, אויסנלייכענישען, אלמנות, יתומים און גלאט ארעמעלייט. היינט וואו איז עפים גבאות אין

בית־המדרש, אין קלויז, אין חברה־קדישא, אין חברה־משניות און חברה־תהלים? איך האָב מורא, אז דאָס איז ביי איהם נעווען טייערער פון אַיין אייגענעם מאַרק אַדער א יאָריד. רבי־נעלט האָט דאָס איהם אויך געקאָסט גענוג. נאָר וויבאַלד ס'איז א מצוה, וואָס מאַכט דאָס אויס? אַדרבה, וואָס מעהר עס קאָסט רבי־נעלט, אַלץ גרעסער איז די מצוה, און באַקאָנען זיך דערויף טאָר מען נישט, ווארום דעמאָלט איז שוין די מצוה אויס מצוה.

למשל, עס נעדענקט זיך א מעשה: אויגמאָל האָט נעזאָלט זיין „טאַרגעם" אויף דער „פאָטשט". בכדי מע זאָל זיך ניט שמייסען אין די מקחים און מע זאָל צו דער פאָטשט ניט דערלאַנגען קיין גאָלט, זענען אידען געפאָלגען אויף א המצאה, אז דער וואָס וויל נעמען די פאָטשט, זאָל צעטיילען צווישען די קאָנקורענטען א גאַווייסע סומע גאָלט, וועט מען איהם נישט קאַלי מאַכען די מקחים. נאָר די קאָנקורענטען אַליין וועט מען דאָך ניט גלויבען, לענט מען איין דאָס גאָלט אין א זיכערען אָרט און מע געהט אויף די טאַרגעם. און וואָס קאָן זיין נאָך א מעהר זיכערער אָרט, ווי ביי פיני וועוויק'ס? האָט מען איינגעלענט ביי איהם דאָס גאָלט און מע איז אַוועק אויף טאַרגעם, און דער וואָס האָט דאָס גאָלט איינגעלענט האָט אָפגענטהאָן א שפיצעל, זיך פלומרישט פון די טאַרגעם ארויסגעגליטשט, דאָס גאָלט אָפגענומען און ערשט דערנאָך ארויסגעשטעלט אַלעמען א שענע פייג. אודאי האָבען די קאָנקורענטען געמסר'ט וואו מע דארף, און מע האָט צום ערשטען א נעם געגעבען זיך צו יענעם פאַרשוין, וואָס האָט דאָס גאָלט געגעבען, און דערנאָך צום צווייטען פאַרשוין, וואָס דאָס גאָלט איז געווען ביי איהם איינגעלענט: רב איד, זייט זשע מוחל, וואָס איז דא געווען פאַר א מעשה? האָט זיי נעבאָך פיני וועוויק'ס דערצעהלט די מעשה, ווי דער אמת איז. האָט מען איהם ג'משפט פאַר בא'גנבה'נען „קאזנא", און דאָס גליק איז געווען, וואָס אויפ'ן אָרט פון טורמע האָט מען איהם אָפגע'משפט נאָר מיט גאָלט־שטראָף.

מיינט איהר אודאי, אז דאָס האָט איהם אָנגעלעהרעגט? האָט איהר א טעות. יענעמ׳ס געשעפטען, דאָרט וואו סע שמעקט מיט קהל און מיט א טובה פאר א אידען, זענען בילכער פון אייגענע נעשעפטען. אוועקווארפען, למשל, א מארק אָדער א יאריד און לויפען אויף א ברית — פון דעם שמועסט מען ניט. דערויף איז מען דאָך עפיס א מוהל ביי אידען. אָדער חתונה מאכען איין אָרעמע יתומה און טאנצען מיט די אָרעמע מחותנים א גאנצע נאכט — דאָס איז דאָך אודאי א גרויסע מצוה, וואָס ניט אפט קומט עס צו דער האנט.

רערענדיג פון טאנצען, איז שווער זיך אייגצוהאלטען און ניט באוואונדערען, פון וואנען האָט זיך גענומען צו אָט אזא אידען א יראַ־שמים, ער זאל קאָנען טאנצען, און נאָך אזוי שען טאנצען? וואו האָט ער זיך דאָס גילערנט, למשל? און ווער איז געווען זיין רבי יענע יאָהרען? טאנצען א „חסיד", א „קאָזאק" און א „פאָני" — פון דעם איז אָפגערערט.

— שטיל זאל זיין! רב פיני וועויק׳ס וועט טאנצען א חסיד!

— צערוקט זיך, עולם! רב פיני וועויק׳ס וועט גיהן א קאָזאק!

אָדער:

— ווייבער, אויף א זייט! רב פיני וועויק׳ס וועט אונז ווייזען א פאָני!

און דער גאנצער עולם צערוקט זיך, מאכט א וואַרע. און דער פעטער פיני „טאנצט א חסיד", „גיהט א קאָזאק", אָדער ער „ווייזט א פאָני", און דער עולם שטעהט אויף קעפ. עין לא ראתה!

וואָס אָרעמער ס׳איז געווען די חתונה, אלץ גרעסער איז געווען די שמחה. דאָס הייסט, וואָס די מחותנים זענען געווען נרעסערע אָרעמעלייט, אלץ מעהר האָט דאָרט דער פעטער פיני נעטאנצט און באוויזען אזעלכע קונצען, וואָס מאקי עין לא ראתה — און מאקי נאָר לשם מצוה, בכדי צו משמח זיין חתן־כלה. מע

האָט באַדאַרפט אויף חידושים געהן זעהן פּינו׳ס וועוויק׳ס, ווי ער טאַנצט „אויף לייכטער" מיט ברענענדינע ליכט, אַדער „אויף א שפּיענעל", און אזוי גרינג, אזוי גראַציעז, ווי דער גרעסטער פון די היינטיגע טענצער פון דער וועלט. אזא מין טאַנצען וואָלט מען היינטיגע צייטען געקאָנט ווייזען אויף בילעטען און מאכען א סך געלט. די קאָפּאָטע אַראָפּגעוואָרפען, דעם טלית־קטן אַרויס־געצויגען, די אַרבעל פּאַרקאָטשעט, די הויזען במילא אַריינגעשטעקט אין די שטיוועל, און די פּיס קוים־קוים וואָס זיי באַריהרען די ערד, און דער קאָפּ איז פּאַרוואָרפען אַרויף, די אויגען צו, אויפ׳ן פּנים זעהט מען התפּעלות מיט התרוממות, ווי בשעת דאוונען. און די פּליי־זמר שפּיעלען א אידישע זאַך, און דער עולם פּליעסקעט, און די רעד ווערט אַלע מאָל גרעסער און גרעסער, און דער טענצער, אויסמיידענדיג די לייכטער מיט די ברענענדיגע ליכט, געהט־אַריין וואָס ווייטער אין אַלץ מעהר התפּעלות און אין אַלץ מעהר התרוממות הנפש — ניין, דאָס איז ניט געווען קיין טאַנצען! איך וואָלט געזאָגט, אז דאָס איז געווען גיכער א מין עבודת־הבורא, א ריינע נאָטעס־דיענסט. און איך שטעל זיך אָפּ און פּרעג נאָך א מאָל די אייגענע קשיה: פון וואַנען האָט זיך גענומען צו אָט אזא אידען א ירא־שמים, ער זאָל דערגרייכען אזוי ווייט אין דער קונסט פון טאַנצען? וואו האָט ער זיך עס אויסגעלערנט? און וואר האָט געקאָנט זיין דער רבי זיינער?

פּאַרדרעט זיך וועגען טענץ, האָבען מיר דערווייל פּאַרגעסען דעם דריטען ברודער, ניסעל וועוויק׳ס, פון וועלכען מיר וועלען זאָגען עטליכע וואָרטער אינ׳ם ווייטעריגען קאַפּיטעל.

17

דער פּעטער ניסעל און די מוהמע האָדעל

דער פּעטער ניסעל „הויפּט". — א חשוב ביי „נאטשאלסטוועט". — א ווייב א צרה. — זיך פּארשטעלט פּאר א טשינאווניק, אננעארבייט א חתונה, אווענק קיין אמעריקע. — א ניצוץ פון א פּאעט.

אויב די צוויי עלטערע ברידער, נחום און פּיני וועוויק'ס, זענען נעווען חסידים, איז דער דריטער, דער יונגסטער ברודער, ניסעל וועוויק'ס, אָדער ווי ער האָט זיך שוין די לעצטע צייט גערופען ביי זיין פּאמיליענאָמען, ניסעל ראבינאָוויטש, געווען שוין נאָר א וועלטליכער, געטראָגען זיך ווי א שטשאָגעל: הינטען אין דער קאָפּאָטע א שפּאָלט, — דאָס האָט נעהייסען יענע יאָהרען מעשה פראנט, אָדער מעשה דייטש — לאקירטע שטיוועלעטען מיט שפּראָנציקעס און שטארק־שטארק אונטערגעבויגענע פּאות. און געהאלטען האָט ער זיך דעמאָקראָטיש. דהיינו: אין בית־המדרש האָט ער נעהאָט, ווי אלע פּאָרנעמסטע בעלי־בתים, איין אָרט אין מזרח, נאָר נעזעסען איז ער אויף דער לעזשאנקע אין פּאָליש, נעהאלטען א חומש מיט'ן „ביאור" און דערצו‌הלט, דוקא פּאר'ן פּראָסטען עולם, מעשיות פון רב משה'לע וויינשטיין, פון מאָנטע־פיאָרען און פון רויטשילדען אויך. דערצו האָט ער נעהאָט א באסאָווע שטימע, נעקאָנט שען זינגען, ליעב נעהאָט א סך לאכען און נעקאָנט מאכען לאכענדיג יענעם. מיינסטענס האָבען פון איהם נעלאכט וויבער און מיידלעך — די זענען ממש צענאנגען פּאר

געלעכטער, אז ער האָט נאָר געוואָלט. מיט וואָס ער האָט זיי געמומען — איז שוואר צו וויסען. נאָר ס'איז געווען נענוג, ער זאָל זיי זאָגען איין וואָרט — און די געלעכטערען זענען שוין גע־נאָנגען ביז'ן הימעל.

היינט וואָס פֿאר א „הוליאָק" איז דאָס נעווען! אָהן איהם א חתונה איז געווען א לויה, ניט קיין חתונה. ניסעל וועוויס'ס, אָדער ניסעל ראַבינאָוויטש, האָט געקאָנט מחיה־מתים זיין, א גאַנצע וועלט מאַכען רעדעווידיג, לאַכענדיג און טאַנצענדיג. דער חילוק צווישען איהם און צווישען פֿעטער פֿיני איז געווען, וואָס דער פֿעטער פֿיני האָט געקאָנט טאַנצען, און דער פֿעטער ניסעל האָט געקאָנט מאַכען טאַנצען אַנדערע. אָבער און אַלץ האָבען מיט איהם אויף א שמחה מיטגעטרונקען, מיטגעזונגען און מיטגעטאַנצט. דער ערשטער איז געווען דער סטאַנאָוואָי פֿריסטאָוו. מיט איהם האָט ער זיך געביטען מיט די היטלען — און ס'איז נעווען ליהודים.

בכלל איז ניסעל ראַבינאָוויטש געווען מיט נאַטשאַלסטוועו אויסגעבונדען, און האָט געפיהרט דאָס שטעדטעל ביד רמה, גלייך ווי ער וואָלט אַליין געווען א נאַטשאַלניק, א טשינאָווניק. דערצו האָט ער געהאַט א פּה־קרוש, געריעדט רוסיש, ווי איין עכטער פּאָני: „מעזשדו פֿראָטשים, וואַשע מילאָסט, פּאָזוואָלטי וואָס פּאָקוריט נא נאָש שטשאָט אי טשטאָבי ניע בילאָ ניקאָקיך קאָקאָוו!"... (זייט זשע מוחל, אין איינוועג פֿאַרוויכערט אונזערען א פּאָפּיראָס, און אָהן א שום תירוץ!). נישט נאָר אידען — גויים האָבען פֿאר איהם געהאַט דרך־ארץ: „חאָדים דאָ מיסעליא; ווין אי דילאָ סקאָזשע, אי טשארקא הורילקא בודע". (לאָמיר געהן צו ניסלען: אי עסק וועט ער אונז זאָגען, אי א גלעזעל בראָנפֿען וועט זיין).

קהל'ען זיך האָט ער נאָך מעהר ליעב געהאַט, ווי דער פֿעטער פֿיני. שטענדיג האָט ער זיך מיט עמיצען, אָדער פֿאר עמיצען, געלאָדעט, און איהם האָט זיך אויסגעמאַהלט, אז ער וויסט אַלע זאַקאָנעס. א קליניגקייט — א איד רעדט אַזוי גוט רוסיש, אז

ס'איז נאָרנישט צו דערקענען, אז דאָס רעדט א איד, און דערצו איז ער אזוי אויסגעבונדען מיט נאטשאלסטווע, פאטשט דעם סטאראָסטא, ווי א הונט, שפּור'ט מיט'ן סטאַרשינא א גאנצע נאכט טאקי ביי זיך אין שענק, און מיט'ן סטאנאָווּאי פּריסטאוו קושט ער זיך, ווי מיט א ברודער!...

נאָר אויף וויפּיעל דער פּעטער ניסעל איז געווען א חשוב אין שטאָדט, אויף אזוי פּיעל איז ער געווען ניט קיין חשוב ביי זיין אייגען ווייב, ביי דער מוהמע האָדעל (אלע גרויסע מענטשען זענען ביי זייערע ווייבער גאָרנישט!). די מוהמע האָדעל איז געווען א ווייבעלע א קלייניס און א שווארצס, נאָר דאָס דאָזיגע קלייניע ווייבעלע האָט געהאלטען איהר גרויסען מאן אין דער מורא — איומת מות!

עס איז געווען צו באַוואונדערען, ווי אָט דער גרויסער הויכער פּעטער ניסעל, דער חשוב ביי נאטשאלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש, און דער שטענדיג פּריילִיכער און אויסגעפּוצטער קאוואלִיער און אָנגעלעגטער נאסט ביי וויבער, איז א בעלן געווען צו חאפּען פון זיין אייגען קלייננעוואפּסען ווייבעלע אָדער מיט א קישעלע איבער'ן קאָפּ, אָדער מיט א נאסען בעזעם איבער דער אויסגעפּוצטער קאפּאטע! צום מיינסטען האָט זי ליעב געהאט איהם בעזעמען דוקא יום־טוב, און דוקא שמחת־תורה, און דוקא פאר'ן גאנצען עולם אין די אויגען: „לאָז מען ווִיסען ווָאס פאר א מאן זיין ווִיב האָט!"... ער אָבער האָט דאָס אָנגענומען פאר א קאטאָווּעס, זיך פארשלאָסען מיט אלע אידען אין זאל, אויפגעפּענט פלעשער מיט בראָנפּען, אויפגעשלאָגען אלע פעסלעך מיט געזייערטע אוגערקעס אין קעלער, ארויסגענומען אלע טעפּ און טעפּלעך פונ'ם אויוועז — געמאכט א חורבן, א פּאָגראָם אין שטוב, און אָפּגעקרענקט נאכדעם דערפאר פון דער מוהמע האָדעל דריי וואָכען פּסדר. ס'איז אָבער געווען כדאי — מע האָט זיך גוט אָנגעהוליעט!

שענער פון אלסדינג איז געווען דאס, וואס דער פעטער ניסעל האט אהן דער מוהמע האדעל נישט געטהאן פון דאנען אהין. ער האט זי געהאלטען פאר א גרויסען בר־דעת; נישט מעהר, פלעגט ער אויף איהר מלמד־זכות זיין, זי איז פון קארסון, א שטאדט אזעלכע אין קיעווער גובערניע, און די קארסונער זענען אלע „ספילשליווע"... צו דערצו איז דאָ נאָר איין רפואה — האט ער געזאגט: — פערעל. אז נאט זאל איהם העלפען, ער זאל איהר קאנען קויפען גרויסע פערעל, וואלט איהר כאראקטער, זאגט ער, זיך אינגאנצען איבערגעבימען. „איך וויים נאך א בעסערע רפואה", — האט איהם דער עלטערער ברודער נחום געפרובט עפענען די אויגען און האט איהם אריינגערוימט א סוד אויפ'ן אויהער, פון וועלכען דער פעטער ניסעל איז געווארען איין אויפ־געציטערטער:

— זאל נאט היטען! זאל דער אויבערשטער שומר ומציל זיין!

— פאלג מיך, ניסעל! טהו ווי איך זאג דיר, וועט דיר זיין אז גוט און אז וואוי!...

אין וואס די דאזיגע עצה איז באשטאנען, האט זיך ארוים־געוויזען ערשט העט־העט שפעטער, אין א צייט ארום. דעם דאזיגען סוד האט די מוהמע האדעל אליין צעפויקט איבער דער גאנצער שטאדט דערמיט, וואס זי האט געטאדעלט און געשימפט, געשמירט און געשאלטען די גאנצע משפחה פון איהר מאן: „די משפחת'ערע" — קיין אנדער נאמען האבען ביי איהר די ראבי־נאוויטשעס ניט געהאט. „שלאנען א ווייב איז ביי זיי א וואכע־דיגער גאנג... נאר ס'וועט זיי פריהער אפדארען די האנט, איידער זיי וועלען זיך צוריהרען"...

דאס גאנצע שטערטעל האט געוואוסט פונ'ם סוד, אז ניסעל ראבינאוויטש האט נעבאך אפגעשניטענע יאהרען פון זיין ווייב, חאטש אפילו ביי דער וועלט איז ער א תקיף און ביי נאטשאלסטווע א גאנצער קאכלעפעל. הלואי וואלט ער ניט געווען אזא תקיף!

וואָרום דאָס, וואָס ער איז געווען א תּקיף, האָט איהם, אייגענטלעך, אָפּגעקוילעט און סוף־כּל־סוף גלייקליך געמאכט איהם מיט די קינדער און קינדס־קינדער אויף אייביגע יאָהרען. וועגען דעם ווערט דערצעהלט א מעשה, וואָס שמעקט אויסגעטראכט צו זיין, נאָר איך נעם זי איבער, ווי איך האָב זי געהערט.

אין א קלייַן שטעדטעל, ניט ווייט פון וואַרשׁא, דאכט זיך, אין בערעזאן, האָבען גויים געמאכט א פּריגאוואָר אויף א אידען, אז מע זאָל איהם ארויסטרייבען. וואָס טהוט מען? איז מען געקומען צו לויפען צו ניסעל וועוויק׳ס, אָדער צו ניסעל ראבינא־וויטש: סטייטש, אזא חשוב ביי נאטשאלסטווע, וואָס רעדט אזוי גוט רוסיש און קושט זיך מיט׳ן סטאנאוואי פּריסטאוו!... דער פּעטער ניסעל האָט זיך א וואָרף געגעבען צום פּריסטאוו — ער קאָן דאָ גארנישט העלפען: דאָס וועגדט זיך נאָר אינ׳ם „ספּראוו־ניק". און דער ספּראוניק איז, ערשטענס, א נייער מענטש און, צווייטענס, א גרויסער המן! וואָס זשע טהוט מען וויטער? ווי לאָזט מען דאָס „ראזארען" א אידען און מאכען א תּל פון א גאנצער משפּחה? „וואָרט נאָר אויס א ביסעל, בודיעט דיעלא ווישליאפע — ס׳וועט זיין רעכט!" — אזוי האָט געזאגט דער פּעטער ניסעל און האָט אָפּגענהאָן גאָר א קלייניגקייט: ער האָט נעקריגען די גאנצע אוניפּאָרם, וואָס א טשינאוניק טראָגט, האָט זיך פּארשטעלט פּאר א „ספּראוניק", געהאפט א פּאטשט און איז אריינגעפּאָהרען אין דאָרף אריין מיט א גלאָק, און האָט געשיקט רופען צו זיך דעם קטארשינא מיט דער גאנצער „הראָמאדע", און האָט זיך צעשריען אויף זיי: „קאָק ווי סמיעטיע, טאקיע־סיאקיע?!" און נע־טופעט מיט׳ן פוס, ווי איין אמת׳ער ספּראוניק, אז ס׳איז נישט „פּא־זאקאנו", און האָט צעריסען דעם פּריגאוואָר אויף שטיק־שטיקלעך און אָנגעזאגט זיי, אז טאָמער דערוועגען זיי זיך קלאָגען אויף איהם צום גובערנאטאָר, זאָלען זיי וויסען, אז ער, דער נייער ספּראוניק הייסט עם, איז טאקי דעם גובערנאטאָר׳ס איין אייגענער פּעטער, פון דער מאמע׳ס צד, און זיין וויב נעהערט זיך אָן א

שטיקעל קרובה מיט'ן „מיניסטער אָוונוטרעניך אי ווניעשניך דיעל" !...

ווער עס האָט נע'מסר'ט — ווייסט מען ניט. נאָר די נע־שיכטע מיט'ן צעריסענעם פּרינצאָוואָר און די מעשיות מיט'ן גוּבער־נאַטאָר און מיט'ן „מיניסטער אָוונוטרעניך אי ווניעשניך דיעל" זענען אַרויף, ווי בוימעהל אויפ'ן וואַכער, און ס'איז געוואָרען א „דיעלא", און מע האָט איהם מחילה איינגענומען און נע'משפט, און דער שפּיץ איז געווען, אז דער בּראָווער פּעטער ניסל האָט נעבאַך געמוזט ווערען א בורח, פּשוט, הייסט עס, נעמען און אַנט־לויפען. עס האָט זיך איהם איינגעגעבען — ער איז אַנטלאָפען, האָט זיך פּריהער אָפּגעוואַלגערט א שטיקעל ציים אין אָדעס, זיך געמאַכט א נייעם פּאַס מיט א נייעם נאָמען און איז אַוועק קיין אמעריקע, אוש קיין קאַנאַדע, די ערשטע ציים נוט אויסגעריסען געוואָרען, נאָר אין א פּאָר יאָהר אַרום האָבען אָנגעהויבען געהן פּון איהם „לעטערס", אז ער „מאַכט א לעבען". שפּעטער האָט ער אריבערגעצויגען אהין זיין גאַנצע משפּחה, וועלכע האָט אויך גע־שריבען בריעף, אז זיי „מאַכען א לעבען". נאָכדעם זענען אָנ־געקומען פּון זיי אַלעמען זעהר שענע „פּיקטשורס" — גראָפּען, אמת'דיגע שררות! נאָר ווי אזוי מע „מאַכט א לעבען" און ווי אזוי איז בכלל דאָס לעבען אין אמעריקע — דאָס האָט מען נישט געקאָנט פּון זיי אַרויסבאַקומען בשום אופן.

ערשט העט־העט, אין א יאָהר עטליכע און דרייסיג אַרום, אינ'ם יאָהר 1905-6, אין דער ציים, ווען דער וואָס שרייבט די דאָזיגע ביאָגראַפּיע האָט אַליין באַדאַרפט אריבערוואַנדערען איבער'ן ים און איז געקומען בשלום קיין אמעריקע, האָט ער זיך אינטערעסירט צו באַקומען געניוע ידיעות וועגען זיין פּעטער. איז ער געוואויזע געוואָרען, אז דער פּעטער ניסל איז שוין א שוכן־עפר, נאָר ער האָט איבערגעלאָזט א שענעם נאָמען און א שען פּאַר־מעגען. זיינע קינדער און זיינע אייניקלעך זענען דאָס, וואָס מע רופט אין אמעריקע: אַלרייט.

דאָם בילד פונ׳ם פעטער ניסעל וואָלט אָבער ניט געווען אינגאַנצען, וועו מיר זאָלען דורכלאָזען נאָך איין שטריך: אין דעם דאָזיגען מענטשען איז אפשר פאַרלוירען געגאַנגען א פּאָעט; ער האָט ליעב נעהאַט זינגען אידיש ליעדער, אייגענע. אין דער צייט, וואָם ער איז געוועסען אין תּפיסה, האָט ער באַשאַפען א ליעד אויף זיך אַליין, אין אידיש, נאָכ׳ן אַל״ה־בי״ת, און א שענע מעלאָדיע דערצו — א מעלאָדיע, וואָם איז זיך צעגאַנגען אין אַלע איברים. וויפיעל טאַלאַנטען זענען ביי אונז אָט אזוי פאַרלוירען געגאַנגען, וואָם מע ווייסט פון זיי נאָרנישט!...

18

פּינעלע שימעלע׳ס פּאָהרט קיין אָדעס

שימעלע רעדט מעהר אויף נוייש. — דערצעהלט נרויסקייט פון אפרתי׳ל. — קלויבט זיך אריבער קיין אדעס. — זיין זוהן פּינעלע האט אויך אפּאראציע — איין ארבעטער איז אויהער. — דער אפּשייד־וואָרעמעס.

דעם העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפּיע האָט זיך אויס־געוויזען, ווי עס ווייזט זיך אוים מסתּמא יעדען אידישען יונגעל, אז זיין שטעדטעל — דאָס איז דער מיטעלפּונקט פון דער וועלט, דער סאָמע נאָפּעל פון דער ערד, און זיינע אידען — דאָס זענען די אויסדערוועהלטסטע ביי נאָט, וואָס צוליעב זיי איז באשאפען געוואָרען די דאָזיגע וועלט, און, פּאַרשטעהט זיך, אז אין דער שפּיץ פון די אויסדערוועהלטסטע שטעהען וועויק׳ס קינדער, די ראָבינאָוויטשעס, און דער ראש וראשון און דער סאָמע שפּיצעל, דער סאָמע צימעס פון די ראָבינאָוויטשעס — דאָס איז נעווים זיין טאָטע, נחום וועויק׳ס. וואָרום וועד זיצט אין בית־המדרש אויבענאָן אין מזרח־וואנט, דער צווייטער פונ׳ם רב, ביי׳ם סאָמע אָרון־קודש? צו וועמען קומט מען צום אלעם ערשטען גוט יום־טוב בעטען? און צו וועמען קלויבט מען זיך צונויף אלע שבת־צו־נאכטס אויף מַלְוה־מלכה און מע טרינקט און מע זינגט און מע טאנצט און מע הוליעט ביז׳ן וווייסען טאָג אריין? נייין, נישטאָ סיין שענערעס פון זיין משפּחה. נישטאָ קיין רייכערעס פון זייער

שטוב. נישטאָ קיין נרעסערער פון זיין טאטען. נישטאָ קיין פרומערער פון זיין פעטער פּיני. נישטאָ קיין פרייליכערער פון זיין פעטער ניסע. און קוקענדיג אויף זיין הויכען טאטען, נחום וועוויק׳ס, אונטער א שפּת אדער א יום־טוב, אין דער שענער זיידענער קאפאטע מ׳ט׳ן ברייטען נארטע און מיט דער נאפּא־לעאנקע אויפ׳ן קאפּ; אדער אויף זיין נידעריטשקער מאמע, חיה־אסתר נחום וועוויק׳ס, בעת זי הויבט־אויף איהרע איידעלע, ווייסע הענט ארויף ביי ליכט־בענטשען איבער די גרויסע, הויכע, נע־בלאזענע זילבערנע לייכטער, אדער אויף דער הויכער טשעפקער באבע מינדי, ווי זי רעדט זיך אויס מיט גאט, ווי מיט א גאנץ נאהענטען שמעלקע, אדער אויפ׳ן פעטער ניסע! דעם גבר, ווי ער האקט רויש ווי א עבטער פאני — האט זיך שלום נחום וועוויק׳ס הארץ אלע מאל אנגעפילט מיט פרייד און מיט גדלות קענען אנדערע קינדער, און ער האט נעדאנקט גאט, וואס ער האט געהאט דאס גליק צו געבוירען ווערען אין דער דאזיגער משפּחה, אונטער דער דאזיגער גילדענער פאהן, וואו ער האט זיך געפיהלט גליקליך, ווי א פרינץ, און זיכער, ווי אין א פעסטונג, ווי אין א קייזערליכען פאלאץ.

און אט האבען זיך פלוצים די זיילען פון דער פעסטונג גע־נעבען א שאקע, דער פאלאץ האט גענומען איינבויגען זיך אויף אומצופאלען, און דער נאנצער כשוף פונ׳ם גליקליכען שטעדטעל איז מיט א מאל פארשוואונדען געוואָרען. דער יונגער פרינץ איז געוואוירע נעוואָרען, אז ניט דאָ איז דער נאפּע! פון דער ערד, אז ס׳איז פארהאן אויף דער וועלט א סך, א סך גרעסערע שטעדט פון וואָראנקא, און אז עס נעפינען זיך אויף דער וועלט א סך, א סך רייכערע אידען פון די ראבינאוויטשעס. און נעוואוירע נעוואָרען איז ער אט דאס אלסדינג פון זיין נייעם חבר, פּינעלע שימעל׳ס, פון וועלכען מיר דערצעהלען דאָ אין קורצען.

אויסער וועוויק׳ס קינדער, די ראבינאוויטשעס, איז נעווען אין וואָראנקא נאך א איד א בעל־הבית, פון די נגידים, מיט׳ן

נאָמען שימעלע. דאָס איז נעווען א נעפּאַקט אידעל מיט א קיילעכיג בייכעל און מיט א סימפּאַטיש שמייכלענדיג פּנים, דאָס מויל א ביסעל אויף א זייט. ער איז נעווען ניט אזא גביר, ווי א פּאַר־לעפּער. „א קערבעל איז ביי איהם נעווען א ממזר". וויפּיעל ס'איז נעווען האָט מען פּאַרלעבט. און אז ס'איז ניט נעווען, האָט מען נעבּאָרנט און געלויהען און ווייטער געלעבט א גוטען טאָג.

אין שטאָדט האָט מען איהם נעהאַלטען פּאַר א שטיקעל אָפּיקורס, ווייל ער האָט נעטראָגען א „הענקאַלנער" און א ביסעל שוין צו א קיילעכיג בערדעל, שטאַרק צוגעפּוצט; דערפּאַר האָט ער אָבער נעהאַט איין אָפּענע האַנט אויף נעבען א נדבה, און אין מיטען דער וואָך, אז ס'האָט זיך איהם פּאַרגלוסט, האָט ער פּאַר־רופען נעסט, נעמאַכט א סעודה פון דער בריי־טער האַנט — חי געלעבט!

מעהר פון אלע ראַבינאָוויטשעס האָט ער ליעב נעהאַט דעם פּעטער ניסעל, נעטראָגען, גלייך ווי ער, א צעשפּאַלטענע קאַפּאָטע און שטאַרק אונטערגעהאַקטע פּאות, און ליעב נעהאַט, ווי דער שפּאַלער זיידע, רעדען מיט א אידען אויף גוייש: „עה, ווי סוקינע דיעטי! וואָס באַלאַבעטשעט איהר דברים בטלים? פּאַרא באַנו מאַליטסא!" א האַנטשריפט האָט ער נעהאַט א זעלטענע — א „כּתבא רבא", דערפּאַר, ווייל ער איז נעווען א „ליוואָק" (נע־שריבען מיט דער לינקער האַנט, און אלע ליוואָקעס שרייבען אויס־געצייכענט שען — דאָס איז דאָך ידוע). אין דער היים איז ער אלע מאָל נעווען א גאַסט, נאָר אויף יום־טוב. אָפּגע'יום־טוב'ט, איז ער ערגיץ אוועקגעפּאָהרען, מע ווייסט ניט וואוהין, און גע־קומען אויפ'ן אנדערען יום־טוב און אָנגעבראַכט אהיים אזוי פיעל מתּנות, אז דאָס גאַנצע שטעדטעל איז געאַנגען חאַראָפּ און נעדערעט פון שימעלע'ס מתּנות א לאַנגע צייט נאָכדעם.

איינמאָל אונטער א פּסח איז ער געקומען פון ערגיץ צו פּאָהרען און ארויסגעלאָזט א קלאַנג, אז ער פּאָהרט־ארוים פון וואַראַנקא. וואוהין? אָ, ווייט! זעהר ווייט! אזש קיין אָדעס! „סקא־

טינעס, האָט ער נעזאָגט, זיצען אָט דאָ, אין אזא העק, טשאָרט וואָס פאָבערי! איהר זאָלט זיין אין אָדעס, וואָלט איהר נעווואוסט, פאָ קראני מיר, וואָס הייסט א שטאָרט! איהר זאָלט א קוק טהון ביי אפרתי'ן א קאנטאָר מיט סלוזשישטשעס, טשאָרט וואָס פאָ־ בערי! וויפיעל גאָלד דאָרט וואָלנערט זיך איבער אין איין טאָג, מענט איהר זיך עס ווינטשען פארמאָגען אלע, סוסינע דיעטי, מיט מיר אינאיינעם!"...

דער עולם, פארשטעהט זיך, האָט שימעלען אויסגעהערט מיט אָפענע מייַלער, זיך נע'חידוש'ט אויף אפרתי'ס קאנטאָר און אויפ'ן גאָלט, וואָס דאָרטען וואָלנערט זיך איבער א טאָג; נאָר הינטער די אויגען האָט מען געמאכט חוזק סאי פון שימעלען, סאי פון אפרתי'ס קאנטאָר. און מעהר פון אלעמען האָט חוזק געמאכט שמואל־אלי דער נייער רב און חזן, וואָס איז נאָר־וואָס אראָפגעקומען פון באריספאָלי, א יונגערמאן א קלוגער און א גרויסער שייגעץ, איין עזות־מחוצה־פנים. ער האָט געזאָגט: „שפייט איהם אין פנים, אָט דעם שימעלען! ערשטענס, פאָהרט ער נאָרניט ארוים; והשנית, איז ניט קיין אָדעס, נאָר א ביסעל נעהענטער, קיין רושישטשעוו, און נישט ווייל די היגע מענטשען זענען סקאָטינעס, נאָר פשוט, ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע — חא־חא־חא!"

נאָר ווי אזוי די מעשה איז, צי אָדעס, צי רושישטשעוו, צי ווייל די וואָראָנקאָווער מענטשען זענען סקאָטינעס, צי ווייל ער איז א בעל־חוב, די האָר זענען ניט זיינע, — שימעלע האָט נישט נעמאכט קיין ליצנות: ער האָט באלד נאָך פסח געזומען אויס־ פארקויפען דאָס בעל־הבתישקייט פאר האלב גאלט, א סך זאכען האָט ער צעגעבען אומזיסט, אויסגעקליידט די מיידלעך אזוי ווי די כלות, און פאר די יונגלעך באשטעלט ביי ישראל דעם שניידער קורצע וויטיקלעך, ווי עס פאסט פאר אזא גרויסער שטאָרט, ווי אָדעס, און בכדי דאָס שטערטעל זאָל נאָך מעהר קאָכען, האָט שימעלע באפוילען הענין, זיין ווייב, זי זאָל מאכען א סעודה —

מילכינע וואַרעניקעם, טשאַרט איך פֿאַבערי — פֿאַר דער גאַנצער שטאַדט!

פֿארשטעהט זיך, אז געקומען אויף דער שמחה זענען אַלע, די גאַנצע שטאַדט, און דער ערשטער איז געווען דוקא שמואל־אַלי, דער נייער רב און חזן, וואָס האָט הינטער די אויגען אזוי חוזק געמאַכט פון שימעלען, געמאַכט פון איהם גאָר אויסצודרעהען; דערפֿאַר האָט ער אָבער אין די אויגען איהם אזוי נע'חנפ'עט, אז עס האָט פּשוט נעשלאָגען צו דער גאַל!

אינאיינעם מיט די גרויסע זענען געקומען צו דער סעודה, וואָס שימעלע האָט געמאַכט, אויך קלייניוואַרג. נאָר אָנשטאָט דעם, זיי זאָלען זיצען אין שטוב גלייך מיט אַלע, זענען זיי בעסער געווען אין דרויסען ביי די בוידען, זעהען ווי מע פֿאקט זיך אין וועג אריין. און שלום נחום וועוויק'ס האָט זיך מיט דעם יונגסטען פון שימעלע'ס קינדער, מיט פּינעלען, א יונגעל מיט א פֿאַרזאַרגט פּנימ'על און מיט גרויסע ביינקאָוואטע אויגען, פֿארקלויבען אין איינע פון די בוידען, ארויפגעקראָכען גאַנץ אויבענאָן, זיך באַזעצט און נע־שמועסט פון דער וויייטער נסיעה, וואָס זיי שטעהט־פֿאַר.

פּינעלע שימעלע'ס איז געווען אין יענער צייט דער סאַמע נעהענטסטער חבר פון שלום נחום וועוויק'ס — און איהם האָט שלום ליעב געהאַט דערפֿאַר, וואָס ער ווייסט אַלסדינג, וואָס אויף דער וועלט טהוט זיך, וואַרום א חוץ וואָס פּינעלע האָט זיך אָנ־געהערט א סך מעשיות פון גרויסע שטעדט פון זיין טאַטען, שימעלען, איז ער אַליין אויך געווען אין דער גרויסער שטאָדט, אין פּערעיאַסלאַוו, איבער א מעשה מיט איין ארבעסל.

פּינעלע האָט, שפּיעלענדיג, געפֿרובט ארייגלעגען איינמאָל איין ארבעסל אין איין אויהער אריין און ארויסנעמען דאָס פּונ'ם אַנדערען אויהער. פֿארשטעהט זיך, אז דאָס ארבעסל האָט זיך איינגעשפּארט, נישט געוואָלט ארויס נישט פון דעם אויהער און נישט פונ'ם אַנדערען אויהער, און עס האָט בעסער אָנגעהויבען צו וואַכסען ביי איהם אינוועניג און ארויסגערופען אזא קאַפּ־

וועהטיג, אז דער קונדס האָט געמוזט אויסזאָגען דעם גאַנצען אמת מיט׳ן ארבעסעל. האָט ער פריהער באַקומען א רעכטע פּאָרציע שמיץ — „א יונגעלע זאָל ניט לעגען קיין ארבעסלעך אין אויהער אריין", און דערנאָך האָט מען מיט דרעסלעך און מיט שפּיזלעך און מיט „סירניקלעך" געפּאָרקעט איהם אזוי לאַנג אין אויהער, ביז מע האָט איהם געמוזט אָפּפיהרען אין דער גרויסער שטאָדט אריין, קיין פּערעיאסלאַוו, אויף אייף אָפּעראַציע.

פון דער דאָזיגער נסיעה אין דער גרויסער שטאָדט אריין האָט פינעלע נאָכדעם געהאַט צו דערצעהלען און צו דערצעהלען גאַנצע פּעק, און ער איז ניט ווילענדיג אויסגעוואַכסען ביי זיינע חברים אין די אויגען מיט א גאַנצען קאָפּ העכער. א קליניגקייט — א יונגעל איז אליין געווען אין פּערעיאסלאַוו און אליין געזעהען מיט זיינע אייגענע אויגען אָהן א שיעור הייזער מיט בלעך געדעקט, מיט „פּעשעהאָדען" (טראָטוארען) אויף אלע גאַסען, וווייסע קליוסטערס מיט גרינע קאָלפּעקעס און מיט גאָלדענע צלמים, געמויערטע קלייטען, קאַווענעס און דינים גאַנצע בערג, עפּעל און בּארען אָהן א שיעור און אָהן א צאָהל, וואָס וואָלגערען זיך אויף דער הויפּער ערד, און סאָלאָטען, וואָס „מאָרשטירען" אין די גאַסען, און נאָך פּרומה אזעלכע חידושים ונפלאות!

פון דעמאָלט־אָן זענען פינעלע שימעלע׳ס און שלום נחום וועוויק׳ס געוואָרען חבר, נפש אחת, און פאַר קיינעם איז שימעלע׳ס אָפּפּאָהרען פון וואַרשאַנקא נישט געווען אזא קלאָפּ, ווי פאַר שלומ׳ען! א חוץ וואָס ער האָט מקנא געווען פינעלען, וואָס יענער פאָהרט און ער ניט, איז איהם שווער געווען זיך צעשיידען מיט זיין חבר, וועלכען ער האָט ליעב געקריגען ניט ווינציגער ווי זיינע פריהער־דערמאָנטע חברים.

ביי זייער לעצטען זעהענעיש, פאר׳ן נעזעגענען זיך, האָט דער גליקליכער פינעלע שימעלע׳ס, פיינטשיק אויסגעקליידט און אין אויסגעצוואָגענער, אריינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס און גע־

נומען מאכען חוזק פון וואַרענקע. „וואָס איז וואַרענקע? — א העק, א גרוב, א דאַרף, ערנער פון א דאַרף! און די מענטשען? — קבצנים, דלפנים, עניים ואביונים! וואָס אין אַדעם פאַרמאַגט איין אפרתי, נאַרעלע, פאַרמאַגען דאָס ניט אלע וואַרענקאָווער אידען שוין מיט די נגידים אינאיינעם"...

דערנאָך האָט פינעלע געגומען צו דערצעהלען גרויסקייט פון זיך און פון זייער משפחה, ווי אזוי זיי וועלען דאָס באַלד נעבען א פאָהר־אַרוים מיט די בוידען, אז ס'וועט אזש געהן א רויך! און ווי אזוי זיי וועלען זיך עס א ביסעל אָנפאָהרען! און דערנאָך וואָס ס'וועט זיך טהון, אז זיי וועלען דאָס נעבען א פאָהר־אַריין סיין אַדעם! אלע גרויסע לייט וועלען זיי ארויסקומען אקענען מיט א בריטען שלום־עליכם און מיט פרישע קוילעטשען און מיט נעבראָטענע קאַטשקעם און מיט גומען ווישניק, און אפרתי וועט אויך זיין דאַרטען...

— ווער איז דאָס דער אָפרַתי? — פרענט איהם שלום.

— אפרתי ווייסט דו ניט? — ענטפערט איהם פינעלע, ווי א גרויסער. — אפרתי דאָס איז אונזערער א קרוב פון דער מאמע'ס צד, א גביר, איין אדיר, א מיליאָנשטשיק! איך האָב דאָך דיר נעזאָגט שוין, אז וואָס דער איין אפרתי פאַרמאָגט אין איין קעשענע, נאַרעלע, פאַרמאָגען דאָס ניט אלע הינע אידען מיט די נגידים אינאיינעם. קאָנסט פארשטעהן, ווי רייך ער איז, אז פאָהרען פאָהרט ער ארוים מיט זעקס פערד „נאשפיץ" און איינער א רייטער פליהט אויף־צו־פריהער. אָנגעטהאָן געהט ער פון קאָפּ ביז די פים אין זייד און אין סאמעט, און צווי טולעפעם האָט ער: איינער איז א יענאָטענער און דער אנדערער איז פון פיזעם. און עסען עסט ער אינדערוואָכען נאָר קוילעטש און נאָר געבראָטענע קאַטש־קעם און פאַרטרינקט מיט'ן בעסטען ווישניק...

— און וואָס וועט איהר דאַרטען טהון? — פרענט איהם שלום און שלינגט די סלינע פון די געבראָטענע קאַטשקעם מיט'ן גומען ווישניק.

— וואָס הייסט, וואָס? — ענטפערט איהם פינעלע אזוי פראָסט און ערנסט. — וואָס טהוען אלע אידען אין אָדעס? וואָס טהוט אפרתי? אפרתי האָט אייגענע אמבאַרעס מיט ווייץ, מיין מאַטע וועט האָבען אמבאַרעס מיט ווייץ. אפרתי האָט א קאַנטאָר מיט מענטשען, מיין מאַטע וועט האָבען א קאַנטאָר מיט מענטשען. און נעלט — נעלט וועט זיך אונז שיטען אין די קעשענעס פולע זעק! דו שפיעלסט זיך מיט אָדעס?...

און פינעלע האָט נענומען דערצעהלען די גרויסקייט פון אפרתי׳ן און די שענקייט פון דער שטאָדט אָדעס מיט איהרע דריי־עטאַזשנע מויערען. „נארעלע, אונזער שטאָדט איז אקענען אָדעס, ווי אזוי זאָל איך דיר זאָגען? — ווי, למשל, א פליינע קענען א קלויסטער, אָדער ווי א מורעשקע קענען א עלעפאַנט!"

איהר וואָלט נעמענט שווערען, אז ער איז דאָרטען אליין געווען און נעזעהן אלסדינג מיט זיינע אייגענע אויגען. זיין חבר האָט איהם נעקוקט אין מויל אריין און נעשלונגען מיט דאָרשט איטליכס וואָרט און שמאַרק, שטאַרק מקנא געווען! איין זאָך נאָר איז איהם געווען א ביסעל קשה, און ער האָט זיך ניט געפוילט עס א פרעג טהון ביי זיין חבר פינעלען: וויבאַלד אָדעס איז יא אזא טייערע שטאָדט און אפרתי דער מיליאָנשטשיק איז זייערער א קרוב, וואָס זשע האָבען זיי געשווינגען ביז אהער? פאַר וואָס זענען זיי פריהער ניט ארויסגעפאָהרען אהינצוצו?... דערוויף האָט פינעלע אָפגענעטפערט, נאָר קיין סך נישט נעטראַכט:

— נארעלע! א קרוב, מיינסט דו, מאקי א נאָהענטער קרוב — א פעטער? צי א נעשוועסטערקינד? צי א מחותן? עס הויבט זיך גארנישט אָן! א ווייטער קרוב! אפילו נים קיין שני־שבשלישי. זיי זענען נאָר ביידע, דאָס הייסט אפרתי און מיין מאַמע, פון איין שטאָדט, פון מעזשירעטשקע. מיין מאַמע׳ס מאַמע איז פון מעזשירעטשקע און אפרתי׳ס טאַטע, זאָגט מען, איז אויך געווען א מעזשירעטשקער...

מע קאן ניט זאגען, אז פינעלע׳ס ענטפער זאל זיין א תירוץ מספיק אויף דער פראגע, וואס שלום האט איהם אוועקגעשטעלט. נאר די צייט איז זיך געגאנגען, און די צוויי חברים האבען זיך אזוי פארדעדט וועגען אדעם און וועגען אפרתי׳ס יחוס פון מעזשירעטשקע און וועגען נאך זאבען, אז זיי האבען זיך גארניט אומגעקוקט, ווי דער פריהמארגען איז אוועק. דער עולם האט שוין דערווייל לאנג אפגעגעסען די ווארעניקעס, נעווען עפים מאדנע אויפגערוימט, רויטליך און פארשוויצט, און מע איז שוין געשטאנען ביי די בוידען און גענומען געזעגענען זיך זעהר פריינטליך מיט שימעלען און מיט זיין משפחה, קושען זיך און ווינטשעווען אלהאם גוטס. מעהר פון אלעמען האט זיך געקושט שמואל־אלי דער רב און חזן, נעהאלטען עפים מאדנע די אויבערשטע ליפ, ווי זי וואלט וועלען לאכען, און צוגעווינטשעווען די אפפאהרענדיגע, ס׳זאל זיין אין א מזל׳דיגער שעה, און נעבעטען שימעלען, ער זאל זיין אזוי גוט און לאזען גריסען גאנץ אדעם, און אפרתי׳ן — „למען השם, ניט פארגעסען אפרתי׳ן לאזען גריסען גאר פריינטליך!״

— פראשטשאוואיטע, סוקינע דיעטי! — האט זיך שימעלע פרייליך אפגעזאגענט צום לעצטען מאל שוין פון בויד ארויס מיט גאנצען שטארטעל. — פראשטשאוואיטע! ניע פאמינאיטע לי־כאם! און לאז אייך גאט העלפען, איהר זאלט זיך ארויסקאראטשקען פון דער דאזיגער בלאטע בהרה בימינו — היידא!

— היידא! — האט איהם נאכגעזאגט אויך פינעלע, א שטארהענדיגער אין בויד, האלטענדיג בייד הענט אין די קעשענעס, ווי א גרויסער, און קוקענדיג אויף זיין חבר שלום מיט ליעבשאפט און מיט גדלות — און די בוידען האבען זיך געריהרט.

און אז די בוידען זענען אוועק, איבערלאזענדיג נאך זיך א ריח פון פערד און א גאנצע וואגע פון שטויב, האט זיך שמואל־אלי געהאפט מיט בייד הענט ביי די זייטען און האט אזוי געלאכט, זיך אזוי געקאטשעט, גלייך ווי צעהן טויזענט שדים וואלטען איהם

געקיצעלט ביי די פיאטעם: „חא־חא! קיין אָרעם פאָהרט ער! צו אפרתי׳ן, חא־חא־חא!!!״...

אין דער מינוט האָט זיך דער פאָלשער שמואל־אלי נעקוסט א שונא, א דם־שונא! דאָם איז געווען שלום נחום וועוויק׳ס: איהם איז ניט געווען צום לאכען. אדרבה, איהם האָט זיך געוואָלט ווייגען. ערשטענס, פארלוירען א חבר — פינעלען. צווייטענס, די קנאה: יענער פאָהרט אוועק. און וואוהין? אזוי ווייט! אזש קיין אָרעם! און ועל כולם — און דאָם איז דער עיקר, — וואָם דאָם אמאלינג שענע חנ׳עוודינג שטעדטעל וואָראָנקא איז עפּים ווי קלענער געוואָרען, קלענער און נידערינער און טונקעלער, און עם האָט מיט א מאל אננעוואוירען דעם גאנצען חן, מיט׳ן גאנצען גלאנץ און מיט׳ן גאנצען כּשוף. און עם האָט איהם פּאר־קלאהמט ביי דער נשמה, און ער איז, א באטריבטער, א פּאר־ביטערטער, מיט א צעוועהטיגט האַרץ, אוועק אין חדר אריין...

נ. ב. אין א צייט ארום, עס זענען אוועק יאָהרען און יאָהרען, האָט זיך ארויסגעוויזען, אז שמואל־אלי דער חזן האָט ניט אומ־זיסט אזוי נעלאכט: שימעלע איז אריבערגעפאָהרען מיט זיין געזינדעל נישט קיין אָרעם, נאָר קיין רשישטשעוו, א קליין שטעדטעל אין קיעווער גובערניע, גאָרניט אזוי שטאַרק ווייט פון וואָראָנקא. צו וואָם האָט איהם געטוינט דער אָנשטעל פון אָרעם און פון אפרתי׳ן — דאָרף מען פרעגען ביי זיינע קינדער, וואָרום שימעלע איז שוין לאָנג אויף דער וועלט נישטא.

19

משנה מקום — משנה מזל

עם האלט ביי פארלאזען כתריעווקע. — הערסעל מיט דער סין טהוטאז דעם שותף א ספאדעק. — דער באבע סינדי׳ס תכריכים.

פון וואנען דאס האָט זיך גענומען — קאן דער פארפאסער פון די דאזיגע באשרייבונגען נישט זאגען. נאר שימעלע האָט געמאכט דעם ערשטען פעטשאטעק. תיכף נאך זיין ארויספאהרען האבען די איבערינע וואראנקאווער בעלי־בתים אויך גענומען שמועסען פון „משנה מקום — משנה מזל" און פון אריבערפעלקערען זיך אין אנדערע גרעסערע שטעדט: וואר סיין באריישפאלי, וואר קיין רזשישטשעוו, וואר קיין וואסילקאוו און וואר נאך וויטער.

אויך אויף נחום וועוויק׳ס האבען זיינע קינדער געהערט דערצעהלען בסוד־סודות, אז ער קלויבט זיך אריבער אין גיכען צוריק קיין פערעיאסלאוו, אין דער גרויסער שטאָדט, פון וואנען ער איז אמאל אריבערגעפאהרען אהער, קיין וואראנקא, בעת די קינדער זענען נאך געווען גאר קליניטשקע, און אויסגעלאזט האָט מען דעם סוד מיט די וואָרטער: „משנה מקום — משנה מזל"...

ביי די קינדער האָט דאס פערעיאסלאוו אויסגעזעהען מורא׳דיג גרויס און פול מיט חן און פול מיט סוד. „פערעיאסלאוו איז א מקום־פרנסה", — אזוי האבען צווישען זיך געשמועסט די גרויסע, און קליינווערג האבען זיך צונעהאָרכט צו די שמועסען, נאך ווינציג פארשטאנען, נאר נעפיהלט האבען זיי, אז דאס פערעיאסלאוו איז

עפּים א גוטע זאַך, האָבען זיי געקלויבען תענוג און צו גלייכער צייט האָט זיי באַנג געטהאָן זיך שיידען מיט'ן קליינעם שטערטעלע, וואו זיי האָבען פֿארבראַכט זייערע בעסטע קינדערשע יאָהרען, די סאַמע גאַלדענע צייט פון זייער יונענט.

„וואָם וועט זיין — האָט זיך דער קליינער שלום געטראַכט — מיט דעם וואַרענקאָווער אַלטען בית־מדרש, אז אַלע אידען וועלען זיך צעפאָהרען? וואר וועט זיצען אויף זייערע ערטער אין מזרח־זייט? און דער בארג, וואָם אויף יענער זייט בית־מדרש, וואָם וועט זיין מיט אים? און מיט די אידישע קלייטען? און מיט'ן אוצר?... ניט שוין־זשע וועט פֿארלוירען געהן אזא גוטס, וואָם לינט אָנגענרייט פון אידנ'ס וועגען טיף איז דער ערד אזוי פיעל יאָהרען? ניט שוין־זשע וועט דאָם אַלסדינג אונטערגעהן, כּלה ונאבד וועלען?!"...

וויפיעל מע האָט זיך ניט געהיט פאר די קינדער ניט צו רעדען אין שטוב פון „אזעלכע זאכען", האָבען זיי דאָך געחאפט וועלטער: „משנה מקום — משנה מזל"... „פֿרנסה איז געשלאָגען"... פאר וואָם אז מע איז משנה דעם מקום, איז מען משנה דעם מזל? און וואָם איז, אייגענטלעך, אזעלכעס „פֿרנסה" און ווי אזוי „שלאָגט" מען זיך? — דאָם האָבען קליינווארג נאָך ניט אקוראט פארשטאַנען. נאָר לויט דער מינע, וואָם די גרעסערע האָבען בעת־מעשה געמאכט, האָבען די קלענערע זיך אָנגעשטויסען, אז עפּים טהוט זיך, עפּים קומט־פאָר... שטענדיג א שטיל־ער, א רוהיגער, א בעל מרה־שחורה, איז נחום וועוויק'ס געוואָרען נאָך מעהר שטיל און נאָך מעהר מרה־שחורה'דיג. המיד איין איינגעבויגענער, איז ער געוואָרען נאָך מעהר איינגעבויגען. אויפ'ן הויכען וויסען שטערן האָבען זיך אויסגעלעגט נאָך א מאל אזוי פיעל קנייטשען, ווי פריהער. אינ־צווייען פלעגט ער זיך פארשלייסען מיט'ן יונגערען ברודער, מיט'ן פעטער ניסלען, רויכערען א פאפּיראָס נאָך א פאפּיראָס און עפּים נאָר גע'סוד'עט זיך און נאָר געשטיקט זיך... מע האָט דעם לעצטען ווינטער אויפגעהערט ביי די ראבינאָוויטשעס פּראָווען מלוה־מלכּהם

פאר דער נאנצער שטאדט. דעם לעצטען שמחת־תורה און שמיני־עצרת האָט מען אפילו נאָך געהוליעט, דער פעטער ניסעל האָט אפילו זיך נאָך נעביטען מיט'ן סטאנאָווּאי מיט די היטלען און כלומרשט געטאנצט מיט איהם אויפ'ן דאך אויך — נאָר ס'איז שוין געווען ניט דאָס הוליען און ניט דאָס טאנצען, וואָס פריהער. אפילו די מוהמע האָרעל איז געווארען געלאסען, פארלוירען א סך פון איהר ניפט... עפּים איז די נאנצע משפּחה געווארען ווי צע־שרויפען. נאָר איין באבע מינדי האָט זיך נאָך נעהאלטען שטאלץ, ווי א דעמב. די אייגענע ריינקייט און טשעפקעקייט, וואָס פריהער. די אייגענע ציכטינקייט און זויבערקייט, וואָס אלע מאל. נאָר די שבת־אויבסטען זענען געווען, דאכט זיך, שוין ניט די, וואָס תמיד. די עפּעלעך א ביסעל צוגעפרוירען און צוגעלענערט און א ביסעלע ווי אונטערגעפוילט, די ניסלעך פייפעריג, און אין די פייגען האָבען זיך פארפלאָדעט וועריעם... נעראָווענט און נעבענטשט האָט די באבע מינדי, ווי פריהער, נעשמאק און הויך אויף א קול, ווי א מאנסביל, פון איהר גרויסען ציכטיגען קרבן־מנחה ארויס, און אויס־נעשמועסט זיך מיט'ן רבונו־של־עולם. נאָר ס'איז שוין געווען ניט דאָס דאוונען און ניט דאָס אויסשמועסען זיך מיט גאָט. עפּים האָט זיך געטהאָן אין דער משפּחה, עפּים איז פארגעקומען ביי די ראבינאָוויטשעס א מין סוד.

אזוי האָט זיך עס נעצוינען א נאנץ ווינטער, ביז עס האָט פלוצים אויסגעוועצט דער בלאָטער, דער אמת איז ארויף ווי בוימ־עהל אויפ'ן וואסער, און די נאנצע שטאָדט איז געוואוירע געוואָרען פונ'ם סוד, אז נחום וועוויק'ס שותף פון דער פאָסעסיע, א איד איין אנגעפעלצטער מיט א רויטער נאז (הערשעל האָט ער נע־הייסען, נאָר ווייל ער האָט ניט געקאנט ארויסרעדען קיין שין, נאָר א סין, האָט מען איהם א נאָמען נענעבען „הערסעל מיט דער סין"), האָט זיין שותף נחומ'ען בדיל־הדל נעשטעלט, פשוט באַ־גנב'עט, און חוץ לזה האָט ער איהם נאָך שטילערהייט אויסנערונגען פון דער פאָסעסיע! איז געווארען א ויצעקו אין שטאָדט:

„סטייטש, רב נחום, וואָס שווייגט איהר איהם? פאר וואָס נעמט איהר איהם ניט צום רב, צו מענטשען?" נאָר אז ס'איז נעקומען צום רב און צו מענטשען, האָט דער דאָזיגער הערסל מיט דער סין זיך אויסגעלאכט און ארויסגערעדט זיך עפּים מורא'דיג גראָב (און דוקא מיט דער סין, ווי זיין שטייגער איז), אז ס'איז נאָר א בזיון דאָס פאר'ן מויל צו ברעננען...

— א יונגאטש קאָן! — האָט דער פעטער ניסל געטענה'ט, נעמאכט מיט די הענט און געוויכערט מורא'דיג גראָבע פּאָפּי־ראָסען, און ער האָט זיך געשוואוירען, אז זיין נאָמען וועט ניט הייסען ניסל, אויב ער וועט אָט דעם שייגעץ, דעם הולטאי, דעם גראָבען יונג מיט דער סין ניט אריינפאָקען אין אסטראָג אריין, ווינציגסטענס, אויף פינף און צוואנציג יאָהר!

— וואָסער פאקען? וואָסער אסטראָג? וואָסערע פינף און צוואנציג יאָהר? — אזוי האָט איהם דער עלטערער ברודער, נחום, אפּגעקיהלט מיט א ביטערען שמייכעל און אויך פאררויכערט א גראָבען פאפּיראָס. — מע האָט מיר אָננעטהאָן א ספּאָרעק, און מע מוז איצטער פאָהרען צוריק קיין פערעיאסלאוו. משנה מקום — משנה מזל...

דאָס זענען געווען קלאָרע רבורים, וואָס חברה האָבען פאר־שטאנען, האָטש איין זאך איז זיי נאָך געווען א ביסל ניט אזוי פארשטענדליך: פון וואָסער א „ספּאָרעק" האָט זיך דא נערעדט? צוגעהן צום טאטען און פרעגען — דערויף האָט קיינער נישט געוואגט. צופיעל דרך־ארץ האָט מען געהאט פאר א טאטען, מע זאל צוגעהן צו איהם פרעגען: „טאטע, וואָס פאר א ספּאָרעק האָט מען דיר אָננעטהאָן?" די קינדער האָבען נאָר געזעהען, אז דער טאטע צאנקט, נעהט אייננעבויגען. יערער זיפץ און יערער קרעכץ רייסט־אויס א שטיק הארץ.

— איהר וועט דאָ בלייבען איבער'ן זומער לערנען, איין עבירה אין מיטען זמן אייך אפּצורייסען, און אם ירצה השם אויף

סוכות וועט מען שיקען נאָך אייך א פוהר, וועט איהר קומען צו פֿאָהרען.

אזוי האָט נחום וועוויק'ס נעגעבען צו וויסען די קינדער אייניקאָל אין א זומערדינען טאָג, און צו זייער שטוב זענען צונעפֿאָהרען צווייי בוירען, פונקט אזוי ווי דעמאָלט צו שימעלען, און מע האָט זיך נעגומען פֿאקען אין וועג און נעזענגענען זיך מיט דער שטאָרט. ס'איז אָבער גוועזן ניט דאָס פֿאקען זיך און ניט דאָס נעזענגענען זיך און ניט די פרייליכע וואַרעניקעס, וואָס בייי שימעלען. עפּיס האָט זיך א באזונדערער טרויער אויסגענאָסען אויף אלעמען און א מרה־שחורה איז נעלענען אויף אלע פּנימ'ער. די נאנצע שטאָרט האָט מיטגעפיהלט די ראָבינאָוויטשעס. „זאָל זיי נאָט העלפען; משנת מקום — משנה מזל; נעבאָך א רחמנות!" — אזוי האָט מען נעשמועסט הינטער די אויגען, און די קינדער האָבען נאָך ווינציג־וואָס פֿארשטאָנען, פֿאר וואָס און אויף וועמען איז עס אזא רחמנות? אויב שוין יאָ א רחמנות, איז עס נעווען אויף דער באָבע מינדי, וואָס האָט אויף די עלטערע יאָהרען באדארפט צונויפֿלענען איהר קאָסטען, זיך פֿאקען אין וועג אריין. יונגווארג האָבען דערווייל נעהאָט א נעלענהייט חאָפֿען א קוק, וואָס בייי דער באָבע אין קאָסטען טהוט זיך: אויסער די זיידענע אויסנעפֿרעסטע טיכלעך, וואָס זענען נעלענען אויסנעלענט צוווישען די בלעטער פון קרבן־מנחה, אויסער די יום־טוב'דינע זיידענע מלבושים און סאָמעטענע רעזעוואולקעס, עפּיס מאָדנע נעגייהט, מיט קורצינקע ארבעלעך און פייענע עקלעך — אויסער דעם גוטס און האָב, איז דאָרט נעלענען ווייט־וועיט אין א ווינקעל זעהר א סך וויימשטאָף. דאָס איז נעווען דער אלטער'ס תכריכים, וואָס זענען נעלענען בייי איהר צונעגרייט פון וויים איך וועז אן אויף איבער הונדערט יאָהר, אז טאָמער וועט זי שטאַרבען, זאָל זי ניט דאַרפען אנקומען צו א קינד... דאָס האָבען נעוואוסט אלע; פון דעסטוועגען האָבען חברה נעהאָט א הארץ א פרעג צו טהון בייי דער באָבע: „צו וואָס באדארף זי האָבען אזוי פיעל וויסע

מאטעריע ?"... דער פרעגער איז נעוועז נישט קיין אנדערער, נאָר דער קלענסטער פון אלע אין וואוסק און דער גרעסטער פון אלע אין שקאָצערייי, דער שרייבער פון די דאָזיגע זכרונות. ער האָט דערפאר באקומען פון דער באבע א שען ביסעל מוסר, און זי האָט איהם נאָך צוגעזאָגט צושטעלען א בענקעלע פאר׳ן טאטען. זי קלויבט זיך שוין פון לאַנג, האָט זי געזאָגט, אויף דעם קלייענעם „לץ". זי ווייסט, זאָגט זי, נאָענץ גוט, אז ער מאכט איהר נאָך הינטער די פלייצעס, ווי אזוי זי דאוונט און ווי אזוי זי בענטשט (און דאָס איז דוקא נעווען איין אמת). זי וועט דאָס שוין אלסדינג דערצעהלען, אלכדינג! זי וועט זיך שוין קיהלען דאָס האַרץ!... צום סוף האָט זיך אויסגעלאָזט, אז ווער־וואָס? די באבע האָט אפילו ניט אָננעהויבען צו דערצעהלען. אדרבה, פאר׳ן צוועק־פאָהרען, אז ס׳איז נעקומען צום געזעגענען זיך, האָט זי זיך צער־קושט מיט יערען קינד באזונדער, ווי נאָר א מאמע קאָן זיך קושען, און נעווויינט, ווי נאָר א מאמע קאָן ווייגען. און שפעטער, אז מע האָט שוין באדארפט טאקי זעצען זיך פאָהרען, האָט זי צום לעצטען מאָל זיך אָפּגערופען צו די קינדער:

— זייט זשע נעזונט, קינדערלעך! נאָט זאָל העלפען, איהר זאָלט דערלעבען אלע צו נעהן נאָך טיין לויה...

אזא מין ווינשעוואניע!

20

דער עולם צעקריכט זיך

שמואל־אלי שפיעלט אין שאך. — דער עולם קומט זיך נעזעגענען. — אייבער מיט פארווויינטע אויגען פיסקלען זיך. — מע דארף זיין פון אייזען, מע זאל נים לאכען.

דער טאָג פון נחום וועוויק׳ס אוועקפאָהרען איז געווען פאר דער שטאָדט א תשעה־באָב און פאר די קינדער — א שמחת־תורה: א קלייניגקייט אזא יום־טוב? ערשטענס, לערענט מען ניט. וועט דאָס נעהן אין אזא טאָג אין חדר אריין? און צווייטענס, איז גלאט לעבעדיג — מע קלויבט זיך, מע פאקט זיך, מע רוקט שאפעם, עס קלינגען גלעזער, גאָפעל־מעסער, עס קומען בוידען, און עסען עסט מען ווי ערב־פסח, בחפזון׳דיג! היינט די פאר נראָשענס, וואָס מע וועט באקומען „אטיזנע" (אפפאָהר־נעלט)? דערווייל זעהט מען עס נאָך נישט. דערווייל קומען נאָך בעלי־בתים זיך נעזעגענען. דאָס הייסט, זיי קומען, מע זאל זיי זאָגען „זייט נעזונט", וועלען זיי זאָגען „פאָהרט נעזונט" און אָנווינטשען דערבייא אָהן א שיעור גוטע זאכען, ווי נעזונט און הצלחה און מזל און אלדאָם גוטס.

פריהער פון אלע איז נעקומען שמואל־אלי דער רב און חזן. שמואל־אלי איז איין אפטער איינגעהער צו די ראבינאָוויטשעס. ער קומט אלע טאָג. ווי איין עהרליכער איד לאָזט נישט דורך דאוונען, אזוי לאָזט ער נישט דורך קיין שאָך שפיעלען מיט רב

נחום'ען. שפּיעלען א שאָך איז ביי איהם א פּאַרגעניגען. געווינען ביי רב נחום'ען א שאָך איז ביי איהם א גליק. א מאַדנע טבע ביי דעם שמואל־אלי'ן: פּאַרשפּיעלט ער — שרייט ער, געווינט ער — שרייט ער. נאָר געווינען געווינט ער זעלטען. מעהרסטענטייל פּאַרשפּיעלט ער. און אז ער פּאַרשפּיעלט, שרייט ער, אז ער האָט נעהאַט א טעות, אז ער איז גענאַנגען נישט מיט דעם ציגעל, וואָס ער האָט נעווּאָלט, און אז ער זאָל נעווען נעהן אַנדערש, וואָלט דער אַנדערער פּאַרשפּיעלט!...

ביי אזא שפּיעל, אז ס'איז געזעסען דער פּעטער ניסעל, האָט ער נישט נעקאָנט ליידען. האָט ער נעפּרענט שמואל־אלי'ן: „וואָס שרייט איהר?" דער טאַטע נחום איז אָבער ניט נעווען אזא מענטש. ער האָט רוהיג אויסגעהערט שמואל־אלי'ן, ווי ער קאָכט זיך, פּאַווּאָלינקע געשמייכעלט זיך אין בּאָרד אריין און געשפּיעלט ווייטער. די כאַמע חיה־אסתּר איז נעווען אויסער זיך: אין אזא צייט, א שעה פּאַר'ן אַוועקפּאָהר, זעצט מען זיך אַוועק שפּיעלען אין שאָך? „דאָס לעצטע מאָל, חיה־אסתּר, נעזונט זאָלט איהר זיין! איהר פּאָהרט אַוועק, דער עולם צעקריכט זיך, קיינער בלייבט ניט, מיט וועמען וועל איך שפּיעלען אין שאָך?"

אזוי בעט זיך שמואל־אלי דער חזן און פּאַרשאַרט דאָס היטעל ארויף, נעמט זיך צו דער ארבייט און הויבט שוין אָן צו קאָכען זיך און צי שרייען, אז ניט אזוי איז ער גענאַנגען, ווי ער האָט נעווּאָלט, און נחום שמייכעלט און לאַזט איהם נעהן אַנדערש.

דאָס שפּיעלען נעהט אָבער ביי זיי ניט ווי אלע מאָל. עס קומען אלע מינוט צו נעהן נייע מענטשען זיך נעזעגענען. מע קאָן ניט זיין אזוי גראָב און מע מוז איבערריסען אין מיטען שפּיעלען, אז עס קומט צו נעהן אזא איד א שכן, ווי רב אייזיק. ער מעג טאקי האָבען א ציעגען בערדעל און דאוונען אויף א דין טול'כעל, איז ער אָבער א ליבאוויטשער חסיד און זעהר איין עהרליכער איד. צי, אשטייגער, באַלד נאָר איהם איז נעקומען דן. דן איז א יונגערמאַן מיט ווייסע האָר, דאָס הייסט נעל, נאָר נעל, ווי פּלאַכס. ער

איז בטבע א שווייגער, רעדט נישט מיט קיינעם. נאָר איצט, אז רב נחום פאָהרט־ארויס פון וואָראָנקאָ, האָט זיך דן צערעדט. ער וואָלט אפילו געוואָן, זאָגט ער, אויך ארויספאָהרען, ער זאָל האָבען וואוהין. חאפט דאָס דאָר רוח! ער וואָלט א בעלן געוואָן פאָר־קויפען זיין געשעפט, ער זאָל האָבען וועמען. חאפט דאָס דאָר רוח!... שמואל־אלי קוקט אויף איהם, ווי א נזלן, און דן הערט נישט אויף צו שיטען מיט ווערטער. א מענטש האָט זיך צערעדט! אנשוויגען ווערט ער ערשט דעמאָלט, ווען עס קומען צו נעהן אנדערע זיך געזעגענען. און קומען קומט די נאכצע שטאָדט, איינס נאָכ'ם אנדערע. פריהער אידען, דערנאָך ווייבער. אלע אראָפגעלאָזט די נעז, אלע פארזאָרגט. אנדערע פארווייגט. איין אידינע האָט געבראכט צו טראָגען די קינדער מאָנפאָסיע־קאָנפעקטען. א אידינע א צדקנית!...

שטאַרק פארווייגט זענען די צווי ווייבער, וואָס האָבען חתונה געהאַט ביי די ראָבינאָוויטשעס אין שטוב. דאָס זענען „פרומע די מויד" מיט'ן בלינדען אייגעל און „פיינעלע־אשמדאי". די צווי האָבען אזוי שטאַרק געווישט די אויגען און געשנייצט די נעז און נעמאכט אזעלכע מאָרנע פיסקעס, אז שלום, דער קליינער „ליז", האָט זיך נישט נעקאָנט איינהאלטען און האָט זיי ביידען, טאקי דאָ אויפ'ן אָרט, הינטער זייערע פלייצעס, קונציג נאָכנע־מאכט מיט די זעלבע פיסקעס און מיט'ן זעלבען שנייצען די נאָז, און חברה קליינוואָרג האָבען אלע מאָל אויסגעשאָסען א הילכינען געלעכטער. האָט זיך אָנגעהויבען א חתונה: „וואָס איז דער געלענדער?" די מאָמע חיה־אסתר, א אידינע בכלל א בייזע, און דערצו נאָך פארצאָרנט און פארטאָרראָמט פונ'ם אוועקפאָהרען, האָט אוועקגעוואָרפען אלע ארבייט און אויסגעלאָזט איהר צע־וועהטינט הארץ צו די קינדער. זי האָט נאָר נעוואָלט דערנעהן דעם שכל: „וואָס איז דער געלענדער? און וואָס איז די גדולה?"... איז פרומע די מויד איהר נעקומען צו הילף און נעזאָגט, אז זי וועט נעהן שווערען ביי א „רייניגקייט", אז דאָס שטאַמט פון אָט דעם קליינעם וועוריק, דעם סאָמאָוואָליץ, דעם

זולל־וסובא׳ניק, דעם איוואן פּאַפּערי׳לע, דעם ימח־שמו׳ניק, דעם אויסוואורפ׳לינג, דעם פּל־בו׳ניק... דאָס האָט זי געמיינט נישט קיינעם, נאָר דעם מחבר פונ׳ם דאָזיגן בוך, וואָס איז געשטאַנען בעת־מעשה א נעבאכע׳ל, נאָט די נשמה שולדיג. עס קאָן זיין, אז ער וואָלט נעחאפט א רעכטע „אטיזנע" פון דער מאַמע, וועו עס מישט זיך ניט אַריין די אָלטע באבע מינדי אוו לייזט איהם ניט אויס פון מזומנ׳ע פּעטש. דערזעהען, אז מיט איהר אייניקע׳ל האָלט עס שמאָ׳ל, האָט זיך די באבע מינדי אָנגערופען צום גאנצען עולם: — קינדער׳לעך! ביי אונז איז א מנהג פון קרמונים, אז איידער מע געזעגענט זיך פאר׳ן אוועקפאָהרען, באראַף מען זיך צוזעצען חאָטש אויף איין מינוט...

די באבע מינדי האָט זיך אוועקגעזעצט אויף דער פאר׳יתום־טער קאנאפּע, וואָס צום איבערפיהרען איז זי געווען צו אָלט אוו פּאַרקויפען איז ניט געווען וועמען, אוו דער נאנצער עולם האָט זיך אוועקגעזעצט נאָך איהר, אוו ס׳איז געוואָרען א וויי׳ע שטי׳ל, חאָטש א פּליעג דורכצופּליהען. דערנאָך איז געקומען דער לעצטער אקט, דער סאמע שווערסטער — דאָס געזעגענען זיך אוו דאָס קושען זיך. אוו דאנקען נאָט — מען איז דאָס אויך איבערגעקומען. די בוידען זענען גרייט. נאָך א מא׳ל „זייט געזונט!" אוו נאָך א מא׳ל „פאהרט געזונט!" אוו וויערער א מא׳ל א וויישעניש פון אויגען אוו א שנייצען פון נעז, אוו פיסקעס, פיסקעס! גוואָלד, רבונו של עולם! נעה האָלט זיך איין אוו מאך ניט נאָך די וויבער, וויי זיי קרימען זיך, ציטערען מיט די גוידערס אוו מאכען פיסקעס!... זיי לאָזען אפילו ניט געזעגענען זיך, וויי עס נעהער צו זיין. עס ווערט מיט א מא׳ל שמארק אומעטיג אויפ׳ן הארצען. א רחמנות אויפ׳ן טאטען, א רחמנות אויף דער מאמע, א רחמנות אויף דער באבע מינדי. אָט טראָגט מען איהר אלטען מיט אייזען נעפאָוועטען קאסטען; דאָרט ליגען איהרע תכריכים... עס טהוט א צופּ, א נעפּ־אָן ביי דער נשמה. עס גלוסט זיך א וויין טהון. ובפרט, אז מע זעהט, אז אזא מענטש, ווי דער פעטער

ניסעל, ווישט אויך די אויגען, אז קיינער זעהט ניט... דער פעטער ניסעל זאָל ווייגען? ווי קומט עס?... דער מאַטע רופט־צו די חברה איינציגווייז, נעמט־ארויס פון בייטעלע צו זילבערנע מטבעות. די מאַמע אויך. און די באַבע מינדי האָט נאָך פון פריהער אַנ־געגרייט איטליכען באזונדער אין א פאַפיערעל קליינגעלט — אַחת לאַחת וועט דאָס זיין א רעכטע מטבע! נאָט זאָל העלפען, די בוידען זאָלען שוין ריהרען. אָט האָבען זיי געריהרט. די רעדער קויקלען זיך. דער עולם האָט זיך געגעבען מיט א מאָל א שטופ: „פאָהרט געזונט! זייט מצליח!" פון דער בויד ארויס קוקט זיך אום די באַבע מינדי, גלייך ווי זי וואָלט וועלען נאָך א מאָל, צום לעצטען מאָל, געבען א קוק אויף דעם אָרט, וואָס זי האָט פארלאָזט אויף שטענדיג, אויף אייביג... עס נעמט זיי וויעדער אָן איין אומעט און דאָס געפיהל פון רחמנות האָפט זיך אויף נאָך א מאָל ביי זיי אויף א ווייַלע און ווערט פארלאָשען — עס ווילט זיך איבערצעלען דאָס ביסעל מינץ...

פונ'ם גאַנצען טאַראַם מיט'ן גאַנצען האַרמידער האָט זיך סוף־כּל־סוף אויסגעלאָזט א שטילשוויגעניש. די בוידען זענען צוועק, איבערגעלאָזט נאָך זיך א גערייבטען שטויב, א ריח פון סמאָלע און א מאַרנע פוסטקייט. דער עולם האָט געניטען ביסלעכ־ווייז, איינציגווייז, ווי פארשעמט, זיך צענעהן, דער אהער, דער אהין, עפים גלייך ווי די אָפּגעשמיסענע. דער פעטער ניסעל — יענער איז נאָר אַנטרונען געוואָרען. געבליבען שפעטער פון אלע איז שמואל־אלי דער חזן. ער איז נאָך לאַנג־לאַנג געשטאַנען און נאָכגעקוקט די אָפּגעפאָהרענע, פארשטעלט מיט דער האַנט די אויגען פון דער זון, וואָס האָט באמת גאָרניט אזוי שטארק גע־בראָטען און גאָרניט אזוי שטארק געשיינט. דערנאָך האָט ער מיט א ביטער שמייכעלע א זאָג געגעבען צו זיך אליין: „דער עולם צעקריכט זיך, אזוי ווי ווערעם"... און ער האָט אויסגעשפיגען.

21

נערגעלע־גנב

משה דער שוחט — א צדיק. — נערגעלע — א בחור מיט א צע־ שפאלטענער ליפּ. — די קונכט פון גנב'ענעו עפּעל. — נעפאקט ביי דער פּושקע טאבאק. — דעם רבינ'ס טוידט.

דאָס דאָרף מען פּארשטעהן, אז איבערגעלאָזט האָט מען קלייניוואָרג אין שטעדטעל עפּים ניט גלאָט אזוי אויף הפקר. דער באָטער האָט פּאר זיי געוזוכט א מלמד מיט א מדריך, איין אפּיטרופּס, אינאיינעם. דאָס הייסט: די קינדער זאָלען ביי איהם אי לערנען, אי עסען קעסטל, און דער רבי זאָל אויף זיי חשגחה נעבען. און עס איז איהם אפּגעראָטען ארום און ארום. דער רבי מיט'ן אפּיטרופּס, מיט'ן בעל־משגיח, וואָס ער האָט נעפונען פּאר זיינע קינדער, איז געווען איין אויסגעשפּיעלטער, א נעראָטענער, טאקי דעם אלטען וואָראָנקאָווער שוחט'ס א זוהן, כשה דער שוחט.

דאָס איז געווען א זיידענער יונגערמאן, א צאצקע, א מופלג בּתורה און א שענער בעל־תּנ"ך, און גלאָט א דימענט פון א מענטשען. דער חסרון איז אָבער געווען, וואָס אָט דער רבי איז געווען נישט קיין געזונטער און בטבע שוין צו א גוטער, צו א וויכער, נעגאָנגען מיט זיינע תּלמידים אויף א נייעם דרך — ניט מיט שמיין, נאָר מיט גוטע וויכע וואָרעמע רעד, צו וועלכע די קינדער זענען נאָרניט געוואוינט געווארען, און דעריבער טאקי האָבען זיי אָפּגענארט דעם רבין פון קאָפּ ביז די פיס, מחילה געפיהרט איהם

אין באָד אריין: ניט נעראַוועגט און ניט געלערנט, און שפּעטער־צו, אז משה דער שוחט איז שוין נאָר נוט קראַנק געוואָרן, באַקומען די „דאָר" און אַוועקגעלעגט זיך, האָבען חברה אַנענהויבען ארומצוגעהן פּוסטעפּאַס, שלאָגען ביידעפּעם, זיך חבר'ען מיט נערגעלע־גנב, א יונגל א יתום און א בּאַרוויסער, מיט ממזר'ישע אויגען, מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ — א רעכטער באָסיאָק! זיין אמת'ער נאָמען איז געווען נרשון, נאָר דאָס האָט איהם זיין מאַמע, שרה־פּיינה די קעכין, זאָגט ער, אזוי פּאַרצוינען, און דעם נאָמען „גנב" האָט איהם שוין צוגעלעגט, זאָגט ער, זיין שטיפּטאַטע, יוסף־מאיר דער העקער, חאָטש ער האָט נאָך דעמאָלט, זאָגט ער, ביי קיינעם קיין זאַך ניט אַוועקגע'גנב'עט. מע זאָל איהם ניט געווען, זאָגט ער, א נאָמען געבען גנב, וואָלט ער אפשר קיין גנב קיינמאָל ניט געוואָרן. איצט וועט ער שוין, זאָגט ער, זיי אויף־צו־להכעיס, ווערען א גנב — הלואי עס זאָל נאָר זיין וואָס צו גנב'ענען!...

אזוי האָט זיך נערגעלע־גנב באריהמט גאַנץ ערנסט און מיט א מינע פון א גרויסען פּאַר שלום נחום וועוויק'ס, וואָס איז געווען איבערראַשט פון'ם יונגל מיט די קלוגע אויגען און מיט דער צעשפּאַלטענער ליפּ. זייער באַקאַנטשאַפט האָבען זיי געשלאָסען טאַקי ביי משה דעם שוחט אין חדר. א גאַנצע וואָך איז משה דער שוחט געווען א מלמד, נאָר דאָנערשטאָג איז ער געווען א שוחט, און אַלע ווייבלעך און אַלע מיידלעך האָבען זיך דעם דאָנערשטאָג־דיגען טאָג דאָ צונויפגעזאַמלט מיט זייערע עופות, נענט און קאַטשקעס. צווישען זיי איז געווען איינער א בחור'ל מיט א צעשפּאַלטענער ליפּ — דאָס איז נעווען נערגעלע — אויך מיט איין עוף, וואָס די מאַמע די קעכין האָט דורך איהם געשיקט צום שוחט קוילען אויף שבת. זיצענדיג צווישען די ווייבלעך און וואַרטענדיג אויפ'ן שוחט, האָט דערווייל אָט דער נערגעלע נעריוויל דעם עולם, דאָס הייסט, ער האָט נעמאַכט אזעלכע משונה אנשטעלען, אזעלכע מאַרנע פּיסקעס און אזעלכע משוגע'נע העויות,

אז וויפיעל ס'איז געווען וויבלעך און מיידלעך, האָבען איהם אלע געשאָלטען מיט טוידטע קללות: „גנב", און „משומד", און „חלירע", און וואָס אין דער קאָרט, און נעלאָכט בעת־מעשה צום טוידט! „אָט דער איז פון מיינע לייט!" — האָט זיך נעזאָגט שלום נחום וועווייס און איז נעווארען מיט איהם חבר. פאר־שטעהט זיך, בסוד, אז קיינער זאל ניט וויסען, וואָרום א „טאטענ'ס א קינד" וואָלט נעקאָנט האָבען א מיאוס'ען פסק פאר אזא חבר'ען זיך מיט א קעכינ'ס א יונגעל און א גנב דערצו.

עס איז אָבער געווען א באזונדער מין זיסקייט אין דעם חבר'ען זיך דוקא מיט אזא יונגעל, מיט וועלכען מע קאָן זיך באנעמען נאָר פארנאכטלעך, בין מנחה למעריב, רעדען א פאָר וועלטער, מאכען א פאָר קונצען, זיך לאָזען לויפען ביידע אראָפּ א בארג, וכדומה. עס איז נעווען א באזונדער פארגעניגען ארייני־רוקען איהם אין האנט אריין, אז קיינער זעהט ניט, אמאל א נראָשען, אמאל א צוקערקע און אמאל נלאָט א שטיקעל ברויט — נערגעלע האָט אלסדינג געגומען בשמחה רבה, חלילה ניט ווי א נדבה, און נישט נעזאָגט קיין דאנק אפילו, נאָר צוגענומען מיט ביידע הענט, ווי א חוב, וואָס קומט איהם, און געהייסען זיך פרענגען מאָרגען נאָך א מאל, נעגעבען עצות, ווי אזוי מע זאל פון זיינעטוועגען „קריגען", דאָס הייסט, מחילה, גנב'ענען. נישט אויפ'ן גראָבען ארט חלילה, נאָר אויבלעך. למשל, דער אייגענער נערגעלע האָט אויסגעלעהרענט זיינע חברים, און דוקא אין א נאָר קורצער צייט, ווי אזוי מע קאָן קריגען אומזיסט עפעל אין מארק, אדער בארען. מע מיינט נישט פון פרעמדע נערטנער, חלילה. וואָרום וואָס פאר א טאטענ'ס א קינד וועט זיך עס איינשטעלען אריבערקריכען, ווי א גוי, איבער א פלויט, אריינשפרינגען אין א פרעמדען נאָרטען, וואו עס נעפינט זיך א שומר, וואָס קאָן ברעכען א ביין, און א הונט אויף א קייט, וואָס קאָן דורס זיין א מענטשען? קרינען אומזיסט עפעל וויפיעל מע ווילט האָט זיי נערגעלע־גנב אויסגעלעהרענט נאָר שפיעלענדיג זיך, און אפילו נישט עובר צו

זיין אויפ'ן לאו פון „לא תגנוב". ווי אזוי איז דאס מענליך? אט וועט איהר האַרכען — און זאגט איהר, אויב דאס הייסט גע'גנב'עט.

זומער־לעבען. נאָר־וואס אויפגעקומען עפעל און בארען. שוין פארנאכטליך. ווייבער זיצען נאָך, אויסגעלעגט מיט זייער סחורה אויף די טישלעך, אדער נאָר אויף דער ערד, רעדען פונ'ם נערע־טעניש, וואס היינטיגס יאָהר איז אויף אויבסטען, פון דעם, וואס קיין רעגען גיהט ניט, און אז עס גיהט ניט קיין רעגען, איז א שטויב, און אז ס'איז א שטויב, איז דאָ א סך פליי... די מאַנען פון די ווייבער זענען אין בית־מדרש, חאפען־ארויין א מנחה־מעריב. דעמאָלט איז די בעסטע צייט. דעמאָלט לאָזען זיך ווייס־חברה'־ניקעס אויף דער ארבייט — צו קריגען אומזיסטע עפעל. חברה נעהען בארווים און אלע אָנגעוואָפענט מיט שטעקלעך, און אויף די שטעקלעך טשוועקלעך, אויסגעבויגען ווי האטשקעלעך, און מע לאָזט זיך לויפען — דאס ווערט אָנגערופען „פאָטשט". איינער איז דאס פערד, און די איבעריגע זענען פארשוינדלעך, וואס האלטען איהם ביי'ם צוימעל, טרייבען איהם, הוצען־אונטער און פייפען און שרייען: „פאָשאָל!" און אקוראט אז עס קומט צו דער קופע עפעלעך אדער בארלעך, טהוט נערגעלע א קאמאנדע: „פאלקי דאלאי!" — טהוען חברה א שאר מיט די האטשקעוואטע שטעקלעך, און מחמת דער שטויב איז פונ'ם לויפען זיהר גרויס, באמערקט מען ניט, ווי עס קאטשען זיך עטליכע אָנגעהאפטע עפעלעך אדער בארלעך. אפגעלאפען א ביסעל, ציהט זיך נערגעלע אויס, און נאָך איהם — די ווייס־חברה'ניקעס, אויף דער ערד און מע נעמט זיך צום „רויב", צו די אָנגעהאפטע עפעלעך. מע שטופט ווער אין די קעשענעס, ווער גלייך אין מויל ארויין — חי געלעבט! ס'איז ניט אזוי זים די גנבה, ס'איז ניט אזוי אָנגעלעגט די עפעלעך, ווי ס'איז גלאט פרייליך!

נערגעלע איז איבערהויפט א פרייליכער יונג, חאטש ווער עס האט גאָט אין האַרצען — דער לענט אין איהם אריין וויפיעל ער

ווי׳ל. איין ארעם יונגע׳ל און א יתום — וועט זיך פאר איהם אננעמען? און דערצו נאך א גנב! נאטע דער שמש פון בית־מדרש האט איהם געחאפט איינמא׳ל מיט א פרעמדען סידור, און רודע־בתיה, וואס באקט בייגע׳ל און בלינעם, האט ביי איהם אויס־געטרייסע׳לט א האלבען קארוש פון בוזעם — אזע׳לכען איז א מצוה צו ברעכען די ביינער! דערצו האט ער א מוי׳ל — סכנת־נפשות! אויף אלעמען האט ער אייך איין אנדער חסרון, און אויף יעדען — א צונעמעניש, און ווי׳ל אליין איז ער הפקר און איינצושטע׳לען האט ער נישט וואס, האט ער ליעב איטליכען באזונדער אונטער־שטע׳לען זיין בארוויסען פוס, ווי א קאטשערע, אזוי אז יענער זא׳ל זיך אויסציהען ווי לאנג ער איז — מעג עם זיין דער רב אליין, די רביצין אדער די שוחט׳קע — פוץ אין דער ערד ארײן! דאס איז דעם קליינעם שלום׳ען שטארק געפע׳לען, און מיט דער ציים האט ער איהם אזוי ליעב געקרינגען, אז ער האט איהם געטראגען נאנצע שטיקער ברויט פון דער שוחט׳קע׳ס טיש אין קעשענע, מחילה בגנבה, און אמא׳ל טאקי אוועקגע׳לאפ׳ענט פון דער צוקער־פושקע א שטיקע׳ל צוקער אויך. ער האט ליעב געהאט צוקער. מעהר פון אלץ האט אבער גערנע׳ע ליעב געהאט א ציגער־טיטון, אויסגענאנגען נאך א פאפירא׳סע׳ל! נאר וואו קרינט מען אזא זאך, אז דער רבי איז קראנק און רויכערט ניט, און דער טאטע איז ניטא? האט איהם גערנע׳ע געגעבען איין עצה, ער זא׳ל זיך אפטער א ביסע׳ל אריינהאפען צום פעטער ניסלען — יענער רויכערט דאך „פערוע דיובעק"!

דאס איז געווען א וואוי׳ע עצה. דער פעטער ניסע׳ל האט געהאט א ברייטע האנט. די פושקע טיטון איז ביי איהם נע־שטאנען אפען, פראנק און פריי, אויפ׳ן געזימס, אונטער׳ן שפיענע׳ל. אהין האט זיך דער קליינער שלום אנגעהויבען אפטליך אריינהאפען, אריינשטעקען די יד, אננעמען א פול׳ע זשמעני דיובעק און אריין אין די הויזענקעשענעס. באדארף זיך טרעפען, מעשה שטן, אז די מוהמע האדע׳ל דערזעהט עס (און דוקא זי דארף דערזעהען, ניט

קיין אנדערער!). דאָ האָט זיך אַראָפגעלאָזט דער הימעל אויף דער ערד. עק וועלט! ס'איז גאָר ניט נעווען אזא שטראָף, וואָס דער קליינער פאַרברעכער זאָל דאָס ניט האָבען פאַרדיענט. ארבע מיתות בית־דין! עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז וואָס שטרענגער און וואָס גיכער דער פסק זאָל שוין זיין, וואָלט נעווען בעסער. האָט נאָט געטהאָן א נס. עס האָט זיך נעטראָפען א גליק, וואָס איז נעווען, אייגענטליך, איין אומגליק, א גרויסער אומגליק: מען איז נעקומען צו ליפען פֿלוצים צום פעטער ניסלען, אז ער זאָל נעהן וואָס גיכער, וואַרום משה דער שוחט איז פארביי, די נאַנצע שטאָדט איז דאָרט, ער נוסס'ט שוין...

דאָס איז נעווען פאר'ן קליינעם פארברעכער א נייער קלאָפ, אפשר נאָך א גרעסערער פונ'ם ערשטען. קיין אנדער רבין האָבען די תלמידים אזוי ניט ליעב נעהאַט, ווי אָט דעם רבין. דאָס איז נעווען עפּים א מלאָך, ניט קיין רבי! ערשט דעמאָלט, וועז חברה נושאי־המטה האָבען איהם, איין איבערגעדעקטען מיט שווארצען, נענעבען א חאַפ אויף די פֿליִיצעס און א טראַנ־אַוועק אויפ'ן הייליגען אָרט און די גאַנצע שטאָדט איז נאַכגענאַנגען נאָך דער לויה, האָבען נחום וועוויק'ס קינדער זיך דערמאַנט, וואָס פאר א בריליאַנטענער רבי דאָס איז נעווען, און ווי ווייט זיי האָבען נישט געוואוסט איהם צו שאַנעווען — און א קוואל פון טרערען האָט זיך אויפגעעפענט ביי זיי. נאָך איין אייגענעם ברודער באַדאַרף מען אזוי ניט ווייגען, ווי די האָבען נעוויינט נאָך זייער יונגען רבין, משה דעם שוחט.

מעהר פון אלע און וואַרעמער פון אלע האָט נעוויינט שלום. דער האָט זיך געפיהלט קענען איהם א פאַרזינדיגטער, א חוטא נמור. ערשטענס, האָט איהם דער רבי געהאַלטען פאר'ן בעסטען און פאר'ן עהרליכסטען, צום סוף האָט ער זעלטען געוואוסט דאַנערשטאָג דאָס ליענען. ער האָט זיך נאָר געמאַכט, אז ער ווייסט, נעשאָקעלט זיך און נעזונגען און געדרעהט מיט דער האַנט — אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט, אָפּגענאַרט! היינט וויפיעל מאָל

האָט ער איבערגעהיפּט העכער האלב דאוונען! און טאקי גלאָט ניט געדאוועט ניט קיין מנחה, ניט קיין מעריב, נאָר ארומגעלאָפען מיט נערנעלע־נגב, געריצט דעם גלח'ם הינט דורך די גראטעס, אָדער נע'גנב'עט עפּעלעך אין מארק. דאָ, אויף דער וועלט, האָט דאָס דער רבי ניט געוואוסט, ער וואָלט זיך עס נאָר אויף איהם נישט נענלויבט. אָבער דאָרט, אויף יענער וועלט, וואו ער וויסט שוין אלץ, אלץ, אלץ?...

22

מאיר־וועלוועל בעל־עגלה מיט זיינע „סוסים"

דער פעטער ניסעל — מיט וויסע־חברה'ניקעס א וויסער־חברה'ניק. — מאיר־וועלוועל'ס בויד מיט די דריי סוסים: „מאודריק", „טענצער" און די „יחסנ'טע". — דער בעל־עגלה דערצעהלט זיין ביאגראפיע.

סוף זומער (אין דרויסען איז נאָך געווען רעכט ווארעם, נאָר געשמעקט האָט שוין מיט ראש־חודש אלול) איז אָנגעקומען א בויד מיט דריי פערד פון דער גרויסער שטאָדט, פון פערעיאסלאוו. צו־געפאָהרען צום פעטער ניסעל'ס שטוב, האָט דער בעל־עגלה, א בארעדעווידיגער איד מיט'ן נאָמען מאיר־וועלוועל, זיך צעשפּיליעט און ארויסבאקומען ערגיץ פון א וויטער קעשענע א בריוועל, גע־שריבען פון נחום וועוויק'ס צו זיין ברודער ניסעל ראבינאָוויטש. אין בריוועל איז געשטאנען, אז מע שיקט נאָך די קינדער, ערשטענס, א פוהר, צווייטענס, דריי פּאָר שטיוועלעך, און, דריטענס, עסענ־ווארג: קיכלעך, האַרטע אייער און בארען — דאָס איז „צידה לדרך" אויף צווויי טעג. און חוץ לזה, עקסטרע פון דער באבע מינדי, א וואַרעמע קאלדערע מיט איין אלטען שאל אויף איינצוהילען די קינדער, טאָמער וועט חלילה קאלט, אָדער עס געהט א רעגען. דעם בעל־עגלה האָט מען אָנגעזאָגט, אז ער זאל למען השם, אויפ־זעצען די קינדער אויפ'ן אנדערען טאָג אין דער פריה באלד נאָכ'ן דאוונען, און אז נעכטיגען זאל ער מיט זיי אין בארישפּאלי, וועלען זיי קאָנען קומען, אם ירצה השם, אויפ'ן אנדערען טאָג ארום מנחה־צייט אהיים, קיין פּערעיאסלאוו.

וואו נעמט מען פאַרב אויף צו באשרייבען די שמחה פון נחום וועוויק'ס קינדער, אז מע האָט זיי איבערגענעבען דעם אינהאלט פון דעם דאזיגען בריף טאקי אינאיינעם מיט דריי פאָר שטיוועלעך? אויף וואָם זאל מען זיך פריהער פרעהען: אויף די נייע שטיוועלעך? אדער אויף דעם, וואָם מע וועט צווי טעג נאכאנאנד פאהרען אין א בויד מיט דריי פערד, צי אויף דעם, וואָם מע וועט איבערמאָרגען אויף דער נאכט שוין זיין אין דער גרויסער שטאָדט, אין פערציאסלאוו?

— קומט אהער, שקצים, עכברושים, ווייסע חברה'ניקעם, זעצט אייך קאָרשט אוועקעט און מעסט־אָן אָט די שטיוועלעך! — אווי האָט געקאָמאנדעוועט דער פעטער ניסעל, נעשענקט אלע דריי צו שנעל, וועמען אין נאָז אריין און וועמען אין איין אויהער.

דער פעטער ניסעל האָט ליעב געהאַט קינדער: אייגענע, פרעמדע — אלץ איינס, און דעריבער איז באקומען פון איהם א שנעל נעווען ניט קיין שטראָף, נאָר א פארגעניגען, עס האָט נעמעט אפילו שמארצען דערנאָך א האלבע שעה פסדר. פון דעם, וואָם מע האָט ליעב, איז א פאטש אויך א מתנה. און ליעב האָבען איהם די קינדער נעהאַט דערפאר שוין אלץ, וואָם ער איז געווען פמעט דער אייניציגער אין דער משפחה, וואָם האָט קיינמאל קיינעם ניט נעשטראָפט, קיין מוסר נישט נעזאָגט און נישט אכטונג געגעבען, ווי אנדערע, מע זאל לערנען אדער דאוונען. אדרבה, מיט קינדער קונדסים איז ער אלץ אויך נעווען א קונדס, ליעב געהאַט א לאך צו טהון און א שטיף טהון, אינאיינעם מיט זיי אריינלאָזען א רעכטע פאָרציע שמעק־טאבעקע אין נאָז אריין איין אלטען אידען, וואָם איז אנשלאָפען געווארען, זיצענדיג אין בית־המדרש, און ווינטשעווען איהם נאכדעם „צו געזונט", אז יענער האָט זיך אויפגעחאפט מיט א ניסערי און מיט א הוסטערי. און ווער שמועסט שמחת־תורה — דעמאלט איז ער נעווען מעהר ווייסער־חברה'ניק פון אלע ווייסע־חברה'ניקעם; ער אלץ האָט אנגענטרונקען גדליה דעם שכור מיט בראַנפען און געהאלפען די קינדער, זיי זאלען

בינדען גדליה'ן הענט און פיס, ווי א בארג, פארשלעסען איהם אין קאמער און דאַרטען צוקרעמפעווען זיין האַנט דורך א לאַנגען שטריק צום סוואַלעק מיט א גלאַק, אזוי, אז ער וועט זיך אויס־ניכטערען און וועט וועלען אויפשטעהן, זאל ער ניט ווילענדיג אַנ־הויבען קלינגען, ווי אויף א שרפה, און די גאנצע שטאַדט זאל זיך צונויפלויפען מיט א לויארם און א געפילדער: „וואר ברענט?"...

פון דעם איז צו פארשטעהן, ווי שווער ס'איז נעווען מיט אזא פעטער זיך צעשיידען! ביי'ם נעזונגען זיך האַט ער די חברה געטרייסט מיט ווערטער און מיט א זעץ אין די פלייצעס: „נישקשה, ניטשעווא, מיר'ן זיך נאָך זעהען! איך וועל דא אויך לאַנג נישט פארבלייבען!"... אזוי ווי דאָס הארץ האַט איהם געזאַגט — ווי דער לעזער וויסט שוין פון די פריהערינע באשרייבונגען.

אַנגעטאַן די נייע שטיוועלעך און געפיהלט זיך אין זיי מחיה'דיג גוט, ווי אויסגעוואַכסען, האַבען חברה קודם־כל באַקאַנט זיך מיט דער בויד, מיט אלע דריי פערדלעך און מיט'ן בעל־עגלה, וואָס וועט זיי פיהרען פון דאנען אין דער גרויסער שטאַדט אריין.

די בויד — א בויד ווי אלע בוידען, אויבען מיט א גרויען געלאַטעטען דעקטוך, גוט אויסגעבעט מיט היי און מיט ראַגאַזשעס, דאַכט זיך, ווייך, דאַרף זיין א תענוג צו זיצען. דעם „תענוג" זענען חברה געוואוירע געוואָרען נאָכדעם, אויפ'ן אנדערען טאָג פון דער נסיעה, אז זיי האַבען שוין נישט געפיהלט איין ביין א גאנצען. דאָס איז די בויד. און די פערדלעך — זיי פארדיענען באשריבען צו ווערען חאַטש אין קורצע ווערטער, נאָר יעדעס פערדל באזונדער, וואָרום די דריי פערדלעך (ביי מאיר־ווילוועל בעל־עגלה האַבען זיי געהייסען „סוסים") האַבען זיך אזוי אַנ־געקהרט איינס מיט דאָס אנדערע, אזוי ווי עס קעהרט זיך אָן, למשל, א שטרויענער דאך מיט א פדיון־הבן. דאָס איז נעווען א אידישע טראַיקע.

מיר הויבען אן פונ׳ם מיטעלסטען, פונ׳ם „סאַרענאי״. ביי מאיר־וועלוועל דעם בעל־ענלה האָט ער געהייסען מיט׳ן נאָמען „מאודריק״. פאר וואָס מאודריק? ווייסט מען ניט. אפשר דער־פאר, ווייל מאודריק נעמט זיך פונ׳ם וואַרט מאודריי, און מאודריי איז די טייטש חכם, חאָטש קיין גרויסער חכם, דאַרף מען זאָגען דעם אמת, איז דער דאָזיגער מאודריק נישט געווען. ער איז נאָר געווען אָננעשטאָפט מיט יאָהרען — דאָס יא. דאָס האָט מען געקאָנט ארויסזעהען פון זיין אלטער מאַרדע מיט די רינענדיגע אויגען און פון זיין אויסגעטריפעטען עק און פון די הויכע ביינער, וואָס האָבען ארויסגעסטאַרטשעט פון זיין אמאָליגען בריימען הינ־טען. און פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף זיין עלטער, איז דער גאַנצער וואָגען מיט דער גאַנצער משא געלענען כמעט נאָר אויף איהם, מחמת יענע, די צוויי „פריסטיאזשנע״, האָבען זיך נאָר געמאכט ווי זיי שלעפען.

די דאָזיגע צוויי „סוסים״ האָבען אויך געהאט נעמען. איינעם האָט מען גערופען מיט׳ן נאָמען „טענצער״, וויל דער גאנג זיינער איז געווען מיט א טענצעל. ער האָט געהאלטען אין איין טאנצען. אלע פיער פים האָבען ביי איהם געטאנצט, נאָר יעדער פוס האָט געטאנצט באזונדער. זיי האָבען זיך ניט אויפגערערט. און דער־פאר איז פון זיין טאנצען קיין גוטס נישט ארויסגעקומען. ער האָט נאָר געשטעהרט מאודריקען — איז איינס; און וויעדער האָט ער אזוי געטרייסעלט דעם וואָגען, אז ס׳האָט ארויסגעטריסעלט די נשמה. מאהלט אייך, מאיר־וועלוועל האָט זיך מיט איהם אפ־גערעכענט: „וועסט ביי מיר טאנצען!״ — האָט ער איהם געזאָגט און איינגעטייטשט א מאל מיט דער בייטש און א מאל מיט׳ן שטעקעל פון דער בייטש. דעם גאנצען וועג האָט ער איהם גע־האלטען אין איין שלאָגען, געלעהרענט מיט איהם בלק. דאָס האָט אָבער וויניג־וואָס נעהאלפען. טענצער איז ניט נתפל געווארען און ניט אויפגעהערט צו טאנצען. אדרבה, אז מע האָט איהם גוט דערלאָנגט, איז נאָך געווען ערגער: ער האָט אפגעענטפערט מיט

ביידע הינטערשטע פּיס, ווי אייגער רעדט: „אז דו ווילסט, נא דיר!"... אין וואוּפֿן איז ער געווען א קליינער, א סך קלענער פון מאודריקען, נאָר א מאַרדע האָט ער געהאַט א סך א קלינערע פון מאודריקען. נאָר קיין ערך ניט. ס'איז מענלעך, אז מאיר־וועלוועל האָט ניט מגזם געווען דערמיט, וואָס ער האָט זיך באַריחמט, אז טענצער איז געווען אמאָל נאָר פון די „נעהויבענע סוסים", נאָר ווייל ער איז פון א נוט אויג געהאַפט געוואָרען אויף די רַגלַים און מע האָט מיט איהם גאַרנישט געקאָנט מאַכען, איז ער אַריינגעפאַלען צו איהם אין די הענט אריין און ער לעהרענט מיט איהם פון דעמאָלט אָן בּלַק.

דערפאַר האָט מאיר־וועלוועל דעם דריטען סוס געלאָזט צו־רוה, זעלטען, פון יוצא וועגען, דערלאַנגט א שמיצעל. געווען איז דאָס א שקאַפקע, א נידעריגע און א גראָבע, מיט מאַכנאַטע פּיס, און געהייסען האָט זי ביי איהם די „יחסנ'טע", דערפאַר, וואָס זי קומט־ארויס פון א גרויסען יחוס: זי איז געווען אמאָל — אזוי האָט דערצעהלט מאיר־וועלוועל, פאַהרענדיג אין וועג, — א גלח'ס א פערד. ווי קומט זי צו איהם? איז דערינען א גאַנצע מעשה, וואָס מע קאָן זי ניט איבערדערצעהלען מיט אַלע פּישטשעווקעס: ערשטענס, איז דאָס שוין זעהר לאַנג — ווי קאָן מען זיך אַנגעדענקען? און, צווייטענס, האָט זיך די מעשה נאָך דעמאָלט ביי מאיר־וועלוועלען ניט געקלעפּט אקוראט. עס געדענקט זיך נאָר, אז די יחסנ'טע איז געווען, ווי מאיר־וועלוועל דערצעהלט מיט א שמייכעל, א גע'גנב'עטע. דאָס הייסט, נישט ער, חלילה, האָט זי גע'גנב'עט; גע'גנב'עט האָבען אַנדערע, נאָר ער האָט זי אַוועק־געקויפט בּחצי־חנם, און בעת ער האָט זי געקויפט, האָט ער ניט אַנגעהויבען צו ווייסען, ער זאָל אזוי ניט ווייסען פון קיין צער און פון קיין דלות, אז זי איז א גע'גנב'עטע, וואַרום ווען ער זאָל ווייסען, אז זי איז א גע'גנב'עטע, און נאָך ביי א גלח דערצו, וואָלט ער זיך ניט צוגעריהרט צו איהר, מע זאָל איהם אָפּגיליטען (דערביי מאַכט שוין מאיר־וועלוועל איין ערנסטע מינע), טאַקי ממש אָפּגיליטען!

נישט מחמת ער איז אזא צדיק אין א פּעלץ און האָט מורא זיך צוריהרען צו א גע׳ננב׳עט פערד. וואָס געהט איהם אָן, אז יענער איז א גנב? ביזט דו א גנב, וועט מען דיך שמייסען אויף יענער וועלט. נאָר ער וואָלט זי נישט געקויפט איבער איין אנדער זאַך. ער האָט פיינט פּאָליציע, אזוי ווי חזיר. ער ווי׳ל נישט האָבען קיין שום „דאָטשיניעניעם" מיט פּאָליציע! והראיה, ער האָט אמאָל געהאט אויף זיך א פּעקעל, איין אומגליק, א בלבול. שונאים בעלי־ענלות האָבען איהם אונטערגעשטעלט א פיסעל, יאנקעל בולגאטש, א רוח אין זיין קופּשמע!...

און דאָ געהט־אַוועק ביי מאיר־וועלוועלען א זייטיגע מעשה, און נאָך א מעשה, און נאָך א מעשה, און פון די אלע מעשיות האָט מען געקאָנט שטארק חושד זיין, אז מאיר־וועלוועל האָט שטארקע „דאָטשיניעניעם" מיט פערד־גנבים און מיט פּאָליציע...

דערפאר האָט ער אָבער געהאט א מעלה — ער איז געווען, ווי מיר האָבען שוין אויבען געזאָגט, א בּאַרעדעוודיגער און האָט מיט זייגע נייען מאָם רעד זעהר גוט אונטערגעהאלטען די יונגע פּארשוינדלערד דעם גאנצען וועג פון וואַראַנקא קיין בּאַרישפּאָלי און פון בּאַרישפּאָלי קיין פּערעאסלאַוו — דאָם מוי׳ל האָט זיך איהם ניט צוגעמאכט אויף קיין מינוט אפילו. אלסדינג זענען פון איהם די קינדער געוואוירע געווארען, פון זינט ער איז געווען א יונגל׳ע א שמייסער ביי יאנקעל בולגאטש, און דערנאָך, ווי אזוי ער האָט חתונה געהאט און אלץ געווארען פאר זיך א בעל־עגלה, האָט איהם יאנקעל בולגאטש גע׳רופּ׳ט, געגראָבען, נאָר ער האָט איהם אין דער ערד! און פון זיין וויב האָט ער דערצעהלט, ווי אזוי זי איז געווען אמאָל א מיידעל, און דוקא א שענע, א קראסאוויצע! און ווי אזוי ער איז געווען נאָך איהר די פּפרה! שיער־שיער ניט איינגענומען א מיתה־מישונה — אזא קראסאוויציע איז דאָם געווען! היינט, ווען ער וועלט צוריק א בחור, וואָלט ער אפילו ניט געוואָלט קוקען אויף איהר, נאָר דעמאָלט איז ער נאָך געווען א „יאט"...

דאָס ווּאַרט „יאָ" האָבען חברה נישט רעכט פּאַרשטאַנען; נאָר אז מאיר־וועלוועל האָט נענומען דערצעהלען אין זיין וויי־טער־דיגער ביאָגראַפיע, ווי אזוי זיין וויב האָט איהם קאַרנער א יאָהר נאָך דער חתונה געבוירען א יאָטעל, און שפּעטער טיס א יאָהר נאָך א יאָטעל, און נאָך א יאָטעל, און נאָך א יאָטעל — האָבען זיך חברה אָנגעשטויסען וואָס דאָס איז.

געענדיגט דערצעהלען זיין אייגענע נעשיכטע, איז מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אריבער צו דער געשיכטע פון יאַנקעל בולגאַטש און פון אַנדערע בעלי־עגלות, אָנגערופען אלעמען ביי די נעמען און באַקאַנט געמאַכט, וויפיעל און וואָסערע פערד יעדער האָט, ווער עס האָט פערד, טאַקי „סוסים", און ווער עס האָט „פּנירות, נבלות, פעל".

פון בעלי־עגלות איז מאיר־וועלוועל אריבער אויף פערד־הענדלער און אויף ציגיינערס און אויף גנבים און אויף „נביאים". דער חילוק פון א גנב ביז א נביא איז דער — אזוי האָט מאיר־וועלוועל געגעבען צו פאַרשטעהן: — וואָס דער גנב פיהרט־ארוים דעם סוס פון שטאַל, און דער „נביא" — דער טרעפט און ווייזט־אָן, וואו דער סוס געפינט זיך. דערייבער מוז מען מיט די נביאים שלאָגען בלאָט נאָך מעהר ווי מיט די גנבים... ניין, די קינדער וועלען דאָס אין צוויי יאָהר נישט נעווואויר ווערען, וואָס זיי זענען געווואויר געוואָרען פון מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אין די צוויי טעג פון זייער נסיעה.

אצינד, אז מיר זענען שוין באַקאַנט מיט'ן בעל־עגלה, מיט זיין בויך און מיט זיינע דריי סוסים, מעגען מיר זיך אומקעהרען אויף א קורצע ווייל צוריק קיין ווּאַרשקא און דערצעהלען, ווי אזוי דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראַפיע האָט זיך אָפּגעזעגענט מיט זיין שטעדטעל, אייבער ער האָט דאָס פּאַרלאָזען אויף שטענדיג.

23

די געזונט, וואָראַנקאָ!

דער העלד געזעגענט זיך אפּ מיט זיין שטערטעלע. — ער שווערמט וועגען אוצר. — ער איז גרייט צוועקצושענקען גערנעלעז זייגע אלטע שיך. — א נאריישער אינצידענט מיט „פּרומע די מזיד".

וויפיעל דאָס שטערטעל האָט זיך ניט צוגעגעסען, וויפיעל די מענטשען זענען ניט נמאס געוואָרען, און וויפיעל פּינעלע שימעלע'ס האָט אין זיין צייט ניט נעמאכט עס צו קלייננעלט, האָט וואָראַנקאָ פאר'ן אוועקפאָהר פון נחום וועוויק'ס קינדער אין דער גרויסער שטאָדט אריין צוריק באקומען ביי זיי אין די אויגען דעם אמאָליגען חן מיט'ן אמאָליגען גלאַנץ, און עס האָט באמת האַרצעדיג באַנג געטהאָן מיט דעם זיך צו שיידען.

גלייך ווי מיט עפּים א לעבעדיגער זאַך, גלייך ווי מיט א ליעבען און געטרייען חבר — אזוי האָט זיך שלום נחום וועוויק'ס געזעגענט מיט'ן שטערטעל, אַנגעהויבען פון דעם הויף מיט'ן נאָרטען און מיט איטליכם בוימעלע, וואָס האָבען שוין איצטער געהערט צו אַיין אַנדערען, און אויסגעלאָזט מיט'ן בארג, וואָס אויף יענער זייט בית־המדרש, און מיט דער „לעוואדע", וואָס אויף יענער זייט שטאָדט, — די ערטער, וואו ער האָט פאַרבראכט מיט זיינע בעסטע חברים, רעכענענדיג פון דעם ערשטען, פון שמואליק דעם יתום, ביז'ן לעצטען — ביז גערגעלע־גנב.

גאַנץ באַזונדער האָט ער זיך אָפּגעשטעלט אויף יענעם אָרט, וואו עס איז געלעגען, וועריג שמואליק האָט געוואוסט כּמעט

פאר נעווים, באהאלטען דער אוצר; ווי א פאר׳פישום׳טער איז ער נעשטאנען איינער אליין אין א היילינער שטילקייט, און א גאנצע רייהע פון מחשבות האבען זיך דורכגעטראגען אין זיין קאפ: וואס וועט זיין מיט׳ן דאזיגען אוצר, טאמער חס ושלום געפינט איהם א גוי, ניט קיין איד?... און צי איז דאס מעגליך, אז א גוי זאל איהם געפינען? — דאס קאן וויסען נאר אזא מענטש, ווי זיין חבר שמואליק... וואו קאן זיין איצטער שמואליק? צי וועט ער זיך באגעגענען אמאל מיט שמואליקען? און וואס וועט זיין, אויב זיי וועלען זיך באגעגענען? — אז זיי וועלען זיך באגעגענען ערגיץ־וואו, איז דאס ערשטע וועלען זיי מסתמא ביידע קומען צו פאהרען אהער אויף א קורצע צייט, ביידע אינאיינעם, באקוקען נאך א מאל די אלע ערטער, וואו זיי האבען אינאיינעם פארבראכט זייערע בעסטע יונגעלשע יאהרען. און דערנאך וועלען זיי זיך א נעם טהון צום אוצר אויף אלע פלים: פריהער וועט איינער פאסטען תענית, דערנאך דער אנדערער, און אז זיי וועלען פארטיג ווערען מיט די תעניתים און מיט׳ן תהלים־זאגען, וועלען זיי נעמען זוכען דעם אוצר. און אז זיי וועלען געפינען דעם אוצר, וועלען זיי זיך מיט איהם צעטיילען אויף דער האלב, חלק כחלק — און אך! סארא יום־טוב דאס וועט זיין! דעם גרעסטען חלק, פאר־שטעהט זיך, וועט באקומען דער טאטע, נחום וועוויק׳ס. דערנאך דער פעטער ניסעל — אויך א היבשען חלק. דערנאך דער פעטער פיני און די איבעריגע קרובים פון דער משפחה. נאר א גרויסער טייל פונ׳ם אוצר וועט אריינפאלען מאקי דא גופא, צו די וואראנ־קאווער אידען. משה דעם שוחט׳ס ווייב, די אלמנה נעבאך — איהר דארף מען געבען אזוי פיעל, אז זי זאל ניט רעדען פון חתונה האבען נאך א מאל און זאל פארשפארען זיך שלעפען קיין חוואסטעוו צו איהרע ארעמע קרובים, וואס האבען אליין קוים א טאג איבער־צוקומען. די צוויי גבאי׳טעס, „פרומע די מויד" און „פייגעלע־אשמדאי", חאטש זיי האבען דאס נישט פארדיענט, וועלען אויך פון דעסטוועגען באקומען אזוי פיעל, וואס זייערע מאנען האבען

עם אפילו אין חלום ניט געזעהען. די אלטע רודע־בתיה, וואָס באקט ביינעל, בלינעם און קאָרזשעם און האלט־אוים מיט איהרע געשוואלענע העכט א גאנצע משפחה, וואלט שוין נעמענט אויף דער עלטער, נישקשה, זיך א ביסעל אָפרוהען. און מלך דער שמש, און גדליה דער שכור — פאר וואָס זאל מען זיי דורכלאָזען? צי, אשטייגער, שמואל־אלי דער חזן קלאָגט זיך, אז ס'איז איהם דאָ ענג, ער האָט א קול און וואלט נעקאָכט זינגען א סך בעסער פון די גרעסטע חזנים אין דער וועלט, וועו ער זאל האָבען נאָטען — באדארף מען זעהען, אז ער זאל האָבען נאָטען. בלייבט־איבער איצטער נאָר איין נערגעלע־גנב. וואָס טהוט מען מיט דעם יונג, אז ער זאל ווערען אוים גנב? קודם דארף מען זעהען, אז זיין מאמע זאל ווערען אוים קעכין, און זיין שטיפטאטען דעם העקער באדארף מען קויפען א שטוב איין אייגענע, און געלט באדארף מען איהם אָנשיטען פולע קעשענעס, און זאָגען איהם בפירוש, אז דאָס איז ניט צולייב איהם, נאָר צולייב זיין שטיפזוהן נערגעלע — ער זאל איהם אויפהערען צו שלאָגען און צו רופען גנב...

ביי די נעראנקען וואפסט־אוים נערגעלע־גנב! א באָרוויסער, ווי אלע מאל, און איין אָפגעריסענער.

— ווי קומסט דו אהער?

— און דו?...

זיי צערעדען זיך און לאָזען זיך נעהן. שלום איז איהם מוריע, אז ער פאהרט־אוועק. נערגעלע ווייסט עס. ער האָט שוין נע־הערט און נעזעהען אפילו די בויד מיט די דריי פערד.

— נעזעהען? וואָס זאָגסט דו אויף זיי?

— אויף וועמען?

— אויף די פערד.

— וואָס זאל איך זאָגען? פערד...

— און די בויד ווי נעפעלט דיר?

— א בויד...

געלגעלע איז נישט אויפגעלעגט, נישט גוט געלוינט. זיין חבר וויל איהם מאכען פרייליכער.

— דו ווייסט? איך האָב נאָר־וואָס פון דיר געטראכט, ביזט דו אָנגעקומען אקוראט אין מיטען...

— טאקי? וואָס האָסט דו געטראכט, אשטייגער?

— איך האָב געטראכט... איך האָב דיך אין זינען נעהאט ביי׳ם אוצר...

— ביי וואָסער אוצר?

שלומ׳ען ווערט שלעכט: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? נערגעלע פרעגט נאָך א מאָל: „וואָסער אוצר?" עס העלפט נישט — מע מוז איהם זאָגען. און ער דערצעהלט־אויס וועגען אוצר. נערגעלע ווערט נייגיעריג: „וואו זשע נעפינט ער זיך, דער אוצר?" זיין חבר ווערט נאָך ערגער: זאָל ער איהם זאָגען, צי זאָל ער איהם ניט זאָגען? אין נערגעלע׳ס אויגען צינדט זיך אָן א פייערעל: „וואָס האָסט דו מורא זאָגען — איך וועל איהם אויסחאפען?"... שלום האָט שוין חרטה, וואָס ער האָט נאָר אָנגעהויבען, און ער רעדט צו איהם מיט דעם אייגענעם טאָן, ווי פינעלע שימעלע׳ס האָט אמאָל מיט א י ה ם נערעדט — פון אויבען אראָפּ.

— נאָרעלע, און אז איך וועל דיר אפילו זאָגען וואו, וועסט דו אויך אהין נישט קאָנען צוקומען, וואָרום מע דארף דערצו קאָנען קפּלה — איז איינס; און צווייטענס, באדארף מען פאסטען פערציג תעניתים און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג...

— און אויפ׳ן איין־און־פערציגסטען טאָג ביזט דו א שוטה! — שלאָגט איהם איבער נערגעלע און חאפט א קוק אראָפּ אויף זיין חבר׳ס שטיוועלעך. אפּנים, זיי זענען איהם נעפעלען.

— נייע?

זיין חבר ווערט ווי פארשעמט: שפּאָגעל־נייע שטיוועלעך אין דער צייט, ווען נערגעלע איז א באָרוויסער! און ער רופט זיך אָן צו נערגעלען:

— אויב דו ווילסט, קום מיט מיר צום פעטער ניסלען, וועל איך דיר עפּיס שענקען...

— עפּיס שענקען? פּאר וואָס ניט?... — נערנעלע איז נאנץ צופריערען, און ביידע מאכען זיי גיכע טריט. נעקומען אהיים צום פעטער ניסלען, טרעפען זיי דאָרט א נאנצע חאליאסטרע פריינט און נוטע פריינט, וואָס האָבען דערהערט, אז א פוהר איז נעקומען צו פאהרען נאָך נחום וועוויק'ס קינדער, זענען זיי דאָס נעקומען זיך נעזעגענען און לאָזען גריסען זייערע טאטע־מאמע נאָר פריינטליך...

צוויישען דער חאליאסטרע האָבען זיך נעפונען אויך די צוויי גבאי'טעס, „פרומע די מויד" און „פייגעלע־אשמראי", דערווייל אליין, אהן זייערע מאנען. שפּעטער א ביסל וועלען קומען די מאנען אויך זיך צו נעזעגענען און צו לאָזען גריסען. אלע קוסען אויף די קינדער מיט רעספּעקט — מענטשען פאָהרען אין א גרויסער שטאָרט, סיין פערשיאסלאוו! מע רעדט שוין צו זיי נאָר מיט איין אנדער לשון. מע גיט זיי עצות, ווי אזוי זיי זאָלען פאָהרען און וואו זיי זאָלען זיך אפּשטעלען אין בארישפּאלי. דער פעטער ניסל שענקט זיי צו שנעל, ווי זיין שטייגער איז, און פרעגט די שקצים, אויב זיי וועלען אמאל צושרייבען א בריוועל? — א שאלה א ביסל! זיי וועלען שרייבען אלע וואָך, צוויי מאל א וואָך, אלע טאג!... שמואל־אלי דער חזן בעט, זיי זאָלען איבערגעבען פון איהם נאָר א באזונדערען גרום דעם טאטען און זאָגען, אז זינט יענער איז ארויסגעפאָהרען פון דאנען, האָט ער, שמואל־אלי, נאָך איין שאָך אפילו ניט געשפּיעלט, וואָרום וואָראָנקא איז א פוסטקע! די מוהמע האָדעל איז מיט א מאל געוואָרען גוט, חאָטש לעג זי צו צו א מכּה. זי האָט נעזאָגט, אז זי פּארשטעהט ניט, ווי אזוי שיקט מען דאָס ארויס קינדער הונגעריגע? און וואָס איז דאָס פאר א שפּייז אין וועג אויף צוויי מעת־לעת קיכלעך, האָרטע אייער און בארען? די קינדער וועלען דאָך אויסגעהן פון הונגער! און

זי האָט נענומען פּאַסען זיי אין וועג אריין וואָס זי האָט נעקאָנט: שמאלץ אין א קליין טעפּעלע, א סלאָיעקעל פּארצוקערטען אייגענעמאכטס, אפּנים, פון פּאר־יאָהרען זומער, און פּאַווירלע, נאָר אזא זויערע, וואָס מע קאָן דערזעהען קראַקע מיט לעמבערינ!

אין דער ציים, וואָס די מוהמע האָרעלע האָט נעפּאַסט אין וועג אריין און די קינדער זענען נעווען פּארנומען מיט'ן נעזעגענען זיך, האָט זיך דערווייל אָפּגעשפּיעלט א קליינע טראַנערינ צווישען „פּרומע די מויד" און נערנעלע־נענב. פּרומע האָט דערזעהען נערנעלען, האָט זי א קוק געגעבען אויף איהם מיט'ן בלינדען אויגעל און א פּרעג געטהאָן ביי פּיינעלע־אשמדאי: „וואָס טהוט דאָ דער גנב?"... האָט נערנעלע ניט נעוואָרט, ביז יענע וועט ענטפערען, און האָט פון זיין זייט א פּרעג נענעבען: „וואָס טהוט דאָ די בלינדע?"... עס וואָלט נעקאָנט ארוים דערפון א מיאוס'ער סקאַנדאל, וועו שלום נעמט נישט זיין חבר נערנעלע פּאר א האָנט און פּיהרט איהם ניט ארוים אין הויף אריין (אין אזא טאָג מעג מען אלסדינג, אפּילו חבר'ען זיך מיט נערנעלע־נענב).

— איך האָב נעוואָגט, איכ'ל דיר עפּים שענקען א זאך? נא!...

און שלום נחום וועוויק'ס, צופריעדען פון זיין פּילאַנטראָפּיע, שטרעקט־אויס זיין חבר נערנעלע־נענב זיינע אלטע שטיוועלעך, ארויסגענומען פון אונטער דער פּאלע. נערנעלע, אפּנים, האָט זיך נערעכט אויף איין אנדער מין סחנה, ניט אויף א פּאָר אלטע שטיוועלעך. און דערצו איז ער נעווען צעקאָכט פון'ם אינצידענט מיט דער בלינדער פּרומע און נישט צופריעדען מיט דעם, וואָס זיין חבר האָט פון איהם פּארלייקענט דעם אָרט פון'ם אוצר, און גלאָט נישט אויפּגעלענט דעם מאָג, האָט ער די שטיוועלעך ביי זיין חבר צוגענומען, נאָר ער האָט זיי באלד נענעבען א שמייס־אוועק פון זיך מיט כּעס, און ער איז א באַרוויסער אוועק פון הויף, זיך גלאָזט לויפען — און איז פּארשוואונדען נשוארען.

. . . . . .

א נאריש־ער אינצידענט — נאָר וויפיעל געזונט האָט ער נעקאָסט! נערגעלע'ס אנטרונען־ווערען האָט פארביטערט זיין חבר'ס געזעגענען זיך מיט'ן שטערטעלע און אָפּגע'סמ'ט איהם די גאנצע זיסקייט פון דער ערשטער גרויסער שענער ווייטער נסיעה. וויפיעל ער האָט נישט געוואָלט נאכדעם אָפּטרייבען פון זיך דאָס טרויערינע בילד פון זיין באלעריגטען חבר, איז עס דוקא געקאָכען איהם אין פּנים אריין, געשטאנען פאר די אויגען און געגאָגט דאָס הארץ: „האסט באלעריגט, באלעריגט זיין אָרעמען חבר!"...

ארויסגעפאָהרען פון מארק, ג'פטר'ס די קלייטען, די הייזלעך, דעם בית־עולם און, להבדיל, דעם גוויישען „צווינטער", און אריבער־געפאָהרען דאָס בריקעל און געלאָזט הינטער זיך שוין די לעוואדע אויך — אוים וואראנקא! דעמאָלט האָט דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע מיט א מאל דערפיהלט עפּים א מאדנע ענג־שאפט אין האלז, און א וואָרעם געפיהל פון רחמנות צום קליינעם שטערטעלע האָט איהם דורכגענומען דורך און דורך, גלייך ווי דאָס שטערטעלע וואָלט געבליבען א יתום... דאָס דאָזיגע נעפיהל אינ־איינעם מיט'ן פארדראָס פון נערגעל'ס אנטרונען־ווערען האָבען ווייך געמאכט זיין הארץ און באנעצט זייגע אויגען. אָפּגעקערעוועט דעם קאָפּ אויף א זייט, בכדי זיינע בריידער זאָלען עס נישט באָ־מערקען, האָט ער אָפּגעווישט א טרער און האָט שטילערהייט זיך אָפּגעזאגט דאָס לעצטע מאל מיט'ן שטערטעלע: „זיי געזונט, וואראנקא, זיי געזונט!"...

24

די נסיעה

די רייזע ביי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה אין בויד. — פילאזאפישע געדאנקען. — די ערשטע סטאנציע אין וועג — בארישפאלי. — „נעזינע" בעלי־בתים פון דער אכסניה. — א נאכטלענער אויף דער ערד. — דער העלד נעזונעמט זיך אויף שטענדיג פיס וואראנקא.

נאָר דער, וואָס איז אליין אויסגעוואַכסען אין א קליין שטעדטעל און איז דאָס ערשטע מאל אויף זיין לעבען ארויסגע־פאָהרען פון׳ם קליינעם שטעדטעל אויף נאָט׳ס וועלט, יענער וועט פארשטעהן און וועט מיטפיהלען דעם גליק מיט דעם פארנעניגען מיט דעם רחבת־הנפש, וואָס קליינוואַרג האָט געפיהלט פון דער דאָזיגער ערשטער אָנגעלעגטער נסיעה. די ערשטע צייט האָט מען זיך אין בויד נאָר קיין אָרט ניט געקאָנט נעפינען. האָט מען זיך אָנגעלעהנט, ווי דער מאטע צום סדר אויף דעם היסב־בעט, אָדער מע האָט ארויינגעלעגט די הענט אין די קעשענעס און אויסגעצוינען זיך אין דער לענג, אָדער מע האָט זיך נאָר אויפגעשטעלט, אָנגע־האלטען זיך מיט די הענט אין די רייפען פון׳ם ביידעל. דאָס האָט שוין מאיר־וועלוועל בעל־עגלה ניט נעוואָלט ליידען. און חאָטש ער האָט געשלאָגען מיט חברה בלאָט און א גאנצען וועג דערצעהלט זיי בעל־עגלה־מעשיות, פון דעסטוועגען האָט דאָס איהם ניט געשאדט מבטיח צו זיין, אז מאָמער וועלען זיי איהם ארויס־רייסען א שטיקעל בויד, וועט ער זיי ארויסרייסען די קישקעס.

מאיר־וועלוועל האָט דאָס אָפּגעזאָגט, א שמיץ געגעבען די „סוסים" און געפֿאָהרען ווייטער.

ווער עס נעדענקט דעם טעם פון פֿאָהרען דעם ערשטען מאָל, דער ווייסט, ווי אזוי דער וועג לויפֿט, ווי אזוי די ערד ווערט פֿארשוואנדען אונטער די רעדער און אונטער די פֿיס פון די פערד, ווי אזוי אלץ שוועבט פֿאר די אויגען, ווי אזוי סע שמעקט א פֿאר־שפּעטיגט גרעזעל, אדער א פֿארטשעפּעטע צוויג פון איין עלענטען בוים, ווי אזוי די פרישע לופֿט חאפּט זיך אריין דורך דער נאָז און דורך דעם האלז אינוועניג אריין און גלעט, גלעט — א מחיה! און עס הויבט אייך, און עס זינגט זיך אייך — ס'איז אייך גוט אָהן איין עק און אָהן א שיעור! דורכגעלאָזט אלע הייזער מיט'ן בריקעל, מיט דער לעוואדע, מיט'ן בית־עולם, פליהט איהר ווייטער און ווייטער, און איהר דערזעהט הויכע „לעבעדיגע מתים", וואָס דרעהען מיט די הענט ארויף און אראָפּ, ארויף און אראָפּ, עס נעמט אזש אן א פּחד. צום סוף, אז מע קומט צו נאָהענט, זעהט מען, אז ס'איז נאָר ווינטמיהלען. נאָר אָט באלד ווערען זיי אויך פֿאר־שוואנדען, און איהר זעהט מעהר ניט נאָר הימעל און פעלד, פעלד און הימעל, און עס גלוסט זיך אייך אראָפּשפּרינגען פון וואָגען, אדער בעסער ארויספליהען פון וואָגען און אריינשוויטען אין דער דאָזיגער בלויקייט, וואָס האָט ניט קיין אנהויב און האָט ניט קיין סוף. ניט ווילענדיג קומען נעדאנקען, ווי קליין דער מענטש איז און ווי גרויס איז דער, וואָס האָט באשאפען אָט די דאָזיגע שענע גרויסע וועלט, און א פֿארוויינטער פון די נעדאנקען, הויבט זיך אייך אָן צו דרימלען. נאָר אָט שניידט זיך אוים פֿאר די אויגען עפּיס א גרויסע פוהר, מיט א פֿאָר גרויסע אָפּסען מיט גרויסע הערנער, און א גוי, א באָרוויסער, מיט א גרויס היטעל, געהט צו־פוס, און מאיר־וועלוועל גריסט זיך מיט'ן גוי האלב אויף גוייש און האלב אויף אידיש: „זדאָראָווע, טשאלָוויטשע, האָרצווהטיג אין בויך נעחיי טובי בודע, און בויכווהטיג אוהאלעוואו"... דער גוי ווייסט ניט, וואָס דער איר זאָגט צו איהם, צי גוטס, צי שלעכטס,

שטעהט ער א ווייל א פארטומעלטער; דערנאך טהוט ער א מאך מיט'ן קאפ און א מורקע אונטער דער נאז א דאנק און פאהרט וויטער דעם גאנצען טאג, דעם ערשטען טאג פון דער דאזיגער וועלוועל, וואם האט אפילו קיין שמייכעל ניט געטהאן, דרעהט־אוים דעם קאפ צו זיינע יונגע פארשוינדלעך: „וואם פאר א געלעכטער אויף אייך, ממזרים?" א שענע מעשה, נאר א קורצע — ער פרעגט נאר, וואם פאר א געלעכטער!... און אזוי געהט עס וויטער דעם גאנצען טאג, דעם ערשטען טאג פון דער דאזיגער גליקליכער נסיעה אין סוף זומער.

די לעצטע טעג פון זומער — ווי שען זיי זענען! די פעלדער נאקעט, ערטערווייז צעאקערט, דאם ברויט שוין לאנג אראפגע־נומען, נאר וואו־נים־וואו ווארפט זיך דורך א בלימעל, א זאנג, א קווייטעל. אין די גוויישע גערטנער ליגען נאך די קאוועגעס און ארבוזעס, וואם דארפען פארטיג ווערען, אויך לאנגע טיקווועס, וואם נעמען זיך אן מיט זאפט, און די הויכע סאנישניקעס, וואם האבען זיך אויסגעצויגען מיט שטאלץ, באוויזען זייערע געלע רייכע קוטשמעס. און די גאנצע וועלט איז נאך פול מיט פליענעלעך און מורעשקעס, וואם זשומען און הודען, מיט היישעריקלעך, וואם שפרינגען, מיט פארחלעך און פליטערלעך, וואם טראגען זיך און וויגען זיך יום־טוב'דיג אין דער לופטען. און דער ריח פון פעלד פארטראגט אין נאז אריין, און די וועלט ארום און ארום זעהט־אוים אזוי גרויס, און דער הימעל אויבען אזוי קיילעביג, און צום צווייטען מאל קומט אויף די נעראנקען, אז די מענטשען זענען צו קליין, צו קליין פאר אזא גרויסער וועלט, און אז נאר גאט, וואם איז מלוא כל הארץ כבודו, — ער איז אנגעמאסטען פאר אזא וועלט...

— קריכט אראפ, ממזרים, מיר זענען שוין אין בארישפאלי. דא נעכטיגען מיר אונטער, און „מירטשעמארגען" פאהרען מיר וויטער.

בארישפאלי — א נייע שטאדט. בעסער וועט זיין, אז סיר וועלען זאגען — א נייי דאדף, א נרויס דאדף. הייזלעך די זעלבע, וואס אין וואראנקא, מענטשען אויך די אייגענע, נאר נעזונר אנדערע. א צופאל, אדער ס׳איז מאקי אזוי, נאר די חברה זאגען נעווען איבערראשט פון דעם, וואס דער בעל־הבית פון דער סטאנציע, די בעל־הבית׳טע און זייערע פיער דערוואפסענע טעכטער — אלע זאגען זיי נעווען מיט לאנגע נעז, און טאמער איז קארג, האט די דיענסט נאך א לענגערע נאז פון זיי אלע. דערהערט פונ׳ם בעל־ענלה, וועד די פארשוינדלעך זאגען, האט דער לאנגנאזיגער בעל־הבית זיי אויפנענומען מיט כבוד, זיי אפגענעבען שלום־עליכם, נעהייסען דער לאנגנאזיגער דיענסט, זי זאל שטעלען דעם סאמאווער, א וואונק נעזאגט צו דער לאנגנאזיגער בעל־הבית׳טע, זי זאל דערלאנגען פארביייסען, און א קאמאנדעווע נעזאגט צו די לאנג־נאזיגע טעכטער, זיי זאלען אנטהון די שיך — זיי זאגען נעזאגנען בארווים.

מיט די דאזיגע בארוויסע מיידלעך זאגען די יונגע רייזענדע נעווארען א ביסעל שפעטער נאנץ היימיש. מיט נרויס נייגיערינ־קייט האבען די מיידלעך זיך אויסנעפרעגט ביי די יונגלעך, פון וואנען און וואוהין זיי פאהרען, און וויי אזוי זיי הייסען, און וויי נעפעלט זיי בארישפאלי — אלסדינג האבען זיי נעווארלט וויסען, אפילו ווייפיעל יעדער איז אלט. דערנאך האבען אלע אינאיינעם, די יונגלעך מיט די מיידלעך, פארזוכט פון דער זויערער פאוויידלע, וואס די מוהטע האדעל האט מיטנענעבען, און די נעלעכטערען זאגען נעגאנגען ביז׳ן הימעל ארייו.

דערנאך האט מען נענומען שפיעלען „קוציבאבע" אדער אין „זשמורקעס" — א שפיעל, וואס מע פארבינדט איינעם די אוינען און מע לאזט איהם, ער זאל חאפען וועמען ער ווייל. די מיידלעך האבען זיך שטארק צעהיצט, און אז ס׳איז זיי נעראטען צו חאפען עמיצען פון די יונגלעך, האבען זיי איהם אזוי שטארק נעקוועטשט צו דער ברוסט, אז ס׳איז יענעם שיער די נשמה ניט ארוים...

בײנאכט האָט מען די נעסט באַלעגט אויף דער ערד, מיט היי אויסגעפּעט, און בכדי זיי זאָלען זיך ניט געפינען באַלעריגט, האָט זיי די לאַנגנאָזיגע בעל־הבית'טע באַוויזען, אז אינ'ם צווייטען ווינקעל פונ'ם זעלבען חדר לינען איהרע טעכטער אויך אויף דער ערד, „און וואָפּסען פון דעסטוועגען, קיין עין־הרע, נאָנץ נישקשה־דינ", — האָט זי צוגעלעגט און אויסגעשנייצט די לאַנגע נאָז. חברה וואָלטען דעם דאָזיגען געלעגער אָנגענומען מיט פּאַרגעניגען, וועז זיי זאָלען זיך ניט שעמען פּאַר די מיידלעך אויסצוטהון. און די מיידלעך האָבען זיך דוקא ניט געשעמט און האָבען גאָנץ גרינג אַראָפּגעוואָרפען פון זיך די קאָפּטלעך; געבליבען באַרוויסט און אין איינע קליידלעך, מיט נאָקעטע העלזער, האָבען זיי צעלאָזט די האָר און מאַרנע איבערגעקוסט זיך, געוואָרפען אויף די יונגלעך מיט די אויגען און געלאַכט, געלאַכט, געלאַכט.

— לאָז זיין שטיל! — האָט אויסגעקאַמאַנדעוועט דער בעל־הבית און האָט אויסגעלאַשען דעם הענגלאַמפּ. עס האָט זיך אָבער אין דער פינסטער נאָך נעהערט א פּאַרשטיקטער געלעכטער פון בוידע צדדים און א שאַראָך פון היי. אָבער נישט לאַנג, וואָרום ס'איז געקומען דער געזונטער יונגער אומשולדיגער שלאָף און האָט צוגעשלאָסען די געזונטע יונגע אומשולדיגע אויגען.

די „ברכות" פון אינדערפריה, וואָס דער בעל־הבית האָט נעזונגען מיט'ן געוויסען ניגון, האָבען אָנגענאָגט די קינדער, אז ס'איז שוין טאָג און אז מע דאַרף פאָהרען קיין פּערעיאַסלאַוו. דאָס לעצטע וואָרט האָט ווי א בריה געגעבען און אָנגעפּילט דאָס האַרץ מיט שמחה און מיט תענוג. מאיר־וועלוועל בעל־ענלה האָט צונויפגעלעגט דעם טלית־ותפילין און דאָס פּנים האָט איהם גע־שיינט, ווי בײַ א צדיק. דערנאָך איז ער אוועק שפּאַנען די „סוסים". דאַרט האָט ער זיך אויסגע'טענה'ט מיט „מאודריקען", מיט „טענ־צערען" און מיט דער „יחסנ'טע" אויף זיין לשון, איינגעטיילט יערען באַזונדער, נאָר דעם גרעסטען חלק האָט באַקומען „טענצער",

דערפאר, ער זאל ניט טאנצען דעמאלט,
וען מע שפיעלט ניט...

די זון האט אראפגעשיינט, און דער גאנצער הויף איז נעווען ווי איינגעטונקען אין גין־גאלד, און בריליאנטען האבען געפינקעלט און געשפיעלט זיך אומעטום — בריליאנטען, דימענטען! אפילו די קופע מיסם, וואס האט זיך אנגעזאמעלט דורכ'ן גאנצען זומער, און אפשר דורך צוויי זומערען, איז נעווען מיט גאלד באדעקט. און ווער שמועסט, דער האהן מיט די היהנער, וואס האבען זיך דא געפארעט אויף דער קופע, — די האבען אויסגעזוהען ביז'ן לעצטען פערערעל זהב טהור. זייער קוואקען האט געלעט. זייער שארפן מיט די פיסלעך האט געהאט דעם זיעבעטען חן. און אז דער געלער האהן איז ארויף אויף דער קופע און האט צוגעמאכט די אויגלעך און האט אויסגעצוינען דעם לאנגען, שענעם, כפול־שמונה־דיגען קוקאריקו אויף זיין חזי'ישען שטייגער, האט זיך דערפיהלט די שענקייט פון דער וועלט און וויעדער א מאל די גרויסקייט פון דעם, וואס האט באשאפען די וועלט. און עם האט זיך געגלוסט איהם אפגעבען א שכח — נישט חלילה אוועקשטעלען זיך דאוונען, ווי דער בעל־הבית פון דער בארישפאלער סטאנציע, אדער ווי מאיר־וועלוועל בעל־עגלה — ניין, דערויף האבען חברה קיין חשק ניט געהאט, דאס האט זיך זיי שוין לאנג צוגעגעסען; נאר אינ־וועניג ביי זיך אין הארצען דאנקען און לויבען גאט — דאס יא.

— קריכט אין וואגען אריין, ממזרים, מיר האבען נאך א טאג צו פאהרען! — האט מאיר־וועלוועל זיי צוגעטריבען, באצאהלט פאר היי און האבער און געזעגענט זיך מיט די בעלי־בתים פון דער סטאנציע. חברה האבען זיך אויך נאנץ פיין אפגעזוענענט מיט דער לאנגנעזיגער משפחה, אריין אין בויד אריין, און א נייע פרישקייט, א נייע זיסקייט, א נייע רחבת האט זיי אונטערגעהאפט און ארומגענומען פון אלע זייטען, באלד נאך דעם ווי דער וואגען האט טריסלענדיג זיך ארויסגעקאטשעט פון בארישפאלי און ארויסגעפאהרען וויעדער אויף דער בריטער וועלט פון פעלדער

און נערטנער, פון זאמד און פון וואלד און פון הימעל און ווייטער הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען וועדען א ביסעל צו־פיעל הימעל. עס האָט שוין אָנגעהויבען א ביסעל צועסען זיך — ניט אזוי דער הימעל, ווי דאָס פאָהרען, און ניט אזוי דאָס פאָהרען, ווי דער בעל־עגלה מאיר־וועלוועל מיט זיינע מעשיות. און אגב האָט אָנ־געהויבען פויקען אין קאָפ, שווינדלען אין די אויגען און שטעכען אין די זייטען פונ׳ם טרייסלען, וואָס ס׳האָט געטרייסלט, און פונ׳ם וואַרפען, וואָס ס׳האָט געוואַרפען. טער־טער־טער־טער! עס האָט אויסגעוויזען, אז ס׳וועט אייביג אזוי טערקען, עס וועט נאָר קיינמאָל ניט אויפהערען. און עס האָט זיך אָנגעהויבען וועלען אראָפקריכען, און עס האָט זיך אָנגעהויבען בענקען נאָך דער ערד, בענקען אהיים, בענקען נאָכ׳ן שטעדטעלע, נאָך וואַראָנקאָ. און דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע האָט זיך פארשלאָגען אין א ווינקעלע ביי מאיר־וועלוועלען אין בויד, אָפגעזיפצט פון דער גרינג און מיט הארץ געזונעט זיך מיט דעם נאָך א מאָל און נאָך א מאָל און געשעפטשעט שטילערהייט, זיינע ברידער זאָלען עס ניט הערען:

— זיי געזונט, וואַראָנקאָ! זיי געזונט, זיי געזונט!...

25

אין דער נייער היים

פערזיאסלאוו א כרוּ. — א קאלט באנגענעניש. — דאס זילבער איז פארוועכט, פרנסה נעשלאגען. — דער טאטע איז פארזארגט.

נאָך צוויי טעג טרייסלען זיך און העצקען זיך, וואַרפען זיך און קאטשען זיך, און אָנגענעסטען זיך מיט שטויב, און אָנגעהערט זיך מיט בעל־ענלה־מעשיות, האָבען די יונגע רייזענדע אויפ'ן צווייטען טאָג פארנאכט דערפיהלט, אז זיי זענען שוין אָט־אָט אין דער היים. נאָך א ביסעלע און עס האָבען זיך אין דער פינסטערער נאכט אָנגעהויבען באוויזען קליינע פייערלעך — סימנים פון א שטאָדט. דערנאָך האָבען די רעדער גענומען קלאָפען איבער שטיינער, און די בויד האָט געטראסקעט נאָך ערגער ווי פריהער. דאָס איז שוין געווען די אמת'ע שטאָדט, די גרויסע שטאָדט פערזיאסלאוו. מיט א רעש און מיט א הארמידער האָט זיך מאיר־וועלוועל'ס בויד צוגעקאטשעט צו א פינסטערען הויף, וואו ס'איז נעהאנגען איבער'ן טויער א פארוויכערטע לאנטערנע מיט א בעזעמעל פון היי — א סימן אויף איין איינפאָהר־הויז.

אז זיערע עלטערענ'ס פרנסה איז איצט איין איינפאָהר־הויז — דאָס איז פאר די קינדער נעווען א סורפריז און א באַלעריגונג. סטייטש, זייער טאטע נחום וועט אויפנעמען געסט? זייער מאמע חיה־אסתר וועט קאָכען פאר זיי וואַרעמעס? זייער באבע מינדי וועט זיי באדיענען? קיין שטארקערען אראָפפאל,

קיין גרעסערען בזיון האָבען זיי זיך ניט געקאָנט פֿארשטעלען. און דער טרוימער שלום, וואָס האָט שטענדיג נע'חלום'ט פון בעסערע צייטען, וואָס האָט זיך ארומגעטראָגען מיט זיין אוצר, האָט דער־נאָך אין דער שטיל געטרויערט, געווויינט אין דער פֿארבאָרגענעניש און שטארק געבענקט צורים צום ליעבען קליינעם וואראָנקע. ער האָט ניט פֿארשטאַנען, פֿאר וואָס האָבען די גרויסע געהאָט נעזאָנט: משנה מקום — משנה מזל? א שענער „משנה מקום — משנה מזל" — נישטאָ וואָס צו רערען!...

— קריכט־ארויס, ממזרים, מיר זענען שוין נעקומען! — אווי האָט מאיר־וועלוול אנגעזאָגט די בשורה נאָכדעם ווי ער האָט מיט א לאנגען „טפֿררו" זיך אָפּגעשטעלט ביי'ם נאָניק פונ'ם איינ־פאָהר־הויז.

צעבראָכענע, צעלאָמעטע און הונגעריגע, האָבען חברה געזומען אייניצוויייז ארויסקריכען פון בויד און אויסגלייכען זיך די ביינער. גיך האָט זיך געעפענט די שטוב־טיר און עס האָבען זיך אָנגעהויבען באָווייזען אויפ'ן פינסטערען נאָניק פיגורען, אייניג נאָך דער אנ־דערער, וואָס מע האָט זיי אין דער פינסטערניש פון דער נאכט נעקאָנט דערקענען נאָר נאָכ'ן קול. די ערשטע פיגור איז געווען א הויכע און א בריייטע. דאָס איז געווען די באָבע מינדי. זי האָט אויסגעצויגען דעם אלטען קאָפּ און א זאָג געגעבען: „א! נע־לויבט ביזט דו גאָט, זיי זענען שוין נעקומען". די צווייטע פיגור איז געווען א קליינישקע, א זשוואווע. דאָס איז געווען די מאמע חיה־אסתר. זי האָט ווי א פרעג געגעבען עמיצען א דריטען: „שוין געקומען?" — „שוין געקומען!" — האָט איהר אָפּגעענט־פערט מיט פרייד א דריטע פיגור, א לאנגע און א דינע. דאָס איז געווען דער טאַטע, רב נחום וועוויק'ס, איצט שוין רב נחום ראבינאָוויטש (אין דער גרויסער שטאָדט האָט מען דעם זיידען וועוויק געגעבען דימיסיע).

א באָגעגעניש איז דאָס געווען נישט אזא, ווי די קינדער האָבען געווארט. מע האָט זיך אפילו צעקושט, נאָר קאלטליך. דערנאָך

האָט מען זיי א פּרעג געגעבען: „ס'מאכט איהר?" וואָס קאָן מען ענטפערען דערויף? „גאָרנישט"... די ערשטע איז געווען די באָבע מינדי, וואָס האָט זיך דערמאָנט, אז די קינדער קאָנען וועלען עסען. „איהר זענט הונגעריג?" נאָך א מין הונגעריג! „איהר'ט עפּיס עסען?" נאָך א מין עסען! „מנחה־מעריב געדאוונט?" נאָך א מין דאוונען!...

די מאמע האָט זיך א וואָרף געגעבען אין זיך מאכען עפּיס עסען, און דער טאטע האָט דערווייל פאָרהערט די קינדער, וואו זיי האָלטען אין לערנען. א, זיי האָלטען וויט! נאָר וואָס דרעהט מען זיי א מח, אז עס ווילט זיך נאָר באָטראכטען די נייע חיים, די נייע שטוב?

און זיי בוינען דעם קאָפּ אויף אלע זייטען און סוקען זיך ארום, וואו זיי זענען אין דער וועלט. זיי דערזעהען פּאר זיך א גרויסע, נאָר א סומנע, א נאריישעווואטע שטוב מיט א סך חדרים־לעך, איבערגעצוימט מים דינע ברעטלעך. דאָס זענען חדרים פּאר אורחים, און אורחים — ניט איינער. אין מיטען שטוב איז א זאל. אין זאל האָבען חברה דערקענט דאָס נאנצע וואָראָנקאָווער מעבעל: דעם קיילעכיגען רויטען טיש אויף דריי לאפּעס, די אלטע פּאנירטע רויטע קאנאפּע מיט'ן אויסנעטריפּעטען געזעס, דעם קיילעכיגען פּאנירטען רויטען שפּיגעל מיט די צוויי אויסנעשניצטע הענט פון אויבען, ווי בייי פּהנים צום דוכנ'ען, און די גלעזערנע שאפּע, פון וואנען עס האָבען ארויסגעקוקט נאָר די פּסח'יגע פּיעלפּארבינע טעלער, דאָס זילבערנע חנוכה־לעמפּעל מיט'ן אלטען זילבערנעם הדס־בעכער, וואָס איז געמאכט געוואָרען ווי איין עפּעל אויף א גרויסער צוויג מיט בלעטלעך. די אלע איבעריגע זילבערנע־גילטע פּוסות, בעכער, בעכערלעך, גאָבלען, מעסערם און לעפּעל און דאָס נאנצע זילבער — איז נישט נעווען שוין מעהר. וואו איז דאָס אהינגעקומען? ערשט העט־שפּעטער, אין א צייט ארום, זענען זיי געווואויירע געוואָרען, אז מאטע־מאמע האָבען עס אינ־איינעם מיט דער מאמע'ס פּערעל און ציערונג פּארזעצט ביי א

פערעיאסלאווער נגיד און נישט נעקאָנט שוין מעהר אויסקויפען קיינמאָל.

— געהט וואשט אייך! — זאָגט די באבע מינדי נאָך דעם, ווי די מאמע חיה־אסתר האָט נעבראכט צו טראָגען פון קיך עפּיס נישט אזא געהויבענע וועטשערע: צוגעווארעמטע קאשע מיט פאסאָליס, און דאָס דארף מען עסען מיט ברויט, און דאָס ברויט איז אלטגעבאקען! די מאמע אליין שניידט דאָס מיט א מעסער און טיילט־אוים יעדען זיין חלק — דאָס איז ביי זיי קיינמאָל נישט געווען. א קבצנ'ישער מנהג!... און דער טאטע זיצט ביי דער זייט און הערט נישט אויף צו עקזאמענירען, וואו האלט מען אין הנ"ך. דער טאטע זעהט־אוים צופריערען. די קינדער האלטען ווייט. און ווער שמועסט, דער מיטעלסטער, שלום, דער איז קלאָר בעל־פּה, קאָן זאָגען גאנצע קאפּיטלעך ישעיה אויף אויסוועניג, ווי א וואסער.

— נו, נענוג שוין, לאָזען זיי געהן שלאָפען! — זאָגט די מאמע און נעמט־צו דאָס איבערגעבליבענע ברויט פון טיש און פארשליסט דאָס אין שאפע. דאָס איז אויך נישט געווען ביי זיי דאָרטען אין וואָראָנקא. דאָס איז גאָר א מיאוס'ער מנהג!...

עס איז שווער צו זאָגען: צי וויל דער וועג איז געווען א לאַנגער, א שווערער און מע איז געווען צעבראָכען אויף שטיק־שטיקלעך, אדער אפשר דערפאר, וואָס דאָס באגעגעניש איז געווען עפּיס נישט איבעריג פריינטליך און די אויפנאמע קבצנישׂ'דיג — נאָר די נייע היים, וואָס חברה האָבען וועגען איהר אזוי פיעל גע'חלומ'ט, האָט נישט געפונען ביי זיי אין די אויגען יענעם חן, וואָס זיי האָבען געמיינט און געוואָלט. צו־פיעל האָבען זיי, אפנים, געווארט פון דעם — דערביי־ער האָבען זיי זיך געפיהלט ווי אָפּ־געשמיסענע און זענען געווען צופריעדען, אז מע האָט זיי געהייסען לייענען קריאת־שמע און געהן שלאָפען.

לויגענדיג דערנאָך אויף שטרויענע זעק, אויסגעבעט אויף דער ערד, אלע קינדער אינאיינעם, אין א גרויסען פינסטערען חדר אָהן

א שום מעבעל — א מין דורכגאנגס־חדר פון זאל אין קיך אריין, — האָט דער העלר פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע לאַנג נישט געקאָנט אנשלאָפען ווערן. אין זיין קאָפּ האָבען זיך געבאָמבעלט אלערליי מחשבות און נעדאנקען מיט קשיות, קשיות און קשיות: פאר וואָם איז דאָ אזוי פינסטער און אומעטיג? פאר וואָם זענען דאָ אלע אזוי פארזאָרגט? וואָם איז דאָם מיט דער מאמען, וואָם זי איז געווארען אזוי קארג מיט סכנות? וואָם איז דאָם מיט'ן טאטען, וואָם ער איז געווארען אזוי אייגנעבויגען, סוטלעוואטע און אזוי שטארק פארעלטערט, אז עס קלעהמט דאָם הארץ קוקענדיג אויף זיין געל־נעקנייטשט פנים? ניט שוין זשע איז דאָם אלסדינג נאָר צולייב דעם, וואָם מע האָט געזאָגט אין וואָראָנקאָ, א ז ד י פ ר נ ס ה א י ז ג ע ש ל אָ ג ע ן? ניט שוין זשע איז אָט דאָם דער „משנה מקום — משנה מזל"? וואָם טהוט מען דערצו? דערצו איז — דער אוצר. אך! וועו ער ברענגט מיט זיך חאטש א קליינעם חלק פון יענעם אוצר, וואָם ליגט באהאלטען אין וואָראָנקאָ!...

דערמאנט זיך אינ'ם אוצר, קומט איהם אויפ'ן זינען זיין חבר שמואליק דער יתום מיט זיינע וואונדערליכע מעשיות וועגען שענע אוצרות פון גאלד און זילבער, דימענטען און בריליאנטען, וואָם געפינען זיך אין גן־עדן התחתון, און וועגען יענעם אוצר, וואָם געפינט זיך אויף יענער זייט וואָראָנקאָווער בית־מדרש נאָך פון חמעלניצקי'ס צייטען... און עס חלום'ען זיך איהם אוצרות, גאלד און זילבער, דימענטען און בריליאנטען. און זיין חבר שמואליק קומט איהם צו חלום, דער ליעבער שמואליק מיט זיין חנ'עודינען פנים, מיט זיינע גלאנצענדיגע, מיט פעטען אנגעשמירטע האר. און עס מאהלט זיך איהם אויס, אז ער הערט זיין ווייך־הייזעריג קול, ווי ער רעדט צו איהם זים־פריינטליך, ווי איין אלטער, און ווי ער טרייסט איהם מיט גוטע ווערטער: „זאָרג ניט, שלום'אני טייערער, אָט האָסט דו פון מיר א מתנה — א שטיין פון יענע צוויי שטיינער; קלויב דיר אויס וועלכען דו ווילסט — דעם

שטיין, וואָס הייסט „ישפה", אָדער דעם שטיין, וואָס הייסט „כּרכּר"... שלום איז אין פּאַרלעגענהייט. ער ווייסט ניט, ער האָט פּאַרגעסען, וועלכער שטיין איז בעסער — דער שטיין, וואָס חייסט „ישפה", אָדער דער שטיין, וואָס הייסט „כּרכּר"? און אזוי ווי ער טראכט דאָ אזוי, שפּרינגט־אונטער נערגעלע־נגב, האָפּט־אויס ביידע שטיינער און ווערט מיט זיי פּאַרשוואַנדען. און פּינעלע שימעלע'ס — פון וואַנען האָט דער זיך נעמטען אהער? — האלט די הענט אין די קעשענעס און קאַטשעט זיך פּאַר געלעכטער. „פּינעלע, וואָס לאַכסט דו?" „פון דיין מוהמע האָרעל מיט איהר פּאַווידלע — חא־חא־חא!"...

— שטעהט־אויף, חברה פּלעצעל! זעה נאָר, ס'איז זיי נאָר־נט צו דערוועקען! מע דאַרף קאַכען וואַרעמעס! און זיי שלאָפען — א זיסער שלאָף אויף זיי! — קלאָפּט זיך די מאַמע חיה־אסתר, א קלייניטשקע, א זשוואַווע, א פּאַרפּאָרעטע, א פּאַרטאַרעראַמטע פון דער ארבייט אין שטוב און אין קיך — איין מענטש אליין.

— אי־א־נו, דאוונען! — העלפט איהר אונטער די באַבע מינדי, האלט א קרבן־מנחה אין האַנט און מישט א בלעטל נאָך א בלעטל און זאָגט מיט פּוונה, טאָר ניט מפסיק זיין.

— נאָכ'ן דאוונען וועט איהר זיך דורכנעהן צו דער משפּחה אָפּגעבּען שלעמען שלום־עליכם, און אין חדר וועט איהר שוין אָנ־הויבען נעהן, אם ירצה השם, נאָך יום־טוב.

אזוי לעגט־צו דער טאַטע ווייכער פון אלע. ער נעהט אָנ־נעטהאָן אין עפּים א מאַדנע חאלאַטל, אויף קעץ אונטערגעשלאָגען, חאָטש ס'איז נאָך ווארעם אין דרויסען, און איין איינגעהויקערטער, א פּאַרזאָרגטער, פּארציהט ער זיך מיט א שטאַרקען פּאָפּיראָס און זיפּצט אזוי טיעף, אז עס רייסט־אויס א שטיק האַרץ. עפּים דאַכט זיך אויס, אז ער איז גאָר קלענער געוואָרען. עלטער און קלענער... און עס ווילט זיך לויפען פון שטוב ארויס ויאַ ניכער, לויפען אין דרויסען ארויס, אנקוקען די שטאַדט, זיך באַקענען מיט דער משפּחה.

26

די נרויסע שטאָדט

סע נעהט באקענען זיך מיט דער משפחה. — די מוהמע חנה מיט איהרע קינדער. — אלי און אברהמל פארהערען דעם העלד, וואו ער האלט אין תכ"ד. — ביי"ם פעטער פיני פארהערט מען איהם אין שרייבען.

אויף וויפיעל די שטאָדט האָט ביינאכט אויסגעוויזען וויסט און פינסטער, אויף אזוי פיעל האָט זי אין דער פריה געשיינט און נעבלישטשעט אין נעפונען חן און לייטזעליגקייט אין די אויגען פון די וואָראָנקאָווער יונגלעך, די קליינשטעדטעלדיגע קינדער, וואָס האָבען נעחאפט התפעלות פון איטליכם ברעקעל באזונדער. זיי האָבען נאָך קיינמאָל אויף זייער לעבען נישט נעזעהען, אז נאסען זאָלען זיין אזוי בריים און לאנג און האָבען פון ביידע זייטען היללצערנע „פעשעחאָרען" (טראָטוארען); אז שטיבער זאָלען זיין נערעקט מיט בלעך; אז פענסטער זאָלען זיין פון דרויסען מיט נעפארבטע גרינע בלויע און רויטע לאָדען; אז קלייטען זאָלען זיין נעמויערטע פון ציגעל און האָבען אייזערנע טירען. היינט דער מארק, די קלויסטערס און, להבדיל, די בתי־מדרשים מיט די שוהלען, און אפילו די מענטשען — אלע און אלץ איז אזוי גרויס און אזוי שען און אזוי ריין און אזוי יום־טוב'דיג־פרייליך! ניין, פינעלע שימעלע'ס האָט ניט מגזם נעווען, אז ער האָט דער־צעהלט „וואונדירים" פון דער דאזיגער גרויסער שטאָדט. אזוי וויי

אויף רעדלעך האָבען זיך נענלִיטשט זייערע פּיס איבער די הילצערנע „פּעשעחאָרען", נעהענדיג מיט'ן טאטען צו דער משפּחה, זיך באַקענען און אָפּגעבען שלום. און נאָר ווייל דאָ איז נעווען דער טאטע, האָבען זיי פּאָר דרך־ארץ נישט נעקאָנט זיך אָפּשטעלען אויף יעדען טריט און באַוואונדערען די חידושים ונפלאות, וואָס זייערע אויגען האָבען דערזעהען. ווי דער שטיינער איז, איז אויף צו־פּריהער נעגאַנגען דער טאטע, און די קינדער האָבען זיך נאָכ־נעשלעפּט נאָך איהם, פון הינטען.

אַריינגעטראָטען אין א גרויסען הויף און דורכנעשפּאַנט דורך א גרויסען גלעזערנעם לִיכטינען קאָרידאָר, איז מען אַריינגעקומען אין א רייכער פּריצ'ישער שטוב מיט געוועקסלטע פּאַרקָאַנעס, ווייכע קאַנאַפּעס און שטוהלען, הויכע ביז דער סטעלי שפּיגלען, נעשניצטע שאַפּעס, גלעזערנע קאַנדעלִיאַברעס אויף דער סטעלי, מעשענע העסעס אויף די וועגט — איין אמת'ער „פּאַלאַץ", א „דירה־מלוכה"!

דאָס איז נעווען דער מוהמע חנה'ס שטוב — א מאָדנע שטוב. א שטוב אָהן א טאטען (די מוהמע חנה איז איין אלמנה). די קינדער האָבען נישט געהערט זייער מאַמע, נישט זייער רבין, נישט קיינעם. א קליינע אנארכיע. איטלִיכער האָט זיך געטהאָן וואָס ער האָט נעווּאָלט. און אלע צווישען זיך האָבען געהאַלטען אין איין קריענען זיך, געגעבען זיך איינס דאָס אנדערע צונעמענישען, און נעלאָכט האָט מען הילכיג, און נערעדט האָבען אלע אינ־איינעם, און געטומלט אזוי שטאַרק, אזש דער קאָפּ האָט זיך אייך נעדרעהט.

די מוהמע חנה אליין — א אירינע א הויכע, א גרויסאַרטינע. עס וואָלט איהר אָנגעשטאַנען זיין א נראַנד־דאַמע, פון די, וואָס שמעקען טאַבעקע פון א גאָלדען פּושקעלע, אויף וועלכען סע שטעהט אויסגעמאַהלט א פּרינץ פון די אמאָליגע פּרינצען, מיט א גרוי צעפּעל און מיט זיידענע זאָקען. די מוהמע חנה איז געווען, ווייזט אויס, אמאל א יפת־תואר. דאָס איז צו זעהען נאָך די טעכטער:

זעלטענע־זעלטענע שענהייטען. ווי נאָר קלייגוואָרג זענען אַריינ־
געקומען, אזוי איז געוואָרען א טומעל, א נעשריי און א געפילדער:
— אָט דאָס זענען זיי? אָט דאָס איז ער, דער בעל־תּנ״ך?
אָנו, קום נאָר אהער, שעם זיך ניט! זהט נאָר, ווי ער שעמט
זיך עס א ביסעל, חא־חא־חא!

דער טאטע האָט זיך, אפּנים, נישט געקאָנט איינהאלטען פון
צו געבען זיך א באריהם מיט זיין זוהן, אז ער איז א גוטער בעל־
תּנ״ך, האָט מען איהם נעקרוינט דאָ טאקי באלד אויפ׳ן אָרט מיט׳ן
נאָמען: „בעל־תּנ״ך״.

— גיס־אָן דעם בעל־תּנ״ך א גלעזעל טיי און געב איהם איין
עפּעל מיט א באר, לאָז ער פארזוכען, דער בעל־תּנ״ך, אונזערע
פערעיאסלאווער אויבסטען.

— שאָט, ווייסט איהר וואָס? לאָז מען אריינרופען אהערצו
אלין מיט אברהמלען, וועלען זיי איהם פארהערען.

און מע האָט אריינגערופען אלין מיט אברהמלען.

אלי און אברהמל זענען שוין היבשע בחורים מיט פיינע
בערדלעך און קעהרען זיך אָן צו דער מוהמע חנה׳ס משפּחה פון
איהר מאנ׳ס צד. זיצען א הויף קענען א הויף. זייער פאָטער,
יצחק־יענקעל, איז איין אפּנעקומענער נגיד, לאָדט זיך כּל ימיו
מיט „קאזנא״, טראָגט איין אויהרינגל אין לינקען אויהר, א
שענע קיילעכינע באָרד, קוקט ניט אויף קיינעם, רעדט ניט מיט
קיינעם, און שטענדיג שמייכעלט ער מיט אזא מינע, ווי איינער
רעדט: „וואָס האָב איך מיט אייך צו שמועסען, אז איהר זענט
אלע בהמות?״

די אריינגעקומענע בחורים האָבען גלייך, אהן צערעמאָניעס,
א נעם נעגעבען דאָס וואָראָנקאָווער בחור׳ל צום עקזאמען, איהם
פארהערט אין תּנ״ך אויף אויסוועניג פון איין עק ביז׳ן אנדערען.
און מע דארף מודה זיין, אז דאָס וואָראָנקאָווער בחור׳ל האָט
דעם עקזאמען אויסגעהאלטען גאָר־נאָר גלענצענדיג. ער האָט ניט
נאָר געטראָפען איטליכס וואָרט וואו עס שטעהט, אין וואָסער א

קאפיטעל, אין וואסער פסוק, נאר אפילו נעוואנט, וואו סע נעפינען זיך אלע איבערינע ווערטער פונ׳ם זעלבען שורש. דער מאטע האט געקוואלען, נעקלויבען תענוג, ממש נעווארען ברייסער ווי לעננער. דאס פנים זיינם האט איהם געשיינט. די קנייטשען, וואס אויפ׳ן שטערן, האבען זיך אויסגעגלייכט, און אליין האט ער זיך עפים ווי אויסגענגלייכט, נעווארען גאר איין אנדער מענטש.

— אז ס׳איז יא אזוי, לאז מען נעבען דעם בעל־תנ״ך נאך איין עפעל און נאך א באר און נאך ניס, און קאנפעקטען, קאנפעקטען! — האבען דער מוהמע חנה׳ס טעכטער די יפת־תוארם געקאמאנדעוועט, און דער נאמען „בעל־תנ״ך״ איז איהם פארבליבען אויף א לאנגע צייט ניט נאר אין דער משפחה — מע האט איהם שוין דערנאך אין בית־מדרש, צווישען יונגלעך קונדסים, אנדערש ניט גערופען, ווי „דער וואראנקאווער בעל־תנ״ך״. אויך די נרויסע, וואר עם האט נאר נעהאט נאט אין הארצען, דער האט איהם נעחאפט פאר איין אויהער: „זאג נאר, רו קליינער בעל־תנ״ך, וואו שטעהט ערגיץ אט דער און דער פסוק?״

דעם בעל־תנ״ך איז שטארק נעפעלען נעווארען דער מוהמע חנה׳ס שטוב מיט דער מוהמע חנה׳ס קינדער, פיני מיט מאכען, צוויי יונגלעך־שקצים, מיט וועלכע ער איז ניך נעווארען חבר. עם האט זיך איהם אויסגעוויזען, אז קיין שענערע און קיין רייכערע שטוב, ווי דער מוהמע חנה׳ס, איז ניטא ניט נאר אין פערעיאסלאוו, נאר אויך דער גאנצער וועלט. וואראום וואו האט איהר געזעהען, אז עפעל זאל מען שלעפען פון א פאס, ניסלעך פון א זאק און קאנפעקטען פון א טארבע?...

נאנץ אנדערש האט אויסגעזעהען דעם פעטער פיני׳ס שטוב. א שטוב א אידישע, מיט א סוכה, מיט א סך ספרים, נאנץ ש״ס, א זילבערן חנוכה־לעמפעל, א לאנגע וואפסענע הבדלת. נאר ווי קומט עס צו דער מוהמע חנה? א פרומע שטוב. אלע זענען דארטען פרום. אזוי ווי דער פעטער פיני, אזוי זיינע קינדער. די זיהן אין לאנגע קאפאטעלעך ביז צו דער ערד, מיט ארבע־כנפות׳ען

לאנגע ביז די קניהעם. די טעכטער — צניעות'דיג אנגעוואקסט די פעטשיילעם איבער'ן פנים, קוקען ניט קיין פרעמדען נלייך אין די אויגען אריין, נאר אז מע דערזעהט א פרעמדען, ווערט מען רויט, ווי א צוויק, און מע לאכט אויף קרעדיט. די מוהמע טעמע, א אידינע א פרומע מיט ווייסע ברעמען, און ביי דער זייט איהר מאמע — צוויי טראפענע וואסער די מוהמע טעמע, גאנניט צו דערקענען, ווער ס'א מאמע, ווער ס'א טאכטער, ווען די מאמע זאל ניט טרייבלען מיט קאפ: ניין־ניין.

דא, ביי'ם פעטער פינין, האט דער טאטע נחום שוין נישט באריהמט זיך מיט זיין „בעל־תנ"ך". אין דער דאזיגער שטוב האלט מען נישט פונ'ם תנ"ך. ווער לערענט תנ"ך? תנ"ך לערנען אפיקורסים. דערפאר האט ער זיך נישט געקענט איינהאלטען פון באריהמען זיך מיט זיינע קינדער'ס פתב. זיינע קינדער, האט ער נעזאגט, שרייבען, אז עס לאזט זיך אויס די וועלט.

— אט דער קליינער — האט ער א ווייז געגעבען אויפ'ן בעל־תנ"ך — האט א הענטעל, א פתבא רבה!

— אנו, ווייזט נאר אהער א טינט און פען! — האט דער פעטער פיני א שאף נעגעבען און האט פארקאטשעט די ארבעל פון ביידע הענט, נלייך ווי ער אליין באדארף עפים טהון איין ארבייט. — א טינט און פען זאל מיר באשאפען ווערען, וועלען מיר איהם פארהערען שרייבען, אט דעם „פתבא רבה". אבער ניך! און באלד!

דעם פעטער פיני'ס באפוילן איז נעווען א באפוילן פון א שטרענגען נענעראל, און אלע קינדער, די יונגלעך מיט די מיידלעך, האבען זיך א וואנדע נעגעבען אין אלע ווינקעלעך נאך א טינט און פען.

— א שטיקעל פאפיער! — האט אויסנעקאמאנדעוועט וויע־דער דער נענעראל. ס'איז אבער נישט נעווען אין ערגיץ קיין איבעריג שטיקעל פאפיער.

— שאַט! ווייסט איהר וואָס? לאָז ער אָנשרייבען אָט דאָ אויף מיין סידור'ע.

אויף דער דאָזיגער המצאה איז געפאַלען דעם פעטער פיני'ס יונגערער זוהן, איצעל, א טשיקאַווע בחור'ע מיט א שפיצעכיג קעפּע און מיט א לאַנג נעזע.

— נעם שרייב! — האָט דער טאַטע באַפוילען צו זיין „בעל־תּנ"ך".

— וואָס זאָל איך שרייבען?

— שרייב וואָס דו ווילסט.

איינגעטונקען די פּען, האָט דער בעל־תּנ"ך, אָדער דער „כּתבא רבּה", א ביסעל א טראַכט געגעבען, נישט געהאַט וואָס צו שרייבען, האָטש טהו זיך אָן א מעשה! דעם פעטער פיני'ס הויזגעזינד האָט שוין מסתּמא איבערגעטראַכט, אז דער „כּתבא רבּה" קאָן שרייבען נאָר דעמאָלט, ווען מע זעהט ניט. נאָר דאָ איז איהם געקומען אויפ'ן זכרון דאָס, וואָס כּמעט אויף יעדען אידישען ספר פלעגט יענע יאָהרען שטעהן געשריבען, און שלום האָט פּאַראַטשעט דעם ארבּעל, נעגעבען א דרעה מיט דער האַנט, איינגעטונקען נאָך א מאָל די פּען און עטליכע מינוט ארום איז נעווען אָננעשריבען אָט ווי אזוי:

„אעפ"י שאָסרו חכמים לכתוב על הספר, אלא משום סימן בעלמא מותר". אויף אידיש וועט דאָס הייסען אזוי גוט ווי:

חאטש אפילו אויף א ספר שרייבען טאָר מען ניט, נאָר צוליעב א סימן מען.

דאָס איז געווען א מין הקדמה, נאָך וועלכער עס קומט די דאָזיגע באַאַנטע אויפשריפט:

„זה הסדור שייך. למי שייך? למי ששייך שייך. פּאַרט למי שייך? למי שקנה. מי קנה? מי שקנה קנה. פּאַרט מי קנה? מי שנתן מעות. מי נתן מעות? מי שנתן נתן. פּאַרט מי נתן? מי שהוא נגיד. מי נגיד? מי שהוא נגיד נגיד. פּאַרט

מי נגיד? הנגיד ה״ה הבחור המפורסם מוהר״ר יצחק בהרב הנגיד המפורסם מוהר״ר פינחס ראבינאוויטש בק״ק פערעיאסלאוו״.

איבערזעצט אויף אידיש ווען דאָס אויסקומען אזוי:

„דאָס דאזיגע סידור׳ל׳ל געהערט. צו וועמען געהערט דאָס סידור׳ל׳ל? צו וועמען עס געהערט געהערט עס. פאָרט צו וועמען? צו דעם, וואָס האָט געקויפט. וועד האָט דאָס געקויפט? וועד עס האָט געקויפט האָט דאָס געקויפט. פאָרט וועד האָט דאָס געקויפט? וועד עס האָט נענעבען געלט. וועד האָט נענעבען געלט? וועד עס האָט נענעבען האָט נענעבען. פאָרט וועד האָט נענעבען? וועד ס׳איז א נגיד. וועד איז א נגיד? וועד ס׳איז א נגיד איז א נגיד. פאָרט וועד איז א נגיד? א נגיד איז דער באריהמטער בחור יצחק דער זוהן פונ׳ם באריהמטען נגיד פינחס ראבינאוויטש אין דער שטאָדט פערעיאסלאוו״.

עס איז שוועד צו באשרייבען, וואָס פאר א פוראָר דאָס האָט נעמאכט, הן מצד הלשון והן מצד הכתב! און דער עיקר — דאָס כתב! דער „כתבא רבה״ האָט זיך שוין גוט געפלייסט, אז דער טאטע זיינער זאָל חלילה ניט פארשעמט ווערען. ער האָט אָננע־שטרענגט אלע כוחות. ער האָט געשוויצט, ווי א ביבער. ער האָט אויסגעקלויבען דאָס סאמע שענסטע און סאמע קלענסטע פערעל־כתב, וואָס מע דארף אָנטהון דערצו א שפאקטיוו, מע זאָל דערזעהען די אותיות׳ל׳ער. ער האָט אָנגעוואנדט דערצו דעם גאנצען כח פון קאליגראפיע, וואָס ער האָט ארויסגעפיהרט בירושה פון זיין וואראנקאוואר רבין רב זרח׳ל׳ל, וועלכער האָט באשאפען אין יענעם שטעדטל׳ע, קאן מען זאָגען, א גאנצען דור פון קאליגראפען, וואָס האָבען זיך צעקראכען איבער דער וועלט און וואָס צייכענען זיך אויס כמעט אלע מיט זייער שען־שרייבען ער היום הזה.

זצ

בין־הזמנים

ארנאלד פון די פידוואַרקעס. — נייע חברים. — נרסיזא דער מלמד א בעל־קורא. — די וואַראַנקאַווער ווייסע־חברה'ניקעס באַווייזען וואָס זיי קענען.

בין־הזמנים — ווער וועט דאָס פארשטעהן? וואַקאַציע, וואַקיישאַן, פעריען, סאַניקולעס — דאָס זענען אלץ ווערטער פונ'ם זעלבען באגריף. זיי זאָגען אַבער נישט דאָס, וואָס דאָס וואָרט „בין־הזמנים" זאָגט דעם אידישען יונגען.

דאָס קינד, וואָס קומט פון דער שול, אַדער פון נימנאזיע, אויף וואַקאַציע אהיים, האָט זיך געוונ אַנגעשפּיעלט דאַרטען, וואו מע לערענט, געוונ אַנגעטאַנצט און אַנגעהולעט, געוונ אַנגעלאַפען זיך און געוונ אַנגעשטיפט זיך מיט די חברים דורכ'ן יאָהר — עס קאָן זיין מעהר געשטיפט, ווי געלערענט. דאָס אידישע חדר־יונגעל — דער האָט נעבאַך דאָס גאַנצע יאָהר געהאַרעוועט, גע־זעסען בין שפּעט אין דער נאכט און געלערענט — געלערענט, געלערענט און געלערענט. און מיט א מאָל — בין־הזמנים! אַנדערהאלבען חדשים דורכאַיינאַנד, פון חֲצי אֱלול ביז סוף תשרי, וועט מען נישט געהן אין חדר — וואָס קאָן זיין א גרעסערער יום־טוב? און דערצו געהען נאָך די יום־טובים אויך: ימים נוראים! סוכות! שמחת־תורה! און דאָס אלסדינג אינאַיינעם גענומען — אויף א ניי אָרט, אין דער גרויסער שטאָדט, אין פערייאַסלאַוו!

קודם כל באדארף מען אנקוקען די שטאדט. חברה האבען זי נאך כמעט נארניט נעוועהען. אחוץ ווי ביי דער מוהמע חנה'ן און ביי'ם פעטער פינין און אחוץ ווי אין גרויסען בית־מדרש, אין אלטען בית־מדרש און אין דער קאלטער שוהל, דארט וואו צאלי דער חזן דאוונט, זענען די וואראנקאווער קינדער כמעט אין ערגיץ נישט געווען. נאך פארהאן נענוג נאסען און נענוג ערטער. פארהאן די „אלטיצע", און פארהאן די „טרוביילא" (טייכען אזעלכע), און פארהאן די לאנגע בריק. און וואו זענען די „פידוואַרקעס", וואס אויף יענער זייט בריק? די „פידוואַרקעס" — דאס איז א באזונדערער מין שטאדט, וואס נעהערט פון דעסטוועגען צו פערע־ יאסלאוו. „ארנאלד פון די פידוואַרקעס" שטאמט פון דארט. ארנאלד קומט אפט אריין צו נחום ראבינאוויטשען א ביסעל פאר־ ברענגען, רערען פונ'ם רמב"ם און פונ'ם פוזרי און פון ברוך שפינאזא און פון משה מענדעלסאן און פון נאך אזעלכע גרויסע מענטשען, וועלכע שלום האט ניט געקאנט זיך אנגעדענקען, חוץ איינעם מיט'ן נאמען דרעפער — דער האט זיך איינגעפונדעוועט ביי איהם אין זכרון: דרע־פער... „ארנאלד איז שטארק געלערענט. — זאגט אויף איהם דער טאטע נחום, וואס האלט פון איהם איין עולם וטלואו. — ארנאלד זאל ניט זיין קיין איד, וואלט ער געקאנט זיין א פראקוראר". פאר וואס עפיס א פראקוראר? און פאר וואס זאל א איד ניט קאנען זיין? — דאס האט נאך שלום נישט געקאנט פארשטעהן. פון אנטיסעמיטיזם האט ער געוואוסט נאר איין זאך: ה י נ ט. דורך זיין אייגענעם ערפאהרען. אין וואראנקא האבען שקצים'לעך אנגעריצט אויף איהם הינט, וואס האבען איהם אוועק־ געלאגט און צעביסען, איבערגעלאזט א סימן ביז צו היינטיגען טאג.

אט דעם „ארנאלד פון די פידוואַרקעס" האט דער העלד פון דער דאזיגער ביאגראפיע א סך צו פארדאנקען אין זיין שפעטער־ דיגען שטודירען, און מיר וועלען זיך דעריבער מיט איהם נאך באגענענען. דערווייל איז בין־הזמנים און ערב יום־טוב. צייט צו שליסען באקאנטשאפט מיט נייע חברים און גלאט יונגלעך.

פון די חשוב'ע בעל־הבתישע יונגלעך פארנעמען דעם אויבענאן משה'ל יצחק־ביגדור'ס, א בחור'על א נעלם, איין אויסגעצוואַנענם, מיט איין אלפאנאווע קאפאטקעלע, און א גרלן א יונג, וואס סע שטעהט איהם ניט אן מיט זיך אליין צו רעדען — און איז געוועכט. ערשטענם, האט זיין טאטע יצחק־ביגדור איין אייגענע שטוב מיט א ווייסען נאניק. היינט איז דא ביי דעם יצחק־ביגדור'ן זייגערם אין שטוב מיט זייגערלעך אהן א צאהל און אהן א שיעור. אז עס קומט זייגער צוועלף און די זייגערם הויבען־אן שלאגען, קאן מען פארטויבט ווערען. אליין איז דער יצחק־ביגדור א איד, וואס לארט זיך מיט דער נאנצער וועלט און האט אויגען פון א גזלן. אלע יונגלעך פון בית־המדרש ציטערען פאר זיין קוק.

דער צווייטער נאך משה'לען נעהט זיאמע קארעצקי — א יונגעל פון די נאר גרויסע שקצים, א ביסעל א סאטלעוואטער, נישט מיט יעדען איז ער א מחותן און נישט יעדער איז מיט איהם א מחותן, וואַרום זיין טאטע איז א „גלוח" מיט איין אונטער־געשארענער בארד, איין ארווואקאט אין פעטערבורג, און טראגט מאדנע ברילען אויף דער נאז, וואס מע רופט זיי „פענצנע". אט דער זיאמע האט אויסגעלעהרענט די נאנצע שטאדט קינדער שווימען, באדען זיך, גליטשען זיך אויפ'ן אייז און נאך א סך זאכען, וואס ניט אלע אידישע קינדער קענען עם.

נאך זיאמען נעהט ישראלי בענריצקי'ס זוהנעל, א בלייבער און א ציטערינער, חייטעל רודערמאן — א מלמד'ס א יונגעל מיט גראבע פיסקעס, אברהמעל זאלאטושקין — א שווארצער, ווי איין אראפ, די מערפערטס און די ליפסקים — אפגעפוצטע בנימ'לעך מיט אויסגעווענפעלטע שטיוועלעך. מיט די האט מען באדארפט האבען א זכיה צו רעדען, וואַרום ווער פארמאגט אזעלכע אויס־געווענפעלטע שטיוועלעך אין דערוואכען? נאך זיי נעהען די קאנאווערלעך — קינדער מזיקים, וואס האבען צו טהון מיט הינט, מוטשען קעץ. מיט די אלע ווי שלום זיך ניט חבר'ען. ער האט

בעסער ליעב זיך חבר'ען מיט אזעלכע יונגלעך, ווי מאטעל סריבנע, א בחור'ל מיט לאנגע פאה'לעך, וואס שפיעלט אויפ'ן פיעדעל, אדער אלי דאדי'ס — א יונגל א ברען, וואס האלט אין איין לאכען, און נאך אזעלכע. מיט זיי דאוועט ער אין איין בית־המדרש, קוקט מען אין איין מחזור ארײן, מאכט מען אינאיינעם „שטופעס": מע קרימט־איבער רפאל דעם שמש, ווי ער קוקט מיט'ן אויגל און זינגט: „אכצעהן גילדוין אום כהן!" וואווע קארעצקין, ווי ער פייפט מיט דער נאז. בעני קאנאווער, ווי ער עסט טאבעקע. יצחק־ביגדור, ווי ער מאכט מיט די פליעצעס. שלום ווילענסקי, ווי ער גלעט זיך דאס בערדל און קאכיקעט מיט דער נאז. ס'איז דא, ברוך השם, וועמען נאכצומאכען. ס'איז נענוג גרמיזא דער מלמד, ווי אזוי ער לייענט אין דער תורה. איהם האט שלום נחום ראבינאוויטש'עס געשטודיערט צוויי שבתים פסדר, ווי אזוי גרמיזא דער מלמד צעשאקעלט זיך אויף איין פוס, דער־נאך פארקרימט ער דאס געשטופעלטע פנים, שטעלט־ארויס די נעלע צייהן, ציהט־אויס דעם לאנגען האלז, טהוט א פיהר מיט דער שפיצעכינער נאז אין דער לופטען ארויף און אראפ און לאזט־ארויס מיט א משונה־מאדנע גארגל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע..." מע קאן שטארבען פאר געלעכטער! אלע די, וואס האבען געהערט שלומ'ען נאכמאכען גרמיזא'ן, ווי ער לייענט, האבען נעשוואָרען, אז ס'איז גרמיזא מיט די ביינער! נאר גרמיזא אליין, אז ער איז געוואוירע געוואָרען, אז ער מאכט איהם נאך, איז ער נעווען ניט צופריעדען. ער האט זיך ניט גע־פוילט און איז אוועק צו נחום ראבינאוויטשען אהיים און האט איהם דערצעהלט די גאנצע מעשה, אז ער, גרמיזא, האט נעהערט זאגען, אז ביי רב נחומ'ען איז דא א יונגל, וואס מאכט איהם נאך, ווי אזוי ער לייענט אין דער תורה. דאס האט אנגעמאכט א שטיקל הארמידער. נחום האט איהם צוגעזאגט, אז ער וועט מאכען א „ספראווקע", לאזען נאר די קינדער קומען אהיים. די

קינדער זענען געקומען אהיים, און מע האָט זיך צו זיי אַ נעם נענעבען. דער טאטע האָט געטראָפען, אז דאָס דאָרף זיין שלום׳ס ארבייט.

— קום נאָר אהער, שלום. זאָג נאָר, ווי אַזוי מאכסט דו דאָס נאָך גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה?

— ווי אַזוי איך מאך איהם נאָך? אָט ווי אַזוי.

און שלום האָט זיך נישט געפוילט און האָט זיך צעשאָקעלט אויף איין פוס, פֿארקרימט דאָס פנים, ווי גרמיזא, ארויסגעשטעלט די צייהן, אויסגעצויגען דעם האַלז, אַ פיהר געגעבען מיט דער נאָז אין דער לופטען ארויף און אראָפּ און אָנגעהויבען אויף אַ משונה־מאָדנע גאָרגל־שטימע: „ראה נתתי לפניך היום את החיים...״

שלום האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהען דעם טאטען אַזוי לאכען, ווי ער האָט געלאכט יענעם טאָג. ער האָט נאָרניט געקאָנט קומען צו זיך. און אז ער האָט זיך אויסגעלאכט און אויסגעהוסט און אויסגעווישט די אויגען, האָט ער זיך אָנגערופען צו אַלע קינדער:

— זעהט איהר, וואָס בין־הזמנים מאכט? מע געהט ארום פוסטעפאָס, עס ליגט אין זינען דער רוח ווייסט וואָס, נאָכמאכען גרמיזא דעם מלמד, ווי ער לייענט אין דער תורה (דאָ האָט דער טאטע נישט געקאָנט איינהאַלטען זיך און האָט באהאַלטען דאָס לאכענדיגע פנים אין דער פעטשיילע). אם ירצה השם, באַלד נאָך סוכות נעם איך צו צו אייך א רבין, און איהר׳ט אָנהויבען געהן אין חדר ארײַן. אויס בין־הזמנים!

וויבאַלד אז יאָ אויס בין־הזמנים, באדארף מען דאָך טאקי געבען א לעפּ־אונטער, ווי עס געהער צו זיין!

און חברה האָבען גענומען אויסנוצען זייער פרייהייט אויפ׳ן סאמע בריטסטען אופן, זיך באקאָנט מיט וואו ערגיץ א זלידני א יונגעל, נישט איבערגעקוויבען, מיט יעדען געשלאָסען חבר׳שאפּס, געהוליעט ווי די רעקרוטען, איידער מע גיט זיי אָפּ אין דער

דיענסט. די ווּאַראַנקאָווער יונגלעך האָבען באַווּיזען די פּערע־ יאַסלאַווער יונגלעך, אז חאָטש זיי זענען פון א קליין שטערטעל, פון דעסטוועגען וווייסען זיי א סך זאכען אויפלכע, ווּאָם די פּערע־ יאַסלאַווער יונגלעך וווייסען זיי ניט. למשל, זיי וווייסען ניט, אז צו יערען נאָמען קאָן מען צוזעצען א גראָם, נעמט ווּאָם פּאר א נאָמען איהר ווילט. אשטיינער: „מאָטעל" — מאָטעל קאָפּאָטעל, דרומען דראָטעל, יוסף סאָטעל, ארץ כנאָטעל. „לייבעל" — לייבעל קאָפּייבעל, דרומען דרייבעל, יוסף סייבעל, ארץ כנייבעל. „יאנ־ קעל" — יאנקעל קאָפּאנקעל, דרומען דראנקעל, יוסף סאנקעל, ארץ כנאנקעל. און אזוי איטליכען, אויף ווּאָם פּאר א נאָמען איהר ווילט.

היינט וווייסען ניט די שטאָרטישע קינדער פון תּשרק־לשון, דאָם הייסט, פון רערען פּארקאהרט. צום ביישפּיעל: „טא דוטס־ פּאח א שטאָפּ" — הייסט דאָם: „אָט חאָפּסט דו א פּאטש". „אן ריד א נייף" — „נא דיר א פּייג". מיט צונעמאכטע אויגען האָט שלום געקאָנט אויפקערערען אויף דעם לישון א שעה כסדר. ס׳איז דאָך א מחיה נפשות — מע קאָן אזוי אויפקערערען פון ווּעמען איהר ווילט, יענעם אין די אויגען, און יענער זאָל ניט וווייסען, ווער ס׳האָט איהם געשלייערט. היינט ווּאָם זענען דאָם פּאר יונגלעך, די פּערעיאַסלאַווער, אז זיי לאָזען־דורך א גלח פּארבייגעהן, גלייך ווי א גלייכען מענטשען, און זאָגען איהם קיין ווּאָרט אפילו? ניין, די ווּאַראַנקאָווער יונגלעך זענען ניט אויפלכע נאַראָנים. זיי ווּעלען ניט דורכלאָזען קיין גלח גלאָט אזוי. אלע יונגלעך, וויפיעל זיי זאָלען ניט זיין, ווּעלען זיי זיך אויסשטעלען דעם גלח פון הינטען און ווּעלען זינגען אויף א קול מיט א ניגון: „גלח־צאָפּ, א רות אין דיין קאָפּ! מיר א ברויט, דיר א טוידט! מיר א ווּאָגען, דיך באַראָבען! מיר א שליטען, דיך באשיטען!" די פּערעיאַסלאַווער יונגלעך זאָגען, אז רא, אין פּערעיאַסלאַוו, טאר מען פּאר א גלח אויפלכעם ניט זינגען, ווּאָרום מע קאָן חאָפּען א מיאוס׳ען פּסק. נאָט אייך נאָך א נייעם! נאָר מורא האָבען פּאר א גלח! ס׳איז

ניט גוט, אז א גלח נעהט־איבער דעם וועג — דאָס יא. אָבער מורא האָבען? — פּערעיאסלאַוו איז טאַקי א נרויסע שטאָדט אוּן א שענע — וואָס איז דאָ צו רעדען? — דאָרט, אין וואַרשאָנקע, איז אָבער געווען פּרייליכער, אז ס׳איז נעקומען בין־הזמנים. אזוי האָבען זיך נעטראַכט די וואַרשאָנקאָווער קינדער אוּן האָבען נעוואָלט פּון דעסטוועגען, אז אָט די טעג פּון בין־הזמנים דאָ אין פּערע־יאסלאַוו זאָלען זיך נאָך ציהען אוּן ציהען.

28

מלמדים און לעהרערס

רב אהרן חאראראוועך — א מלמד א בעל־מגזם. — א נאנצע סעריע פון מלמדים. — מאניש דער מלמד מיט'ן „ביינדעל". — די תלמידים חאפען א קערטעל איז חדר.

די טעג פון בין־הזמנים זענען נאָך ניט אוועקגענאנגען, די ימים־טובים זענען נאָך נעווען פאָראויס, און נחום ראבינאָוויטש האָט שוין נעפיהרט אונטערהאנדלונגען וועגען א מלמד פאר די קינדער. מלמדים זענען נעווען עטליכע. ערשטענס, טאקי דער אויבענדערמאנטער גרמיזא, וואָס לייענט אזוי שען אין דער תורה. נאָך איהם איז נעגאנגען רב אהרן חאראָוועך, זעהר א וואויל־ער מלמד, נאָר א מאָדנער בעל־מגזם. ער האָט ליעב צו דערצעהלען מעשיות פאר זיינע תלמידים, משונה־וויילדע מעשיות פון פאר־צייטען. למשל, א מעשה פון זיין זיידען, וואָס איז נעווען א גבר און האָט ניט מורא נעהאט פאר קיינעם. איינמאל איז דער זיידע זיינער נעפאָהרען ווינטער ביינאכט פארבייי א וואלד, זענען ארויס־נעלאָפען פון וואלד צוועלף הונגעריגע וועלף — און דאוואי לויפען נאכ'ן שליטען. אז זיין זיידע חאפט זיך ניט אראָפּ, נעמט די וועלף, שטעקט זיי אריין די האנט אין מויל אריין און קעהרט זיי איבער אלע צוועלף אויף דער לינקער זייט!

און נאָך א מעשה פון זיין זיידען, ווי אזוי ער האָט איינמאל אָפּנעראטעוועט די גאנצע שטאָדט פון איין אומגליק. גויים האָבען

זיך צונויפנעפֿלויבען איינמאָל אין א זונטאָג אויף א יאָריד, האָבען זיך גוט אָננע׳שיבור׳ט און דאָוואי שלאָנען אידען. איז זיך מיישב זיין זיידע, ער האָט געהאַלטען סאָמע אין מיטען דאָוונען, ווארפט ער אַראָפּ פון זיך דעם טלית ותפלין, קלויבט־אויס דעם גרעסטען פון אַלע גויים, איוואן פּאָפּאריעלע האָט מען איהם נערופען, און נעמט איהם אָן מיט ביידע הענט פּאר די פּיס, און דאָוואי שלאָנען מיט איוואנען איבער גויישע קעפּ. האָבען די גויים אָננעהויבען פּאַלען, זענען זיי נעפּאַלען אזוי ווי פּליענען. און אז ער האָט אויסנעלעגט אַלע גויים ביז איינעם, האָט ער איוואנען אָפּנעלאָזט און נעזאָגט צו איהם: „אַצינד קאָנסט דו נעהן אַהיים, און איך וועל נעהן דאָוונען"...

א חוץ וואָס זיין זיידע איז נעווען א גבר, איז ער נאָך נעווען א צעטראָגענע בריאה, זאָל נאָט שומר ומציל זיין! ער, אז ער פלעגט זיך פּאַרטראַכטען — אזוי דערצעהלט רב אהרן חאַראַוואר אויף זיין זיידען — איז נעווען מיט ספּנת־נפשות! איינמאָל איז ער ארומנאַנגען איבער'ן שטוב א פּאַרטראַכטער, ארומנענאַנגען, ארומנענאַנגען און ארומנענאַנגען. ער טהוט א קוק — ער שטעהט אויפ'ן טיש!...

אָט אזא מין מלמד איז דאָס נעווען רב אהרן חאַראַוואר. נאָך איהם זענען נענאַנגען א גאַנצע סעריע מלמדים, ווי רב יהושע דער מלמד, מאיר־הערש דער מלמד, יקיר־שמחה דער מלמד, און דער קאָירענאָוואר מלמד, און מענדעל דער נראָבער. האָט אָבער יעדער פון זיי נעהאַט זיין חסרון: האָט ער נעקענט לערנען — איז ער נישט נעווען קיין בעל־תּנ"ך; איז ער נעווען א בעל־תּנ"ך — האָט ער נישט נעקענט לערנען. פון אַלע מלמדים וואָלט מענדעל דער נראָבער נעווען דער בעסטער מלמד, ער זאָל ניט האָבען דעם חסרון, וואָס ער שלאָנט זיך. קינדער, אז מע דערמאָנט זיי דעם נאָמען „מענדעל דער נראָבער", ציטערען זיי. מאָהלט אייך, מאָניש דער מלמד שלאָנט זיך אויך, נאָר מיט א נאַנג. יענער, מענדעל דער נראָבער, קאָן הרג'ענען אויף טוידט. דערפּאר אָבער ווי אזוי

לערענט ער! איינעם פון די צוויי, האָט נר ־ צוגעזאָגט די קינדער, אז ער וועט, אם ירצה השם, דינגען.

זענען זיי שוין באַוואָהרענט, הייסט עס, מיט א מלמד. איצט בלייבט־איבער שרייבען. וואו וועלען די קינדער לערנען שרייבען? וואָס אָנבאַלאַנגט אידיש, האָבען זיי ביי׳ם וואַראַנסאָווער רב זרח־לען שוין אויסגעלערענט זיך שרייבען. וואָס טהוט מען אָבער מיט רוסיש? האָט אפילו א גוטער פריינט, ארנאַלד פון די פידוואַרקעם, וואָס איז שוין דערמאַנט נעווארען אויבען, נעגעבען איין עצה, מע זאָל די קינדער אוועקפיהרען גלייך אין דער „יעווריייסקע אוטשי־לישטשע", וועט קאָסטען וואָלוועל און ס׳וועט זיין גוט. האָט דערהערט די באָבע מינדי און האָט געשוואוירען, אז פֿל זמן זי לעבט, וועלען איהרע איניקלעך זיין א י ד ע ן — און עס האָט נישט געהאָלפען קיין שמע־ישראל. איז נעווארען א רער וועגען לעהרערס. נח בוסעל איז א גוטער לעהרער, איז ער א בעל־עגלה׳ס איין אייידעם. איצי דער שרייבער, וואָס לערענט בריעפענשטעלער, האָט א שענע האנט, איז ער שוואך אין „לשון". אברהם דער שרייבער, טאקי איצי׳ס א ברודער, איז שוואך אין ביידע זאכען. וואָס טהוט מען? איז נעבליבען מאַניש דער מלמד. דאָס איז א איד מיט אלע טעלות: ער איז א בעל־תּנ״ך, קען דקדוק, פאר־שטעהט א בלאַט נמרא און שרייבט רוסיש, אז עס לאָזט זיך אוים די וועלט! אמת, ער ווייסט ניט וואָס ער שרייבט, און אז ער שרייבט, איז דאָס נישט על־פּי גראַמאַטיקע — מאַכט נישט אויס. די קינדער זענען נאָך צו יונג, זיי זאָלען קענען גראַמאַטיקע. לאָזען זיי פריהער קענען דקדוק — דאָס איז בילכער. אי וואָס מאַניש דער מלמד שלאָגט זיך? לאָזען די קינדער נאָר וועלען לערנען, וועט מען זיי ניט שלאָגען. שלאָגט דען א רבי אומזיסט? והראיה: די קינדער האָבען דאָס ארויסגעזעהען דערנאָכדעם בחוש. מאַניש האָט פיינט נעהאַט, ווי אנדערע מלמדים, שלאָגען אָדער שמייסען. ער האָט נעהאַט אינ׳ם גראָבען פינגער פון דער רעכטער האנט א ביינדעל. מיט׳ן דאָזיגען ביינדעל, אז ער האָט אַיך

דערלאנגט אין זייט אריין, אדער הינטען אין דער פלייצע, אדער אריינגעקוועטשט אייך אין שלייף אריין, האט איהר נעקאנט דערזעהן דעם עלטער־זיידען פון יענער וועלט. אט אזא ביינדעל איז דאס נעווען! שלום האט זיך געפלייסט, וי, ווייט מענליך, ער זאל דאס דאזיגע „ביינדעל" אויסמיידען. און עס וואלט איהם אפשר נעראטען, וויל ער איז נעווען פון די, וואס האבען דאנערשטאג די נמרא נעוואוסט, אדער נעמאכט זיך, אז זיי ווייסען. פון תנ"ך איז דאך אפנערעדט. ביי"ם שרייבען איז ער אויך נעווען נישקשה־דיג. דערפאר אבער, אז ס'איז נעקומען צו שקאצעריי — דא האט ער שוין נעמוזט פארזוכען דעם טעם פונ"ם „ביינדעל", וואס לינט איהם נאך ער היום אין זכרון. נאר נישט דאס איז נעווען דער חסרון, וואס נחום ראבינאוויטש איז ניט נעווען צופריעדען מיט'ן מלמד מאניש. דער חסרון איז נעווען, וואס ס'האט זיך ארויס־באוויזען, אז מאניש הויבט ניט אן צו וויסען, וואס דקדוק איז. אז מע האט איהם א פרעג נענעבען: „רב מאניש, פאר וואס לערענט איהר ניט מיט די קינדער קיין דקדוק?" האט ער ענטפערט: „ווייס איך וואס, דקדוק, רקדוק, שמינדרעק בלע"ז!" — און האט זיך נאך אויסגעלאכט אויך. דאס האט נחום'ען שרעקליך פארדראסען, און אז ס'איז נעקומען צום צווייטען זמן, האט ער די קינדער פון מאנישען אפגענומען און אוועקגענעבען צו אײַן אנדער מלמד.

יענער איז שוין נעווען א „מדקדק", נעוואוסט דעם „מסלול" אויף אויסווענדיג. האט ער אבער נעהאט איין אנדער חסרון — ער האט ליעב נעהאט זיך קהל'ען. אלע טאג האט ער נעהאט וואס צו מהון: איז ניט קיין חתונה איז א ברית, איז ניט קיין ברית איז א פדיון־הבן, א בר־מצוה, א גט, אדער גלאט א פאר־לאזענישׂ, א בוררות, איין אויסגלייכענישׂ. נאר פאר וועמען ס'איז א חסרון און פאר וועמען א מעלה. פאר די קינדער איז דער רבי נעווען א מלאך פון גאט און דער חדר — א גן־עדן. מע האט נעקאנט שפיעלען אין וואס פאר א שפיעל איהר ווילט, אפילו אין

קאַרטען, — ניט אין די וואַראַנקאַוועך ל"א־קאַרטען! פע! נאָר טאַקי אין אמת'ע קאַרטען. און נעשפּיעלט האָט מען אין „טרי־ליסטיק", אָדער אין „סטאַרשי קאָזיר" — א שפּיעל, וואָס די ארעסטאַנטען שפּיעלען אין די טורמעס. די קאַרטען אַליין זענען אויך געווען „ארעסטאַנטסקי" קאַרטען — שוואַרצע, פעטע, אָנ־נעשוואַלענע. פון דעסטוועגען האָט מען פארשפּיעלט אַלע אָנ־בייסענס מיט אַלע מיטאָגס, און וואו ס'איז געווען ערגיץ א פּאָר נראָשענס זענען זיי אריין אין די קאַרטען.

דאָס נאכצע געלט האָבען אָפּגעוואונען די עלטערע בחורים, אזעלכע, ווי, למשל, זיאמע קאַרעצקי, א טשיקאַווע בחור'על, וואָס איז דערמאָנט אויבען. ער האָט ארויפגעפיהרט זיינע יונגע חברים אויף אַלע גוטע זאכען. זיין פרינציפ איז באשטאַנען אין דריי כללים: 1) טאַטע־מאַמע ניט פאַלגען; 2) דעם רבין פיינט האָבען; 3) פאר נאָט קיין מורא ניט האָבען.

א מעלה האָבען געהאַט די גרויסע בחורים־לעך, אז זיי האָבען אָפּגעוואונען דאָס געלט בּיי די קליינע, האָבען זיי זיך נאָך נעריצט און געמאַכט חוזק. אמת'ע קאַרטענשפּיעלער טהוען דאָס נישט... פון דעסטוועגען דארף מען נישט מיינען, אז זיי איז דאָס נריינ אָנגעקומען. זיי אַליין זענען אויך אויסגעשטאַנען גענוג צרות. ערשטענס, האָט מען געמוזט אונטערקויפען די רביצין, זי זאָל ניט דערצאָהלען דעם רבין, אז מע שפּיעלט אין קאַרטען. און צווייטענס, האָט דער רבי געהאַט א זוהן, פּייוועל, נאָר געוויפען האָט מען איהם „ליפ", מחמת ער האָט געהאַט א נראָבע ליפ. האָט מען באַראַפט אָט די „ליפ" קיכלען און חנפה'נען און אונטער־שמירען אמאל מיט איין אָנבייסען, אמאל מיט א נאשעריי, און מעהרסטענטייל מיט ניסלעך. די „ליפ" האָט ליעב געהאַט קנאַקען ניסלעך. אָנקוקען, ווי די „ליפ" קנאַקט ניסלעך, האָט נע־שלאָגען צו דער נאָל. ובפרט נאָך פאר פרעמד געלט. נאָר וואָס זאָל מען טהון? אז די „ליפ" וועט דערצאָהלען דעם רבין, אז די קינדער שפּיעלען אין קאַרטען, וועט זיין בעסער?

פון די אלע מלמדים און לעהרערס און פון די אלע לערנעכטסען האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאט ווינציג נחת. אלע שבת האָט ער די קינדער פארהערט און זיפצענדיג נעשאָקעלט מיט'ן קאָפ. מעהר פון אלע קינדער האָט ער געטראָגען אויפ'ן קאָפ דעם מיטעלסטען, דעם „בעל־תנ"ך". ער האָט, אפנים, נעווארט פון איהם א סך מעהר. „וואָס וועט זיין? — האָט ער געפרעגט. — וואָס וועט זיין דער תכלית? אָט־אָט, אקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו בר־מצוה, און דו וועסט אפילו קיין צוויי ווערטער ניט קאָנען זאָגען!"... און ער האָט נענומען זוכען א ר ע כ ט ע ן נמרא־מלמד, און ער האָט איהם געפאקט.

29

דער גמרא־מלמד

משה־דוד רודערמאן — א גמרא־מלמד. — זיין זוהן שמעון האלט ביי שפּרינץ זיך. — די שטאדט ראטעווט איהם פון מאנאס־סיר. — דער מעסער פּיני קאכט זיך.

דאָס איז געווען א רבי א ליטוואק, מיט'ן נאָמען משה־דוד רודערמאן, א איד א יאַרישלעווער, איין איינגעהויסערטער, מיט נעריכטע שוואַרצע ברעמען, א גרויסער למדן, א שענער בעל־תּנ"ך און א מדקדק — מיט אלע מעלות. און דערצו נאָך א פרומער, איין אמת'ער יראַ־שמים. געהט ריכט זיך, אז אויף דעם אידען וועט אויך זיין א פּגם, און נאָך וואָסער א פּגם! דער פּגם איז געווען דער, וואָס דעם דאָזיגען מלמד'ס זוהן לערענט אין דער „אויעזדנע". אין דער נאַנצער שטאָדט זענען דעמאָלט געווען מעהר ניט ווי צוויי בחורים, וואָס האָבען געלערענט אין דער „אויעזדנע": משה־דוד רודערמאַן'ס זוהן, שמעון רודערמאַן, א בחור, וואָס סע האָט זיך פריה אָננעהויבען אויסשיטען ביי איהם א שוואַרץ בערדעל, און טאַמאַרקין, דעם אַרווּאָקאַט'ס זוהנדעל, חיים טאַמאַרקין, א בחור'על א קורצער און א גראָבער, מיט קלייניע אויגלעך און מיט איין אויסגעבויגענער נאָז, געטראָגען דאָס העמדעל איבער די הויזען, ווי א שייגעצעל, געשפּיעלט מיט די נוישע שקצים'לעך אין „מיאטש", קיינמאָל נישט געאַנגען אין שוהל אַריין, אחוץ יום־כּפּור, און שטיל־ערהייט נערויכערט גראָבע „ציגייערען".

דאָס זענען נעווען די פּיאָניערען, אַווי צו זאָגען, די ערשטע שוועלבעלעך פון דער השפּלה אין דער שטאָדט פּערעיאַסלאַוו, די איינציגע צוויי אידישע קינדער צווישען עטליכע הונדערט שקציס־לעך. די שקצים־לעך האָבען תּחילת נעקוסט אויף די צוויי „זשידע־ניאַטעס", ווי אויף חידושים, ווי אויף קינדער פון איין אַנדער וועלט. דערנאָך האָבען זיי אַוועקגעלאָזט די „זשידעניאַטעס" אויף דער ערד אין מיטען הויף פון דער „אויעזדנע" און אָננעשמירט זיי די ליפּען מיט חזיר. דערנאָך איז מען נעווארען חבר, נעשלאָסען ברודערשאַפט, גאָר נפש אחת. גוויישע שקצים־לעך זענען נאָך דעמאָלט — אוי וועה! — געווען ריין פון מענטשענהאַס, נישט געוואוסט פון קיין אידענהעצעס, און דער ניפּט פון אַנטיסעמיטיזם האָט זיי נאָך נישט אָננעריהרט. קוים האָט מען דעם „זשידיאַנאַס" אַוועקגעלאָזט, אָננעשמירט די ליפּען מיט חזיר און דורכגעבראָכען די ביינער, איז חאָטש ער איז א „הערשקא", פון דעסטוועגען איז ער א חברה־מאן גלייך מיט אַלע...

דאָס אָפּגעבעטן נחום וועוויק'ס קינדער צו משה־דוד רודערמאַן איז ניט אָפּגעלאָפּען גלאַט. דער פּעטער פּיני, אז ער איז נעוואוירע נעווארען, אז זיין ברודער נחום האָט אָפּגענעבעטן די קינדער צו אזא מלמד, וואָס האָט א זוהן אין דער „אויעזדנע", האָט ער נע־ארבייט מעשים. ער האָט גע'טענה'ט, אז פון דער „אויעזדנע" איז איין טריט צו שמד. פאר וואָס?

— אָט אזוי: אז מיר'ן לעבען, וועלען מיר זעהען...

און כך הוה. עס איז, אפּנים, באשערט נעווען, אז דער פּעטער פּיני זאָל איצטינס מאָל זיין א נביא. און אזוי איז נעווען דער מעשה:

איינמאָל אין א שבת איז ארויס א קלאַנג אין שטאָדט, אז די צוויי אידישע יונגלעך, וואָס לערנען זיך אין דער „אויעזדנע", שמעון רודערמאַן און חיים טאַמארקין, האַלטען ביי שמד'ען זיך! פּאַרשטעהט זיך, אז קיינער האָט ניט געוואָלט גלויבען: „וויים

איך — וואָס? וועד? וועמען? וואָס א שטאָדט קאָן אויס־טראכטען!" נאָר אז מע קלינגט איז א חאָגע. שטעלט אייך פאָר, אז ס׳איז דעם זעלבען טאָג שבת פלוצים געוואָרען א געלויף, ווי אויף א שרפה. די נאנצע שטאָדט איז נעלאָפען צום מאָנאסטיר. וואָס איז די מעשה? „די מעשה איז א שענע מעשה, נאָר א קורצע: איהר ווילט זעהען א שענס? נעהט, זייט מוחל, צום מאָנאסטיר, וועט איהר אָנקומען, ווי די צוויי חברה־לייט פון דער „אויעזרנע" האָבען זיך ארויפנעקלויבען גאנץ הויך אויפ׳ן שפיץ קלויסטער, שטעהען דאָרטען אָהן היטלען און פרעסען ברויט, מיט חזיר באשמירט, בפרהסיה, אלע זאָלען זעהען!"...

די בהלה איז נעווען אזוי גרוים, אז ס׳איז קיינעם ניט אייגענפאלען צו פרעגען: ווי איז דאָס מענליך צו זעהען פון אונטען ארויף, אויף אזא הויכען מאָנאסטיר, מיט וואָס דאָס ברויט איז באשמירט: מיט חזיר? מיט פוטער? אדער מיט האָניג?... די נאנצע שטאָדט איז נענאנגען חאָדאָרם. די וועלט האָט זיך נעוויעגט: „מילא, אויף טאמארקינ׳ס זוהנדעל איז חאָטש קיין חידוש ניט — זיין פאָטער, דער אלטער טאמארקין, איז אליין א טריפניאק, א איד א „זאקאניק", א שרייבער פון „פראשעניעם", און זיין זוהנדעל חיים איז נעווען, זאָגט מען, א גוי נאָך ביי דער מאמען אין בויך. אָבער משה־דוד רודערמאן? א איד א יראַ־שמים און א מלמד! דער בעסטער מלמד אין שטאָדט! ווי קאָן מען עס דערלאָזען אזא זאך?"

לאָזט זיך אויס, אז ס׳וענען דא אידען, וואָס האָבען נעווואוסט פריהער, אז ס׳וועט אזוי זיין. פון וואנען האָבען זיי דאָס נע־וואוסט? זיי האָבען דאָס פארשטאנען מיט׳ן שכל, אז מע טאָר ניט נעהן מיט א קינד צופיעל מיט סטורדעם. „ממה נפשך — האָט איהר אוועקגענעבען אייערע קינדער אין דער „אויעזרנע", דאָס הייסט, איהר זענט מספים, זיי זאלען זיין גויים, דארפט איהר ניט פאָדערען פון זיי, אז זיי זאלען טראָגען ארבע־כנפות׳ען; און אז עס האָט זיך נעמאכט, זיי האָבען דורכגעלאָזט א מנחה, באדארף

מען אפווישען די ליפען און נישט צעברעכען אויף זיי קיין שטעקען און ניט שלאגען, ווי מע שלאגט א הונט"...

אזוי האבען נע'טענה'ט בכבוד'ע בעלי־בתים, און מע האט צונויפגענומען מענטשען, און מע האט זיך איין עצה געהאלטען, וואס מהוט מען? ווי אזוי ראטעוועט מען ערוים צוויי אידישע קינדער פון דער שמד? מע האט איינגעלאגט די וועלט, נעוועסט זכות־אבות, אויפגערודערט „נאטשאלסטוואָ"... פארשטעהט זיך, אז מעהר פון אלע האט געארבייט דער פעטער פיני. דער האט פארקאטשעט די ארבעל, צעלאזט די שענע באָרד, ארומגעלאפען דעם גאנצען טאג א פארשוויצטער, נישט נענעסען, נישט נע־טרונקען — ביז, דאנקען גאט, ס'איז אפגענאלטען. מע האט די צוויי חברה־לייט ערויסגענומען פון מאנאסטיר.

דער שפיץ איז געווען: איינער פון זיי, חיים מאמארקין — דער האט זיך מאקי נע'שמד'ט שפעטער מיט עטליכע יאהר, און שמעון רודערמאן האט מען אוועקגעשיקט קיין זשיטאמיר, אריינ־נענעבען דעם פיינעם בחור אין דער ראבינער־שול, אויף „קאזיאנע שטשאט", און ער האט מיט גאט'ס הילף ניט נאר נעענדיגט אויף ראבינער, נאר טאקי געווען נאכדעם ראבינער, און דוקא ניט ווייט פון פערעיאסלאוו — אין לובען.

— נו? ווער איז געווען נערעכט? צאינד וועסט דו שוין דיינע קינדער, צו גאט א האפענונג, אפנעמען פונ'ם ראזיגען מלמד?

אזוי האט דער פעטער פיני געזאגט צו זיין ברודער נחום, צופריעדען פון אלע זייטען: ערשטענס, וואס ס'איז איהם נע־ראטען ערויסצונעמען צוויי אידישע קינדער פון דער שמד; צווייטענס, וואס זיין ברודער'ס קינדער וועלען שוין ניט לערנען ביי א מלמד, וואס קען דקדוק און האט א זוהן אין דער „אויעזדנע"; און דריטענס, וואס זיינע ווערטער זענען מקוים געווארען, אז א אידיש קינד לערענט אין די שקאלעס, איז ער מוכן ומזומן צו דער שמד...

האָט אָבער דער פעטער פּיני איצטינס מאָל נעהאַט א ביטערען טעות: זיין ברודער נחום האָט זיך פאר'עקשנ'ט און בשום אופן ניט געוואָלט אָפּנעמען זיינע קינדער פון אזא גוטען מלמד.

— וואָס האָב איך צו איהם? ניט נענוג יענער האָט געהאַט אזוי פיעל עגמת־נפש מיט אזא בזיון, זאָל מען לאָזען א אידען א מלמד אין מיטען זמן אָהן ברויט?

דער פעטער פּיני האָט אויסגעהערט דעם ברודער מיט א ביטער שמייכעלע, ווי אייגער רעדט: „הלואי זאָל איך לינטן זאָגען, נאָר דו פיהרסט די קינדער אויף א גוטען דרך"... דערנאָך איז ער אויפגעשטאַנען, געגעבען א קוש די מזוזה און איז אוועק א ברונז'ער.

30

דער אַמאַליגער „חדר"

א בילד פון'ם אמאליגען „חדר". — די תלמידים העלפען דעם רבין און דער רביצין ביי דער ארבייט. — דער רבי מאכט ברכה. — זיין מוסר זאגען ברענגט צו נייע זינד.

ניין, מע האָט די קינדער פון דעם פּאַרפּלעקטען, נאָר נעראָטענעם מלמד רודערמאן נישט אָפּגענומען. אדרבה, זיי זענען פּאַרבליבען ביי איהם אויך אויפ'ן אנדערען זמן און אויפ'ן דריטען זמן — און אלע זענען געווען צופריעדען: דער רבי פון זיינע תלמידים, די תלמידים פון זייער רבין און דער טאטע — פון די תלמידים מיט'ן רבין.

מעהר פון אלעמען זענען געווען צופריעדען די תלמידים. נאָט האָט זיי צונעשיקט א רבין, וואָס שלאָנט זיך ניט, לנמרי ניט. ער ווייסט נאָרניט וואָס הייסט שלאָגען זיך. סיידען אמאל, אז א יונגעל האָט שוין שטארק דעקוטשעט, אדער ניט נעווּאלט דאוונען, אדער ער האָט געהאט אזא פּארשטאָפּטען קאָפּ, חאָטש „פּלעקער טעסען", — דעמאלט איז שוין דער רבי רודערמאן ארויס פון די כּלים, אוועקגעלעגט דעם בחור אויפ'ן בענקעל, אראָפּגענומען די פּליסענע ווייכע יארמעלקע פון'ם קאָפּ, פון דער גרינג אָפּגעפּיצקעט — און געה!

נאָך א מעלה האָט געהאט רודערמאן דער מלמד — ער האָט געהאלטען א „זשארנע", אזא מאשין אויף צו „רייסען" גרויפען.

די מאשין האָט נעהאט א ראָד מיט א העלפֿל, און פון אויבען איז געלעגען מיט׳ן פּנים ארַאָפּ א זאק מיט רעטשקע. פּונ׳ם דרעהען די ראָד האָבען זיך די רעטשקע פּאוואָלינקע געשאָטען אין יאשטשיק אריין, פּונ׳ם יאשטשיק זענען זיי פּאוואָלינקע געפאלען אויפ׳ן שטיין, דער שטיין האָט זיי פּאוואָלינקע נעריבען, אָפּגעשיילט די שאָלעכץ און געמאכט פון די רעטשקע — נרויפּען. אָט דאָס האָט געהייסען א „זשאָרנע".

פּארשטעהט זיך, אז דער נאָנצער אנטיק פון דער „זשאָרנע" איז נעלעגען אינ׳ם דרעהען. וואָס מעהר מע דרעהט, מעהר שיטען זיך נרויפּען. און בעלנים אויף דרעהען זענען נעווען א סך, כּמעט אלע תּלמידים. יעדער וויל קומען צו הילף דעם רבין משהׂ־דור, וואָס קאָן נישט לעבען פון מלמדות אליין און מוז נעבאָך אָנ־קומען צו זייטינע פּרנסות: ער רייסט נרויפּען, זי באקט לעקאָך. ביי׳ם לעקאָך באקען, מיינט איהר, איז שוין נאָר נישטאָ וואָס צו טהון? ס׳איז א סך דאָ וואָס צו טהון! און דאָ קאָנען אויך די קינדער צוהעלפען. ניט אזוי ביי׳ם באקען, ווי ביי׳ם „אויספּאטשען". קאָרנעם האָניג־לעקאָך באַראָף מען פּאטשען, לאנג פּאטשען, מיט ביידע הענט, ביז ער ציהט זיך, ווי א האָניג־טייג קאָן זיך ציהען. און וועך נאָך קאָן אזוי פּאטשען, ווי א חדר־יונגעל? בעלנים פּאטשערס צוויישען די חדר־יונגלעך זענען דאָ אזוי פיעל, אז מע שלאָנט זיך אוש פּאר׳ן פּאטשען. יעדער וויל פּריהער.

דער לעזער באַראָף זיך נישט וואונדערען, וואָס איז דאָס פּאר איין עובדה — תּלמידים זאלען „רייסען" נרויפּען, „פּאטשען" לעקאכער! למאי ביי די וואראנקאָווער מלמדים האָבען זיי נע־טהאָן א סך נרעפערע ארבייט? למשל, ביי׳ם רבין רב זרח׳ע׳ל און ביי אנדערע מלמדים האָבען נחום וועוויק׳ס קינדער נאָנץ פיין נעשמירט די ערד אויף שבת, פּארלעכווייז ארויסנעטראָנען די פּאמעניצע, איינציינווייז נעבראכט צו טראָנען וואסער פּונ׳ם נויישען ברונען, און על־פּי נור׳ל נעניאנטשעט זיך מיט׳ן קינד אויך. פון

געהן מיט איין עוף צום שוחט שטועסט מען נים. עס איז נעווען א כבוד פאר די קינדער העלפען דער רביצין אפפליקען דאס עוף. אבי איין ארבייט, אבי ניט נעלערענט. ערנער פון אלע ארבייט איז געווען דאס לערנען, דאס לערנען אין חדר. דא ווען, דאכט מיר, זיין דאס ארט אפצומאהלען דעם חדר, ווי ער האט אויס־געזעהען אין יענע צייטען, בכדי די קומענדינע דורות, ווען ווען זיך אינטערעסירען מיט'ן אמאלינען אידישען לעבען אין דער גליקליכער „טשערטא", זאלען עס האבען פאר די אוינען.

א קליין גוויש שטיבעל אויף היהנערשע פיסלעך, מיט שטרוי נעדעקט, אמאל א ביסעלע איינגעפוינען אויף א זייט, און אמאל אהן א דאך, ווי אהן א היטעל. איין פענסטערעל, און אז א סך — איז צוויי. די ארויסגעזעצטע טאפלי איז ארער פארקלעפט מיט א פאפיער, ארער פארשטעקט מיט א קאפענסישעלע. די ערד איז א „געוואלקעווטע", באשמירט מיט לעהם, און אויף שבת און יום־טוב — באשאטען מיט זאמר. א נרויסען טייל פונ'ם חדר פארנעמט דער אויוון מיט'ן אויפ'ן־אויוון און מיט דער „לע־זשאנקע". אויף דער לעזשאנקע שלאפט דער רבי, און אויפ'ן אויוון — זיינע קינדער. ביי דער וואנט שטעהט א בעט — דער רביצינ'ס בעט — מיט א סך קישענס צוקאפענס און קליניטשקע קישעלעך כמעט ביז דער סטעלי. דארט אויפ'ן בעט, אויף א ווייסען ליילעך, ליגט אמאל א בלאט לאקשען, אמאל קיכלעך און ביינעל (אויב די רביצין פארנעמט זיך מיט בעקעריי), און אמאל א קינד (אויב ס'איז נעפעהרליך קראנק). אונטער'ן אויוון א „פאדפיטשניק" (אין דער ליטא רופט מען עס „קאטוך"). דארט האדעווען מען עופות, געווייגליך אויף פרנסה. ביי דער קרומער מעובדת'ער וואנט — א שאפע אויף האלטען ברויט, קריגלעך און טעפלעך. אויף דער שאפע — דאס אייזערנע נעפעס, א זיפ, א דערקאטש, א ריבאייזען וכדומה אזעלכע כלים. פון פארעמט, סאמע ביי'ם אריינגאנג, קאטשערעס מיט לאפעטעס, און א נרויסע פאמעניצע תמיד פול, און א צובער א הילצערנער, וואס רינט,

אויף וואסער האלטען, און א האנטוך, וואס איז תמיד נאס, אויף די הענט אפצווישען. און אין מיטען שטוב א לאנגער טיש מיט צוויי לאנגע בענק. — דאס איז, אייגענטליך, דער חדר, די שול, וואו דער רבי שטודירט מיט זיינע תלמידים. אלע, סאי דער רבי, סאי די תלמידים, שרייען. דער רביצינ"ס קינדער, וואס שפילען זיך אוים'ן אוווען, שרייען. די רביצין, וואס פארעט זיך ביי דער „קיך", שרייט אויף איהרע קינדער, למאי זיי שרייען. די עופות, וואס אונטער'ן פארפיטשניק, קוואקען: דאס האט די קאץ ארא־נעשפרונגען פון דער לעוושאנקע, א שטילינקע, א רוהינע, א גלא־מינקע, זיך ארייננעחאפט אונטער'ן פארפיטשניק און ספאלאשעט די עופות, ניט געדאכט זאל זי ווערען!

אט אזוי האט אויסגעזעהען דער אמאליגער וואראנקאווער חדר. ניט פיעל שענער האט אויסגעזעהען דער חדר אין דער גרויסער שטאדט, אין פערעיאסלאוו. דער פערעיאסלאווער רבי האט, גלייך ווי דער וואראנקאווער, געקנעלט מיט זיינע תלמידים, זיצענדיג ווינטער אין א וואטאווען חאלאט מיט א פלוסענער יארמעלקע, און זומער אין איין ארבע־כנפות, אין א העמד מיט בריייטע ארבעל. ווינטער נאכ'ן שלאף האט ער געטרונקען, אנ־שטאט טיי, „ליפעווע צוויט", און זומער — קאלט וואסער פון א הילצערן קווארטעל, דורכגעזייט דורך איינעם פון די בריייטע ארבעל פונ"ם העמד, געמאכט דערויף פריהער מיט גרויס כוונה א ברכה „שהכל נהיה בדברו", און אלע תלמידים האבען איהם געענטפערט אמן. טאמער האט א יונגעל געבראכט עפים א פרי, האט דער רבי געמאכט „בורא פרי העץ", און די תלמידים האבען געענטפערט אמן. טאמער האט א יונגעל געבראכט א גרינע אוגערקע, האט דער רבי אפגעשיילט די אוגערקע, געמאכט אויף איהר „בורא פרי האדמה", און די תלמידים האבען געענטפערט אמן.

ס'איז אלסדינג נעווען כדאי, אבי ניט לערנען. צו שטארק האט זיך צוגענעסען דאס לערנען. א גאנצען טאג געלערענט. ווינטער ביינאכט געלערענט. אויפגעשטאנען פארטאג און נע־

לערענט. אפילו שבת בייטאָג אויך נעלערענט. און טאָמער ניט נעלערענט, איז חאָטש אזוי געזעסען שבת בייטאָג אין חדר און אויסגעהערט דעם רבינ'ס מוסר.

דעם רבינ'ס מוסר — דאָס איז געווען א רייכע פאַנטאַזיע פון „טויזענט איין נאַכט". פונ'ס רבינ'ס מוסר האָט מען זיך געזוהען מיט „יענער וועלט", געפיהלט דעם טעם פון „חבוט־הקבר", זיך צוגעהערט, ווי דער מלאך־הדומה קומט־צו מיט שטיל־מריט, עפענט אייך אויף דעם בויך, נעמט־ארויס די קישקעס און מהום אייך א שמיץ מיט זיי איבער'ן פנים: „רשע, מה שמך — שייגעץ, ווי אזוי רופט מען דיך?"... און דערנאָכדעם, ווי צוויי מלאכי־חבלה נעמען אייך און ווארפען אייך „כף־הקלע", ווי א מיאטש, פון איין עק וועלט ביז'ן אנדערען. און טאָמער האָט איהר אמאל געזאָגט א ליגען, הענגט מען אייך אויף פאר דער צונג אויף א פלעקעל, און איהר הענגט, ווי א יאטקע־פלייש. און טאָמער האָט איהר פארגעסען אמאל אפגיסען נענעלוואסער, שטעלען זיך אוועק צוויי מחבלים און רייסען אייך מיט אפצווויינגעם די נענעל פון די פינגער. און טאָמער האָט איהר אמאל פרייטאָג זיך געשניטען די נענעל און אומגעהרן אראפגעלאָזט א נאָגעל אויף דער ערד, לאָזט מען אייך אראָפ אויף דער וועלט און מע הייסט אייך געהן זוכען דעם נאָגעל.

דאָס איז פאר קליינע עבירה'לעך. היינט ווי איז שוין פאר גרויסע עבירות? למשל, פאר היפערען אין דאוונען? פאר דורכ־לאָזען א מנחה? פאר ניט לייענען קריאת־שמע? פאר א שלעכטע מחשבה? פאר הרהורים און חלומות? — נישטאָ קיין רחמנות דאָרטען, נישטאָ! תשובה, תפלה און צדקה — דאָס איז נאָר דאָ, אויף דער וועלט. אויף יענער וועלט איז שוין שפעט, פארפאלען! „דאָרט זענט איהר שוין מיט אלע רשעים גלייך. דאָרט נעהט איהר שוין גלייך אין אייבינען פייער, אין זודינען קעסעל אריין, אין גיהנם, שקצים, אין גיהנם!"...

אזוי לאזט־אויס דער רבי זיין מוסר שבת בייטאג, און די קינדער הערען־צו מיט קאפ און ווייגען, האבען חרטה, שלאגען זיך על־חטא, געבען זיך דאס ווארט, שוין זיין גוט און פרום. נאר קוים איז דער רבי אויפגעשטאנען פון טיש און די קינדער נאך איהם, אזוי איז פארגעסען געוואָרען דער גאנצער מוסר; די יענע וועלט מיט'ן גיהנם מיט אלע מלאכי־חבלה זענען פארשוואונדען געוואָרען, ווי א שאטען, וואס געהט־איבער, ווי א חלום, וואס פליהט אוועק, און חברה האבען זיך אומגעקערט צו זייערע זינד און צו זייערע שילד: געהיפערט ביי'ם דאוונען, דורכגעלאזט א מנחה'לע, נישט געלייענט קיין קריאת־שמע. וועד מיר נעגעל־וואסער? וואס מיר דאוונען? אז אין דרויסען שיינט די זון, און די שאטענס דראפען זיך אויף די וועגט, ווינקען צו אייך, רופען אייך: אין דרויסען ארוים, יונגעלע, אין דרויסען! דאָרט איז נוט! דאָרט איז וואוי! איין שפרונג א רעכטער — און דו ביזט ביי'ם בריקעל. נאך א שפרונג — און דו ביזט אויף יענער זייט בריקעל, וואו עס לויפט א טייכעל, וואו עס זשומעט א וואסערעל, וואו עס גרינט א גרעזעלע, וואו עס געלט א בלומעלע, וואו עס פליהט א פויגעלע, וואו עס טאנצט א היישעריק... און דאס גרינע־גאלע פעלד בעט זיך ביי אייך, איהר זאלט אייך א וואָרף מהון אויף דער ווייבער שמעקענדיגער ערד, ווי איהר שטעהט און נעהט. און דא קומט־אן דער טאטע, אדער די מאמע, אדער איין עלטערער ברודער, אדער א שוועסטער — „האסט דו שוין גע־דאוועגט? אין חדר אריין, שקאץ אייגער, אין חדר אריין!"...

31

די בר־מצוה

דער בר־מצוה נעמט־אויס. — א נאלעריע טיפען פון פערעיאסלאווער בעלי־כתים. — א מאמע'ס טרערען.

אריינטראכטענדיג זיך אינ'ם לערנען אין יענעם מין „חדר", ביי יענע מינים מלמדים, וואָס זענען באשריבען אין די פריהערינע קאפיטלען, האָבענדיג פאר זיך די רביצין, וואָס מע דארף איהר העלפען, טאטע־מאמע, שוועסטער און ברידער, וואָס מע דארף זיי פאלגען א נאנג, און כל־ערליי מינים שקאצעריי, פון באָרען זיך זומער אין טייך ביז שפיעלען ווינטער אין קארטען און קנעפלעך, היינט גלאט דאָס ארומלויפען און ארומשפאציערען איבער דער שטאָדט, — איז שווער צו פארשטעהן, פון וואַנען האָט זיך נע־נומען ביי די קינדער דאָס, וואָס זיי האָבען נעקענט? מע דארף נישט פארנעסען דאָס אויך, אז דעם רבין האָט מען נענארט, דעם מאטען האָט מען נענארט און אפילו דעם רב, צו וועלכען מע האָט געפיהרט די קינדער פארהערען, האָט מען אויך אָפגענארט. היינט וואו האָט זיך נענומען מאטעריאל אויף אָפצונארען א נאנצע שטאָדט מיט אידען, וואָס זענען זיך צונויפנעקומען אויף דער בר־מצוה צו נחום ראבינאָוויטש'ס זוהנדעל? דער העלד פון דער דאָזיגער ביאָגראפיע נעדענקט פאר קלאָר, אז ער האָט נישט אָנ־געהויבען צו וויסען פון דעם, וואָס מע האָט איהם אויסגעשטעלט, ער זאָל זאָגען אויף זיין יום־טוב — און דאָך האָט געקלונגען די

שטאדט מיט זיין בר־מצוה. טאטע האבען מקנא געווען. מאמע האבען זיך נעוואונטשען אזעלכע קינדער.

ס'איז נעווען איין אמת'ער יום־טוב. א גרויסארטיגער יום־טוב. און אין איהם האבען זיך באשעפטיגט א סך הענט, אונטער דער קאמאנדע פון דער באבע מינדי, וואס האט אויסגעזעהען אין איהר שבת'דינען אנטהון, מיט'ן שטערנטיכעל, ווי איין אמת'ער קאמאנדיר. זי האט נעקאמאנדעוועט, וועמען מע זאל רופען און וועמען ניט, ווער ס'זאל זיצען אויבענאן און ווער ניט, וואסערע טעלער מע זאל שטעלען, וואסערע ברענפענס און וואסערע ווייגען מע זאל טרינקען. מיט אלעמען האט זי זיך איבערגעקריגט, אויף אלעמען זיך אנגעבייזערט, ניט געשאנעוועט אפילו דעם בר־מצוה־העלד אליין, ער זאל זיך האלטען, ווי א מענטש, ניט האבען קיין טבע בייסען די נענעל חאטש צווישען מענטשען, ניט לאכען אליין און ניט מאכען לאכעדינ די איבעריגע קינדער, קורץ — ניט זיין קיין ימח־שמו'ניק.

— נאט האט רחמנות נעהאט, האסט דערלעבט די בר־מצוה, איז שוין צייט, זאלסט ווערען א שטיקעל מענטש! — האט זי איינגע'טענה'ט מיט איהם, באשפינען די פינגער און אויסגענלעט איהם דאס לעצטע רעשט פון די פאה'לעך, וואס זי האט קוים „אפגעוואיעוועט" ביי איהר זוהן: נחום ראבינאוויטש האט שוין לאנג חשק געהאט זיי נאר אינגאנצען אפשערען, האט די באבע מינדי ניט דערלאזט.

— אז איך וועל שטארבען און מיינע אויגען וועלען עס ניט זעהען, — האט זי איהם געזאגט, — וועסט דו דעמאלט מאכען דיינע קינדער פאר גויים. און איצט, כל זמן איך לעב נאך, וויל איך זעהען אויף זייער פנים חאטש א סימן פון אידישקייט.

א חוץ דעם גרוסען עולם, וואס מע האט צונויפגערופען גלייך פון שוהל אויף בר־מצוה, איז זיך צונויפגעקומען די גאנצע משפחה. מארשטעהט זיך, אז דער רבי משה־דוד רודערמאן, אין דער שבת'דינער געוועלטענער קאפאטע, מיט'ן אפגעבלאקעווטע פלוסען

היטעל, ווי א לאטקע אויפ'ן קאפ, איז אויך נעווען בתוך הבאים. ער האט זיך אבער געהאלטען זעהר קליין און פון דער ווייטען. פון דער מעשה אן מיט'ן זוהן, וואס האט זיך נעוואלט שמד'ען, איז ער נעווארען ביי זיך שטארק ארגענפאלען. ער האט זיך כמעט גאר ניט צונעריהרט ניט צום קידוש, ניט צום פארבייסען, נעזעסען פארקוקט אין א ווינקעל, איינגעבוינען אין דרייען, און שטיל־ערהויט געהוסט אין די בריייטע ארבעל פון דער שבת'דינער געוועלטענער קאפאטע.

נאר אט איז געקומען די מינוט פונ'ם עקזאמען. דאס בר־מצוה־בחור'ל האט זיך באדארפט אוועקשטעלען און ארויסבא־ווייזען דעם עולם וואס ער קען, — האט מיט א מאל דער רבי רודערמאן אויפגעהאפט זיך; זיין פלייצע האט מיט א מאל אויסגענלייכט זיך; די נעריכטע שווארצע ברעמען האבען זיך אויפגעהויבען און זיינע אויגען האבען זיך איינגענעסען, איינגע־זויגען איכ'ם תלמיד, און זיין גראבער פינגער האט מיט א קוועטש, ווי דאס שטעקעל פונ'ם דיריזשאר, אונטערגעזאגט דעם תלמיד די אויסגעשטעלטע ווערטער.

און דער תלמיד, דער בר־מצוה הייסט עס, איז תחילת שיער ניט אומגעפאלען פאר שרעק, געפיהלט א מארנע טרוקענקייט אין מויל און א שווינדל אין די אויגען. עס האט זיך איהם אויס־געדאכט, אז ער גענהט אויף אייז. אט־אט צעשפאלט זיך דאס אייז, און טראך — ער טהוט א פאל מיט'ן גאנצען עולם. נאר וואס ווייטער־ווייטער, איז ער, אונטער דעם רבינ'ס קוק און אונטער דעם רבינ'ס קוועטש מיט'ן גראבען פינגער, געוואלרען ביי זיך שטארקער און שטארקער, און ער האט אנגעהויבען שפאנען, ווי אויף איין אייזערנער בריק, און ער האט דערפיהלט א וואלעסקייט אין אלע אברים, און עס איז אוועק ביי איהם, ווי א מזמור.

האלטענדיג אין מיטען דער ארבייט און דרעהענדיג מיט'ן פינגער נאכ'ן רבינ'ס גראבען פינגער, האט דער בר־מצוה פון דעסט וועגן גוט געקוקט אויפ'ן עולם, געזעהען דעם אויסדרוק פון אלע

פנימ'ער, נישט דורכנעלאָזט קיינעם. אָט איז יצחק־ביגדור, וואָס ריהרט מיט די פלייצעס און קוקט מיט די גזלנ'ישע אויגען. אָט איז דער אלטער יהושע סריבנע — מע זאָגט, ער איז שוין א בן־מאה, אלט הונדערט יאָהר. די צונג איז ביי איהם אין מויל ווי א גלעקעל, מחמת קיין צייהן האָט ער שוין ניט. אָט איז זיין זוהן בערקע, שוין אויך געגוג אלט, די אויגען האלט ער צו און דעם קאָפ אויף דער זייט. אָט איז אָשר נייַדיס, וואָס אלע רופען איהם דער „פעטער אָשר" — טאקי א פעטער, א בריטער, א גראָבער. די זיידענע קאפאָטע אויף איהם שפאלט זיך און אליין איז ער גרוי, ווי א טויב. און אָט איז יאָסי פרוכשטיין מיט די גרויסע ארויינגעשטעלטע צייהן, מיט די גלענצענדע בריליען און מיט'ן שיטערען בערדעל — איין אפיקורס א איד, וואָס שפיעלט מיט נחום ראָבינאָוויטשען אין שאָך און לייענט אזעלכע ביכלעך, ווי „מסתרי פאריז", „שבילי עולם" און נאָך אזעלכע זאכען. נעבען יאָסין שטעהט זיין יונגערער ברודער, מיכאל פרוכשטיין, א יונגער־מאן א חכם, א ממזר, וואָס לייקענט־אָפ אלסדינג, הייסט דער שיקסע פארלעשען דאָס ליכט אום שבת און האלט שטארק פון אזעלכע אידען, ווי משה בערנער און בעני קאנאוועך, וואָס אלע ווייסען, אז אין דער יונענט האָבען זיי אמאל פארקוקט אין א זייט, בעת דער שערער האָט זיי צורעכטגעמאכט די בערדלעך... ישראל בענדיצקי איז אויך געווען בתוך הבאים. אמאל האָט מען איהם נערופען ישראל דער פלי־זמר, נאָר איצט האָט ער שוין נעהאט איין אייגענע שטוב, א שטאָרט אין מזרח, א באָרד האָט ער זיך צעקעמט א בריטע, א שווארצע, א גלענצענדיגע, און חאָטש ער זאָגט זיך ניט אָפ איצט אויך פון צו שפיעלען אויף א נעהויבענער חתונה, נאָר פון דעסטוועגען וועט איהם קיינער נישט רופען פלי־זמר, אפילו הינטער די אויגען. און ער איז טאקי א שענער איד, פיהרט זיך מעשה בעל־הבית. אז ער לאכט, לאכט ער מיט אלע צייהן, קלייניע, שיטערע, ווייסע צייהן. אפילו רפאל דער שמש מיט'ן אויגעל האָט דער בר־מצוה נישט דורכגעלאָזט. רפאל איז

נעשטאנען האלב אײנגעבויגען און אינגאנצען צרײנגעטהאן אין דעם, וואס דער בר־מצוה האט גע'דרש'עט, און עס האט זיך אויס־געווײזען נאך זײן דאַרען פנים און אויסגעבויגענער נאז, אז אט־אט טהוט ער א פאטש מיט דער האנט איבער'ן טיש און רופט־אויס מיט זיין שבת'דיגען נוסח: „צע־הען גיל־דוין אום כהן!"...

אלעמען און אלץ האט דער בר־מצוה באמערקט. און אלע פנימ'ער האבען אויסגעזוהען יום־טוב'דיג. נאר יום־טוב'דיגער פון אלע איז געווען דעם פעטער פיני'ס פנים. געזעסען נאנץ אויבענאן, נעבען בר־מצוה'ס פאטער, אין זיין שבת'דיגער זיידענער קאפאטע, מיט א בריטען זיידענעם גארטעל, מיט א בלוי סאמעטען היטעל אויפ'ן קאפ, האט דער פעטער פיני נעקוקט אויפ'ן בר־מצוה פון אונטען ארויף, געשמייכעלט זיך אין בארד אריין, ווי אײנער רעדט: „מילא, סענען קען ער, דער ימח־שמו'ניק — דאס זהט מען... נאר צי דאוונט ער אבער אלע מאנ? צי היט ער אפ נעגעל־וואסער? צי לייענט ער קריאת־שמע פאר'ן שלאף? צי טראגט ער ניט אום שבת? — דאס איז ביי מיר א גרויס ער ספק!"...

דערפאר איז אבער דער פאטער פון'ם בר־מצוה נעווען — איהם נישט אין פנים אריינצוקוקען. עס איז נעווען צו זהען, אז קיין מעהר גלילקליכער מענטש, ווי ער, איז אויף דער וועלט נישטא. דעם קאפ האט ער געהאלטען ארויף, די ליפען האבען זיך איהם נעריהרט, נאכגענאנגען טריט ביי טריט דעם זוהן, נעקוקט אויפ'ן עולם, אויפ'ן ברודער פיני, אויפ'ן רבין רודערמאן, אויפ'ן בר־מצוה אליין און אויף דער מאמע פון'ם בר־מצוה.

און די מאמע, די קליינישקע חיה־אסתר, איז געשטאנען נאר אומבאמערקט, מיט דרך־ארץ, ביי דער זײט, צווישען די איבעריגע ווייבער, אין דער שבת'דיגער זיידענער פעטשיילע, א מארנאפטע, שטילערהייט, זיפצענדיג, זיך אויסגעקאקט אלע פינגער, און צווי בלישטשענדיגע טרערען, ווי צווי בריליאנטען, האבען

זיך נעקויקעלט און אפנעשוינט סענען דער זון ,אויף איהר גליקליך, יונג, ווייס, נאר שוין נעקנייטשט פנים.

וואס זענען דאס נעווען פאר טרערען? טרערען פון פרייד? פון תענוג? פון נדלות? פון דער שלעכטער ציים? אדער אפשר האט א מאמע'ס הארץ איינגערוימט איהר א סוד אויפ'ן אויהער, אז אט דאס בר־מצוה־בחור'ל, וואס קלינגט איצט אזוי שען, וועט אין ניכען, נאר אין ניכען, זאגען קריש נאך איהר נשמה?...

וער ווייסט, וואס א מאמע קאן ווייגען?

צווייטער טייל

32

דער „בחור"

זיין ברודער הערשעל ווערט א חתן. — דאס פארהערעניש מיט א סופלער. — א תפילין־זעקעל, א זיינער און א כלה.

— אצינד ביזט דו שוין, מיט גאָט'ס הילף, א בחור. אויס יונגעל, אויס שיינעץ, אויס קונדס. צייט ווערען א מענטש און איין עהרליכער איד, ווארום די צייט שטעהט ניט: אָט־אָט, אקערשט ווי מע זעהט ניט, ווערסט דו א חתן...

דאָס איז נעווען דאָס ביסעל מוסר, וואָס מע האָט אריינ־געריידט דעם בר־מצוה אויף מארגען נאָך דעם פייערליכען שפּת, און דער רבי האָט איהם נעהאָלפען אָנטהון די תּפילין. ער האָט איהם איינגעקרעמפעוועט דעם „של־יד" אויף דער לינקער האַנט, אז די פינגער האָבען זיך אָנגענאָסען און געווארען בלוי, און דער גרויסער „של־ראש" האָט זיך אלע מינוט אראָפגערוקט צווישען די אויגען, אדער אראָפגעפאָהרען א ביסעל אויף א זייט, יערענ־פאלס שטארק השק נעהאט אראָפגליטשען זיך אראָפ. דעם בר־מצוה האָט נעקאָסט מיה איינצוהאלטען גלייכגעוויכט, נישט נע־קאָנט זיך א ריהר טהון פריי און אפילו א קוק צו טהון אויף די ווייסע־חברה'ניקעס, וואָס האָבען מיט ניניעריגקייט ארומגערינ־געלט דעם בר־מצוה, זעהען, ווי ער דאָוועט צום ערשטען מאל אין תּפילין. און מע דארף דעם אמת זאָגען, אז ווען ניט זיי, אָט די ווייסע־חברה'ניקעס, וואלט דער בר־מצוה איצטיגם מאל נע־

דאוונט מיט האַרץ, מיט כוונה און מיט ליעבשאפט. עס איז איהם געפעלען די צערעמאָניע פון תּפילין־לענען; עס איז איהם געפעלען די טייטש פון די וועדטער „וארשתיך"; עס איז איהם נעפעלען דער מחיה'דיגער יוכטען־ריח פון די פרישע, נאָר־וואָס אויסגעמאכטע רצועות; עס איז איהם געפעלען, וואָס מע זאָגט איהם, אז ער איז שוין א בחור; עס איז איהם נעפעלען, וואָס מען איז איהם מצרף צו א מנין. די משמעות, אז ער איז שוין א איד גלייך מיט אַלע אידען, א מענטש גלייך מיט אַלע מענטשען. אפילו רפאל דער שמש מיט'ן אויגל קוקט אויף איהם שוין נאָר אנדערש, מיט פּאַרבאָרגענעם דרך־ארץ. פון די חברים שמועסט מען ניט, אז זיי זענען איהם מקנא, וואָרום ער געדענקט, אז ער אַליין האָט אמאָל מקנא געווען זיין עלטערען ברודער הערשעל צו זיין בר־מצוה. און ניט אזוי אויף דער בר־מצוה, ווי אויף דעם, וואָס באַלד נאָך דער בר־מצוה איז זיין ברודער נעווארען א חתן, און די כּלה האָט איהם געשענקט איין אויסגענייטע תּפילין־זעקעל, און דער מחותן — א זילבערנעם זייגער. ביידע פאַקטען, דאָס הייסט, ווי אזוי דער ברודער הערשעל איז א חתן נעווארען און וואָס ס'איז נעווארען פונ'ם מחותנ'ס מתּנה, פונ'ם זייגער, דערפען באשריבען וועלן האָטש אין קורצען.

הערשעל איז געווען א בר־מצוה־יונגעל א ציקאַווער, א שענער, און א טשעפּקע בחור'ל, דאָס הייסט, ער האָט ליעב געהאט נעהן ריין אָנגעטהאָן; נאָר קיין קאָפּ צום לערנען האָט ער ניט נעהאט, און קיין גרויסער וועלער איז ער אויך ניט געווען. פון דעסטוועגען, א טאַטנ'ס א קינד, נחום ראַבינאָוויטש'עס א זוהנדעל — מע האָט איהם געדרעט די פיינסטע שידוכים, און ס'איז געקומען צו פאָהרען א שענער איד מיט א שווארצער בּאָרד, א מחותן פון וואַסילקאָוו, נישט אַליין, נאָר מיט א פאַרהערער, א יונגערמאַנטשיק מיט א נעל בּעדרעל, א נעראַטענער, א קענער, א בעל־תּנ"ך און א בעל־לשון־קודש, נאָר א בּיסעל א נודניק, איין אייגנגעמענער, האָט ליעב אריינקריכען יענעם אין די ביינער. צום אַלעם ערשטען האָט

דער פארהערער נענומען ארויספאוויזען פאר די מחותנים, וואס ער קען. צולייב דעם האט ער זיך א נעם נענעבען צום חתן'ס רבין, ארויינגעלאזט זיך מיט איהם אין א לאנגען דיספוט וועגען דקדוק. וואס דער רבי האט נעזאגט, האט ער נעזאגט פארקעהרט. דערנאך האט ער א חאפ נענעבען דעם רבין, דער רבי זאל איהם זאגען, פאר וואס שטעהט אין קהלת „זבובי מות יבאיש", מיט א לשון יחיד, און ניט „יבאישו", מיט א לשון רבים? דערויף האט איהם דער רבי נעענטפערט: למאי שטעהט אין קהלת טאקי „וזכור את בוראיך", מיט א לשון רבים, ניט „וזכור את בוראך", מיט א לשון יחיד? דערנאך האט ער א חאפ נענעבען דעם רבין נאר מן הצד: „זאגט נאר, איך בעט אייך, וואו שטעהט „ויתהלכו מנוי אל גוי"?" דער רבי איז נעווארען א ביסעל מטושטש, א ביסעל פארשעמט, און נעענטפערט: „דאס איז פונ'ם דאוונען „הודו להי קראו בשמו"... דער יונגערמאן האט זיך ניט בארוהיגט: „און וואו שטעהט „הודו להי קראו בשמו"?" דער רבי איז נעווארען נאך מעהר מטושטש און האט נעענטפערט: „דאס דארף זיין מסתמא אין תהלים ערגיץ?"... דא האט דער נעלער יונגערמאן אויסנעפראכען א געלעכטער: „האט קיין פאראיבעל ניט, רבי, דאס שטעהט נישט אין תהלים ערגיץ, דאס שטעהט איין מאל אין תהלים, און איין מאל, ניט דא נעדאכט, ניט פאר אייך נעדאכט, ניט פאר קיין שום אידען נעדאכט, אין דברי־הימים"...

פאר'ן רבין איז דאס נעווען א טוידטקלאפ. טראפענס שוויים זענען איהם ארויסגעטראטען אויפ'ן פנים. ער איז נעווען א נע'הרג'עטער. „דער יונגערמאן איז א דרעהער!" — אווי האט ער נעזאגט צו די קינדער און נעווישט זיך דעם שוויים מיט דער פאלע. — „טאמער טהוט ער א פארהער דעם חתן, איז דער חתן א פארפאלענער און דער שידוך איז אוים שידוך"... און אזוי ווי אין דעם שידוך איז נעווען פאראינטערעסירט אויך ער, דער רבי טאקי, דאס הייסט, ניט אזוי אינ'ם שידוך, ווי אינ'ם שדכנות־נעלט, איז ער געפאלען אויף איין עצה און האט אריינגערוימט א

סוד אויפֿן אויהער דעם חתן׳ס ברודערעל, שלום׳ען, אז ער זאָל זיך פֿאַרקלויבען הינטער דער בריַיטער פֿאַנירטער קאַנאַפּע, און אויף דער קאַנאַפּע האָט ער אַוועקגעזעצט דעם חתן. דערנאָך האָבען זיך די מחותנים אויסגעזעצט אַרום דעם האַלבקיילעכיגען פֿאַנירטען טיש מיט די לאַפּעס, און דער געלער יוננערמאַנטשיק האָט אַ נעם גענעבען דעם חתן אויפֿן צימבעל. אין דער זעלבער צייט האָט דעם חתן׳ס מאַמע געגרייט צום טיש, נעשטעלט לעקאַך און ברַאַנפֿען, נעווען, אַפּנים, זיכער, אז דער עקזאַמען וועט אָפּלויפֿען גלאַט. „אַנו, זאָג נאָר, בחור׳ע, וואו שטעהט „לפיד בוז לעשׂות שאנן נכון למועדי רגל״? — „אין איוב!״ — האָט זיך געלאַזט הערען פון הינטער דער פֿאַנירטער קאַנאַפּע אַרויס. „אין איוב!״ — האָט דער חתן געזאָגט, ווי אַ מזיק, הויך אויפֿן קול. „אמת, אין איוב. אַצינד ווייסט דו ניט, וואו נעפֿינט זיך ערגיץ אין תנ״ך נאָך אַ וואָרט פון׳ם שורש „לעשׂות״? — פֿרעגט ווייטער דער געלער פֿאַרהערער. „ביום ההוא אָבדו עשׂתונותיו״, אין תהלים!״ — פֿישטשעט דער סופֿער פון הינטער דער קאַנאַפּע, און דער חתן זאָגט איהם נאָך וואָרט אין וואָרט. „זענען מיר מיט׳ן תנ״ך, הייסט דאָס, אזוי גרויס ווי פֿאַרטיג. — זאָגט דער פֿאַרהערער און וואַרפֿט מיט די אויגען אויפֿן טיש, וואו די קלייַנע חיה־אַסתּר פֿאַרעט זיך ביי׳ם לעקאַך און איינגעמאַכטס. — אַצינד וועלען מיר זיך אַריַיין־טהון אַ ביסעל אין דקדוק אַריין. וואָס פֿאַר אַ פֿועל איז אָבדו? וואָס פֿאַר אַ בנין? וואָס פֿאַר אַ גוף? וואָס פֿאַר אַ מספּר? און וואָס פֿאַר אַ זמן?״ האָט דער קלייַנער שלום אַרויסגעקוויטשעט שטיל־ערהייט פון הינטער דער קאַנאַפּע אַרויס, און דער חתן האָט איהם נאָכגעזאָגט איטליכס וואָרט: „אָבדו איז אַ פֿועל עומד, אַ בנין קל, אַ גוף נסתּר, אַ מספּר רבים און אַ זמן עבר, און עס וועט זיין: אָבדתּי, אָבדת, אָבדת, אָבד, אָבדה, אָבדנו, אבדתּם, אבדתּן״...

„נענוג, נענוג, נענוג!״ — האָט אויסגערופֿען דער פֿאַרהערער צופֿריעדען, געריבען די הענט און געקוסט אויפֿן געגרייטען טיש,

און אויסגעדרעהט זיך צום שיינעדינגען מחותן פון פּלה'ס צד, האָט ער א זאָג געגעבען: — „אייך קומט מזל־טוב. איהר זעהט דאָך, דער יונג איז קלאָר אומעטום, ווי א וואסער. וועלען מיר נעהן, הייסט עס, צוביסען?"...

צי עס האָבען געווואוסט פון דעם אָנשטעל טאָטע־מאָמע אויך, אָדער דאָס האָבען אָפּגעארבייט נאָר דער רבי מיט'ן חתן אליין? און אפשר האָט דער פּארהערער אויך געווואוסט פון דעם פּאָקוס? — דאָס איז שווער צו זאָגען. יעדענפאלס, ביידע צדדים זענען געווען צופריעדען, ביידע האָבען זיך חלילה ניט אָפּגענארט...

אצינד געהען מיר אריבער צו דער געשיכטע מיט'ן זייגער. פּארשטעהט זיך, אז באלד נאָכ'ן פּארהערען איז די מאָמע געפאָהרען אָנקוקען די כּלה. די כּלה איז איהר געפעלען — זי איז א קלוגע; האָט מען געפּראָווועט א קנס־מאָל, געשריבען תנאים און געבראכען טעלער, און דער מחותן האָט געקויפט דעם חתן א מתנה — א זילבערנעם זייגער. וויפיעל ס'איז פארהאן מינוטען אין א שעה, אזוי פיעל מאָל האָט דער חתן געקוקט אויפ'ן זייגער. א מצוה האָט מען פארדינענט אינ'ם חתן, אז מע האָט איהם געפרענט, ווי האלט דער זייגער. און דער חתן האָט געהיט דעם זייגער, ווי דאָס שווארצאפעל פונ'ם אויג. פאר'ן שלאָפען־געהן האָט ער פאר'ן זייגער קיין אָרט נישט געקאָנט געפינען. שבת, פאר'ן געהן אין שוהל אריין, איז ער אויסגעווען מיט'ן זייגער אין אלע שיפלאָדען און אין אלע קאמאָדען; ער האָט אליין געציטערט, מע זאָל חלילה נישט אוועק'גנב'ענען דעם זייגער...

ויהי היום, איינמאָל פארגלומט זיך דעם חתן, א טשעפּקע בחור'ל, אויספוצען דעם קאָסטיום. געטראָגען האָט מען דעמאָלט גוטען טריקא מיט א וואָרסע, און אזא טריקא האָט א טבע — ער נעמט אויף זיך פלעקען און שטויב גאנצע פודען. א שטעקעל האָט דער חתן געטראָגען א יאמשאָווע, וואָס בויגט זיך. האָט ער דעם קאָסטיום אויפגעהאנגען אין דרויסען אויפ'ן גאניק און מיט דעם יאמשאָווע שטעקעל גענומען אויסקלאָפען דעם שטויב פונ'ם

קאסטיום, אבער גוט, וויפיעל ס'איז נאר געווען כח, און אז אין קעשענע פונ'ם קאסטיום ליגט דער זייגער — האט ער אקוראט פארגעסען. זעלבסטפארשטענדליך, אז פונ'ם זייגער איז געווארען א חורבן, א פראשעק פון שטיקלעך זילבער, פארצעליי און גלאז און א סך קלייניע רעדעלעך. און דער חתן האט אויפגעהויבען זיין קול און האט זיך צעווויינט. עס האט נישט געהאלפען קיין שום טרייסטען מיט קיין שום צוזאגעבצען, אז מע וועט איהם קויפען איין אנדער זייגער — עס האט אויסגעריסען א שטיק הארץ!

דער בר־מצוה שלום האט געקוסט אויף זיך אויך, ווי אויף אט אזא מין בחור. זיין אידעאל איז געווען אין יענער צייט דריי זאכען: א תפילין־זעקעל, ווי ביי זיין ברודער הערשעל, א זייגער און א כלה. די כלה האט זיך איהם פארגעשטעלט ניט אנדערש, ווי אינ'ם געשטאלט פון א בת־מלכה, איינע פון יענע יפהפיות, וואס זיין חבר שמואליק דער יתום פלענט זיך אנדערצהלען פון זיי. זי איז איהם געווען אזוי קלאר, אז ער האט זי געזעהען אפט אין חלום, און איינמאל, באלד נאך דער בר־מצוה, האט ער זי דערזעהען אויף דער וואהר און — ער האט זיך פארליעבט אין איהר, ווי עס ווערט באשריבען אט דא באלד אין א באזונדער קאפיטעל.

33

די ערשטע ליעבע

ראזע בערנער די שולמית פון שיר־השירים. — איים פרוכשטיין — א נעפעהרליכער קאנקורענט. — סקריפענדיגע שטיוול־עטעז את פראנצויזיש. — פיערעל־שפיעלען. — זיסע חלומות.

וועז זיי זאלען נישט געווען זיך באגעגענען דערנאך אין לעבען א סך מאל, וואלט דער עלד פון דער ראזיגער ביאגראפיע זיכער נעמיינט, אז די, וועלכע האט איהם צו פערצעהן יאהר געפלעפט, איז געווען נאר א דמיון, א פאנטאזיע, א חלום. נעהייסען האט זי ראזע, און ער האט זי קיינמאל נישט נעזעהען, זי זאל נעהן אליין. שטענדיג מיט א חאליאסטרע „קאוואליערען", די פיינסטע אידישע בחורים, די רייכסטע יונגעלייט פון שטאדט, און אמאל אויך פרישטען, אפיציערען. א רוסישער אפיציער זאל שפאציערען מיט א אידיש מיידעל — דאס אליין איז נעווען אזא סענסאציע, וואס די שטאדט האט מיט דעם נעקאכט. און נישט א יעדעס מיידעל וואלט זיך דאס דערלויבט, און נישט א יעדען מיידעל וואלט דאס די שטאדט מוחל נעווען. נאר ראזע — זי מעג עס, איהר קאן מען דאס מוחל זיין, וואהרום זי איז ראזע, וואהרום זי איז די איינציגע אין שטאדט, וואס שפיעלט פיאנע, די איינציגע אין שטאדט, וואס רעדט פראנצויזיש, און רעדט הויך, און לאכט הויך —א קליניגקייט ראזע? און דערצו איז זי א טאטענ'ס א קינד. איהר פאטער איז איינער פון די רייכסטע און פארנעמסטע

אידען אין שטאָדט, א איד איין אריסטאָקראַט. אין דער יונענט, זאָגט מען, איז ער געווען א גלות. איצט איז ער שוין אַ טאָט און גרוי, האָט ער זיך פאַרלאָזט א באָרד, טראָגט ברילען, האָט קישעלעך אונטער די אויגען. די אייגענע קישעלעך אונטער די אויגען האָט געירש'ענט פון איהם זיין טעכטערעלע ראָזע, און זיי פאַסען זיך איהר אַזוי צו איהרע שענע בלויע אויגען, און צו איהרע זיידענע אויסגעבויגענע ברעמען, און צו איהר אידיש־גריבישע נעזעלע, און צו איהר קלאָר־ווייס געזיכט, און צו איהר קליינער, נאָר מאַיעס־טעטיש גרויסאַרטיגער פיגור, וועלכע האָט געפעלעט דאָס האַרץ פונ'ם ציקאַווע פאַר'חלומ'טען חדר־יונגען שלום נחום וועוויק'ס, וואָס האָט זיך דורך איין קוק פון איהר שענע שולמית־אויגען פאַרליעבט אין דער דאָזיגער שולמית מיט'ן הויליגען פייער פון איין אומשולדיג בר־מצוה־יונגעל.

יאָ, שולמית. נאָר די שולמית, וואָס אין שיר־השירים, פאַר־מאָגט אויפלכע שענע געטליכע אויגען. נאָר די שולמית, וואָס אין שיר־השירים, קאָן אַזוי זיס־ליעבליך און שטרענג־טיף אריינ־דרינגען אייך אין דער נשמה אריין, וועו זי קוקט אויף אייך. און א קוק געגעבען האָט זי אויף שלומ'ען, קאָן איך אייך ערב זיין, מעהר ניט אַז איין מאָל, און אַז א סך — איז צווי מאָל. אויך דאָס — פאַרביינעהענדיג אין גאָס שבת בייטאָג מיט א גאַנצער חאַליאַסטרע „קאַוואַליערען", צווישען וועלכע ס'איז נעווען איינער א גליקליכער מיט'ן נאָמען חיים פרוכשטיין. חיים איז יאָסי פרוכשטיינ'ס א זוהנדעל, א בן־יחיד, א קורצפיס־גער, זעהר א קורצפיס־גער, נאָר מיט א לאַנגער נאָז, און אויף דער נאָז — רויטע ווייספערלעך, און צייהן גרויסע, מוראַ'דיג גרויסע. נאָר אַנגעטאָן איז ער, ווי דער גרעסטער פראַנט. שטיוולעטען לאַקירטע און סקריפענדיגע אויף הויכע, זעהר הויכע אַפּצאַסען — בכדי ער זאָל אויסזעהען העכער. א זשילעט א ווייסע, ווי געפאַלענער שניי. די האָר פאַרקעמט מיט א שרונט אקוראט אין מיטען און שטענדיג אַנגעשמירט מיט שמעקענדיגע פאַרפומען, וואָס לאָזען זיך הערען

אויף א מויל. אט דאם איז געווען דער גליקליכסטער פון אלע ראזע'ס קאוואלירען, און איהם האט די שטאדט געקרוינט פאר איהר חתן. דערפאר נעקרוינט, ווייל ער איז יאסי פרוכשטיינ'ס זוהן, און יאסי פרוכשטיין איז א נגיד, און א נגיד מיט א נגיד זענען גלייכע מחותנים. און אויסער דעם, איז ער דער איינציגער בחור אין פערעיאסלאוו, וואם רעדט פראנצויזיש; ער רעדט פראנצויזיש און זי רעדט פראנצויזיש — קאן דען זיין נאך מעהר גלייך, ווי דער דאזיגער שידוך? און נאך א זאך: זי שפיעלט פיאנע און ער שפיעלט פיעדעל, און אז די ביידע שפיעלען, מעג מען פארזעצען וואם מע האט און מע קאן שטעהן א גאנצע נאכט אונטער'ן פענסטער און הארכען. שלום איז געשטאנען ניט איין מאל ביי ראזען אונטער'ן אפענעם פענסטער זוכער פארנאכט אין דרויסען און צוגעהערט זיך צו די זיסע הימעלשע טענער, וואם די שענע ראזע האט מיט איהרע שענע פינגער ארויסגעצויגען פון דער גרויסער שוואנצער גלאנצענדיגער פיאנע מיט די ווייסע ביינדלעך, און צו די זיסע הימעלשע געזאנגען, וואם דער קורצפיסיגער חיים פרוכשטיין האט ארויסגעריסען פון די דינע סטרונעם פון זיין קליין בייכיג פיעדעלע — און אך! וואם ער האט איבערגעלעבט אין די מינוטען! ער האט געשעפט תענוג און געערגערט זיך, געבענטשט און געשאלטען צו גלייכער צייט. געשעפט תענוג פון דער שענער זעלטענער הימעלשער מוזיק, און געערגערט זיך, וואם ניט ער שפיעלט דאם מיט ראזען, נאר איין אנדערער. געבענטשט האט ער די הענט, וואם ציהען־ארויס אזעלכע זיסע הימעלשע טענער מיט אזעלכע זיסע מלאכימ'שע געזאנגען פון טוידטע אינסטרומענטען, און געשאלטען דעם מאן, וואם ער איז געבוירען געווארען ביי נחום ראבינאוויטש, ניט ביי יאסי פרוכשטיין, און וואם חיים פרוכשטיין איז א נגיד'ס א זוהן, און ער, שלום, איז נעבאך אויף גרויסע צרות! ניט נאר קאן ער ניט אויספיהרען ביי זיין טאטע־מאמע לאקירטע שטיוועלעטען מיט סקריפקעם און אויף הויכע אפצאסען — זיינע שטיוועלעך, וואם

ער טראָגט, זענען אָפּגעפאָהרען, די אָפּצאָסען אויסגעררעהט, די פּאַרשוועם אָפּגעריבען. און אז ער זאָל זאָגען, ער וויל לאָסירטע שטיוועלטען, וועט מען איהם פרעגען: אויף וואָס? און אז ער זאָל זאָגען, אז ער וויל, זיינע שטיוועלעך זאָלען סקריפּען, וועט ער קרינען פּעטש...

אך, ווי גוט עס וואָלט געווען, ווען ער האָט אין אוצר! אָט א יענעם אוצר, וואָס זיין וואַראָנקאָווער חבר שמואליק דער יתום פּלעגט איהם דערצעהלען וועגען דעם אזוי פיעל שענע מעשיות. נאָר בלאָטע! ס'איז נישטאָ קיין אוצר. דאָס הייסט, ס'איז דאָ, נאָר ס'איז שווער איהם צו געפינען — ער לינט זעהר טיף פּאַר־באָרגען. און אז מע געפינט איהם שוין — אַנטלויפט ער און באַהאַלט זיך נאָך טיפער... און דער אומגליקליכער שלום האָט פּאַרשאָלטען דעם טאָג, למאי ער איז געבוירען געוואָרען ביי די מיוחסים, ביי די ראָבינאָוויטשעס, ניט ביי די פרוכשטיינס. און ער האָט פיינט געקריגען מעהר פון אַלעמען אָט דעם קורצפיסיגען חיים פרוכשטיין מיט דער גרויסער נאָז, מיט די רויטע וויימפּערלעך, פיינט געקריגען בתכלית השנאה — דערפאַר, וואָס נאָט האָט איהם, דעם קורצפיסיגען חיים, געבענטשט מיט אַלע דריי גוטע זאכען: מיט סקריפּענדיגע שטיוועלעטען, מיט רעדען פראַנצויזיש און מיט שפּיעלען פיעדעל.

און דער אומגליקליכער שלום האָט זיך דאָס וואָרט געגעבען און געשוואָרען זיך ביי דער לבנה און ביי די שטערען דאָ אין דרויסען, און ביי די זיסע הימעלשע טענער און ביי די זיסע מלאָכיט'שע געזאַנגען, וואָס גיסען זיך פון דאָרטען, פון אינוועניג, אז פון היינט אָן און וויטער וועט ער זיך אויסלערנען שפּיעלען אויפ'ן פיעדעל, אזוי ווי דער גליקליכער חיים פרוכשטיין, און אז ער וועט מיט זיין פיעדעל־שפּיעלען פּאַרשטעקען אין גאַרטעל צוהען אזעלכע, ווי חיים פרוכשטיין, און רעדען פראַנצויזיש וועט ער זיך אויסלערנען, אזוי ווי חיים פרוכשטיין, און ער וועט מיט נאָט'ס הילף זיך אויסגליכען מיט חיים פרוכשטיין, און ער וועט איהם

נאָך אפשר אריבערדיאָנען — און דעמאָלט ערשט וועט ער קומען צו איהר, צו ראָזען, גלייך אהיים, און ער וועט איהר זאָגען מיט'ן לשון פון שיר־השירים: „שובי שובי השולמית — קעהר זיך אויס צו מיר, שולמית, מיט'ן פנים אויף אין וויילע און הער זיך איין, ווי אזוי איך שפיעל אויפ'ן פיערעל!" און ער וועט געבען א פיהר מיט'ן סמיטשיק איבער די דינסטע סטרונעס, און שולמית־ראָזע וועט דאָס הערהערען, וועט זי שטוינען, און זי וועט איהם פרענען: „פון וואַנען?" — וועט ער איהר ענטפערען: „פון זיך אליין". און חיים פרוכשטיין וועט שטעהן פון דער זייט און וועט גאפען און וועט איהם, שלום'ען, מקנא זיין — וועט ער צוגעהן און וועט וועלען זאָגען ראָזען עפּעס אויף פראנצויזיש, וועט שלום זיך אריינ־מישען אין מיטען, איהם איבערהאקען און וועט צו איהם זאָגען אויך אויף פראנצויזיש: „היט זיך, רב חיים, מיט אייער לשון, וואָרום איך פארשטעה איטלעכס וואָרט!" וועט ער נאָך מעהר גאפען, און שולמית־ראָזע וועט א פרעג טהון ביי שלום'ען: „דו רעדסט פראנצויזיש אויך? פון וואַנען?" — וועט איהר שלום זאָגען: „פון זיך אליין". דעמאָלט וועט שולמית־ראָזע אויפשטעהן און וועט נעמען שלום'ען פאר א האנט און וועט איהם זאָגען: „קום". וועלען זיי נעהן אין צווייען, ער מיט ראָזען, אויפ'ן שפאציער איבער די פערעיאסלאווער „פעשעחאָדען" און וועלען רערען ביידע אויף פראנצויזיש, און די נאנצע חאליאסטרע קאווא־ליערען, און דער קורצפיסינער חיים פרוכשטיין בתוכם, וועלען זיי נאכגעהן פון הינטען, און די נאנצע שטאָדט וועט טייטלען מיט די פינגער: „וואר איז דאָס גליקליכע פארעל?" וועט מען זיי ענטפערען: „איהר וויסט נים, וואר דאָס איז? דאָס איז דאָך ראָזע מיט איהר אויסדערוועהלטען!" „וואר זשע איז איהר אויס־דערוועהלטער?" „איהר אויסדערוועהלטער — דאָס איז דאָך דער וואראנקאווער בעל־תנ"ך און פתבא־רבה שלום נחום וועוויק'ס, שלום ראבינאָוויטש"... און שלום הערט דאָס אלסדינג, נאָר ער מאכט זיך וויי ער הערט נים, און ער נעהט וויטער און וויטער,

האנט ביי האנט, מיט דער שענער ראָזען, און ער זעהט איהרע שענע בלויע אויגען, ווי זיי קוקען אויף איהם און לאכען. און ער פיהלט איהר קליין ווארעם הענטעל אין זיין האנט, און ער הערט, ווי דאָס האַרץ ביי איהם קלאָפט: טיק־טאק, טיק־טאק. און די שטיוועלעך אונטער איהם האָבען ווי פון זיך אליין אָננעהויבען צו רעדען: „סקריפ־סקריפ, סקריפ־סקריפ". און דאָס איז שוין א וואונדער פאר איהם אליין. מילא, פיערעל־שפיעלען און פראנצויזיש־רעדען — דאָס האָט ער זיך אויסגעלערנט. אזוי לאנג געהאָרעוועט, ביז ער קען. אָבער די שטיוועלעך — פון וואנען האָבען זיי געהאפט דעם סקריפ? אויך פון זיך אליין? אָדער אפשר ווייזט זיך איהם אויס? און ער קוועטשט־קוועטשט מיט ביידע פיס, שטארק־שטארק, און ער חאפט א שטורך פון זיין עלטערען ברודער, מיט וועלכען ער שלאָפט אין איין בעט: „וואָס דרינגעסט דו מיט די פיס, ווי א לאָשעקעל?" און ער חאפט זיך אויף — ניט שוין זשע איז דאָס געווען נאָר א חלום?... און ער הערט נישט אויף צו טראכטען פונ'ם דאָזיגען חלום. און ער הערט נישט אויף צו חלומ'ען אויף דער וואָהר. און עס גיסען זיך צונויף ביי איהם דער חלום מיט דער וואָהר, די פאנטאזיע מיט דער ווירקליכקייט... און עס ציהט זיך אזוי — ער וויסט נישט וויפיעל ציים, ביז עס קומט א גאסט קיין פערעיאסלאוו, א שרעקליכער גאסט, איין אונטערגאנג, איין עפידעמיע. ווי איין אוראגאן וואלגערט ער אום אלסדינג מיט'ן פנים אראָפ און מאכט איין איבערקעהרעניש, א חורבן אין א סך הייזער, און אויך ביי נחום ראבינאָוויטשען אין שטוב, און עס ווערט פארשוואונדען די שענע שולמית־ראָזע און זיין ליעבע צו דער שענער שולמית־ראָזע, ווי א חלום, ווי א פאנטאזיע, ווי א נעכטיגער טאג...

דער גאסט — דאָס איז געווען די חלירע.

34

די חלירע

די עפּידעמיע. — די רייבערס. — די באבע מינדי קאמאנדאוועט. — זי רייסט קברים, זוכט זכות־אבות, ארבייט מיט די דאקטוירים. — דער מאמע׳ס טוידט. — דער פעטער פּיני לאזט ניט ווינען — ס׳איז שבת.

אַנגעהויבען האָט זיך עס תּחילת זומער, באַלד נאָך פּסח, אַזוי ווי אויף קאַטאָוועסען; נאָר שפּעטער־צו, ארום נאָך־שבועות, אז ס׳זענען אויפגעקומען אויבסטען און גרינע אגרעסען זענען געוואָרען וואַלוועל, בחצי־חנם, האָט זיך עס צעשפּיעלט שוין אויף דער אמת׳ען, און עס האָבען זיך אַנגעהויבען לאָזען הערען אַלץ אָפּטער און אָפּטער די ווערטער: „אונטערגאַנג", „עפּידעמיע" און „חלירע". בּיי׳ם וואָרט „חלירע", אז ס׳איז אַרויסגערעדט געוואָרען, איז דאָס אַנדערש ניט אַרויסגערעדט געוואָרען נאָר מיט א שפּיי־אויס דערביי, און ס׳איז געפּאַלען א מורא, א פּחד אויף דער שטאָדט.

פּאַרשטעהט זיך, אז דער פּחד איז געפּאַלען נאָר אויף די גרויסע, אויף די עלטערע. פּאַר קליינוואַרג איז דאָס, אַדרבה, געווען א שטיקעל יום־טוב. מע האָט אַנגעהויבען אכטונג געבען אויף זייער עסען און אויף זייער טרינקען, טאָפּען זיי אַלע אין דער פּריה און אויף דער נאכט ביי די קעפּלעך, זיך געהייסען באווייזען די צונג, און סוף־כּל־סוף — צעלאָזט די חדרים, ביז

נאָט וועט העלפען, דער אונטערנאַנג וועט צוויפֿל אהין, פון וואַנען ער איז נעקומען. דער אונטערנאַנג האָט אָבער ניט אַזוי גיך נעוואָלט צווינק, און די חלירע האָט נעבושעוועט אויף וואָס די וועלט שטעהט.

די שטאָדט האָט אָבער אויך ניט נעשווינען, נעטהאַן אלסרינג, און קודם כל זיך א נעם נענעבען צום „רייבערס". גיך און נעשווינד איז באשאפען נעוואָרען א חברה „רייבערס". זייער עובדה איז נעווען — קוים איז עמיצען נעוואָרען „נישט־גוט", איז מען נע־קומען צו איהם, צווינקלענט און „נעריבען". א סך מענטשען האָט מען טאקי מיט אָט דעם רייבען אָפּנעראַטעוועט. צווישען די חברה „רייבערס" האָבען זיך פּאַרשריבען די פיינסטע בעלי־בתים פון שטאָדט. די שטאָדט גופא איז איינגעטיילט נעוואָרען אין „אוטשאַסטקעס", אויף יעדען „אוטשאַסטאָק" — באַזונדערע „רייבערס". דער העלפֿ פון דער ביאָגראַפיע האָט אויף זיי נעקוקט מיט גרויס דרך־ארץ און מיט פּאַרוואונדערונג, ווי אויף אמת'ע העלדען, גבורים. עס איז געווען צו זעהען, אז זיי האָבען קיין ברעקעל מורא ניט, ניט פאר דער חלירע, ניט פאר'ן טוידט. איינס דאָס אנדערע האָבען זיי זיך נעשטאַרקט, נערעדט מיט א שמייכעל, בעטרונקען לחיים און נעווינטשעוועט, „דער אויבערשטער זאָל רחמנות האָבען און די עפּידעמיע זאָל נעשטילט ווערען"...

פּאַרשטעהט זיך, אז די ראַבינאָוויטשעס זענען אויך נעווען צווישען די „רייבערס". יעדען אויפֿערנאכט, נעקומען פון זיין „אוטשאַסטאָק", האָט נחום ראַבינאָוויטש געהאט צו דערצעהלען נייעס און נייעס: וויפּיעל מאָל און ווען מע האָט היינטיגען טאָג „נעריבען". וועמען מע האָט „אָפּנעריבען", און וועמען ניט. אָלע זענען נעשטאַנען ארום איהם און נעקוקט מיט דרך־ארץ און אויסגעהערט מיט נייגיעריגקייט און מיט שרעק די דאָזיגע נייעס. די קלייניטשקע חיה־אסתר האָט נעבראַכען די פינגער, און, קוקענדיג אויף איהר חאַליאַסטרע קינדער, האָט זי א זאָג נענעבען פאַר־בייגעהענדיג: „ער זאָל חאָטש ניט פּאַרשלעפּען, חלילה, די חלירע

אין שטוב אריין". דערויף האָט איהר נחום אפנענטפערט מיט א שמייכעל, אז „די חלירע איז ניט אזא קרענק, וואָס מע פאר־שלעפט זי; וועמען ס'איז באשערט, טרעפט זי איהם אין דער היים"...

אפנים, אז דער קליניטשקער חיה־אסתר איז עס באשערט נעווען. איינמאל, אין א שענעם פריהמאָרגען, איז זי אויפגע־שטאנען און האָט דערצעהלט פאר דער שוויעגער, פאר דער באבע מינדי, וואָס פאר א מאדנער חלום ס'האָט זיך איהר גע'חלום'ט. ס'האָט זיך איהר גע'חלום'ט, אז ס'איז פרייטאג־צו־נאכטס און זי בענטשט ליכט. פלוצים קומט צו נעהן פרומע־שרה סריבניטשקע, די וואָס איז ערשט יענע וואָך נעשטאָרבען פון דער עפידעמיע, און נעמט און טהוט א בלאָז — פו! — און פארלעשט איהר די בענט־ליכט... אויסגעהערט דעם מאדנעם חלום, האָט די באבע מינדי זיך אויסגעלאכט און, נעווייניגטליך, „אויסגעלענט" איהר צו נוטען, נאר געזעהען האָט מען, אז אויף ביידע ווייבער איז גענענען א שרעק אויפ'ן פנים. דערנאָך האָט זיך די מאמע חיה־אסתר צוגעלענט, זיך געהויסען דערלאננען א שפיענעל, א קוק געטהאָן אין שפיענעל אריין און א זאָג נעגעבען צו דער באבע מינדי: „שוויעגער, ס'איז שלעכט! טהוט א קוק אויף מיינע נענעל"... אודאי האָט זי די שוויעגער אויסגעלאכט און אויסגע'בטל'ט אלע בייזע ווייסטע חלומות אויף די שונאים'ס קעפ, און שטילערהייט האָט זי צעשיקט די עלטערע קינדער, זיי זאלען אויפזוכען און אראָפּברענגען דעם טאטען, וואָס איז נעווען דעמאלט פארנומען אין זיין „אוטשאסטאָק" מיט „רייבען". און נישט נעווארט אויפ'ן טאטען, האָט די באבע מינדי פאררוקט גרויסע „טשאוואונעס" און טעפ מיט וואסער אין אויוועז אריין און אלייז דערווייל נענומען ראטעווען די קראנקע. זי האָט נעטהאָן אלסדינג, וואָס אין א מענטשען'ס פּח איז צו טהון, און האָט ניט פארנעסען אויך צו שיקען נאכ'ן דאקטאָר קאזאטש־קאווסקי, דער בעסטער דאקטאָר אין שטאדט. ער איז א כריסט, א דיקער, מיט א רויט פנים. אויף איהם, אויף דעם קאזאטש־

קאווסקי דעם דאקטאר, זאגען אידען מביונים, אז ער איז אזוי געזונט, אז ער וועט אמאל שטארבען געהענדיג. און חאטש דער דאקטאר קאזאטשקאווסקי איז טאקי דער בעסטער דאקטאר, פון דעסטוועגען האט די באבע מינדי אראפגעבראכט אויך יענעמל דעם רופא — ער איז א איד און מע קאן זיך מיט איהם בעסער דורכשמועסען. יענעמל דער רופא איז טאקי מעהר ניט ווי א רופא, נאר א טענדעוווערענדע (אזא מין העננקאלנער) טראגט ער, ווי א דאקטאר, און שרייבט רעצעפטען, ווי א דאקטאר, און לייענט לאטיין, ווי א דאקטאר, און גלעט נעמט ער אויך, ווי א דאקטאר. דאס הייסט, אז מע גיט איהם אין האנט אריין א מטבע, נעמט ער צו די מטבע, פלומרשט ווי איבערגוואלד, און טאפט אין קעשענע די מטבע, און טרעפט אלע מאל, וויפיעל דארטען איז. א סימן — טאמער איז ווינציגליך, הייסט ער זיך געבען איין אנדער מטבע, נאר איידעל, מיט א שמייכעל און מיט א גלעט די לאנגע האר און מיט א צורעכט־מאכען די ברילען.

מיט איהם, מיט דעם יענעמל דעם רופא, האט זיך די באבע מינדי פארשלאסען ביי זיך אין אלקירעל, פריהער ארויסגעטריבען די קליינע קינדער אין דרויסען ארוים, און האט זיך דארט מיט איהם לאנג־לאנג געשושקעט, ביז דער טאטע איז געקומען. און אז דער טאטע איז געקומען ניט טוידט ניט לעבעדיג, איז די באבע מינדי אנגעפאלען אויף איהם, געגעבען איהם א מיאום'ען פסק, און ס'איז געווען א קאמעדיע צו זעהען, ווי דער טאטע פארענטפערט זיך פאר איהר... אך! וואר עס האט ניט געזעהען אין יענע טעג די באבע מינדי, דער האט קיין שענס ניט געזעהען. א אידינע א קאמאנדיר! א אידינע א פעלדמארשאל! די זיידענע טונקעל־גרינע פעטשייל'ע מיט די זילבערנע עפעל אויסגעמאהלט, וואס אויפ'ן קאפ, פארבונדען מיט ביידע עקען אהינטער, די ארבעל פון דעם וואלענעם שאקאלאדפארביגען קלייד פארקאטשעט ארויף, דער שווארצער ריפסענער פארטוך אויפ'ן קלייד און די ריין־אויסגע־וואשענע הענט האבען צוגעגעבען איהר אלט געפנייטשט שטרענג

פנים איין אויסזעהן — גלייך ווי זי וואָלט געטאַרראַמעוועט אויף א חתונה, נישט ארום א געפעהרליך קראַנקער שנור, וואָס לויגט אויף הלירע און וואָס באַרעט זיך מיט׳ן טוידט. עס האָט אויסגעזעהען, אז ניט די מאַמע חיה־אסתר באַרעט זיך מיט׳ן טוידט, נאָר זי, די באַבע מינדי, באַרעט זיך פאַר איהר, פיהרט א מלחמה מיט׳ן מלאך־המות, וואָס לאָזט זיך שוין הערן מיט זיינע גרינגע שווארצע פלייגלען. ער לאָזט זיך הערן, נאָר זעהען זעהט מען איהם נאָך ניט. די קינדער וויסען נאָך ניט, וואָס דאָ טהוט זיך, נאָר זיי פיהלען מיט זייער אינסטינקט, אז דאָ קומט עפּים פאַר א גרויסע זאַך, וואָס איז נאָך א סוד פאַר זיי. אויף דער באַבע מינדי׳ס פנים לייענען זיי: „דער טוידט וויל צונעמען ביי די קינדער זייער מאַמע, נאָר איך וועל עס מיט׳ן אויבערשטען׳ס הילף נישט דערלאָזען!"... און אז זי זאָגט, זי וועט נישט דערלאָזען, קאָן מען איהר גלויבען. דער באַבע מינדי מוז מען גלויבען! איינמאָל, בעת דער דאָקטאָר קאָזאַטשקאָווסקי איז געווען ביי דער קראַנקער, וועלכע האָט שוין געהאַלטען, אפּנים, זעהר שמאָל — דאָס האָט מען געקאָנט זעהען נאָכ׳ן דאָקטאָר׳ס רויט פנים, וואָס איז געוואָרען נאָך רויטער, האָט די באַבע מינדי צונויפגערופען אלע קינדער, האָט זיי אויסגעשטעלט אין דער רייהע איינציגווייז, פונ׳ם עלטסטען (א בעל־הבית׳על שוין מיט א בערדעל) ביז׳ן קלענסטען (א מיידעלע פון קוים א יאָהר), און אז דער דאָקטאָר קאָזאַטשקאָווסקי איז ארויסגענאַנגען פון דער קראַנקער׳ס חדר, איז זי איהם געפאַלען פאַר די פיס, געקושט אין די הענט און צוגעפיהרט איהם צו דער חאַליאַסטרע: „נא זעה, פריץ־לעבען, וויפיעל יוערעם, וויפיעל יתומים די קראַנקע לאָזט איבער, טאָמער חלילה, די שעה זאָל ניט זיין! טאָקי א יושר, האָב רחמנות, פריץ־לעבען, אויף די דאָזיגע ווערעם, אויף די אומשולדיגע שעפּעלעך!"... מיר דאָכט, אז אפילו א שטיין האָט דאָס געקאָנט ריהרען. עס האָט צענומען מיט די אפילו דעם דאָקטאָר קאָזאַטשקאָווסקי. ער האָט צענומען מיט די

העגט: „וואָס קאָן ער טהון? ער טהוט אַלסרינג, וואָס ער קאָן. אָט וועמען מע באַראַרף בעטען!"... און ער האָט א ווייז נענעבען מיט'ן פינגער אַרויף: צו נאָט, הייסט עס... נאָר א דאנק פאר דער עצה, פריץ־לעבען! צו נאָט באַראַרף זי איהם ניט פאר א מליץ־יושר! צו נאָט ווייסט זי שוין אַליין דעם וועג. זי איז שוין נעווען אין שוהל. זי האָט זיך שוין פארזאָרגט מיט תהלים־זאָגער אויף א נאָנצען מעת־לעת. זי איז שוין נעווען אויפ'ן הייליגען אָרט אויך, נעריסען קברים, געווענקט זכות־אָבות. אזא מאמע, ווי איהר נחומ'ס ווייב, באַראַרף נישט לאָזען איהר זוהן איין אַלמן און די קינדער יתומים! אזא צדיקית, ווי חיה־אסתר, טאָר ניט שטאַרבען! „ניין, נאָטעניו, דו ביזט א גוטער נאָט, דו ווענסט דאָס נישט טהון!"...

עס האָט אָבער נישט נעהאָלפען קיין זאַך. נאָט איז טאקי א גוטער נאָט, נאָר די קליניטשקע חיה־אסתר איז שוין מעהר ניט אויפגענשטאַנען. זי איז נעשטאָרבען. שבת אין דער פריה איז דאָס נעווענזען, דעמאָלט, ווען אידען זענען נאָך אין שוהל.

נעשטאָרבען? — פאר חברה קליינוואָרג איז דאָס נעווען נאָכ'ן רפי'ס טוידט (משה דעם שוחט'ס) דער צווייטער טוידט, וואָס זיי האָבען מעהר געפיהלט ווי פארשטאַנען — און עס האָט זיי ווענה נעטהאָן שטאַרק־שטאַרק! אמת, זייער מאמע איז ניט נעווען אזא ווייכע, אזא צונעלאָזטע, ווי אַנדערע מאמעס. אמת, מע פלענט חאָפען פון איהר אָפטע פעטש, סטוסאָקעס און בוכענצים — „קינדער זאָלען ניט זיין קיין נאשערס און ניט וועלען נאָך! קינדער זאָלען ניט האָבען קיין טבע זיך פלאָנטען פאר די פיס! קינדער זאָלען ניט ליעב האָבען שטשירען די צייהן, ראהאָטשען זיך!" דאָס האָט באַראַרפט הייסען, אז קינדער זאָלען ניט לאָכען. און קינדער האָבען דוקא יאָ געלאָכט, וואָרום ווי קאָן מען ניט לאָכען, אז עס לאָכט זיך? אזא נעלעכטער האָט זיי נעקאָסט טייער. זיי האָבען באַצאָהלט מיט אָננעריסענע אויהערען און מיט אויפגעלאָפענע באקען פון דער

מאמע׳ס קליינע, נאָר שטאַרקע הענטלעך, וואָס לאָזען זיך פּיהלען... איצט אָבער האָבען דאָס קליינווערג פּאַרגעסען. פּאַרגעסען די פּעטש מיט די קולאַקעס מיט די סטוסאַקעס און פּאַטילעטשניקעס, און דערמאָנט זיך בעסער, ווי די מאמע פלעגט אריינלעגען די האָנט אין קעשענע זוכען פּאַר יעדען קינד א גראָשען. ווי די מאמע פלעגט זיי איינגעבען אלע ראש־חודש ווערעמקרויט מיט האָניג. ווי די מאמע פלעגט ניט אָפּטרעטען פון בעט, אז א קינד האָט זיך אוועקגעלעגט. ווי דער מאמע׳ס קליין הענטל האָט נעטאָפּט ביי׳ם קאָפּ, נעהאלטען ביי׳ם דופּק, געגלעט די בעקלעך. ווי די מאמע האָט נענייהט אלע ערב יום־טוב מלבושים׳לעך פּאַר די קינדער. ווי די מאמע פלעגט אלע ערב שבת צוואָגען די קעפּלעך. ווי די מאמע האָט נעלאָכט פּסח ביי׳ם סדר, אז קינדער האָבען זיך אָנ־גע׳שפּור׳ט פון׳ם ארבע־כוסות־ווין. און נאָך און נאָך זאכען האָבען די קינדער דערמאָנט זיך, נעלעגען יערער באַזונדער איינ־גענאָבען מיט די פּנימ׳ער אין די קישענס און צענאַנגען נעוואָרען פּאַר נעווין... אָבער נאָך גרעסער און שטאַרקער איז נעוואָרען דער נעווין, אז זיי האָבען דערהערט דעם טאטען ווייגען — א טאטע זאל נאָר ווייגען! — און אז זיי האָבען דערהערט, ווי די באָבע מינדי יאָמערט און קלאָגט און לייענט מיט א ניגון, ווי פון א תּחינה, טענה׳ט זיך אויס מיט׳ן רבונו־של־עולם: „פּאַר וואָס האָט ער ניט צונעגומען בעסער זי, די באָבע מינדי, איידער אזא יונג צווייגעלע, א מאמע פון, קיין עין־הרע, אזוי פיעל וועלעם?"... דאָס פּאַרגלייכען איהרם די קינדער צו וועלעם רופּט־ארויס ביי די קינדער אין דער דאָזיגער טרויעריגער מינוט נישט וויל־ענדיג א שמייכעל: וואָס עפּעס גראָד וועלעם? נאָר פּלוצים עפּענט זיך די טיר און ווי א וויכער רייסט זיך אריין אין שטוב אריין דער פּעטער פּיני מיט זיינע צוויי זיהן גלייך פון אלטען בית־המדרש — דאָרטען דאָוועט דער פּעטער פּיני — מיט א בריטען גוט־שבת. דערזעהען, ווי דער עולם ווייגט און קלאָגט און יאָמערט — אז ער צעשרייט זיך ניט אויף א קול און צעבייזערט

זיך אויפ'ן טאטען און אויף דער באבע מינדי: „וואס איז דאס? אום שבת וויינט איהר? רשעים! גזלנים! וואס טהוט איהר עם? איהר זענט משוגע? צי חסר־דעה? צי איהר האט פאר־געסען, אז מיר האבען היינט שבת, און שבת טאר מען ניט וויינען?! נחום, וואס טהוסט דו? מע טאר ניט — ס'איז שבת! וואס ס'זאל ניט זיין — איז שבת בילכער!"... און אליין האט זיך דער פעטער שוין אפגעקערעוועט אויף א זייט, פלוצמרשט אויסגעשנייצט די נאז, מחילה, נאר אין איינוועגס געהאפט א קוק מיט איין אויג אהין, וואו די מאמע לינט איין איבערגערעקטע מיט שווארצען. האט ער אויסגעווישט אין דער ניך די אויגען, מע זאל ניט זעהן, אז ער וויינט, חאטש אין קול גופא האבען זיך געלאזט הערען טרערען, און גערעדט האט ער שוין א ביסעל ווייכער:

— פאלג מיך, נחום! געגוג! דו נעמסט אויף זיך צופיעל!... נו, גענוג שוין! מע טאר ניט — ס'איז שב...

דער פעטער פיני האט נישט געקאנט ארויסרעדען דאס ווארט „שבת", וואס דרום די טרערען, וואס ער האט די גאנצע צייט גע־שלונגען, האבען זיך איהם אוועקגעשטעלט אין האלז פאפעריק. האט ער נישט געקאנט מעהר באהערשען זיך, איז ער צוגעפאלען צום טיש אויף דער לינקער האנט, ווי מע פאלט „תחנון", און האט זיך צעווויינט, ווי א קליין קינד, און אויסגערופען אויף א דין קול: „חיה־אסתר! חיה־אסתר!"...

35

די שבעה־זיצערס

דער טאטע קוקט־אריין אין ספר איוב. — מע רעדט איהם שידוכים. — די קינדער וועט מען אפשיקען קיין באהסלאוו צום זיידען משה־יאסי.

קיינמאל האט דער עלד פון די באשרייבונגען אזוי נישט נעבענקט נאכ'ן אוצר, וואם זיין חבר שמואליק האט איהם אמאל דערצעהלט, ווי אין דער ציט, וועז ער און דער טאטע און אלע זיינע ברידער און שוועסטער זענען געזעסען אין די זאקען אויף דער ערד „שבעה" נאך דער מאמען.

„וועז איך האב איצט איין אוצר — האט ער זיך נעטראכט — אט יענעם אוצר, וואם לינט דארט אינ'ם קליינעם שטעטעלע באהאלטען, האטש נישט אינגאנצען, האטש א טייל פון יענעם אוצר — אך, ווי וואלט עם מיר איצט צו־נוץ געקומען !... די באבע מינדי וואלט אויפגעהערט צו ווייגען אוז צו קלאגען אוז צו אוים'טענה'ן זיך מיט'ן רבונו־של־עולם, איהם פירהאלטען, אז ער האט נישט גוט געטהאן, וואם ער האט צוגענומען פריהער די שנור, ניט זי, די שוויעגער... דער טאטע וואלט אויפגעהערט צו זיפצען אוז קרעכצען אוז צו טענה'ן, צו וואם לעבט ער אויף דער וועלט אוז וואם איז ער אהן היה־אסתר'ען ?... אוז אויך זיי, די קינדער, וואו וואלטען זיי איצט געווועזען ? געווים ערגיץ מיט אלע יונגלעך ביי'ם טייך, געשוואומען, געחאפט פישלעך, אדער גלאט געלאפען אין דער וועלט

אריין — אזא זון! אזא היץ! וואלוועל ווינשעל, ווייספערלעך בחצי־חנם, און גרינע אוגערקעלעך, נאָך מיט די שפּיץ־נאָדלען, לאָזען זיך שוין הערן. אָט באלד וועלען אויפקומען אויך דינים נעלע, שמעקענדינע, און ארבוזעס רויטע ווי פייער, הירזשענדינע ווי זאמד, זיסע ווי צוקער, — אך, איין אוצר! אך, איין אוצר!"... און די נעראנקען הויבען איהם אויף און טראָגען איהם אוועק אין איין אנדער וועלט, אין א וועלט פון פאנטאזיעס און חלומות, זיסע, גוטע חלומות. און עס שטעלט זיך איהם פאָר, אז ער האָט איהם שוין, דעם אוצר — פלוצים האָט ער זיך איהם אנטפלעקט מיט אלע זיינע טייערע זאכען, סגולות און שטיינער, אז ער האָט שוין דאָס נאלד און זילבער און די האלבע אימפעריאלען און די דימענטען און בריליאנטען, און אז דער טאטע איז איבערראשט: „פון וואנען האָט זיך, שלום, פלוצים גענומען צו דיר אזא גוטס?" „איך קאָן דיר ניט זאָגען, טאטע, פון וואנען, וואָרום קוים זאָג איך דיר פון וואנען, הויבט זיך עס אויף און עס ווערט פארשוואונדען"... און שלום פיהלט זיך אויפ'ן זיעפעטען הימעל, וואָס ס'איז איהם נע־רָאטען ארויסציהען דעם טאטען פון דער נויט, און עס טהוט איהם נאָר באנג, האַרצעדיג באנג, וואָס די מאמע נעבאך איז נישטאָ דערבּיי. „נישט באשערט! — זאָגט די באבע מינדי. — אלע איהרע יונגע יאָהרען איז זי נעבאך אפגעקומען אויף דער וועלט צוליעב די קינדער, און איצט, אז ס'איז געקומען צום לעבען, זענען אויסגענאנגען די יאָהרען!"...

נאָר אָט דערהערט זיך א זיפץ פונ'ם טאטען: „גוואלד, וואָס טהוט מען? וואָס הויבט מען אָן צו טהון?" — און דער קלייניער בעל־החלומות קעהרט זיך אום פון יענער גליקליכער וועלט פון פאנטאזיעס און חלומות צוריק אהער, אין דער דאזיגער ווייסטער וועלט פון זאָרג און טרערען, וואו מענטשען רעדען פון מעהל אויף באקען חלה, פון גאלט אויף געהן אין מארק, פון אורחים, וואָס ווילען ניט פאָהרען, פון פרנסה, וואָס איז „געשלאָגען", — און די אלע דער וועלט צוגעדעקט מיט'ן טאטענ'ס קרעכץ און מיט'ן

טאטענ'ס זיפֿץ: „גוואלד, וואָס טהוט מען? וואָס הויבם מען אָן צו טהון?"...

— וואָס הייסט, וואָס טהוט מען? — פּאַלט אויף איהם אָן דער פּעטער פּיני שוין אויפֿ'ן לעצטען טאָג שבעה. — וועסט טהון דאָס, וואָס אַלע אידען טהוען — וועסט, אם ירצה השם, חתונה האָבען...

חתונה האָבען?... דער טאטע וועט חתונה האָבען? מיר וועלען האָבען א נייע מאמע? ווי אזוי וועט זי זיין?... — אזעלכע נעראנקען קריכען אין קאָפּ אריין. די קינדער קוקען אויפֿ'ן טאטען, וואָס וועט דער טאטע זאָגען?... דער טאטע וויל ניט הערען, ניט זעהען. ער זאָגט:

— חתונה האָבען? א י ך זאָל חתונה האָבען? נאָך אזא חיה־אסתר'ען זאָל איך נעהמן חתונה האָבען? און דאָס זאָגסט ד ו, איין אייגענער ברודער? וועד נאָך האָט זי אזוי נעפֿעלט, ווי דו?...

עס שטיקען איהם די טרערען. ער קאָן ניט רעדען מעהר. דער פּעטער פּיני ווישט אָפּ די ליפּען, מאכט א שוויג.

— צייט מנחה דאוונען. — זאָגט דער פּעטער פּיני, און אַלע שבעה־זיצערס, דער טאטע מיט די קינדער, שטעהען־אויף פון דער ערד, שטעלען זיך דאוונען מנחה, און אַלע קינדער, זעפֿס בנים, צוווישען זיי איינער א בעל־הבית'ל שוין מיט א נעל בערדעל, אליהו הייסט ער, טהוען א קלאָפּ־אָפּ דעם קדיש — א מחיה צו הערען! די משפּחה קוקט מיט גרלות אויף די „קדישים", פּרעמדע ווייבער זענען מקנא: „מיט אזעלכע קדישים נישט אָנקומען גלייך אין גן־עדן אריין — איז שוין עק וועלט!"...

דאָס זאָגט א שטיקעל קרובה, בלומה רופט מען זי, א ראבעטיני אידינע, האָט א מאן, איז ער א שטומער. זי האָט אוועקגעוואָרפען איהר מאן מיט איהרע קינדער און איז נעקומען העלפען עפּים טהון — אין שטוב, אין קיך אָדער ביי די קינדער. די קינדער קאָנען זיך ניט באקלאָגען, אז מע האָט אָן זיי פּארגעסטן. אַדרבה, זינט די מאמע איז געשטאָרבען, זענען זיי געוואָרען ביי אַלעמען

חשוב'ער — יתומים! עס זענען געווען מאמענטען, וואס דאס שבעה־זיצען איז ביי זיי געווען גאר א גאנצער יום־טוב. ערשטענס (און דאס איז דער עיקר פון אלע עיקרים!), מע נעהט ניט אין חדר. צווייטענס, מע גיט זיי זיסע טיי מיט בולקע, וואס זיי זענען דערצו גאָרניט געוואוינט געוואָרען, און מע טאפט זיי ביי די קעפלעך און ביי די בייכלעך און מע פרעגט זיך נאך אויף זייערע מאָגענס. זיי האָבען שוין גאר באקומען „מאָגענס"! היינט וואס איז ווערטה גלאט זיצען אלע מיט'ן טאטען אויף איין קאָלדרע, זעהען, ווי דער טאטע קוסט־אריין מיט זיין גרויסען געקנייטשטען שטערן אין א ספר „איוב" אריין, הערען, ווי אידען און ווייבער קומען צו געהן, אלע מאל נייע פארשוינען, מנחם־אבל זיין, רערען עפים אלע אזעלכע מאָרנע דבורים, קומען־אריין אָהן א נוט־מאָרגען, געהען־אוועק אָהן א זייט־געוונט, בלינצלען עפים אזוי מאָדנע מיט די אויגען און מורמלען עפים אונטער דער נאז: „מ... מ... מ... ציון וירושלים!"...

פאר'ן קלייגעם וויסען־חברה'ניק, פאר שלום'ען, זענען אט די וויזיטען א גאנצער אוצר פון טיפען און בילדער, וואס איינס צום אנדערען זענען ניט גלייך און וואס בעטען זיך אויפ'ן פאפיער. דער ערשטער קומט דער פעטער פיני. ניט אליין, נאר מיט זיינע צוויי אויבענדערמאנטע זיהן מיט די לאנגע קאפאטעס — ישראליק און איצעל. דער פעטער פיני פארקאטשעט די ארבעל און רעדט. די זיהן שווייגען. דער פעטער פיני רעדט פון א דין — וועז, אויגענטליך, עס דארפען זיך ענדיגען די זיעבען טעג שבעה: אין דער פריה, צי אויף דער נאכט? ער שטעהט־אויף, זאָגט־צו, אז ער וועט נאך א קוס טהון ביי זיך אין א פאר ספרים, וועט ער וויסען אקוראט. דערווייל נעזעגענט ער זיך ניט, זאָגט עפים אויף דער גיך אינאיינעם מיט ביידע זיהן „ציון וירושלים" — און פאשאל. נאך איהם קומט די מוהמע חנה מיט איהרע טעכטער, הויבען־אויף א קוויטשעריי אויפ'ן טאטען: געגוג שוין! נעגוג! ער זאל אויפהערען וויינען אויף דער מאמע, וואָרום ער וועט זי

לעבעדיג ניט מאכען! פאר'ן אוועקגעהן זאגט זי, אז מע קאן דערשטיקט ווערען, טהוט א שמעק טאבעקע פון א קליין זילבערן פושקעלע און מאכט א גוואלד, מע זאל עפענען חאטש איין פענסטער, וואהרום מע וועט דא דערווארגען ווערען, צו אלדי גוטע יאהר!... דערנאך קומט די מוהמע טעמע, א אידינע אהן צייהן, שאקעלט א ביסעל מיט'ן קאפ, דאם פנים לאכט, נאר די אויגען ווייגען. זי רעדט־אוים דאם הארץ, דערצעהלט א נייעם: אז מיר'ן אלע שטארבען...

דאם איז משפחה. דערנאך קומען פרעמדע. אלערליי פאר־שוינען, אזעלכע, וואם גלויבען שטארק אין גאט און אין יענער וועלט, און אזעלכע, וואם האלטען ווינציג־וואם פון גאט און פון יענער וועלט. למשל, „ארנאלד פון די פידוואקעס" — דער מאכט חוזק פון אלסרינג. ליט דין ולית דיין. סע שטעהט, זאגט ער, בפירוש געשריבען: „ומותר האדם מן הבהמה אין" — קיין חילוק נישט צווישען א מענטשען און, להבדיל, א בהמה... א שרעק, וואם דער ארנאלד צערעדט זיך אן! על ה' ועל משיחו! און אלסרינג קומט־אוים ביי איהם אזוי קיילעביג, אזוי געשליפען! ער איז דער אייניציגער, וואם געהט־אוועק מיט א זיי־געזונט. א מענטש, וואם גלויבט ניט אין קיין זאך, איז דאך ניט שייך! פראי צו ווייסען, וואם וועט זיין מיט אזא ארנאלדען, וועו ער נעמט און מהוט א שטארב־אוועק? „מיך מענט איהר נעמען באלד נאך מיין טוידט און פארברענען אויפ'ן פייער און דאם אש צעשפרייטען אויף אלע זיבען ימים — אהרט מיך אויך ניט!"... אזוי זאגט ארנאלד און חאפט א מיאוס'ען פסק פון דער באבע מינדי: „לאזען שוין, זאגט זי, אייערע שונאים רעדען פאר אייך!" און ארנאלד — ס'זאל איהם ריהרען! ער לאכט זיך אוים, געהט אוועק, און עס קומט־אן יאסי פרוכשטיין מיט די גרויסע צייהן און בייזערט זיך אויפ'ן טאטען, למאי ער ווינט אזוי. „ער האט זיך אויף איהם, זאגט ער, אזעלכעם ניט געריכט"... דאדי יצחק־בינדור'ס זאגט אויך דאם אויגענע. ער שווערט ביי זיין הייליגע נאמנות, אז ווען

ביי איהם טרעפט זיך אזא־נ־אומגליק, וואלט ער, חא־חא, אריינ־געוואָרפען אין מאיר־בעל־נס־פושקע... אז דאָרי נעהט אוועק, ווערט א נעלעכטער, וואָרום אלע ווייסען, אז דאָרי יצחק־בינדור'ס האָט א ווייב, הייסט זי פייגה־פערעל — איז דאָס א פייגה־פערעל פון גאָט!... דאנקען השם יתברך, וואָס מע קאָן שוין חאָטש נעבען א לאָך. דער טאָטע קוקט נאָך אלץ אריין אין ספר „איוב", נאָר ער ווייניט שוין ניט אזוי שטאַרק, ווי ער האָט נעווייניט די ערשטע טעג. און ער בייזערט זיך שוין ניט אויפ'ן פעטער פינין, למאי ער וואָרפט־אריין א וואָרט וועגען חתונה האָבען. ער זיפצט נאָר, און קרעכצט נאָר, און פרעגט: „וואָס טהוט מען מיט די קינדער? מיט די קינדער וואָס טהוט מען?"

— מיט די קינדער וואָס טהוט מען? — ענטפערט איהם דער פעטער פיני און נלעט זיך די באָרד. — די עלטערע וועלען זיך לערנען, ווי זיי האָבען נעלערענט; און די קלענערע וועסט דו אָפשיקען צו זייער זיידען קיין באָהסלאָוו.

דאָס מיינט ער דעם זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע ניטעל פון דער מאמע'ס צד, וועלכע די קינדער האָבען קיינמאל נישט געזוהען, נאָר געהערט דערצעהלען, אז ערגיץ ווייט, אין א שטאָדט וואָס הייסט באָהסלאָוו, האָבען זיי א זיידען מיט א באָבען, וואָס זענען, זאָגט מען, נאָנץ רייך, אָנגעשטאָפט מיט נעלט. אהין, הייסט עס, ווילּ מען זיי אוועקשיקען? זעהט איהר, דאָס איז דוקא א פלאָן! ערשטענס, דאָס פאָהרען — דאָס אליין וואָס איז ווערטה? צווייטענס, זעהען א נייע שטאָדט. היינט באקענען זיך מיט א זיידען און מיט א באָבען, וואָס מע האָט זיי קיינמאל ניט נעזעהען, — דאָס איז ביי אייך גארניט? עס בלייבט איבער נאָר איין זאך: וועמען רעכענט דאָס דער פעטער פיני צווישען די „עלטערע" און וועמען צווישען די „קלענערע"? ס'איז נאָר קיין ספק ניט, אז א יונגעל, וואָס איז שוין בר־מצוה, ער מעג זיך האלטען מיט א קאָפּ נידעריגער פון א הונט, באַדאַרף נערעכענט ווערען צווישען די „עלטערע" — און דאָס האָט דעם בר־מצוה־בחור'ל

אזוי ווייט פאראינטערעסירט, אז ער האָט שוין כּמעט אָננעהויבען צו פארגעסען אָן דער מאמע, נאָך וועלכער ער זאָגט אלע אין דער פריה און פארנאכט קדיש, אָן דעם טאטען, וואָס הערט ניט אויף צו זיפצען און צו קרעכצען, אָן דעם אוצר, נאָך וועלכען עס בענקט זיך איהם אזוי שטארק. איהם האָט נעצוויגען איצט צו עפּים אנדערש: צו דער נסיעה, צו דער נייער נרויסער שטאָדט — קיין באָהסלאוו, צום זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע גיטעל פון דער מאמע'ס צד, וואָס, מע זאָגט, זיי זענען אזוי רייך! אזוי רייך!...

36

ביו״ם דניעפּער

די נסיעה קיין באהסלאוו. — שמעון־וואלף בעל־ענלה א שווייגער. — מע ווארט אויפ׳ן פּאראם. — דער בעל־ענלה חאפּט א סנהה ביו״ם ברעג טייך. — עס דאוועגט זיך נעשמאק.

איינמאל — סוף זומער, פּאר ימים נוראים איז דאס געווען — איז צוגעפּאהרען צום גאניק א בויד, און מע האט אויפּגעזעצט די קלענערע קינדער, פּיער יונגלעך און צוויי מיידלעך, — שלום דער בר־מצוה־בחור׳ל איז געווען צווישען זיי — מיטגענעבען צו צוויי העמדלעך, עסענווארג אויף א פּאר טאג און א בריעף צום זיידען משה־יאסי מיט דער באבע גיטל און אנגעזאגט זיי א מאל צוואנציג, זיי זאלען זיין געהיט ביו״ם אריבערפּאהרען מיט׳ן פּאראם איבער׳ן דניעפּער.

פּאהרען איבער׳ן דניעפּער — און נאך מיט א פּאראם דערצו! קיינער פון זיי האט קיין פּאראם קיינמאל ניט געזעהען און ווייסט גאר ניט, מיט וואם מע עסט עס. נאר מען איז זיך משער, אז עס דארף זיין ניט שלעכט, און מע פארגעסט, אז די מאמע איז געשטארבען, און מע פארגעסט אלסדינג, און מע קלערט נאר ווענען דער נסיעה, ווענען דניעפּער, ווענען פּאראם. נאר מע דערמאנט זיי, אז די מאמע איז געשטארבען. ס׳איז דא א באבע מינדי, וואם זאגט זיי אן נאך א מאל און נאך א מאל, זיי זאלען ניט פּאר־געסען און חלילה ניט דורכלאזען זאגען קדיש נאך דער מאמע, און זי גלעט זיי מיט קאלטע גליטשינע פינגער, און זי קושט זיי

אין דיִ בעקלַער, און זי נעזעגענט זיך מיט זיי אויף שטענדיג, אויף אייביג, וואַרום נאָט ווייסט, אויב זי וועט נאָך זוכה זיין מיט זיי זיך צו זעהען נאָך א מאָל... און אזוי ווי דאָס האַרץ האָט איהר געזאָגט: אז די קינדער זענען געקומען נאָכדעם צוריק אהיים פון באָהסלאַוו, איז שוין די באָבע מינדי געווען דאָרט, וואו די מאמע זייערע — א קבר נעבען א קבר, — און דער טאטע האָט געזאָגט קדיש נאָך זיין מאמע אינאיינעם מיט די קינדער נאָך זיער מאמע. דאָס איז געווען א יאָהר פון קדישים, דאָס יאָהר פון חלירע — אָהן א שיעור קדיש־זאָגערס! א גאנצע שוהל האָט געזאָגט קדיש.

דער חילוק פון א מענטשען ביז א מענטשען! אויף וויפיעל מאיר־וועלווע דער בעל־ענלה, וואָס האָט געפיהרט די קינדער פון וואַראַנקא קיין פּערעיאסלאַוו, איז געווען א מענטש א לעבעדיגער, א ריהרעווידיגער און א בארעדעווידיגער, אויף אזוי פיעל איז שמעון־וואלף דער בעל־ענלה, וואָס האָט געפיהרט די קינדער פון פערע־יאסלאַוו קיין באָהסלאַוו, געווען א פאַרזאָרגטער, א פאַרשלאָפענער און א שווייגער — זאָל גאָט היטען! חאָטש טעסעט אין איהם פלעקער, חאָטש שיסט אין איהם מיט הארמאטען, וועט ער אייך קיין וואָרט ניט אַרויסלאָזען פונ׳ם מויל, אחוץ: „קריכט אין וואָגען", אָדער: „אַרויסט פונ׳ם וואָגען". די קינדער זענען אוים־געגאנגען צו וויסען: וועו וועט שוין זיין דער דניעפּער? וועו וועט מען איהם איבערפאָהרען מיט׳ן פאַראָם? און וואָס הייסט עס „פאַראָם"? נאָר נעהט טהוט עפּים — אז א איד רעדט ניט! זיצט ווי א נאפודעלע אויף דער קעלני, שמייסט די פערדלעך, סמאָקעט זיי צו מיט די גראָבע ליפען, און פון צייט צו צייט הערט מען נאָר די אויסציגע וועדטער: „ננא, חלירע, א חלירע אויף אייך!" אָדער: „ננא, פגירות, א פגירה אויף אייך!" און אז ניט, שעפטשעט ער עפּים מיט די ליפען צו זיך אליין און זינגט

עפּים שטיל אויף א דין קול׳כעל. דאָס זאָגט ער תהלים אויף אויסוועניג.

און אזוי ווי מענטשען זענען פּארהאן אלערליי, פּארשיידענע כאראקטערען, אזוי זענען להבדיל, פּערד אויך פּארהאן אלערליי סאָרטען. די פּערד פון שמעון־וואלף דעם בעל־עגלה זענען שטאַרק געראָטען אין זייער בעל־הבית: זיי זענען שלעפּעריג און האָבען א טבע — זיי ניסען. א גאנצען וועג ניסען זיי. ניסען און פּאָרשקען און שמייסען מיט די עקען און שלעפּען זיך, און שלעפּען זיך. עס דאכט זיך אויס, אז מע שלעפּט זיך שוין אזוי — מע האָט שוין צמעט פּארגעסען פון וועז אָן. און גאָט ווייסט, אויב מע וועט זיך אמאל דערשלעפּען ערגיץ צו א ישוב. הימעל און ערד און זאמד. זאמד אָהן א שיעור. און טאָמער איז קאָרג, שטעלען זיך די פּערדלעך נאָר אנידער אין מיטען דרינען, שמעון־וואלף קריכט־ארָפּ פון וואָגען, לאָזט־אויס אויף זיין דין קול׳כעל מיט א ניגון אויסגעצויגען: „אש־ר־י פל חו־סי בו"... דערנאָך טהוט ער א זאָג צו די קינדער: „ארויסט פון וואָגען!" די קינדער קריכען ארויס פון בויד. וואָס וועט דאָ זיין? נאָרנישט. אזוי ווי ס׳איז זאמדיג, איז פּאָר די פּערד צופיעל משא, וועט מען געהן א ביסעל צו־פוס. מילא, אויך אָהן איין אומגליק — צו־פוס איז צו־פוס. ארבה, צו־פוס איז נאָך פרייליכער. נישמעהר — דאָס יונגסטע יתומה׳לע, א יאָהר אלט, וויל ניט בלייבען אליין אין וואָגען; ווייגט עס, מוז מען דאָס טראָגען אויף די הענט — איז שוין עפּים ניט אזוי פויגעלדיג. א גליק, וואָס דאָס ציהט זיך ניט אזוי לאנג. באלד וועט דער וועג וויעדער א וועג, און שמעון־וואלף דער בעל־עגלה טהוט א זאָג צו די קינדער: „קריכט אין וואָגען". קלעטערט מען ארויף צוריק אין בויד אריין און מע גלייכט זיך אויס די בייגער. ביז עס קומט וויעדער צו א טיעפּען זומפיגען זאמד, איז וויעדער: „ארויסט פון וואָגען", און וויעדער: „קריכט אין וואָגען". נאָר שאָט! וואָס גלאָנצט דאָס עפּים דאָרטען פון דער וויטען? וואָס בלישטשעט עס אזוי ווי גלאָז און שיינט־אָפּ אויף

דער זון מיט א זילבערנעם קאָליר, און שפּיעלט און שעמעירט אין די אויגען? אָט דאָס זאָל זיין דער דניעפּער? ! חברה זיצען קוים איין אין וואָגען. און דער וואָגען, ווי אויף־צו־להכעיס, נעהט פּאַוואָלי, וואָרום אייבער מע קומט־צו צום דניעפּער, באַראַף מען דורכמאַכען נאָך א זאַמד און נאָך א זאַמד, גלעל און נעדיבט און טיעף, טיעף ביז די קניעס. פּאַוואָלי, טריט ביי טריט, שלעפּען זיך די פּערד־לעך, קוים וואָס זיי רייסען־ארויס די פּיס פון זאַמד. טיעף שניידען די רעדער, און דער וואָגען קרעכצט, און נעהענטער און נעהענטער באַווייזט ער זיך, דער דניעפּער, מיט זיין גאַנצער בריימקייט און שענקייט. יא, דאָס איז ער, דער דניעפּער. ער גלאַנצט, שיינט־אַפּ אויף דער זון און שמייכעלט צו די יונגע אורחים, וואָס זענען נעקומען צו איהם דאָס ערשטע מאָל מקבל־פּנים זיין דעם אלטען זקן. „שלום עליכם, וואָס מאַכסט דו, זיידע?"...

א הויכער, גרינער, ערטערווייז פּארנעלטער אָטשערעט ביי׳ם ברעג טייך, צעלאָזט מיט די לאַנגע, שארפּע, שפּיצינע בלעטער, וואָס שפּיגלען זיך אַפּ אין וואַסער, גיט איהם צו, דעם אלטען, א באַוונדערען חן. ס׳איז שטיל.

לאַנג און בריים האָט ער זיך צעווארפען, ווי א ים, אהין און אהער. און דאָס וואַסער לויפט ערגיץ, לויפט, נאָר שטיל. וואוהין? ס׳א סוד. דער בלויער הימעל קוקט־אראַפּ פון אויבען און שפּיגעלט זיך אַפּ אין וואַסער אינאיינעם מיט דער זון, וואָס האלט נאָך גיט ביי׳ם אונטערגעהן. ריין דער הימעל. ריין דאָס וואַסער. ריין דאָס זאַמד. ריין די לופט. און שטיל. א שטילקייט פון גאָט. בריים. א בריימקייט פון גאָט. און עס דערמאַנט זיך פון תהלים: „למרחב־יה"... פּררר! דאָס איז ארויסגעפּלויגען פון אָטשערעט ארוים מיט א געשריי א פויגעל. דורכגעשניטען, ווי א פייל, די ריינע שטילע לופט, לאָזט ער זיך מיט א זיג־זאג שוועבען ווייט־ווייט, נאָר ער האָט באַלד חרטה, קעהרט זיך אום צוריק מיט א זיג־זאג און ווערט פּארשוואונדען וויעדער צוריק אינ׳ם גלל־גרינעם

אָטשערעט. עס נעמט אָן א חשק, ווי אָט דער פויגעל, ארויספליהען פון וואָגען ארויס, זיך לאָזען פליהען אויבען איבער'ן וואסער, אָדער, וועניגסטענס, זיך אויסטהון נאקעט און אריינשפרינגען אין וואסער אריין, זיך פאָליאסקען און שווימען, שווימען, שווימען... — ארויסט פון וואָגען! — טהוט שמעון־וואָלף א קאָמענ־דעווע־אויס, קריכט אליין אויך ארויס פון וואָגען, פארשטעקט די בייטש אין נארטעל, טראָגט־צו ביידע הענט צום מויל, פאררייסט דעם קאָפּ ארויף און לאָזט־ארויס א מאָדנע פארדומפען קול, ווי פון א צעבראָכענעם פאס:

— פּאַראָ־אָ־אָ־אָם! פּאַראָ־אָ־אָ־אָם!

די משמעות, אז דער פּאַראָם איז א לעבעריגע זאך, וואָס נעפינט זיך ערגיץ דאָרט אויף יענער זייט, און מע בארארף איהם ארויסרופען. חברה קליינווארג, ארויסנעקראָכען פון וואָגען און אויסגעגליכט זיך די פארזעסענע פארגליווערטע איבערם, שטעלען זיך אוועק העלפען דעם בעל־עגלה ארויסרופען דעם פּאַראָם, גלייך מיט איהם צוגעטראָגען די הענט צום מויל, פאררייסען די קעפּ ארויף און אויסגעשריגען מיט א קוויטש:

— פּאַראָ־אָ־אָ־אָם! פּאַראָ־אָ־אָ־אָם!

און עס פאלט־אָן אויף זיי א גאלעכטער — זיי ווייסען ניט וואָס. עס לאכט זיך זיי אהן א שום „וואָרום". עס לאכט זיך זיי, ווייל ס'איז זיי גוט, ווייל זיי זענען יונג און געזונט, און זיי געפינען זיך ביי'ם דניעפּער, און זיי פאָהרען באלד אויפ'ן דניעפּער מיט'ן פּאַראָם — וואר איז צו זיי גלייך?... נאָר אָט הויבט־אָן צו גע־זענענען זיך די זון מיט'ן טאָג. מיט איהרע לעצטע, נאָר שארפע, גינגאָלדענע שטראהלען שפּיגעלט זי זיך אָפּ אינ'ם זילבערנעם וואסער פונ'ם דניעפּער — און מע הערט אויף צו לאכען. עס לאכט זיך ניט מהר. צו שטיל איז אָט דאָ, ביי'ם ברעג פונ'ם דניעפּער. א הייליגע שטילקייט. און עפּים קיהלבליך איז געוואָרען, און דאָם וואסער שמעקט מיט א מאָדנעם ריח, און עס זשומעט, עס מורמעלט, עס לויפט... און דערצו האָט שמעון־וואָלף דער

בעל־עגלה ארומנעבונדען די קאפּאטע מיט א פעטשייליע, אריינ־
געשטעקט די בייטש און אוועקגעשטעלט זיך מיט׳ן פּנים צו מזרח,
צוגעמאכט די אויגען, מעשה עהרליכער איד, צעשאקעלט זיך און
אויף זיין דין קול׳כעל געגומען דאוונען מנחה. שמעון־וואלפ׳ס
מנחה דאָ אין דרויסען, אונטער׳ן פארפארבטען הימעל, ביי׳ם ברעג
פונ׳ם אלטען שענעם שמעקעדיגען דניעפּער, האָט זיך צונויפ־
געגאסען מיט׳ן זשומען און מיט׳ן מורמלען פונ׳ם וואסער און
ארויסגערופען ביי די פרייליכע יונגע וואיאזשערען א נייע שטימונג.
עס פארגלוסט זיך זיי אויך דאוונען מנחה. דאָס איז געווען ביי
זיי, מע קאָן זאָגען, די ערשטע פרייווילינג, נישט־גע־
צוואונגענע מנחה, אָט אזא אונטער׳ן הויפען הימעל, נאָהענט צו
גאָט. עס האָט זיך זיי קיינמאל אזוי ניט געוואלט דאוונען, ווי
אציגנד, אין דעם פארנאכט, אונטער דעם הימעל, אויפ׳ן ברעג פון
אָט דעם דניעפּער. דורכגעלאָזט די קטורת, — נישקשה, אין וועג
קאָן מען זיך באגעהן אהן קטורת — האָבען זיי אָנגעהויבען גלייך
פון „אשרי יושבי ביתך" — פיינטשיק, מיט א ניגון, און אוועק־
געשטעלט זיך אלע פיער שמונה־עשרה מיט׳ן פּנים צו מזרח, צו־
געמאכט די אויגען און צעשאקעלט זיך, ווי דער בעל־עגלה: „האל
הגדול הגבור והנורא — דער גאָט דער גרויסער, דער שטארקער,
דער מורא׳דיגער"... דאָס זעהט מען ערשט רעכט אָט דאָ, אין
דעם פארנאכט, אונטער דעם הימעל, אויפ׳ן ברעג פון דעם דניעפּער.
און עס דאוועט זיך אזוי גוט, אזוי זים, אזוי געשמאק, ווי נאָך
קיינמאל ניט פריהער!

37

אויפֿן פּאַראָם

א אומגעריכטע באַנעגעניש אויפֿן פּאַראָם. — עשו, א קליין נויעצעל,
א משומר. — זיי האָבען זיך דערקענט. — צעגעהען זיך אָהן וועגער.

די קלייגע וואָיאושערען־יתומים זענען נאָך נים אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה, אז זיי האָבען דערזעהען פון דער ווייטען, אויפֿן גלאַנץ פונ׳ם דניעפּער, פריהער א שווארצען קנויל, וואָס באַקומט אויפֿן שיין פון דער פּארגעהענדיגער זון אלע מאל אנדערע פּארבען. דער דאָזיגער קנויל וואַפּסט, ווערט אלע מאל גרעסער און גרעסער, טוקט זיך, פּארגעהט און באַווייזט זיך וויעדער א מאל. דעמאָך האָבען זיי דערהערט א מאַרנעם גערויש און א געדרעד, א קייקלען זיך פון רעדלעך און א קרעכץ פון א שטריק. האָבען זיי געמאַכט בקיצור מיט דער מנחה, אויף דער גיך אויסגעשטאַנען שמונה־עשרה און צוגעלאָפּען צום בּרעג, דערזעהען א גראָבען קאַנאַט, וואָס ציהט זיך איבער דער בּרייט פונ׳ם דניעפּער, צוגעקרעמפּעווען צו א קלאָץ פון דער זייט וואַסער. און דער קנויל איז נעוואַפּסען און איז אויסגעוואַפּסען אין א מין היצערנע מגושם׳דיגע בּריאה, א מין באַשעפּעניש אינ׳ם נעשטאלט פון א שטוב, וואָס ריהרט זיך און שווימט אויפֿן וואַסער. אויבען, אויפֿן רוקען פונ׳ם באַשעפּעניש, געפּינט זיך עפּים א מין רעדל, וואָס דרעהט זיך, און מיט׳ן בּח פון אט דעם רעדל ריהרט זיך אט דאָס מגושם׳דיגע באַשעפּעניש איבער׳ן וואַסער, פּאַמלעיבען, נאָר זיכער, און אלץ נעהענטער און נעהענטער צום בּרעג, ביז מע קאָן שוין זעהען דאָס באַשעפּעניש פון דער נאָהענט און באַטראַכטען עס פין אלע זייטען,

אז דאָס איז ניט קיין באַשעפענישׂ, ניט קיין לעבעדיגע זאַך, נאָר אזא מין שיף, א בארקע, אָדער א בערלינע, און אויף דער בערלינע שטעהען פוהרען, פערד און מענטשען — און אָט א דאָס איז געווען, אייגענטלעך, דער „פּאראָם", וואָס חברה האָבען אויף איהם אזוי לאַנג ארויסגעקוקט, און אָט אויף דעם פּאראָם וועלען זיי דאָס איצטער זיך לאָזען פאָהרען, אריבערפאָהרען דעם רניעפּער! איצט איז שוין א ביסעל נרינגער אויפ׳ן האַרצען. איצט קאָן מען זיך שוין א ביסעל צוזעצען אויפ׳ן זאמד און צווואַרטען, ביז דער פּאראָם וועט צוגעהן און זיך אָפּשטעלען. וואָרום ניט אזוי גיך נעהט א פּאראָם. ער נעהט זעהר, זעהר פּאוואָלינקע, קוים־קוים וואָס ער ריהרט זיך. די זון נעהט שוין א סך ניכער פון איהם. אָט איז זי נאָר־וואָס נעווען אין עק הימעל, און אָט נידערט זי, ווי בארג־אראָפּ, ועצט זיך און זינקט און וועלט פּארשוואונדען אויף יענער זייט טייך, לאָזט איבער נאָך זיך א בריייטען, רויטען פלעק. דאָס ווינטעלע וועלט קיהלער און קיהלער. די קינדער האָבען זיך דערווייל אַוועקגעזעצט אין זאמד. דער עלטערער האָט דאָס קלייניטשקע, וואָס איז א יאָהר אלט, אויף די הענט גענומען; דאָס עופה׳לע איז נעשלאָפען.

דער פּאראָם האָט זיך אָפּגעשטעלט. די מענטשען מיט די פוהרען מיט די פערד זענען פאמעליכען, איינציגווייז און שטיל, אָהן וועלטער, אראָפּ פונ׳ם פּאראָם, און שמעון־וואלף דער בעל־עגלה איז ארויף אויפ׳ן פּאראָם, אויך קיין איינציג וואָלט ניט ארויסגעלאָזט, גלייך ווי אלע וואָלטען זיך אָנגעלעגט, אז ס׳איז „אָסור לדבר". פריהער האָט ער ארויפגעפיהרט דעם וואָגען מיט די פערדלעך, אפילו ניט אויסגעשאָלטען זיי, ווי זיין שטייגער איז, מיט דער חלירע. דערנאָך האָט ער א מאָך געגעבען מיט דער האַנט צו זיינע יונגע פּארשוינדלעך, זיי זאלען אויך ארויף אויפ׳ן פּאראָם. נאָך א מינוט — און דער פּאראָם, מיט׳ן ווילען פון איין מענטשען, וואָס האָט זיך אָנגעלעהענט מיט׳ן גאַנצען כּח איבער׳ן

נראָבען קאנאט, איז אוועק זיין וועג נאנץ שטיל, אזוי שטיל, אז כּמעט מע הערט נאָרניט, ווי ער נעהט. עס דאכט זיך אויס, אז ניט דער פּאראָם נעהט אהין, נאָר, פּאַרקעהרט, דער טייך, דער דניעפּער, נעהט צורי ק, טרעט־אָפּ, מאכט א „בואי־בשלום", שטעהט־אויס שמונה־עשרה. און ערשט דאָ זעהט מען, ווי גרוים דער דניעפּער איז, ווי ברייט און ווי שען, גרויסאַרטיג שען. מע פּאָהרט און מע פּאָהרט — און מען איז נאָך ווייט פונ׳ם צוויטען ברעג.

די זון איז שוין לאַנג אונטערגענאנגען אויף יענער זייט טייך, און די לבנה איז אַרויס, פריהער א רויטע, דערנאָך איז זי געוואָרען וויים, א העל־ווייסע, א זילבערנע לבנה. איינציגווייז, ווי שפּת־ליכט־לעך, האָבען זיך אָנגעצונדען די שטערען אינ׳ם טיעפּען הימעל, און דער דניעפּער האָט אין אָוועגט באקומען איין אנדער פּאַרב מיט איין אַנדער פּנים, מיט איין אַנדער נעשטאַלט, גלייך ווי ער וואָלט זיך איינגעהילט אין א טונקעל מלבוש. און א נייע, פּרישע, שטילע קיהלקייט האָט אַרויסגענעבען פון זיך, א גלאַטע, גרינגע קיהלקייט. עס האָט זיך געטראכט טויזענטער, טויזענטער מחשבות: פון דער נאכט, פונ׳ם הימעל, פון די שטערען, וואָם האָבען זיך אָפּגעשפּיגעלט אינ׳ם וואסער פונ׳ם רוהיגען דניעפּער. די דאָזיגע שטערען זענען דאָך יעדעס שטערענדעל א נשמה פון א מענטשען... און פונ׳ם כּה פונ׳ם פּאַראָם האָט זיך געטראכט, ווי אזוי איין מענטש, סך־הכּל איין גויעץ, טרייבט איהם. ער לעהענט זיך אָן מיט איין האנט אויפ׳ן קאנאט, ציהט דעם קאנאט, דרעהט זיך דאָם רעדעל — און דער פּאַראָם נעהט.

שלום איז א בעלן אָנצוקוקען דעם גויעץ פון דער נאָהענט, ווי אזוי ער ארבייט בייַ׳ם קאנאט און טרייבט דעם פּאַראָם. און ער נעהט־צו נאָהענט צום גויעץ, צום פּאַראָמשטשיק. נאָך נאָר א יונגער גויעץ אין א גרויער סוויטקע, גרויסע שטיוואלעס, און מיט א קוטשמע אויפ׳ן קאָפּ, הערט נישט אויף מיט׳ן גאנצען כּה זיך אָנצושפּאַרען אויפ׳ן מוראַ׳דיגען גראָבען קאנאט. שלום קוקט זיך איין אינ׳ם דאָזיגען פּאַראָמשטשיק דעם גויעץ, ווי ער ארבייט

דאָס אויף אַלע פלאַץ, מאַכט מיט דער פּליציע ארויף און אַראָפּ, ארויף און אַראָפּ, אוש די ביינער טרישטשען! „עשו — טראַכט זיך שלום ביי זיך אין האַרצען — עשו!... דאָס קאָן נאָר א גוי, נישט קיין איד. ווי קומט א איד צו אזא גראָבער ארבייט? ואת אָחיך תעבוד — און דיין ברודער וועסט דו דיענען, — שטעהט אין חומש. גאַנץ גוט, וואָס איך בין יעקב׳ס איין אייניקל, ניט עשו׳ס"...

און עס טהוט איהם וועה דאָס האַרץ פון דעסטוועגען אויפ׳ן דאָזיגען יונגען גויעץ, אויפ׳ן דאָזיגען עשו׳ס אייניקל: נאָך צו א יונגער פּראָמשטשיק, צו א יונגער עשו... און ער קוקט זיך איין אין איהם אין פּנים א ביסל נעהענטער — און... ער שפּרינגט־אָפּ צוריק! עס האָט זיך איהם אויסגעדאַכט, אז ער איז איהם קענטליכ. קענטליכע אויגען!... און שלום פויל׳ט זיך ניט, נעהט־צו נאָך א מאָל, שוין נאָר נאָהענט, צום גויעץ: ס׳איז נאָרניט קיין גויעץ — ס׳איז נאָך נאָר א יונגער שייגעץ, מיט א מורא׳דיג פּראַשוואַרצע, פּאַרגרעבט פּנים, מיט מורא׳דיג פּראַשוואַרצטע, פּאַרגרעבטע העכט. אויגען — אידישע, און העכט גויישע... און ער דערמאָנט זיך אינ׳ם פּסוק: „והידים ידי עשו" — עשו׳ס העכט... נאָר למאי איז ער איהם אזוי קענטליך? וואו האָט ער איהם געזעהען?...

און ער הויבט זיך אָן צו גראָבען אין זיינע זכרונות, און עס קומט איהם אויפ׳ן זינען אייניגע פון זיינע וואַראָנקאָווער חברים, בערעל דער אלמנה׳ס, א שווארצער בחור מיט מגושמ׳דיגע גרויסע צייהן. ניט שוין זשע איז דאָס ער? ניין, עס קאָן ניט זיין! עס דאַכט זיך איהם נאָר אוים!... נאָר, רבונו־של־עולם! ס׳איז דאָך פּאַרט ער!... דאָס גויעצעל, דערזעהען, אז מע קוקט זיך אין איהם איין, האָט נאָך מעהר אָנגערוקט דאָס היטעל, נאָר מן הצד געהאַפּט א קוק אויף דעם, וואָס באַטראַכט איהם אזוי געשמאַק. זייערע אויגען האָבען זיך באַנעגנט אין דער פינסטערניש פון דער נאַכט און — זיי האָבען זיך דערקענט...

דאָס דאָזיגע אומגעריכטע באַגעגעניש רופט־ארויס א שלל מיט געדאַנקען: בערעל א גוי? א איד א גוי?... און ער דערמאָנט זיך, אז מע האָט נאָך דעמאָלט נעהאַט געזאָגט, אז בערעל האָט זיך גע'שמד'ט... ניט אומזיסט האָט מען נאָך דעמאָלט גע־זאָגט אויף איהם, אז ער איז א „מומר־להכעיס"... צוגעהן צו איהם, לאָזען זיך דערקענען, אויספרעגען זיך ביי איהם — דער־לאָזט איהם עפּעס ניט, שלום'ען. עס פּיהלט זיך א פּרעמדקייט, א דערווייטערטקייט, א קעלט און צו גלייכער צייט — א רחמנות. א רחמנות אויף א אידען, וואָס איז געוואָרען א גוי. צוליעב וואָס? צוליעב דעם, ער זאָל אָנטהון א גרויע סוויטקע, א נרוים מאַכנאַטע היטעל און ווערען א העלפּער ביי'ם פּאַראָמשטשיק, א באַטראַק?... און דער „באַטראַק" — גאָרנישט! ער זאָל אפילו א ריהר מהון זיך. אפּנים, ער קאָן ניט קוקען זיין חבר אין די אויגען אריין... ער קוקט אַראָפּ, אין וואַסער אריין, גלייך ווי מע זעהט עפּעס דאָרטען. בערעל דער גויעץ האָט זיך נאָך מעהר איינגעהילט אין דער סוויטקע, נאָך מעהר אָנגעוואָקסט דאָס היטעל, באַשפּיגען ביידע הענט און א נעם נעגעבען זיך צו דער ארבייט נאָך מיט מעהר פּרישקייט, אָנגעלעהנט זיך מיט אַלע פּחות אויפ'ן מוראַ'דיג נראָבען קאַנאַט. דער קאַנאַט האָט געקרעכצט. די רעדלעך האָבען זיך נעקויקעלט. דער פּאַראָם האָט זיך געגלימשט אַלץ ווייטער און ווייטער — מע איז געקומען צו פּאָהרען.

— קריכט אין וואָגען! — האָט דער שווייגענדיגער בעל־עגלה אויסגעקאַמאַנדעוועט נאָכדעם, ווי ער האָט זיך אַרויסגע־קויקעלט מיט'ן וואָגען פון'ם פּאַראָם, נעגעבען א שמייס די מערד־לער, מכבד נעווען זיי מיט די ווערטער „חלירע" און „פּגירות" — און איז אוועק, איבערגעלאָזט הינטער זיך דעם רגיעפּער מיט'ן פּאַראָם מיט'ן באַטראַק פון'ם פּאַראָמשטשיק, וואָס איז נעבאָך געווען אמאָל א אידיש קינד, יעקב אָבינו'ס איין אייניקעל. און היינט וואָס? נעבאָך! נעבאָך!...

38

אין באַהסלאַוו אויף דער „טאַרהאַוויצע"

אננעקומען קיין באַהסלאַוו גלייך אויפֿן יאַריד. — זיי ווייסען נישט, וואָסער משה־יאָפי איז זייער זיידע. — א איד פיט א פלית־קסן נעמט זיך אונטער ברענגען די קינדער צום זיידען.

עס איז שוין געווען גרויסער טאָג, אז די קליינע וואָיזשערען־יתומים זענען אריינגעפֿאָהרען מיעדע, הונגעריגע און שלעפֿעריגע אין דער שטאָדט באַהסלאַוו. פון יענער זיים וואלד האָט זיך אויפֿגעהויבען די זון, א קלאָרע, א בריליאַנטענע, א וואַרעמע זון. צום אלעם ערשטען זענען זיי דורכגעפֿאָהרען פאַרבייא מוראַ'דינ גרויסען בית־עולם, מיט אזוי פיעל אויפֿגעבויגענע, האַלב־אויפֿגעפאַלענע שטיפֿלעך און אלטע מצבות מיט אָפּגעריבענע אותיות „ת. נ. צ. ב. ה.", אז לויט דעם רייכען בית־עולם האָט מען נעקאָנט מיינען, אז די שטאָדט איז מי יודע וואָס פאר א כּרך! פונ'ם בית־עולם איז מען אריין גלייך אין דער „טאַרהאַוויצע" — א מאַרק אַרער א מין יאריד אועלכער, וואו אלץ איז אויסגעמישט אינאיינעם: גויים, און פערד, און בהמות, און חזירים, און ציגיינער, און וועגען, און רעדער, און חאַמאַטעס, און אידען פון פל המינים: אידען מיט פעלכלעך, אידען מיט היטלען, אידען מיט „קראַסנע" סחורה, אידען מיט בולקעס, מיט אייערבייגעל, מיט קיכלעך, מיט עפּעלקוואָס און מיט וואָס איהר ווילט. הייגט ווייבער! ווייבער מיט קאַשיקעס, ווייבער מיט עפּעלעך, און ווייבער מיט עופות, און ווייבער מיט גענרענעלטע פיש, און גלאָט ווייבער. און דאָס אלץ

רעדט און קוויטשעט און גראַנערט. און די פערד מיט די בהמות מיט די חזירים העלפען־אונטער. און די בעטלערס זינגען און שפּיעלען אויף דער לירע — מע קאָן טויב ווערען. און א שטויב שטעהט אזעלכער, וואָס מע זעהט קוים איינס דאָס אַנדערע. און ריחות אזעלכע, אז מע קאָן דערשטיקט ווערען.

חברה זענען נעקומען אין א גוטער צייט — אין א מארק־טאָג. דער בעל־עגלה האָט זיך קוים דורכגעשלאָגען מיט זיין בויד דורכ'ן יאריד, אָנגעווינטשעוועט דער שטאָדט מיט'ן יאריד אכצעהן חלירעס, ווי זיין שטייגער איז, ביז ער האָט זיך אראָפּגעלאָזט אין דער רעכטער שטאָדט אריין, וואָס חאפט שטארק דעם אָנבליק פונ'ם בית־עולם — די זעלבע איינגעפאַלענע שטיבלעך־מצבות, צווישען וועלכע עם ווערפען זיך דורך וואר־ניט־וואו א פּאָר נייע הייזלעך אויך, וואָס זעהען־אוים פרעמד, ווי נגיד'ישע מחותנים איינגעלאדען אויף אירע אַרעמער חתונה, — און דאָרט האָט זיך ערשט אָנגעהויבען דער אמת'ער טומעל: שמעון־וואלף דער בעל־עגלה האָט געוואוסט, אז מע האָט איהם באשטעלט, ער זאָל אָפּ־פיהרען זיינע יונגע פּארשוינדלעך קיין באָהסלאוו, צו זייערען א זיידען מיט א באבע. מע האָט איהם אפילו נעהאָט אָנגערופען דעם נאָמען פון דעם זיידען מיט דער באבע, נאָר ער האָט שוין פארגעסען. ווייסט זיי דער שווארצער יאָהר! שמעון־וואלף האָט זיך נעשוואוירען, אז דעם נאנצען וועג האָט ער זיי נעדענקט, ווי איהר זעהט איהם א אידען, און ווי נאָר ער איז אריינגעפאָהרען אין דעם דאָזיגען יאריד, אזוי זענען זייערע נעמען ארויסגעפלויגען ביי איהם פונ'ם קאָפּ — א חלירע!... (אויף וועמען — זאָגט ער ניט).

דערווייל קומט־צו א איד, און נאָך א איד, און נאָך א איד, און נאָך צווי אידען, און נאָך דריי אידען, און ווייבער פון כל המינים, ווייבער מיט קאָשיקעס און ווייבער אָהן קאָשיקעס, און עס ווערט א הארמידער מיט א רערעריי — אלע רעדען זיי אינ־איינעם און מע דערצעהלט איינס דאָס אַנדערע חידושים: אז עפּים קינדער האָט א בעל־עגלה געבראכט צו פיהרען. — פון

וואַנען? — פון יענער זייט רניעפער. — פון רושישטשעוו? — וואַס עפּעס רושישטשעוו? פּאַר וואַס ניט קאַניעוו? — ניט פון רושישטשעוו, ניט פון קאַניעוו, נאָר פון פּערעיאַסלאַוו! — וואוהין? — איהר זעהט דאָך וואוהין — ניט קיין יעהופּעץ, קיין באַהסלאַוו האָט ער זיי נעבראַכט צו פיהרען. — צו וועמען? — הערסט דו, מע זאָל וויסען, צו וועמען, וואָלט דאָך גוט געווען! צו א זיידען, זאָגט ער, צו זייערען א זיידען. — וואָסער זיידען? — הערסט דו, מע זאָל וויסען, צו וואָסער זיידען, וואָלט דאָך גוט געווען!...

— שאַט! ווייסט איהר וואָס? לאָז מען א פּרעג טהון ביי די קינדער, ווי אזוי הייסט דער זיידע זייערער; זיי קעהרען וויסען. — פון וואַנען זאָלען זיי וויסען? — פּאַר וואָס זאָלען זיי ניט וויסען?... ביז עס רוקט זיך ארויס איינער א איד, וואָס פּאַרקויפט ביינעל, מיט א צעשפּאַלטענעם דאשעק אויפ׳ן קאשקעס. מיט ביידע עלענבויגענעם שטופּט ער פּאַנאַנדער דעם עולם:

— לאָזט מיך! איך וועל זיי פּרענגען. קינדער! ווי אזוי רופט מען אייער זיידען?

די קינדער זענען פונ׳ם הארמידער מיט׳ן געשריי שוין נאָר צעטומלט. נאָר פון דעסטוועגען דערמאַנען זיי זיך, אז ער הייסט משה־יאָסי. יאָ, משה־יאָסי הייסט ער. — נעווים משה־יאָסי? — נעווים!... ווייסט מען שוין, הייסט עס, אז דער זיידע זייערער הייסט משה־יאָסי. בלייבט איבער איין זאַך: וואָסער משה־יאָסי? פּאַרהאַן עטליכע משה־יאָסים. פּאַרהאַן משה־יאָסי דער סטאַליר, משה־יאָסי דער בלעכער, משה־יאָסי לאה־דוואָסי׳ס און משה־יאָסי דעם האַמאַרניק׳ס. נאָר פּרעגט זיי עפּעס נרינגערס!

— שא, ווייסט איהר וואָס? ווי אזוי רופט מען אייער טאַטען? — דאָס זאָגט שוין איין אנדער איד, ניט יענער פון די ביינעל, נאָר א איד מיט א טליתקטן, ווייזט אויס — א בית־מדרש־איד. די קינדער זאָגען, אז זייער טאַטען רופט מען נחום. דערהערט אזא זאַך, שטופּט דער איד מיט׳ן טליתקטן אוועק אלע

אנדערע אידען און נעמט די קינדער נאָר אויף זיין אמת'ען „באפראָס":

— זייער טאטען, זאָגט איהר, רופט מען נחום? הייסט ער ניט ראבינאָוויטש?

— ראבינאָוויטש.

— און זייער מאמע האָט נעהייסען חיה־אסתר?

— חיה־אסתר.

— איז זי נעשטאָרבען?

— נעשטאָרבען.

— פון דער חלירע?

— פון דער חלירע.

— אָט אזוי זשע רעדט!

דער איד מיט'ן טלית־קטן דרעהט זיך אויס צום נאנצען עולם. דאָס פנים שיינט איהם.

— אויב אזוי, פרעגט מיך, איך וועל אייך זאָגען אקוראט! זייער זיידע איז משה־יאָסי דעם האמארניק'ס, זייער באבע איז ניטעל משה־יאָסי דעם האמארניק'ס. זייער זיידע, משה־יאָסי הייסט עם, ווייסט שוין, אז זיין טאָכטער חיה־אסתר איז נעשטאָרבען פון דער חלירע, ניט דאָ נעדאכט, און זייער באבע, ניטעל משה־יאָסי'ס, ווייסט נאָך ניט. מע וויל איהר ניט אָנזאָגען די בשורה: זיין אלטע אידינע, א קאליקע נעבאָך...

דער איד מיט'ן טלית־קטן דרעהט זיך אויס צו די קינדער מיט'ן זעלבען שיינעדינען פנים:

— קריכט אראָפ, קינדער, פון וואָנען, וועט מען אייך ווייזען, וואו זייער זיידע זיצט. צופאָהרען אהין קאָן מען ניט — צו א שמאָל נעפעל. סיידען פון יענער זייט? וועט מען אָבער נישט קאָנען אויסקערעווען זיך מיט'ן וואָנען. ווי מיינסט דו, מאָטעל, מע וועט קאָנען?...

דאָס איז נעזאָגט נעוואָרען צו א יונגענמאן מיט אײן אויס־נעבוינענער נאָז, וואָס הייסט מאָטע׳ל. מאָטע׳ל פאַרוואָס דאָס היטע׳ל ארויף:

— פאַר וואָס זאָל מען ניט קאָנען?

— פאַר וואָס? פאַר שבת! האָסט פאַרגעסען, אז הערשקע איציק־ליאבע׳ס בויעט א שטא׳ל פון יענער זייט?

מאָטע׳ל טהוט זיך ניט קיין ריהר און פרעגט וויטער:

— און אז ער בויעט א שטא׳ל פון יענער זייט, איז וואָס?

— וואָס הייסט איז וואָס? האָט ער אָננעפיהרט נעהיל׳ען!

— אָננעפיהרט נעהיל׳ען? לאָז איהם וואוי׳ל באַקומען!...

— וואָס איז צו רעדען מיט א שטיק האָל׳ץ?!...

און וואָס מעהר מאָטע׳ל איז רוהיג, היצט זיך יענער אל׳ץ מעהר, ביז ער נעהט־ארויס פון די כּלים, טהוט א שפּיי אויף מאָטל׳ען, רופט איהם אן מיט׳ן נאָמען „שוטה בן פּיקהאל׳ץ". ער נעמט די קינדער פאר א האנט: „קומט, קומט מיט מיר — איך וועל׳ אייך צופיהרען. מע דארף נעהן צופוס". און דער איד מיט׳ן טל׳ית־סטן און מיט׳ן שיינעדינגען פּנים ל׳אָזט זיך מיט די יונגע וואיאזשערען־יתומים פונ׳ם יאריד ארויס צופוס, צו זייער זיידען משה־יאָסי און צו זייער באבע ניטע׳ל.

39

א שענער ברוך־הבא

די נעלעהטע באבע גיטעל. — דער ווירט משה־יאסי מיט דער בולבעוואטער נאז און נעריכטע ברעמען. — דער פעטער איצי און די סוהטע סאסי.

די פערעיאסלאווער יתומים האבען נעהאט דאס רעכט פאר־שטעלען זיך דעם ווירען משה־יאסי׳ס שטוב — א מין פאלאץ. דער ווירט משה־יאסי אליין האט זיך זיי פארנעשטעלט א פאט־ריארך אין א ווירענער זשופעצע. א קליינינקייט — מע זאגט, זיי זענען אזוי רייך, אזוי רייך! צום סוף האט זיי דער בית־מדרש־איד מיט׳ן שיינענדיגען פנים צוגעפיהרט צו א נאנץ נע־ווינליכען שטיבעל, פראוודע מיט א גלעזערנעם נאניק, און האט זיי א זאג נענעבען: „אט־א־דא זיצט אייער ווירט, משה־יאסי האמארניק׳ס". אליין איז דער איד נעלם נעוואָרען. ער האט נישט נעוואלט זיין דערביי. די קינדער האבען דורכנעשפאציערט דעם גלעזערנעם נאניק, נעעפענט די טיר און דערזעהען פאר זיך אקוראט אסענען דער טיר, אויף א הילצערן בעם, זיצען א מענטשען נים קיין מענטשען, א באשעפעניש נים קיין באשעפעניש, אינ׳ם נעשטאלט פון א נקבה, אהן פים, מיט עפים מארנע אויסגערעהטע הענט. די ערשטע מינוט האבען זיי נעוואלט געהן צוריק. נאר דאס באשעפעניש האט זיך שטארק אויננעקוקט אין זיי מיט איהרע גלאנצענדיגע רויטע אויגען און האט מיט א זעהר צייג־

נענעהמען קול א פרעג נעטהאן ביי זיי: „ווער זענט איהר, קינדער?" עפּים אייגענעם, נאהענטעם, האט זיך געלאזט הערען אין דעם קול, און די קינדער האבען איהר א זאג געגעבען: „א נוט מארגען. מיר זענען פון פערעיאסלאוו"...

דערהערט דאם ווארט „פערעיאסלאוו" און דערזעהען א נאנץ רעמעל מיט קינדער, צווישען זיי א מיידעלע נאך קיין יאהר ניט אלט, האט די אלטע באלד ארומגעחאפט די גאנצע טראגערייע, און זי האט פארבראכען מיט איהרע אויסנערעהטע הענט און אויס־נעשריען אויף א קול:

— אוי, א וועהטיג איז מיר! אוי, א דונער איז מיר! מיין חיה־אסתר איז נעשטארבען! — און נענומען זיך שלאגען מיט די הענט אין קאפ. — משה־יאסי! משה־יאסי! וואו ביזט דו? אהער נעה! משה־יאסי!

אויף איהר נעשרייי איז נעקומען צו לויפען פון א זייטיג אלקירעל איין אלטער, א נידערינער, אין טלית און תפלין, מיט א משונה מנשמ'דיג פנים, מיט א בריטער בולבעוואטער נאז, מיט מורא'דיג גרויסע נעריכטע ברעמען, אננעטהאן אין שמאטעס און אין שקראבעס. — „אט דאס איז דער זיידע משה־יאסי? אט דער איז דאס אזוי רייך? אזוי רייך?"...

דאס ערשטע, וואס דער זיידע משה־יאסי האט נעטהאן — ער האט נענומען שרייען אויף די קינדער, בייזערען זיך און מאכען אויף זיי מיט די הענט. און מחמת ער האט נעהאלטען אין מיטען דאוונען און נישט נעטארט, אפנים, מפסיק זיין, האט ער נערעדט צו זיי אויף לשון־קודש: „אי־א־נו, רוצחים! גזלנים!"... און צו דער אלטער האט ער נעזאגט אויף לשון־קודש, און דאס קול האט נעציטערט: „אי־א־נו, ידעתי... בתי... ה' נתן וה' לקח!"...

דאס האט באדארפט הייסען, אז ער ווייסט, אז די טאכטער איז נעשטארבען, און דער גאט וואס האט נענעבען, דער איינענער

נאָט האָט נענומען... האָט דאָס אָבער דער אַלטער ווינציג־וואָס בארוהיגט, און זי האָט ניט אויפגעהערט צו ווייגען און צו קלאָגען און צו שלאָגען זיך מיט די הענט אָן קאָפ און צו שרייען: „חיה־אסתר! מיין חיה־אסתר איז נעשטאָרבען!" — בין עס זענען זיך צונויפגעלאָפען נאָך מענטשען, עפּיס איינער א איד מיט אַזעלכע לאַנגע פּאות, וואָס די קינדער האָבען אַזעלכע אין פּערעאַסלאַוו נישט באַגעגענט. דאָס איז געווען זייער מאַמע'ס איינציגער ברודער, דער פעטער איצי. נאָכ'ן פעטער איצי איז אַריינגעלאָפען א אידינע מיט א פּאַרפּלאַמט פּנים, מיט פּאַרקאַטשעטע ארבעל און מיט א פּאַלאַניק פון קיך. דאָס איז געווען זיין ווייב — די מוהמע סאָסי. און מיט איהר איז אַריינגעקומען א מיידעלע מיט רויטע בעקלעך און מיט קליינע ליפּעלעך — זייערע א בת־יחיד'קע, א שענינקע, נאָר א שעמעוודיגע, מיט'ן נאָמען חוה־ליבע. און אַחוץ זיי זענען זיך צונויפגעלאָפען נאָך אידען און ווייבער, נאָהענטע שכנים, און אַלע מיט א מאָל האָבען געזומען רעדען, טרייסטען די באָבע גיטעל מיט ווערטער: אז ווי־באַלד די מאַכטער איז שוין טוידט, היינט וואָס וועט העלפען דער געוויין? און דאָס, וואָס די ערד דעקט צו, איז דאָך פּאַרפּאַלען. און די יונגע נעסט האָט מען אַחוץ געזומען זאָגען מוסר, אז מע קומט ניט אַריין אָט אזוי, הולאָם אויף דער קאַראָבקע, און מע זאָגט ניט אָן יענעם גלייך אזא בשורה... חאָטש גאָט איז יודע דעם אמת, אז די קינדער האָבען, אייגענטלעך, נאָר ניט אָנגענהויבען צו „זאָגען".

דערווייל האָט דער זיידע משה־יאָסי אויסגעטאָן דעם טלית און תפלין און האָט פון זיין זייט געזומען פירהאַלטען די אייניקלעך, למאי זיי זענען נישט אַריינגעקומען פריהער צו איהם. זיי זאָלען זיין בעלי־דרך־ארץ, וואָלטען זיי באַדאַרפט זיך זעהען פריהער מיט איהם, פאַוואָלינקע איבערערדען, וואָלט ער, דער זיידע הייסט עס, פאַוואָלינקע איבערגערדט מיט דער באָבע, זי צוגעגרייט ביסלעכ־ווייז, ניט אזוי, הענדום־פענדום! אזוי טהוען פּראַסטע, ניט קיין מענטשען...

דאָס האָט שוין, אפּנים, די באָבע ניטאָ נישט געקאָנט אריבערטראָגען, און ווי ווייט דער ברעג איז ניט נעוועז פּאָר איהר גרויס, איז זי אָנגעפּאָלען אויפ'ן זיידען:

— אָלטער דאורין! וואָס האָסט דו צו די קינדער נעבאָך? וואָס זענען זיי שולדיג? פון וואַנען זאָלען זיי דיר וויסען, אז דו לינסט דאָרט ערגיץ אויף די פּאָלצען און דאָוונסט? א שענער ברוך־הבא! קומט אהער, קינדערלעך, צו מיר. ווי אזוי רופט מען אייך?

און איינציגווייז האָט זי צונערופען צו זיך די קינדער, און איינציגווייז האָט זי זיי אויסגעפרעגט ביי די נעמען, נענאָטע און נעקושט און באַנעצט מיט איהרע נעזאָלצענע טרערען, באַווייזט שוין ניט איהר טאַכטער, נאָר די קליינע עלענטע יתומים'לעך נעבאָך... זי האָט זיך נעשוואָרען, אז זי האָט כּמעט נעוואוסט, אזוי זיכער, ווי ס'איז היינט טאָג אויף דער וואַנצער וועלט, אז איהר חיה־אשתּר איז נעשטאָרבען, וואָרום ס'איז שוין עמליכע נעכט, אז זי קומט צו איהר צו־חלום און פרענט זיך אלץ נאָך אויף איהרע קינדער, זי זאָל איהר זאָגען, ווי נעפעלען איהר איהרע קינדער?...

— לאָז מען זיי נעבען עפּים עסען. משה־יאָסי, וואָס שמעהסט דו, ווי א נעכטיגער? זעהסט דאָך, אלטער דאורין, אז די קינדער זענען נעבאָך פּארשמאַכט, אויסנעהונגערט און ניט נעשלאָפען א נאַנצע נאַכט. ווינד איז מיר — אבי ער זאָגט זיי מוסר! א שענער זיידע! א שענער ברוך־הבא!...

40

צווישען פּעלצען

דעם זיידענ׳ס בוכהאלטעריע. — זיין פּוסר־זאנען, זייגע ספּרים אוו זיין צדקה. — וואס וועט זיין, אז משיח וועט קומען. — דעם זיידענ׳ס עקסטאז.

דאָס ערשטע, וואָס דער זיידע משה־יאָסי האָט פּירגענומען פּאר זיינע אייניקלעך, אז זיי האָבען אָפּגעראַוועט און אָפּגענעסען, — ער האָט זיי פּאַרהערט.

פּאַרגעקומען איז דער עקזאמען טאקי ביי איהם, אין זיין חדר מיוחד, וואוהין קיין בן־אָדם האָט נישט געטאָרט אַריינקומען. נישט געטאָרט און נישט געקאָנט, וואָרום ס׳איז ניט געווען וואו.

דאָס איז געווען א חדר׳על עטוואָס גרעסער פון א שטייג, וואו מע האלט עופות. אין דער דאָזיגער שטייג האָט זיך געפונען, ערשטענס, דער זיידע, דערנאָך זיינע ספּרים, גאנץ ש״ס און פּוסקים און קבלה־ספּרים, און חוץ לזה זענען דאָרטען געווען משכנות: זילבערנע לעפּעל, טעצלעך, הרס׳לעך און לעמפּעלעך, קופּערנע פּאהנען, סאמאָווארען, אידישע קאפּאָטעס, גוויישע קארעלען, סוויטקעס און פּעלצען, דערהויפּט פּעלצען, אָהן א שיעור פּעלצען!

דאָס איז געווועזען א מין לאָמבאָרד, געפיהרט פון דער באבע ניטעל שוין פון יאָהרען־לאנג. זיצענדיג א געלעהמטע אין בעט, האָט זי געפיהרט דאָס געשעפט ביז רמה, געהאלטען דאָס ביסעל מזומן ביי זיך אונטער די קישענס, נישט צוגעלאָזט צו דער קאסע

קיינעם. נאר אויף די משכנות האָט געווען־לטינט דער זיידע. צו־נעמען א משפון און ארויסנעפען א משפון — דאָס איז געווען זיין ארבייט. אָננעדענקען זיך, צו וועמען וואָסער משפון עס גע־הערט — האָט מען באראָפט האָבען א קאָפּ פון א מיניסטער. עס קאָן זיין, אז דער זיידע משה־יאָסי האָט טאָקי געהאָט אויף זיך אפשר א קאָפּ פון א מיניסטער, האָט ער זיך אָבער ניט געוואָלט פארלאָזען אויף זיין מיניסטערשען קאָפּ אליין. א קשיא, וואָס סע מאכט זיך! איז ער געפאלען אויף א המצאה — זיין איינענע המצאה: אויף יעדען משפון האָט ער צוגענייהט מיט א נאדעל־פאָדעם — און דוקא אליין — א שטיקעל פאפּיער, און אויף יעדען שטיקעל פאפּיער האָט ער אָננעשריבען מיט זיין האנט: „זה הקאפּאָטע שייך לבערל". אדער: „זה הפעלץ שייך להערל איוואן". אדער: „זה הקארעלען שייך להערלית יאוודאָחע". אי, ס'האָט זיך נעמאכט אמאל, אז בערעל איז נעקומען צו געהן אויסקויפען די קאפּאָטע און מע האָט איהם ארויסגענעבען איין אנדערענ'ס א קאפּאָטע, וואָס יענער הייסט אויך בערעל? — איז דאָ איין עצה: מע טראָגט־ארויס ביידע בערעלס קאפּאָטעס, און מע הייסט איהם, ער זאָל דערקענען. א איד וועט דאָך ניט געהן זאָגען אויף א פרעמדער קאפּאָטע, אז ס'איז זיינע. זעהט איהר, מיט א גוי, אז סע מאכט זיך אזא זאך, איז שוין ניט אזוי גוט. איז דערצו אויך דאָ א המצאה (א איד א למדן ניט זיך איין עצה): מע הייסט איוואנען, ער זאָל זיך מטריח זיין זאָגען עפּעס א סימן אויף זיין פּעלץ. יעדער איוואן קען אזוי גוט זיין פּעלץ, אז עפּעס א סימן מוז ער אויף איהם האָבען. ס'איז לא ימלט! פון דעסטוועגען, נישט קוקענדיג אויף די אלע המצאות, זענען גאנץ אָפטליך ארויס מיאוס'ע מחלוקת'ען צווישען דער באבע מיט'ן זיידען. די באבע האָט אליין נע'טענה'ט צום זיידען:

— איך פרעג דיך, אלטער דאורין וואָס דו ביזט, אז דו האלטסט שוין יא ביי שרייבען און שרייבסט שוין יא „זה הקאפּאָטע

שייך לבערל", — וואָס וועט דיך אהרעז, אז דו וועסט שוין צו־שרייבען נאָך איין וואָרט — „בערל זאָל זאָגן"? אָדער אז דו שרייבסט שוין יאָ „זה הפעלץ שייך להערל איוואן", — שרייב שוין אינגאנצען דעם נאָמען זיינעם: „איוואן זלאָדי". אָדער: „זה הקאָרעלען שייך להערלית יאוודאָחע די קאָרנאָסע"...

איז אָבער דער זיידע משה־יאָסי — ס'זאָל איהם צו קיין חרפה ניט זיין אויף יענער וועלט — נעווען במחילת־כבודו א מורא'דינער עקשן. אָט דוקא וויל זי וויל אזוי, וויל ער ניט. און ער איז נעווען ניט אינגאנצען אומנערעכט: א אידיש א קאליקע, ליגט אין בעט — און פארגינט זיך אזוי צו קאָמאנדעווען מיט א מאן, איהם רופען „אלטער דאורין" פאר די אייניקלעך אין די אויגען! ער איז דאָך עפּים נישט קיין אבי־וועזר — רב משה־יאָסי דעם האמארניק'ס! א איד, וואָס זיצט יומם ולילה על התורה ועל העבודה. אָדער ער לערענט, אָדער ער דאוונט. היינט פאסט ער אלע תעניתים און אלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג, און קיין שטיקל פלייש קומט גלאט ניט אריין אין מויל אריין צו איהם א גאנצע וואָך, חוץ שבת און יום־טוב. אין שוהל קומט ער פריהער פון אלעמען און נעהט־ארויס שפעטער פון אלעמען. מאכט קידוש רעמאלט, וועז אלע אידען שלאפען שוין — וואָרטשעט זי מאקי, די באבע ניטעל, און בייזערט זיך. מילא, פאר זיך אהרט איהר שוין ניט — זי איז שוין נעוואוינט נעווארען צו הונגערען. אבער אויף די קינדער נעבאָך, אויף די יתומים, איז א רחמנות!

פון אלע קינדער די יתומים האָט דער זיידע משה־יאָסי ליעב נעקרינען נאָר איינעם — שלומ'ען. מאקי א שקאץ, א יונגעל א ברען, דערפאר אבער א גוט קעפעל. פון איהם וואלט געקאָנט זיין א לייט, ער זאָל נאָר א ביסעל מעהר וועלען זיצען מיט'ן זיידען אין זיין חדר מיוחר, צווישען די פעלצען, און ניט האבען קיין טבע לויפען מיט באהלאוועך יונגלעך צום „ראָס", זעהען ווי מע חאפט פיש, אָדער אין וואלד אריין טרייסלען בארלעך, אָדער נאָך אזעלכע קונדסעריייען.

— דיין טאטע זאל זיין א מענטש — אזוי האט דער זיידע מיט איהם אויננע'טענה'ט — דיין טאטע זאל ניט זיין אננעשמעקט מיט'ן תנ"ך און מיט'ן דקדוק און מיט משה דעסעוועד און מיט די איבעריגע אפיקורס'ישע נענג, וואלט ער דיך על־פי יושר באַ־דארפט איבערלאזען דאָ ביי מיר חאטש אויף עטליכע זמנים, וואלט איך דיך מיט נאט'ס הילף געמאכט פאר אַיין עהרליכען אידען. עס וואלט פון דיר ארויס דער אמת'ער חסיד מיט'ן אמת'ען בעל־קבלה מיט'ן אמת'ען ברען. און אזוי וואס וועט פון דיר זיין? א נארנישט מיט א נישט, א פוסטאפאסניק, א שיינעצעל, א קנאקער, א פייפער, א ימח־שמו'ניק, א דער־רוח־ווייסט־וואס, א הולטיי, א רשע־מרושע, א שמד'ילניק, א מחלל־שבת'ניק, א טהיפ־ניאק, א פגשע באלקי ישראל!...

— משה־יאסי! טאמער וואלט נעוועז נענוג מוטשען א קינד? „לאנג לעבען זאל די באבע ניטעל!" — טראכט זיך דער אויסגעלייזטער פונ'ם זיידענ'ס העגט, אויף וועמען עס וואַרטען שוין באהסלאווער יונגלעך־קונדסים אין דרויסען.

פון דעסטוועגען זענען נעווען מינוטען, וואס דער זיידע משה־יאסי איז איהם געווען אויך צום הארצען, ליעב און טייער. אייג־מאל האט ער איהם געטראפען זיצענדיג מיט'ן טלית־זאק אונטער דער האנט ביי דער באבע אין בעט. ער האט זי עפים זעהר שטארק נע'חנפה'ט, נערעדט שטילערהייט, געדוננען זיך און געבעטען ביי איהר נאך נעלט, און זי האט נישט נעוואלט נעבען מעהר. דאס האט ער זיך נעדונגען ניט פאר זיך — פאר צדקה, פאר זיינע ארעמע חסידים, וואס אין קליוו, און זי האט נע'טענה'ט איינס: „מע דארף ניט. זי האט איהרע אייגענע יתומים — אויף זיי איז מעהר רחמנות"...

נאך איין מאל האט ער געטראפען דעם זיידען זיצען ביי זיך אין חדר מיוחד, אננעטהאן אין טלית און תפלין, דעם קאפ פאר־וואַרפען, די אויגען צוגעמאכט, עפים נארנישט בהאי עלמא. און אז ער האט זיך אויפגעהאפט, האבען ביי איהם די אויגען געשיינט

און געלויכטען, און זיין מגושם'דיג פנים האָט אויסגעזעהען שוין נישט אזוי מגושם'דיג. „די שכינה האָט אויף איהם גערוהט"... און ער האָט נערעדט ווי צו זיך אליין, און מיט א שמייכעל אויף די מורא'דיג גרויסע נעריכטע וואָנסעם:

— אדום וועט נישט לאַנג נעווען לטינען... די ישועה איז נאָהענט, נאָהענט, נאָהענט!... קום אהער, מיין קינד, זיץ א ביסעל, וועלען מיר שמועסען פונ'ם קץ, פון משיח'ן — וואָס וועט זיין, אז משיח וועט קומען...

און דער זיידע משה־יאָסי האָט נענומען דערצעהלען פאר זיין אייניקעל, וואָס וועט זיין, אז משיח וועט קומען, מיט אזא התלהבות, מיט אזוי פיעל היץ און מיט אזעלכע פלאַמענדיגע פארבען, אז דעם אייניקעל האָט זיך ניט געווואָלט אָפטרעטען פונ'ם זיידען, און ניט ווילענדיג איז איהם געקומען אויפ'ן זינען זיין ערשטער און זיין בעסטער חבר שמואליק. דער חילוק צווישען די צוויי איז געווען דער, וואָס שמואליק האָט נערעדט פון אוצרות, מכשפים, פרינצען און פרינצעסינס — אלץ פון אזעלכע זאכען, וואָס זענען שייך צו דער וועלט; און דער זיידע משה־יאָסי האָט מבטל געווען די וועלט לגמרי און האָט זיך אריבערגעטראָגען אינגאַנצען, אינאיינעם מיט'ן אייניקעל, וואָס האָט איהם אויס־געהערט מיט דער גרעסטער שפאַנונג, אהין, אויף יענער וועלט, דאָרטען, צווישען סאַמע צדיקים און מלאָכים און שרפים און כרובים, ניט ווייט שוין פונ'ם כסא־הכבוד, נאָר־נאָר נאָהענט שוין טאָקי צו איהם אליין, צום מלך מלכי המלכים הקדוש־ברוך־הוא... דאָרטען זענען געווען דער שור־הבר מיט'ן לויתן, און דער טייער־סטער בוימעהל, וואָס הייסט „אפרסמון", און דער טייערסטער וויין, דער „יין המשומר", און צדיקים זיצען און לערנען און האָבען הנאה פון דער שכינה און פונ'ם „אור הגנוז", פון יענער ליכטיגקייט, וואָס בעת גאָט האָט באשאפען די וועלט, האָט ער געזעהען, אז די מענטשען זענען ניט ראוי צו אזא ליכטיגקייט, האָט ער עם איבערגעלאָזט אויף לעתיד־לבוא... און הקדוש־ברוך־הוא אליין,

כביכול, בכבודו ובעצמו, שטעהט און באריינט זיי, די צדיקים, ווי א טאטע. און פון אויבען, פונ'ם הימעל, לאזט זיך ארא פונקט אויפ'ן זעלבען אָרט, וואו דאָס אמאליגע בית־המקדש איז געשטאנען, א ניי בית־המקדש, פון סאמע גינגאלד און פון די טייערסטע שטיינער, דימענטען און בריליאנטען, און די כהנים דוכנ'ען, און די לויים זינגען, און דוד המלך קומט־ארויס אקעגען מיט א פיעדעל און זינגט: „רננו צדיקים ביי! ביי!"...

דא הויבט אן דער זיידע משה־יאסי זינגען אויף א קול, צי־קנאקען מיט די פינגער, און די אויגען פארגלאנצט ער ארויף, און דאס פנים לויכט איהם, און אליין איז ער נישט בהאי עלמא: ער איז דארטען ערגיץ, ווייט־ווייט, אויף יענער וועלט, אויף יענער וועלט!...

41

א איד א פוינעל

א מעשה פון פארצייטען. — וי צווי אידן האבען אמאל נעלעבט צוזישען פריצים. — א פראנציע פון איין ארעמען ראנדאר.

טע באדארף אבער ניט מיינען, אז דער זיידע משה־יאסי איז אלע מאל געווען נאר אויף יענער וועלט, און אז ער האט ניט געהאט פאר זיינע אייניקלעך צו דערצעהלען גארנישט פון דער וועלט. א! ער האט געהאט זעהר א סך צו דערצעהלען פון אמאליגע אידן, אמאליגע חסידים, אמאליגע בעלי־קבלה און אמאליגע פריצים, להבדיל, ווי זיי האבען זיך באגאנגען מיט די אידן.

איין מעשה אזעלכע, וואס ער האט דערצעהלט פאר זיינע אייניקלעך, א מעשה, ווי א איד איז אומגעקומען אויף קידוש־השם, געדענקט זיך נאך באזונדער, און די ראזיגע מעשה ווערט דא איבערגענעבען בקיצור, ווייל דער זיידע משה־יאסי איז געווען, ער זאל מוחל זיין, א נרויסער מאריך און האט ליעב געהאט אפטמאל איבערשפרינגען פון איין ענין אויפ'ן אנדערען און פארפאהרען מחילה קיין בויבערייק.

די מעשה האט זיך געטראפען שוין לאנג, נאך פאר זיין זיידען, עליו השלום, דעם אלטען האמארניק. פאר וואס האט מען איהם געזופען „האמארניק"? ווייל הא מ ארנ י האט געהייסען דאס דארף, וואו ער איז געזעסען, געהאלטען א מיהל אין דער ארענדע.

אין דעם זעלבען דאַרף איז געזעסען נאָך א איד, מיט'ן נאָמען נח, געהאַלטען די קרעטשמע. נעוועז איז דער נח א איד א תם, איין אָרם פשוט, נאָר א נרויסער ירא־שמים, מאָג ווי נאכט נערוועזענט און נעזאָגט תהלים, אפנים, א בעל־תשובה און א „נסתר". די נאנצע טהוערין איז נעווען זיי. זיין עובדה איז נעווען נאָר צאָהלען ראָטע אין חויף און דינגען די קרעטשמע פון איין יאָהר אויפ'ן אנדערען. כל ימיו האָט ער מורא נעהאַט, מאָמער ווען איהם עמיצער אויסרינגען די קרעטשמע, וואָרום בעלנים זענען נעווען א סך, האָטש פרנסה האָט ער נעהאַט פון דער קרעטשמע בצמצום, קוים־קוים דורכנעקומען, נעווען א בעל־מסופל מיט קינדער.

ויהי היום — קומט ער צו נעהן איינמאָל צום פריץ דינגען די ארענדע און טרעפט א נוזמא נעסט, א נאנצע סעודה. נאָך דער סעודה קלויבט מען זיך, בנהוג, נא־פאַליוואַניע, אויף דער אכאָטע הייסט עס. עס שטעהען שוין צונעגרייט פערד און קא־רעטעס און בריטשקעס און לינייקעס און הינט פון כל המינים, און די יענערס מיט די נרויסע פערערען און מיט די פיימלעך, כיד הסלך. אלסדינג, הייסט עס, פארטיג ארום און ארום. „נישט נעטראַפען די נוטע צייט, — טראַכט זיך נח — דער פריץ וועט נישט וועלען רעדען איצט פון דער ארענדע". צום סוף האָט ער א סעות נעהאַט. אויפנעשטאַנען מיט די נעסט פון טיש און נעוואַלט זיך שוין ארויפזעצען אויף די פערד, האָט דער פריץ דער־זעהען דעם אידען שטעהן איינגעבוגיען ביי א זייט, אפגעריסען קריעה־בליאה. מאָכט ער צו איהם מיט א פרייליך פנים: „א? יאָ סיע מאָש פאן ארענדארזשי? — וואָס מאָכט א איד א רענראר?"... זאָגט איהם נח כך וכך: „ארוני פריץ, איך בין נעקומען וועגען דער קרעטשמע". צעלאָכט ער זיך, דער פריץ, ס'איז נעווען בטוב לב המלך ביין, שטארק אונטער'ן נלעזעל, און רופט זיך אן צו איהם: „אויף וויסיעל יאָהר ווילסט דו דען די קרעטשמע?" זאָגט ער צו איהם: „וועלען וואַלט איך נעוואַלט אויף עטליכע יאָהר, נאָר אזוי ווי דער מנהג איז ביי דיר, יאסנא־

וועלמאשנע פֿון חראפיע..." לאזט איהם דער פריץ ניט אויס־רערען און מאכט צו איהם: „דאבושע, איצטינס מאל נעב איך דיר אפֿ די קרעטשמע אויף דעם איינענעם מקח, וואם אויף אלע מאל, אויף א זמן פון צעהן יאהר. נאר מיט איין תנאי: זאלסט מיר זיין א פויגעל". קוקט איהם אן דער איד: „וואם הייסט, איך זאל דיר זיין א פויגעל?" ענטפערט איהם דער פריץ: „נאנץ פֿשוט. דו דארפסט ארויף, זאנט ער, אויפ'ן דאך פון אט דער שטאל. זעהסט דו? דארטען דארפסט דו זיך פארשטעלען, זאנט ער, פאר א פויגעל, און איך, זאנט ער, וועל זיך ציעלען אין דיר און פרובען טרעפען גלייך אין קאפ אריין. האסט דו עס צע־קייעט?" ווערט א געלעכטער צווישען די פריצים, און דער איד פלומרשט לאכט אויך. ער טראכט זיך: „דער פריץ טרייבט קאטאוועס, נענומען איין איבערינ ביסעל ווין"... „נו? — פרענט איהם דער פריץ. — איז דאם נעמאכט?" טראכט זיך נח: „וואם ענטפערט מען איהם דערויף?" און טהוט איהם א פרעג אויף טשיקאווסט: „וויפיעל צייט ניסט דו אויף צו באטראכטען זיך?" זאנט איהם דער פריץ גאנץ ערנסט: „יעדנא מינוטא" — איין מינוט הייסט עס, מעהר ניט. „די ברירה איז ביי דיר, זאנט ער. אדער דו קריכסט ארויף אויפ'ן דאך און פארשטעלסט זיך פאר א פויגעל, אדער מארגענדיגען טאג, זאנט ער, ווערסט דו ארויס־געוואָרפען פון דער קרעטשמע". איז דאך איהם פרחה נשמתו געוואָרען. וואם טהוט מען? מיט א פריץ שפיעלט מען זיך ניט. ובפרט, אז יענער הייסט שוין טראגען לייטערס — אפנים, ס'איז נארניט קיין קאטאוועס? רופט ער זיך אן נאך א מאל צום פריץ: „און וואם וועט זיין, טאמער חלילה טרעפסט דו טאקי?" ווערט נאך א נרעסערער געלעכטער צווישען די פריצים, און נח בלייבט שטעהן א צעטומעלטער. ער ווייסט ניט, צי דער פריץ מאכט חוזק, צי ער מיינט דאם מיט אין אמת? זעהען זעהט עס אויס ווי אין אמת, וואָרום מע הייסט איהם די רגע קריכען אויפ'ן דאך, אדער גענהן אהיים אפֿרייניגען די קרעטשמע. ווי‌ל ער שוין נעהן

אהיים, דערמאנט ער זיך, אז ער איז א בעל־מטופל מיט קינדער, הויבט ער אָן זיך בעטען ביי׳ם פּריץ, ער זאָל איהם געבען חאָטש עטליכע מינוט אויף אָפּצוזאָגען וידוי. זאָגט איהם דער פּריץ: „דאָבזשע, איך נעב דיר נאָך איין מינוט אויף זאָגען וידוי". איין מינוט? וואָס קאָן א איד זאָגען אין איין מינוט, אחוץ „שמע־ישראל"? ובפרט, אז מע שטופט איהם שוין ארויף אויפ׳ן לייטער. זאָגט ער „שמע־ישראל" און „ברוך שם כּבוד מלכותו", און נעמט קריכען אויפ׳ן לייטער, און טרערען ניסען זיך איהם. וואָס זאָל ער טהון? א גזירה מן השמים. א בעל־מטופל מיט קינדער. מסתּמא איז איהם באשערט אומצוקומען אויף קידוש־השם. און אפשר וועט נאָך נאָט רחמנות האָבען און טהון א נס? דער אויבערשטער אז ער וויל — קאָן ער! געווען א גרויסער בעל־בטחון. אמאָלינע אידען!

ארויפגעקראָכען אויפ׳ן שפּיץ דאָך, הערט ער נישט אויף צו לייענען קריאת־שמע שטיל־ערהייט און צו ווייגען, ניסען מיט טרערען, און נאָך אלץ ניט פאַרלוירען אינגאַנצען דעם בטחון אויף גאָט, טאָמער וועט דער אויבערשטער פּאָרט רחמנות האָבען. אז דער אויבערשטער וויל — קאָן ער! דער פּריץ דערווייל האָט קיין צייט ניט. הייסט ער איהם, ער זאָל שטעהן גלייך — שטעהט ער גלייך. דערנאָך הייסט ער איהם, ער זאָל זיך אָנבויגען — בויגט ער זיך אָן. ער זאָל צענעמען די הענט — צענעמט ער די הענט. ער זאָל אויסזעהען ווי א פויגעל — זעהט ער אוים ווי א פויגעל... און דער פּריץ — צי ער האָט עס טאקי געמיינט אויף איין אמת, אדער ער האָט נאָר געטריבען קאַטאָווע און דער אויבערשטער האָט געמאַכט אזוי, ס׳זאָל אויסקומען אויף איין אמת — ער האָט אויסגעשאָסען און געטראָפען נח׳ן גלייך אין שטערן אריין, און נח איז אומגעפאַלען, ווי א געשאָסענער פויגעל, און האָט זיך אראָפּגעקויקעלט אראָפּ פונ׳ם דאָך. און נאָך באותו היום האָט מען איהם געבראכט צו קבר־ישראל. דער פּריץ האָט אָבער געהאַלטען וואָרט. צעהן יאָהר כּסדר האָט ער נישט גע־

ריהרט די אלטנה פון דער קרעטשמע, וויפיעל מע זאל איהם ניט כוסיף זיין אויף דער ארענדע — אמאלינע פריצים!

אזעלכע שענע מעשיות פון „אמאלינע" אידען און פון „אמאליגע" פריצים האט דער זיידע געהאט לרוב, און חברה וואלטען זיך ניט אפגעזאגט זיי אויסהערען נאך און נאך, וועו דער זיידע משה־יאסי זאל ניט האבען קיין טבע ארויסציהען פון יעדער מעשה א מוסר־השכל, אז מע באדארף זיין איין עהרליכער איר און האבען בטחון, אוו פון מוסר־השכל זאל ער ניט ליעב האבען ארייגנפאלען גלאט אין מוסר אריין און נעמען שטראפען די קינדער, פאר וואס זיי געבען נאך דעם יצר־הרע, וויליען נישט דאוונען, נישט לערנען, נישט נאט דינענען, וואלטען וועלען טאג ווי נאכט נאר חאפען פישלעך, אדער רייסען באלעך, אדער גלאט שפאצעווען מיט אלע באהסלאווער יונגלעך, ימח שמם וזכרם זאלען זיי ווערען!

42

ימים נוראים

דער באהסלאווער טייך „ראס". — דער באהסלאווער וואלד. — די באהסלאווער אלטע קלויז. — די באבע גיטעל שלאנט מיט די אייניקלעך כפרות. — דער זיידע בענטשט זיי ערב יום־כפור און זיינע אויגען זענען נאס.

עס איז שווער צו זאגען, וואו איז געווען מעהר לעבען, מעהר פאעזיע — ביי׳ם טייך „ראס", אדער אין באהסלאווער וואלד, אדער אין דער אלטער קלויז? עס איז שווער צו זאגען, וואס פון די דריי האט געהאט אין זיך א גרעסערען יצר־הרע? ביי׳ם „ראס" — דארט איז א לעבען! דארט איז פרייליך! דארט טרינקען־אן בעלי־ענגלות זייערע פערד; דארט שפּאנען־אן וואסער־פיהרערס וואסער אין זייערע פעסלעך; דארט שטעהען ווייבלעך און מיידלעך, באַרוועסע, מיט רויטע פּולקעס, און וואשען גרעס, קלאפען און שפּריצען מיט׳ן פראטש, אזש פונקען פליהען; דארט באדען זיך, פּאליאסקען זיך, לערנען זיך שווימען און האפען פישלעך יונגלעך אהן א שיעור, טהוען זיך אוים צוויששען די שטיינער, שפּרינגען אין טייך אריין — און אלע שרייען, אלע פּילדערען: „זעה, ווי איך שווים! זעה, ווי איך ליג אויפ׳ן רוקען! זעה בעסער, ווי איך נעה טריט־וואסער! זעה, ווי איך טוס זיך! זעה, ווי איך מאך בולבעס!"... אלע רעדען, אלע באווייזען קונצען, אלע קאנען. די פערע־אסלאווער יתומים זענען זיי שרעקליך מקנא. איינער פון דער חברה געהט־צו א נאקעטער, ווי די מאמע האט

איהם נעהאט. אברהמעל רופט מען איהם. א בחור'על שוואַרץ ווי א טאַטער, אויגען ביינקאַוואַטע, א פנים ווי א לאַקשען־ברעט, א נעזעל ווי א פאַסאַלי. „ווי אזוי רופט מען דיך?" „שלום". „שווימען קאַנסט דו?" „ניין". „וואַם זשע שטעהסט דו? קום אהער, וועל איך דיך אויסלעהרנען"... איהר פארשטעהט? ניט לעהרנען, נאָר אויסלעהרנען! — דאָם איז גאָר אנדערע ווערטער.

נישט ווינציגער פאַעזיע איז אין וואַלד. דער באַהסלאַווער וואַלד איז רייך אין בארלעך. די בארלעך זענען אפילו האַרט ווי שטיינדלעך און זויער — עסיג! נאָר פאַרט באַרלעך. און קאַסטען גאַרנישט. איהר קאַנט אייך רייסען וויפיעל איהר ווילט — הפקר! מע באַדארף נאָר קאַנען דערלאַנגען. וואַלד־באַרלעך וואַכסען הויך. מוז מען ארויפקלעטערען ארויף אויפ'ן בוים און טרייסלען דעם בוים מיט אלע כחות, אניט וועלען די בארלעך ניט פאַלען. אויסער בארלעך זענען אין באַהסלאַווער וואַלד פארהאַן נישלעך אויך. האַזענע נישלעך. זיי ווערען שפעט פארטיג און זענען באַוואַכסען מיט א מין שאַלעכץ — ביטער־גאַל. און קיין יאַדערען זענען אין די נישלעך נישטאָ. זיי וועלען ערשט אמאָל זיין. נאָר עס מאכט ניט אויס. פאַרט נים. מע קאַן אַנלענען פולע סעשענעס. דאָס וואַם מע רייסט אליין — איז אַנגעלענט. און רייסען באַרלעך און טרייסלען נים באַדארף מען קאַנען. אברהמעל קאַן. אברהמעל איז אויף אלסדינג א חוואט. איז א גוטער בטבע, א מזג טוב, א מענטש אהן א גאל. איין חסרון נאָר, וואַם ער איז א קבצנ'ס א יונגעל. זיין מאמע איז איין ארעמע אלמנה און א קעכין ביי די יאַמפאַלסקים. נעוואוירע געוואַרען דערפון איז דער פעטער איצי און האָט עס באלד אפגעטראַנען דער באבע ניטעל אין אויהער ארויין. האָט די באבע ניטעל צוגערופען דאָס אייניקעל שלום צו איהר בעט, איהם געשענקט א באר פון אונטער דעם קישען און אַנגעוואַנט עטליכע מאל, ער זאל זיך ניט דערוועגען מעהר באַגעגענען זיך און זיין באַקאַנט מיט א ז ע ל כ ע יונגלעך, ווי אברהמעל,

וואָרום טאָמער דערוויסט זיך דער זיידע משה־יאָסי, אז זיינע אייניקלעך באַגעגענען זיך מיט אזעלכע יונגלעך, וועט זיך טהון חושך!...

זיי איז גרינג צו זאָגען „ניט באַגעגענען זיך" — אז מיט דעם אברהמלען טוז מען זיך באַגעגענען חאָטש צוויי מאָל א טאָג, אין דער פריה און אויף דער נאכט — ביי׳ם קריש זאָגען. אברהמעל איז אויך א יתום. ער זאָגט קריש נאָך זיין טאטען אין דער אלטער קלויז. אך, וויפיעל קרישים דאַרטען איז! און אלע זאָגען קריש אין מזרח!... משה־יאָסי דעם האמארניק׳ס אייניקלעך, אז זיי זענען געקומען מיט׳ן זיידען דאָס ערשטע מאָל אין דער אלטער קלויז, האָט זיי דער זיידע צוגעפיהרט גלייך צום שמש און האָט איהם אָנגעזאָגט מיט׳ן האַרבען וואָרם, אז ער וויל, אז זייער אָרט אויף זאָגען קריש זאָל זיין נעבען עמוד, וואָרום דאָס זענען „טאטענ׳ס קינדער"... דער שמש, א זקן מיט איין אויסגעבויגענעם רוקען און מיט אלטע טראַכאָמעריגע אויגען, וואָס זעהען־אויס ווי ארומגעליאמעוועט מיט רויטען, האָט אויסגעהערט דעם זיידען מיט דרך־ארץ, נישט געענטפערט קיין וואָרט, אריינגעהאפט אין נאָז א רעכטען שמעק טאבעקע, גיך אָפגעטרייסעלט די פינגער און אונטערגעטראָגען אויך דעם זיידען דאָס פושקעלע, א קלאָפ געגעבען מיט׳ן נאָגעל איבער׳ן דעקעל און מכבר געווען איהם מיט א שמעק טאבעקע אָהן וועריטער. דאָס האָט באַדערפט הייסען: „גוט, וואָס איהר האָט מיר געזאָגט, אז דאָס זענען טאטענ׳ס קינדער, זענען זיי שוין, זייט זיכער, ביי מיר דאָס שוואַרצאפעל פונ׳ם אויג, וואָס איז שייך!"...

די באַהעלפוער אלטע קלויז האָט געהאט אין זיך אזא פח, אז די פערזיאָסלאוער יתומים, ווי מע האָט זיי דאַרט גערופען, האָבען זיך צוגעבונדען צו איהר, גלייך ווי זיי וואָלטען דאַרט געבוירען און אויפגעצויגען געוואָרען. אלסדינג האָט ביי זיי אויסגעזעהען מוראַ׳דיג גרוים און שען און הייליג. אויף אלסדינג

איז געלעגן א באזונדער חתימה פון אלטער שענקייט, פון פאר־נאגענער נרויסקייט, פון פארצייטיגע הייליגקייט — א שטיק בית־המקדש.

נאר אויב די באהסלאווער אלטע קלויז האט אויסגעזעהען ביי די פערעיאסלאווער יתומים אין אלע טעג פון א נאנץ יאהר ווי א שטיק בית־המקדש, איז זי צו ימים נוראים, צו ראש־השנה און יום־כפור, געווארען פאר זיי טאקי א נאנצער בית־המקדש. זיי האבען נאך קיינמאל אזוי פיעל אידען ניט געזעהען און האבען נאך קיינמאל אזא דאוונען ניט געהערט. דאס איז געווען א מיש־מאש פון אלערלייי מינים חסידים און חב"דניקעס, וואס האבען ביי'ם דאוונען איינגעלעגט די וועלט, געפאטשט מיט די הענט, געקנאקט מיט די פינגער און געזונגען מאדנע נינונים, נעברומט און נעבאמקעט און מיט א מאל פארגאנגען זיך און פאר'רבקה'ט זיך אויף עטליכע מינוט, און וויעדער גענומען זינגען און ברומען און באמקען און קנאקען מיט די פינגער. פאר די פערעיאסלאווער יתומים איז אזא מין דאוונען געווען א נייעס, א נאנצער ספעקטאקל. נאר שענער פון אלץ איז געווען דאס, וואס דער זיידע משה־יאסי האט מיט זיין דאוונען איבערגעשטיגען אלע דאוונער פון דער אלטער קלויז. ער איז געווען ניט קיין חב"רניק, נאר נלאט א מאדנער חסיד מיט איגענע גענג, איינענע מנהגים און איינענע משוגעת'ען. ער האט זיך פארנונען בלייבען אין קלויז שבת און יום־טוב לאנג־לאנג נאך אלעמען. דער פעטער איצי, וואס האט נעוואוינט אין דער אנדערער האלבער שטוב, האט שוין נעהאלטען אין עסען, פון אויוונ האט זיך נעלאזט הערען א ריח פון געפילטע פיש און יום־טוב'דיגע מאכלים, עס האט נעקלעהמט דאס הארץ און אזש דערלאננט ביז'ן לעפעלע — און דער זיידע האט נאך אלץ נעדאווענט, נעזונגען און נעבאמקעט. די באבע גיטעל האט עטליכע מאל בשתיקה אונטערגערוקט די אייניקלעך, חיה־אסתר'ס קינדער, צו שטיקלעך לעקאך — ס'זאל זיי ניט איבער'חלש'ען דאס הארץ, און א זאג געגעבען צו זיי מיט א נעלעכטער: „איהר

וועט שוין נערענסען, וועו איהר האָט זיך אריינגעהאפט צווישען משוגעים"...

דער פעטער איצי דערווייל האָט שוין אפגענעסען און אפ־ געבענטשט, אריינגעשטעקט דעם קאפ פון דער אנדערער האלבער שטוב: „נישטאָ דער מאַטע? חא־חא!" לאַ־די ער האָט אפ־ גענעסען, לאכט ער נאָך!... קוים מיט צרות, גאָט האָט רחמנות געהאט — דער זיידע איז שוין דא! אריינגעפלויגען, שלעפענדיג די רעזעוואלקע מיט די ארבעל אויף דער ערד, איז ער מיט א בריטען נוט יום־טוב, און גלייך צום קידוש מאכען, אבער מיט אזעלכע קולות, אז די נאנצע גאס האָט נעמוזט הערען.

— צוליעב די קינדער, צוליעב די יתומים נעבאָך, וואלסט דו, דאכט זיך, געמענט אמאל פארבויגען דיינע משוגענע שטיק און מאכען עס בקיצור? — האָט איהם די באבע פירזעהאלטען. נאָר ס'איז נעווען ארויסגעווארפען. ער האָט נישט נעהערט. ער איז נאָך אלץ נעווען פאר'דבקה'ט און אריינגעטהאָן אין די עולמות העליונים, מיט איין האנט נענעסען, מיט דער אנדערער געמישט עפים אין אלטען ספר, און, שאקלענדיג זיך פון דער גרינג, אריינ־ נעקוקט אהין מיט איין אויג, מיט'ן אנדערען אויג געהאפט א קוק אויף די אייניקלעך און נעזיפצט, שטארק נעזיפצט. דאָס זיפצען איז נעווען טאקי אויף די אייניקלעך די יתומים, וואָס זייערע נשמות לינען אין נשמיות, האָבען אין זינען די אכילה, געבען־נאָך דעם יצר־הרע מיט א לינע תאוות... נאָכ'ן עסען האָט ער זיי דאָס פירנעהאלטען, נעוואָגט א היבש ביסעל מוסר, נעזעהען, ס'וואָל זיי אויספאלען באקאָם דער פרישער קויעטש מיט די נעפילטע פיש מיט'ן זיסען פאסטערנאק־צימעס מיט די אלע איבעריגע יום־טוב־ דינע מאכלים, וואָס די באבע ניטעל האָט, לינענדיג אין בעט א נע־ לעהמטע, נאָר מיט איהר שכל נעקאָנט צוגרייטען על צד היותר טוב.

דאָס איז נעווען ראש־השנה. ערב יום־כפור איז נעווען נאָך שענער. דער ערב יום־כפור האָט זיך אויסנעפיינט אין באהאלוו ביי'ם זיידען משה־יאסי מיט צוויי זעלטענע צערעמאָניעס, וואָס

האָבען געמאכט אויף די יתומים א באַזונדערען אויגדרוק. די ערשטע צערעמאָניע איז געווען דאָס שלאָגען כּפּרות מיט א נאכט פריהער פאר ערב יום־כּפּור. שלאָגען כּפּרות האָבען זיי געשלאָגען אין דער היים אויך, נאָר דאָ, אין באַהסלאָוו, איז געווען איין אַנדער מין כּפּרות שלאָגען. די באַבע גיטעל האָט געגומען די דאָזיגע מצוה אויף זיך. זי, הייסט עס, האָט נעשלאָגען מיט איהר חיה־אסתּר'ס יתומים כּפּרות. זיצענדיג א געלעהמטע אין בעט, האָט זי צונערופען די נאַנצע חאַליאַסטרע צו זיך, נענעבען יעדען זיין כּפּרה, די יונגלעך צו העהנער און די מיידלעך צו היהנער, געעפענט איהר גרויסען סידור און אָנגעוויזען מיט איהרע אויסגעדרעהטע פינגער אויפ'ן „בני־אָדם". די עלטערע האָבען דעם „בני־אָדם" געזאָגט אליין, און מיט די קלענערע, מיט די מיידלעך, האָט די באַבע געזאָגט דעם „בני־אָדם" וואָרט ביי וואָרט און הויך אויף א קול און מיט א ניגון: „בני־אָדם יושבי חושך וצלמות! אסירי עני וברזל!"... און נעוויינט בעת מעשה אזוי, ווי מע קאָן וויינען נאָר סיידען אויף א טוידטען. און ווער שמועסט, אז ס'איז געקומען צו דער יונגסטער פון די יתומה'לעך, צום מיידעלע, וואָס איז אלט קוים א יאָהר, האָט די באַבע שיער גע'חלש'ט פאר נעוויין! אויף איהר קוקענדיג, האָבען זיך די קינדער אויך צעוויינט, און אויף זיי קוקענדיג — אויך די עלטערע, און ס'איז געווארען א יללה מיט ספּנת־נפשות. אין יענעם ביטערען שבת, בעת די מאַמע זייערע איז נעלענגן מיט שווארצען איבערגעדעקט אויף דער ערד, האָבען די יתומים קיין צעהנט־חלק אפילו ניט געוויינט, ווי אַצינד, ביי דער באַבע'ס „בני־אָדם".

די צווייטע צערעמאָניע איז געווען אויף מאָרגען, ערב יום־כּפּור, נאָכ'ן קומען פון דער אלטער קלויז, וואו חברה האָבען באַ־קומען לעקאַך פונ'ם גבאי ראשון פולע קעשענעס. דער זיידע משה־יאָסי האָט נאָך נעכטען אָנגעזאָגט, באלד נאָך כּפּרות שלאָגען, אז די קינדער זאלען נאָכ'ן דאוונען אין דער פריה, למען השם, קומען צו איהם זיך בענטשען.

מאָדנע יום־טוב׳דיג אָנגענטהאָן און יום־טוב׳דיג געשטימט איז געווען דער זיידע משה־יאָסי. אויף דער אלטער צעהאָקטער אטלעסענער קאָפּאָטע האָט ער געטראָגען א מאָדנע מין טיזליק פון א מאָדנע מין האָרטען שרייענדיגען שטאָף, וואָס מע קריגט שוין ניט היינטיגע צייטען אין ערגיץ, מע זאָל וועלען באָצאָהלען דערפֿאָר מי יודע וויפיעל. אויפֿן קאָפּ האָט ער געטראָגען א שטרוימעל מיט א סך עסען, און אויפֿן אָפּענעם האַלז — א בריוטען קלאָר־וויסען קאָלנער מיט צוויי שפּיצען. אויף דער קאָפּאָטע — א ביינארטעל א בריטען מיט לאַנגע קאָטעסען מיט באָמבעלעך. די מורא׳דיג בריטע וואָנסעם מיט די מורא׳דיג געדיכטע גרויסע ברעמען האָבען איצטינס מאָל אויסגעזעהען ניט אזוי בייז, ווי אלע מאָל, און דאָס גאַנצע פנים האָט אויסגעזעהען ביי איהם איצטינס מאָל ווייך, מוחל׳דיג־ווייך, און גאָר פריינטלעך.

— קומט אהער, קינדער, וועל איך אייך בענטשען! — האָט ער יום־טוב׳דיג־בריט אריינגערופען די יתומים צו זיך אין זיין ענגען פינסטערען חדר׳ל מיט די פּעלצען, אריופּגעלענט אויף יערען פון זיי בוידע העגט מיט די בריטע ארבעל פון זיין אטלעסענער קאָפּאָטע, צוגעמאכט די אויגען, פאַרריסען דעם קאָפּ אַרויף און געזאָגט, און געזאָגט, און געזאָגט עפּים שטילערהייט, און שטארק געזיפצט און געקרעכצט. און אז ער האָט אָפּגעזאָגט, האָבען די יתומים איהם א קוק געגעבען אין פּנים, האָבען זיי דערזעהען זיינע אויגען לויכטען, נאָר זיי זענען רויט, די ברעמען נאָס, און די וואָנסעם נאָס, און די באָרד נאָס — נאָס פון טרערען.

43

סוכות

א בשותפות׳דינע סוכה. — דער זיידע דאוועט, און די קינדער ווילען עסען. — שמחת־תורה איז דער זיידע זיך משמח מיט דער שכינה.

דאָס ערשטע פּלעפּל פון דעם זיידעז משה־יאָסי׳ס סוכּה איז אריינגעשלאָגען געוואָרען, פּאַרשטעהט זיך, מוצאי יום־כּיפּור, תּיכף נאָכ׳ן אָפּפּאַסטען זיך. געבויעט האָט די סוכּה דער פּעטער איצי, און די יתומים האָבען איהם אונטערגעהאָלפּען. נאָר נעקאָמאַנדעוועט האָט דער זיידע, געגעבען עצות, ווי אַיין אויבערארכיטעקטאָר: „דאָס אַהער!" „דאָס אַהין!" „דאָס וועט אַריין!" „דאָס וועט ניט גיהן!" נאָך מעהר קונץ — וואָס דער זיידע מיט׳ן פּעטער רעדען ניט צווישען זיך קיין וואָרט. ברוגז. די באָבע האָט דער־פון יסורים: א בן־יחיד, דער אייניצינער קריש איבער הונדערט און צוואַנציג יאָהר, און רעדט ניט מיט׳ן טאַטען — וואו האָט מען גיהערט אזא רציחה?...

אין דער בשותפות׳דיגער סוכּה זענען געשטאַנען גרייט צווי טישען, פּאַר׳ן זיידען באַזונדער און פּאַר׳ן פּעטער באַזונדער. אויף יעדען טיש איז געווען צוגעגרייט באַזונדער ווײַן אויף קידוש, באַזונדערע חלה, באַזונדערע לייכטער מיט ליכט. די מוהמע סאָסי האָט זיך געבענטשט ליכט ביי איהר טיש, און די באָבע גיטעל האָט מען אַרויסגעטראָגען מיט׳ן בעטעל, זי זאָל בענטשען ליכט ביי איהר טיש. דערנאָך איז געקומען צו גיהן דער פּעטער איצי

פון קלויז און נעמוזט ווארטען ביז דער זיידע וועט אמאל דער־
מאנען זיך קומען און מאכען דעם ערשטען קידוש. מע קאן דאך
ניט זיין אזוי גראָב קעגען א טאטען — כבוד־אב! אלע ווייל
איז דער פעטער איצי ארויסגענאננען פון שטוב און אריינגעקומט
אין סוכה אריין, און אלע מאל מיט איין אנדער אויסרער: „ניטא
נאך?"... „היינטיגם יאהר שפעטער ווי אלע יאהר ביי די
חסידים!"... „הם... אט באלד נעהען־אויס די ליכט און מע
וועט דארפען עסען אין דער פינסטער"... אויס'ן פעטער איצי
האבען די קינדער דערלעבט א נקמה: א הארטער איד, אחן א
נשמה — לאז ער אויך וויסען, וואס הייסט זיין חונגעריג!...

נאר אט איז געקומען דער זיידע מיט'ן טיזלים, אפגענעבען
דעם בריטען גוט־יום־טוב, ארויסגעקריגען רב יעקב עמדינ'ס סידור,
א קורצער סידור, נאר א גראבער, א געפאקטער, און אוועקגעזעצט
זיך זאגען די אושפיזין, און האט געזאגט און געזאגט, און געזאגט
און געזאגט... און פון קיך האבען, ווי אויף צו־להבעים, זיך גלאזט
הערען די פיש מיט זייער געפעפערטען געפילעכטס, און די פרישע
צוגעברוינטע חלות האבען זיך נעריצט: „אונז אז איהר'ט אייג־
טונקען אין דער הייסער פיש־זויך, וועט איהר פיהלען דעם אמת'ען
טעם גן־ערן"... און דער זיידע, משה־יאסי דעם האמארניק'ס,
טהוט זיך זיינס: ער זאגט! די ליכט אין סוכה לעשען זיך —
און ער זאגט! די קינדער חלש'ען עסען, געהען־אויס שלאפען —
און ער זאגט! מיט א מאל האט דער זיידע זיך געגעבען א חאפ־
אויף, צוגעלאפען צום טיש און געגעבען א לענ־אוועק דעם יום־
טוב'דינען קידוש, איז געווארען א ליכט אין די אויגען. נאך איהם —
דער פעטער איצי ביי זיין טיש. נאכ'ן פעטער איצין — חיה־
אסתר'ס יתומים, איינציגווייז, און די באבע גיטעל בעת מעשה
האט גלאזט א טרער — הקיצור, עס האט נאך לאנג נענומען,
ביז מע האט דערלעבט איינטונקען די חמוציא אין האניג און
דערזעהען זיך מיט'ן שטיקעל פיש און דערפיהלען דעם פעפער
אויס'ן שפיץ צונג...

דאָס איז נעווען די ערשטע טעג סוכות. די אַנדערע טעג סוכות איז נעווען נאָך ערגער. אַווי אַז שמחת־תורה אויף דער נאַכט האָט שוין דער פעטער איצי נישט נעקאָנט אויסהאַלטן. ער האָט אַריינגערופען די פערעיאַסלאַווער יתומים צו זיך און האָט זיי געזאָגט:

— קינדער, איהר וויסט זעהען אַ שענע זאַך? טאָ נעהט זיך דורך אין קלויז אַריין, וועט איהר עפּיס אָנקוקען...

לאַנג בעטען האָט מען זיי ניט באַדאַרפט. מע האָט זיך נענומען פאַר די הענט און מע איז אַוועק. אין נאַס איז נעווען חושך־פינסטער. אַלע אידען זענען נעזעסען אין די הייזער און נענעסען. אַלע שוהלען זענען שוין נעווען נעשלאָסען און שטאָק־פינסטער. נאָר אין דער אַלטער קלויז האָט זיך נאָך נעלייכט. שטיל האָבען חברה אויפנעעפענט אַ שטיקעל טיר, אַריינגעקוקט און דערזעהען אַזעלכעס, וואָס זיי האָבען נישט נענוויבט זייערע אויגען. אין דער נאַנצער קלויז איז נעווען מעהר ניט ווי איין מענטש — דער זיידע משה־יאָסי, אין אַ טלית, מיט רבּ יעקב עמדינ'ס סידור אין איין האַנט און מיט אַ ספר־תורה אין דער אַנדערער האַנט. צוגעטוליעט די ספר־תורה צום הארצען, איז ער אַרומגענאַנגען אַרום באַלעמער מיט פאַוואַלידינע טריט, נעזאָגט אויף אַ קול, ווי אַ חזן, די הספות: „עזור דלים, הושיעה־נא!"...

אויף די קינדער איז אָנגעפאַלען אַ פחד מיט אַ נעלעכטער אינאיינעם, און זיי האָבען זיך נענומען ביי די הענט און זיך נעלאָזט לויפען אין איין אָטעם צוריק אהיים.

— נו? וואָס'ט איהר נעזעהען? אַיאַ, אַ שענס?...

מיט די וועהרטער האָט זיי באַגעגענט דער פעטער איצי, און בעת מעשה האָט ער נעלאַכט, נאָר די אויגען האָבען נעטרערט. און די קינדער האָבען נעוואַרפען איין אומהן. ניט אויפ'ן זיידען — ניין, נאָר אויפ'ן פעטער איצי.

דערפאר אַבער האָט זיך אויף מאָרגען, שמחת־תּורה, די דעקאָראַציע אינגאַנצען איבערגעביטען. דעם זיידען משה־יאָסי איז נעווען ניט צו דערקענען. די קינדער געדענקען נאָך פון דער אַלטער היים, פון וואַרשאָנקע, וואָס פאַר א שמחה ס׳איז נעווען, אז ס׳איז געקומען שמחת־תּורה. דאָס גאַנצע שטעדטעל איז נעווען שפּור־לוט. פונ׳ם רב ביז׳ן פּריסטאָוו, להבדיל, האָבען אַלע געטרונקען בראָנפען, געהולעט, געטאַנצט און געמאכט אזעלכע אַנשטעלען, וואָס מע האָט באַדאַרפט שטאַרבען פאַר געלעכטער.

אויך אינ׳ם האַלב־גוויישען פערעיאַסלאַוו איז שמחת־תּורה נעווען שמחת־תּורה׳דיג. אפילו אזא איד, ווי דער פעטער פּיני, איז נעווען שפּור־לוט און געטאַנצט א קאָזאַק. מע האָט באַדאַרפט געהן אויף חירושים קוקען, ווי א איד א חסיד מיט א לאַנגען טלית־קטן טאַנצט א קאָזאַק! פון דאָרי פּהנאָוועז שמועסט מען ניט. דאָרי, אז ער האָט זיך אַנגע׳שפּור׳ט, האָט ער געזידעלט די גוטע פריינט, אויסגעוואַרפען זיי וואָס אין דער קאָרט, פלומרשט אין גוטען מוטה, קושענדיג. מע האָט זיך אַריינגעריסען צו יענעם אין שטוב מיט א גוט־יום־טוב, אַרויסגעשלעפט פון אויוועז וואָס ס׳איז נעווען, פון קעלער אַרויסגעטראָגען די זויערע אוגערקעס, און בראָנפען האָט זיך געגאָסען אזוי ווי וואַסער. נאָר וואָס פאַר א ווערטה האָבען יענע אַלע שמחת־תּורהס נעהאָט אקעגען דעם שמחת־תּורה, וואָס די פערעיאַסלאַווער יתומים האָבען בייגעוואוינט דאָ, אין דער אירישער שטאָדט באַהסלאַוו? די הייזער, די נאַסען, די שטיינער פון די נאַסען — אַלץ, אַלץ האָט געזונגען, געפליעסקעט, נעטאַנצט און געפּרעהט זיך. נישט נאָר עלטערע אידען — יונגלעך זענען נעווען שפּור, נעוואַלגערט זיך פון די פּיס. מע דאַרף נישט מעהר ווי דער פעטער איצי, א איד א שטילער, א ווילדער בעל־מרה־שחורה, — איז ער אויך נעווען בגילופין, פאַרלעגט די פּאות אויף יענער זייט אויהערען, פאַרקאַטשעט די פּאַלעס און געגאַנגען א דייטש! נאָר דאָס אַלץ איז נעווען א נאַרנישט אקעגען דעם, וואָס עס האָט אַרויסגעוויזען אין יענעם טאָג דער זיידע משה־יאָסי.

אויסגעטרונקען האָט ער בסך־הכל איין גלעזעל ברַאנפֿען מיט א האלב גלעזעל ווײַן. נאָר שפּור איז ער געווען, ווי אכציג שפּורים מיט א מאָל קאָנען אזוי ניט זײַן שפּור, און ארויסבאוויזען אזעלכע גבורות, אז די גאנצע שטאָדט האָט מיט איהם געקלונגען:

— וואָס זאָגט איהר צו משה־יאָסי דעם האמארניק'ס!

— געהט, וועט איהר זעהען, וואָס משה־יאָסי דעם האמארניק'ס טהוט!

און משה־יאָסי דעם האמארניק'ס האָט נישט געטהאָן נאָר־נישט. ער איז נאָר ארומגענאנגען אין די גאסען און געטאנצט. און נאָך ווי אזוי געטאנצט! געטאנצט און געשפרונגען, געפֿליעסקעט און געזונגען. און נישט אליין האָט ער געטאנצט, נאָר אינצווייען — מיט דער „שכינה", מיט הקדוש־ברוך־הוא... צענומען א פעטשיילע און געהאלטען ביי איין עק — ביי'ם אנדערען עק האָט באדארפט האלטען די „שכינה" — און געדרעהט זיך, ווי מע דרעהט זיך מיט א פלה, געמאכט פארשיידענע טריט: אהין און צוריק, רעכטס און לינקס, און וויערער אהין און צוריק, און וויערער רעכטס און לינקס, און אזוי כסדר, דעם קאָפּ פארריסען ארויף, די אויגען געהאלטען צו, אויפ'ן פנים אויסגענאָסען א גליקליך שמייכעל, צוגעקנאקט זיך מיט די פינגער, געהעפּעט און געזונגען אלע מאָל שטארקער און שטארקער:

משה שמח בשמחת־תורה —
לאמטעדרידאָם, היי־דא!
שישו ושמחו בשמחת־תורה —
לאמטעדרידאָם, דאָם־דאָם־דאָם!
היי־דא, דרי־דא־דא!
תורת משה, הא!...

וואָס ווייטער איז דער עולם געוואָרען אלץ נרעסער און ענגער. וויפיעל יונגלעך ס'איז געווען אין שטאָדט זענען זיי ארויס אויף דער גאס מקבל־פנים זיין משה־יאָסי דעם האמארניק'ס, זעהען, ווי ער טאנצט און דרעהט זיך, זינגט און פֿליעסקעט. יונגלעך שקצים

האבען איהם נעמאכט א הוררא, נעהאלפען איהם זינגען זיין שמחת־תורה'דינען ניגון, און די פנים'ער פון זיינע פערעיאסלאווער אייניקלעך האבען נעפלאמט פאר בושה. און ער, דער זיידע משה־יאסי, זאל דאס אויף עמיצען אפילו א קוק טהון! ער טהוט זיך זיינם: ער נעהט מיט זיין נעליעבטער שכינה א פרייליכם. איין עק פעטשיילע האלט ער, דעם אנרערען האלט הקדוש־ברוך־הוא, און ער שמייכעלט און קנאקט מיט די פינגער, טאנצט און העפט און זינגט שטארקער און שטארקער:

משה שמח בשמחת־תורה —
לאמטערירדאם, היי־דא!
שישו ושמחו בשמחת־תורה —
לאמטערירדאם, דאם־דאם־דאם!
היי־דא, דרי־דא־דא —
תורת משה, הא!...

44

אויס יום־טוב — צוריק אַהיים

אינטריגעס און פּליאטקעס צווישען דער משפּחה. — די קינדער וועלן אויס מיוחסים אין באהפלאוו. — עס ציהט זיי צוריק אהיים.

שווער אויפ'ן האַרצען, אומעטיג אויף דער נשמה און שטאַרק־שטאַרק וואַכעדיג איז געווארען די קינדער אויף מאַרגען נאָך יום־טוב, אז מע האָט געמוסען צעווואַלנערען די סוכה. אָהן א טראָפען רחמנות האָט דער פעטער איצי (א מענטש אָהן א הארץ!) קודם־כל ארומגעריסען די וועגט, אַראָפּגעריסען דעם סכך, צעמומען די ברעטער, מיט איין אומגעהייערער רציחה ארויסגעשלעפּט די צוויעקעס (וואָס האָט ער געהאָט צו די צוויעקעס?). נאָר די פּיער סטויפּעס האָט ער געלאָזט שטעהן — און דאָס איז געווען א סך ערגער, וואָרום די פּיער הויפּע סטויפּעס האָבען געזאָגט ערות אויפ'ן חורבן, געקלאָגט און באקלאָגט זיך: „זעהט, אידישע קינדער, וואָס פון א אידישער סוכה קאָן ווערען!"... די אידען, וואָס ערשט נעכטען זענען זיי געווען שבור־לוט, געטאַנצט און געפּליעסקעט און געמאַכט זיך נאריש ווי קינדער, זענען מיט א מאל געוואָרען אלע ניכטער, סטאַטשנע און פּמעט זיך געשעמט קוקען איינס דאָס אנדערע אין די אויגען אריין. א מאַדנער אומעט האָט ארומגענומען די שטאָדט, א זעלטענע מרה־שחורה האָט זיך אָנגע־רוקט אויף באָהפלאוו. און אומעטיגער און טרויעריגער פון אלע זענען געוואָרען די קינדער, די פּערעיאַסלאַווער יתומים. וואָרום

כל־זמן די קינדער זענען נאָך געווען געסט, האָבען זיי זיך געפיהלט ניט שלעכט אין דעם באַהסלאָוו, נאָר וואָס ווייטער האָבען זיי אָנגעהויבען אלץ מעהר נעווואירע ווערען, אז זיי זענען דאָ איבערויג. דער זיידע משה־יאָסי איז זיך געזעסען ביחידות אין טלית און תפילין אויף די פּעלצען, אָדער נערַאוועגט, אָדער געלערנט, אָדער געבאָמקעט, צוגעקנאקט מיט'ן פינגער, אָדער געזופצט און שטילער־הייט נערעדט מיט גאָט, אָדער דערצעהלט פאר די קינדער זיינע שענע מעשיות פון אמאל, אָדער געזאָגט מוסר, פאר וואָס זיי זענען ניט פרום, וויל'ען נישט גאָט דיענען, פאר'ענגערען דערמיט דעם קץ, דורך זיי קומט ניט משיח און דורך זיי ליידען נעבאך אידען אין גיהנם און טויזענטער־טויזענטער נשמות קאָנען ניט געלייטערט ווערען... דאָס אלסדינג האָבען די קינדער שוין געהערט וויפיעל מאל אין חדר פון זייער רבין, אין דער היים פון דער באָבע מינדי און פון גלאָט אידען, וואָס האָבען ליעב זאָגען מוסר און סטראָשען מיט'ן גיהנם, און דאָס אלסדינג האָט זיך זיי שוין לאנג צוגענעסען. זיי איז געווען א סך מעהר אינטערעסאנט צו זעהען די פאָליטיקע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּיעלט דאָ ביי זייער זיידען משה־יאָסי מיט דער באָבע ניטעל אין שטוב.

טאָג ווי נאָכט זענען דאָרטען געווען אינטרינגעם מיט סודות, מיט שושקעריין מיט רכילות'ען. דער פעטער איצי מיט דער מוהמע סאָסי האָבען נעהאלטען אין איין קלאָנען זיך אויף דער באָבע ניטעל, אז ס'איז שווער פיי איהר א נראָשען ארויסצובאָקומען פון אונטער די קישענס, און אויפ'ן זיידען, אז ער איז שוין צו פרום, אזוי פרום, אז ער איז שוין עובר־בעטל... „שוין צו אלט" — האָבען זיי ג'טענה'ט שטילערהייט, מאָדנע דערביי געשמייכעלט און צונויפגענומען די ליפען... און די באָבע ניטעל האָט זיך באקלאָגט אויף איהר שנור און אויף איהר בן־יחיד, אז זיי געבען איהר ניט אָפ קיין כבוד, ווי א מאמען, און אז זיי קוקען שוין ארויס — זי וויסט עס גאנץ גוט, — זי זאל צומאכען מיט איין אויג; אויף דער ירושה, אויף דער ירושה קוקען זיי ארויס!...

זיי אויף צו־להכעיס, וועט זי אבער נאך לעבען און לעבען, חאטש דער טוידט איז איהר טויזענט מאל מעהר ניחא, ווארום וואס טויג איהר דאס לעבען, משטיינס נעזונט, א קאליקע, באנראבען אזא טאכטער, אזא חיה־אסתר, א מאמע פון אזוי פיעל קינדער, ווינד איז איהר און וועה!... מיט די אויסנעדרעהטע עלענבויגענס קוועטשט זי ארויס א טרער פון איהרע קאלי אויגען, רופט־צו די קינדער, שארט מיט די אויסנעדרעהטע הענט אונטער די קישענס, נעמט־ארויס און שענקט זיי איטליכען באזונדער א פאר נראשענס. דערזעהט דאס די קליינע חוה־ליבע מיט די רויטע בעקלעך און מיט די קליינע ליפעלעך און טראגט עס אף באלד צו דער מוהמע סאסי. און די מוהמע סאסי גיט עס באלד איבער דעם פעטער איצין, און ביידע שושקען זיי זיך, אז פאר איהרע א י י נ ע נ ע קינדער זשאלעווטע מען א קאפיקע, און די פ ר ע מ ד ע קינדער צעטיילט מען מאגנטסעס גאנצע!... און די קינדער הערען דאס, און עס געהט זיי ניט איין. עס שלאגט זיי צו דער גאל.

וואס ווייטער אלץ ערגער. די קינדער פיהלען, אז זיי זענען דא איבעריג. זיי זעהען, ווי מע קוקט אויף זיי בעת זיי עסען, זיי הערען הינטער די פלייצעס, אז מע רעדט פון זייערע „אפעטיטלעך". עס שטעלט זיך זיי שוין דער ביסען אין האלז. עס איז זיי שוין דארט אלסדינג נמאס און טריפה. זיי קוקען שוין ארויס אויף א בריוועל פונ'ם טאטען, ווי אויף משיח'ן, — ווען וועלען זיי שוין פאהרען אהיים?...

דער גוטער גאט האט זיי נעהאלפען, דאס גוטע בריוועל איז שוין דא: דורך א פערעיאסלאווער בעל־עגלה אנגעקומען מיט א צושריפט, אז מיט'ן דאזיגען בעל־עגלה טאקי — ער הייסט נח — זאלען די קינדער זיך אויפזעצען און פאהרען אהיים. לאזט זיך אויס, אז דער בעל־עגלה איז טאקי א בעל־עגלה מיט א בויד און מיט סוסים, ווי עס געהער צו זיין, און הייסען הייסט ער טאקי נח, חאטש ער אליין זאגט אויף זיך, אז ער הייסט רב נח; האט ער אבער א חסרון — ער איז א הייזעריגער און האט א פליק.

וואָלט דאָס אויך ניט אויסגעמאַכט. הייזעריג איז ער, זאָגט ער, געוואָרען פון שמחת־תורה. היינטיגען שמחת־תורה האָט ער געטרונקען בראַנפען. דאָס הייסט, בראַנפען טרינקט ער אַלע מאָל. נאָר צוליעב שמחת־תורה האָט ער נעמאַכט גאָר־גאָר א היבשע כוסה! א סברה, אז מע האָט איהם נעמינטערט... און דאָס, וואָס ער האָט א פּליך אויפ׳ן קאָפּ, איז איבער דעם, וואָס קינדוויז פּלענט ער זיך ניט לאָזען ניט צוואָגען, ניט קעמען. געוואָגן איז עקשן. האָט מען איהם מיט גוואַלד נעמוזט רייסען די האָר אייניציגוויז. נאָר די אַלע זאכען, זאָג איך נאָך א מאָל, האָבען זיך מיט דער נסיעה נאָרניט אָנגעקאָהרט. געשאָדט האָט צו דער נסיעה איין אנדער זאך: חאָטש נח איז געשיקט געוואָרען פון פערעיאסלאַוו קיין באָהסלאַוו ספּעציאל, ער זאָל ברענגען צו פיהרען פון דאָרטען נחום ראַבינאָוויטש׳עס קינדער, פון דעסטוועגען האָט ער ניט נעקאָנט ביישטעהן דעם נסיון — טאָמער וועט איהם נאָט צושיקען אויף צוריקוועגס חאָטש א פּאָר פּארשוינדלעך, וועט דאָס זיין ווי נעפּונען. האָט ער זיך אַרומגערעהט אין מארק מיט דער בייטש א טאָג און צוויי און דריי, די פערדלעך האָבען נעחראָמקעט דעם האָבער — און פּארשוינדלעך ניט א לעק! די קינדער איז דאָס ווארטען געווען על אפּם ועל חמתם! און אָט זאָגט מען זיי אַן די נוטע בשורה — זיי פאָהרען! א סימן: נח האָט שוין אפּילו ארויסגעקאָטשעט דעם וואָגען און שמירט שוין די רעדער. „איצט מעגען שוין קומען פּל מלכי מזרח ומערב — פּארפּאלען! איצט מעג מען איהם אנשיטען אָט א די בויד מיט נאָלד, ער זאָל בליבען איין איבערינע שעה אין באָהסלאַוו, מעג די שטאָדט פּארברענט ווערען, אָדער איינגעזונקען ווערען! אז איהר קענט ניט רב נח׳ן!"... די קינדער חאָפּען זיך אריין אין שטוב אריין. זיי קלויבען זיך אין וועג אריין, געזעגענען זיך אָפּ מיט די באָהסלאַווער חברים, מיט דער אלטער קלויז און מיט׳ן נעלען קלייזעל און מיט׳ן „ראָם" און מיט׳ן זיידען אוז מיט דער באָבען. דער זיידע משה־יאָסי בעת מעשה זאָגט זיי מוסר, פּאר־

שטעהט זיך, און הייסט זיי זיין עהרליכע אידען, און די באבע גיטעל ווישט די אויגען מיט איהרע אויסגעדרעהטע הענט. נאר פונ׳ם פעטער איצי מיט דער מוהמע סאסי הערען זיי א קאלטען „פאהרט־גענזונט". די צוויי וואלטען דוקא געווען צופריערען, וואס די „פרעמדע קינדער" פאהרען אוועק, איז זיי פארשטעהרט געווען די שמחה, וואס ניט אלע פאהרען זיי אוועק. עס פאהרען נאר די יונגלעך. די צוויי מיידלעך זענען געבליבען אין באהאלטען. וואס איז די מעשה? א פראסטע מעשה. די באבע גיטעל האט געזאגט: זי וועט זיי ניט לאזען. זי ווייל ניט, איהר חיה־אסתר׳ס קינדער זאלען ארויפאלען צו א שטיפמאמע.

טענה׳ט דער פעטער איצי מיט א שמייכעלע, גלעט זיך די פאות און קוקט אויף די קישענס, וואו עס לינט דער באבע׳ס פארמעגען:

— נו, און אז די יונגלעך פאלען־אריין צו א שטיפ־מאמע, איז גוט? חע־חע!

— וואס גלייכסט דו יונגלעך צו מיידלעך? וואס האלט א יונגעל א שטיפמאמען? א יונגעל געהט־אוועק אויף א נאנצען טאג אין חדר ארויין. און א מיידעל וואס? א מיידעל בלייבט אין דער היים ניאנטשען דער שטיפמאמע׳ס קינדער...

דער פעטער איצי איז מיט דעם נאך אלץ ניט באפריעריגט. ער גלעט זיך די פאות, קוקט אויף די קישענס און שמייכעלט און דערט טיף דיפלאמאטיש, קוים וואס מע שטויסט זיך:

— און ווי וואלט געווען, למשל, וועו אלע קינדער זאלען זיין מיידלעך? חע־חע!

— וואלט איך אלע מיידלעך — ענטפערט איהם די באבע — גלאזט ביי זיך.

דער פעטער איצי דערט ווייטער, נאר אהן א שמייכעלע, און אלץ פארשטעלט:

— וואו וואלסט דו גענומען גלט, למשל, אויף אויסצוהאלטען אזוי פיעל מיידלעך? (שוין אהן א חע־חע).

— נאָט וואָלט מיר געהאָלפען. — ענטפערט די באַבע רוהיג. — אָט האָט דאָך מיר נאָט געהאָלפען אויסהאָדעוועט אזא קדיש ווי דו, וואָס קוקט־ארויס אויף מיין ירושה, האָט מורא, ס׳וועט איהם ניט קלעקען...

— איצי! — רופט איהם די מוהמע סאָסי פון איהר חדר׳ע. — איצי! קום אהער, איך דארף דיר עפּיס זאָגען!...

די קינדער קוועלען־זאָן פון דער באַבע גיטע, וואָס זי האָט אַווי קונציג אָפּגעשניטען דעם פּעטער איצין, און זענען זיך מחיה, וואָס זיי פּאָהרען שוין צוריק אהיים.

א ביסעל איז זיי נאָר אריין אין נאָז דאָס וואָרט „שטיפּ־מאמע", וואָס זיי האָבען דאָ דערהערט צום ערשטען מאָל. זיי וועלען, הייסט עס, האָבען א שטיפּמאמע? וואָס איז דאָס אזעלכעס „שטיפּמאמע"? און מיט וואָס איז א שטיפּמאמע אזוי ביטער, וואָס די באַבע גיטע האָט שוין באַצייטענס אויף זיי רחמנות?... ס׳איז פֿראי, כלעבען, אָנצוקוקען די שטיפּמאמע. ס׳איז פֿראי שוין צו פּאָהרען אהיים.

אהיים! אהיים! אהיים!